

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000200736

ΧΡΙΣΤΙΝΑ Γ. ΑΓΓΕΛΙΔΗ

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ,

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1980

Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δέν ὑποδηλοῦ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως (Ν. 5343/32, ἀρθρ. 202, Παρ. 2).

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

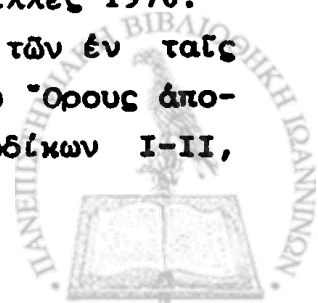
Α. ΠΗΓΕΣ - ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- ADONTZ, La portée histo- : N. ADONTZ, La portée historique
rique de l' oraison funèbre de Basile
I par son fils Léon le Sage, Byz
8, 1933, 501-513 (ἀνατύπωση Ét-
udes arméno-byzantines, Bibli-
othèque de la fondation G. Gul-
bekian, Λισαβόνα 1965, 111-123)
- AUCTARIUM : F. HALKIN, Auctarium bibliothe-
cae hagiographicae graecae (Subs.
Hag. 47), Βρυξέλλες 1969.
- BHG : F. HALKIN, Bibliotheca Hagiogra-
phica Graeca³ (Subs. Hag. 8a),
Βρυξέλλες 1957.
- BRENK, Tradition und Neu- : B. BRENK, Tradition und Neuerung
erung in der christlichen Kunst des
ersten Jahrtausends. Studien zur
Weltgerichtsderstellungen (Wie-
ner byzantinische Studien 3), Βι-
έννη 1966.
- Χωνιάτης : Νικήτας Χωνιάτης, 'Ιστορία, εκδ.,
I. van Dieten (CFHB 11/2). Βερο -
λίνο 1975.
- DA COSTA-LOUILLET, Saints : Germaine DA COSTA-LOUILLET, Saints
de Constantinople I-II, Byz. 24,
1954, 179-263 καί 453-512.
- D.A.I., Commentary : F. DVORNIK, R.J.H. JENKINS, B.LE-
WIS, G. MORAVSIC, D.OBOLENSKY,
S. RUNCIMAN, De Administrando Im-
perio, Commentary, Λονδίνο 1962.

β

- DELEHAYE, Les passions des martyrs : H. DELEHAYE, Les passions des martyrs et les genres littéraires², (Subs. Hag. 13b), Βρυξέλλες 1966.
- DÖLGER, Regesten : F. DÖLGER, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453. 1 Teil: Regesten von 565-1025, Βερολίνο - Μόναχο 1924.
- EHRHARD : A. EHRHARD, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfänge bis zum Ende des 16. Jahrhunderts, Erster Teil, Die Überlieferung, III Band. 2 Hälfte 1/2 Lieferung, Ατψία 1952.
- H. GREGOIRE-P. ORGELS, L' invasion hongroise : L' invasion hongroise dans la Vie de saint Basile le Jeune, Byz 24, 1954, 141-145.
- GRUMEL, Les Régestes : V. GRUMEL, Les régestes des actes du patriarcat de Constantinople, I Les actes des patriarches, fasc. I, Les actes de 715 à 1043, Παρίσι 1936.
- GUILLAND, Recherches I, II: R. GUILLAND, Recherches sur les institutions byzantines I, II (= Berlinerbyzantinische Arbeiten 35), Άμστερνταμ 1967.
- HAUSHERR, Direction spirituelle rituelle : I. HAUSHERR, Direction spirituelle en Orient autrefois, OCA 144, Ρώμη 1955.
- KARLIN-HAYTER, Βίος Εύθυμίου : Vita Euthymii patriarchae CP, Text, Translation and Commentary by Patricia Karlin-Hayter (Bibliothèque de Byzantion 3), Βρυξέλλες 1970.
- Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Κατάλογος χειρογράφων Άγίου Όρους : Σ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Κατάλογοι τών έν ταίς βιβλιοθήκαις του Άγίου Όρους άποκειμένων Έλληνικών κωδίκων I-II, Cambridge 1895.

- LOPAREV, Žitija svjatikh : KH. LOPAREV, Vizantijskaja žitija svjatikh (VII-IX vv.) VV 17, 1910, 1-224.
- Ψ. Συμεών : Συμεών Μαγίστρου, Χρονογραφία, Theophanis Continuatus...έπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
- RUNCIMAN, Romanus Lecapenus : S. RUNCIMAN, The emperor Romanus Lecapenus and his reign. A Study of 10th century byzantine empire, Cambridge 1929.
- Βίος Συμεών Σαλοῦ : L. RYDEN, Das Leben des hl. narren Symeons von Leontios von Neapolis (Acta universitatis Upsaliensis, Studia graeca upsaliensia 1), Στοκχόλμη 1963.
- Σκυλίτζης, : Ἰωάννης Σκυλίτζης Σύνοψις Ἱστοριῶν, έκδ. I. Thurn (CFHB 5), Βερολίνο - Νέα Ἰόρκη 1973.
- STICHEL, Studien : R. STICHEL, Studien zum Verhältnis von Text und Bild spät und nachbyzantinischen Vergänglichkeitsdarstellungen (Byzantina Vindobonensia 5). Βιέννη 1971.
- Συν. Γεωργ. Μον. : Συνέχεια Γεωργίου Μοναχοῦ, Βίοι τῶν νέων βασιλέων, Theophanis Continuatus..., έπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
- Συν. Θεοφ. : Συνέχεια Θεοφάνη, Theophanis Continuatus, Χρονογραφία, έπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
- VILINSKIJ, Žitie : S. G. VILINSKIJ, Žitie sv. Vasilija novago v ruskoj literatura I, Zapiski imp. novorossiskago universiteta, Ὀδησσός 1913.
- Βίος Ἀνδρέα σαλοῦ : Νικηφόρου πρεσβυτέρου Βίος ἀγίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ τόν Χριστόν Σαλοῦ, PG 111. 627-888.

- Βίος Ves** : A. N. VESELOVSKIJ, Razyskanijakh v oblasti russkago dukhovnago stikha, Sbornik Otd. Russkago jaz. I slov. Imp. Akad. Nauk 46, 1889, 3-89.
- Βίος Vil.** : S.G. VILINSKIJ, Žitie sv.Vasilija novago v russkoj literatura, μέρος δεύτερο Teksty žitija, Zapiski imp. novorossiskago universiteta 7, Ὀδησός 1911.
- WORTLEY, A Study** : J.T. WORTLEY, A Study of the Vita sancti Andreae salī (διδακτορική διατριβή-δακτυλ. αντίτ.), Λονδίνο 1969.

B. Περιοδικά - Δελτικά - Σειρές

- AASS** : Acta Sanctorum
- An. Boll.** : Analecta Bollandiana
- Bsl** : Byzantinoslavica
- Byz** : Byzantion
- BZ** : Byzantinische Zeitschrift
- CFHB** : Corpus Fontium Historiae Byzantinae
- DOP** : Dumbarton Oaks Papers
- DTC** : Dictionnaire de Théologie Catholique
- EEBE** : Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
- EO** : Echos d' Orient
- JÖB (JÖBG)** : Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik (byzantinischen Gesellschaft)
- OCA** : Orientalia Christiana Analecta
- OCP** : Orientalia Christiana Periodica
- PG** : Patrologia Graeca
- REG** : Revue des Études Grecques.
- SBN** : Studia Bizantina e Neellenica
- Subs. Hag.** : Subsidia Hagiographica
- VV** : Vizantijskij Vremennik
- ZRVI** : Zbornik Radova Vizantoloskog Instituta

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τά αγιολογικά κείμενα αποτελούν μιά από τις σπουδαιότερες κατηγορίες πηγών για τήν κατανόηση τής σκέψης και τής συμπεριφορᾶς τῶν Βυζαντινῶν. Ὅμως, ἄν καί τά περισσότερα ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ, ἡ μελέτη τους μένει ἀποσπασματική, καί συνήθως γίνεται για τή διερεύνηση ἄλλων προβλημάτων, ιστορικῶν καί θεολογικῶν, πού κατέχουν βέβαια σημαντική θέση σέ αὐτά τά κείμενα, ἀλλά δέν ἐξαντλοῦν τό ἐνδιαφέρον τους. Λείπει ὡς τώρα ἕνα συνθετικό ἔργο πού νά τά ἐξετάζει καθεαυτά ὡς ἰδιαίτερο φιλολογικό εἶδος. Στό κλασικό βιβλίο του, *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, ὁ H. Delehaye ἐπιχειρεῖ μιά τέτοια θεώρηση, περιορίζεται ὁμως στήν ἐξέταση τῆς πρώιμης αγιολογίας καί κυρίως ἀντιμετωπίζει τά κείμενα σύμφωνα μέ τήν προβληματική τῆς ἐποχῆς καί τῶν δικῶν του ἐνδιαφερόντων. Δείχνει γενικά μεγάλη ἐπιφυλακτικότητα γιά τις μαρτυρίες τῶν κειμένων, καί προσπαθεῖ νά ἀνακαλύψει μέσα στήν ἀφήγηση αὐτό πού ἐκεῖνος θεωρεῖ ἀληθινό καί ιστορικά ἐπιβεβαιωμένο. Τά αγιολογικά κείμενα ὁμως ἔχουν δική τους λογική καί, ὅπως κάθε ξεχωριστό εἶδος λόγου, ἀκολουθοῦν ἰδιαίτερο σύστημα γραφῆς, ὅπου ἡ ἀληθοφάνεια ἔχει σημαντική θέση ὄχι ὁμως πάντα καί ἡ ἐξακριβωμένη ἀλήθεια. Ἡ προσκόλλησις ἄλλωστε τῶν συγγραφέων τους σέ κλασικά διηγηματικά πρότυπα δυσκολεύει πολύ τήν ἱστορικά ἀκριβῆ ἐκθεση τῶν γεγονότων. Ὡστόσο, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, οἱ συγγραφεῖς, μάρτυρες καί συμμέτοχοι τῆς πραγματικότητος τοῦ καιροῦ τους, ἀποτυπώνουν μέ τό δικό τους τρόπο στά κείμενα τήν κοινωνική πραγματικότητα, περισσότερο ἴσως ἀπό ὅ,τι σέ ὁποιοδήποτε ἄλλο εἶδος τῆς βυζαντινῆς γραμματείας.

Τή διηγηματική ἀπλότητα τῶν πρώιμων βίων ἀγίων διαδέχεται στή μεταγενέστερη ἀγιολογία ὁ συνδυασμός ποικίλων διηγηματικῶν τρόπων. Ἔτσι, ὁ βίος τοῦ ἀγίου δέν περιορίζεται πιά στήν περιγραφή μόνο τοῦ ἱεροῦ προσώπου, ἀλλά παρουσιάζει μιά ἱστορική-κοινωνική πραγματικότητα μέ πολλές ἐπιφάνειες.

στ.

Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου, δημιούργημα μιᾶς ἐποχῆς ὅπου συνυπάρχουν πολλά εἴδη ἀγιολογίας, ἀποτελεῖται ἀπό κατάλληλα διαρθρωμένα διηγηματικά στοιχεῖα, πού ἀποσκοποῦν νά ἐντάξουν τό ἱερό πρόσωπο σέ συγκεκριμένα ἱστορικά πλαίσια: Ἡ ἀκατάστατη ποικιλία τοῦ περιεχομένου σέ συνδυασμό μέ τό μήκος τῆς ἀφήγησης καθιστοῦν τό κείμενο δύσκολο νά διαβαστεῖ. Σ' αὐτό ὀφείλεται καί ἡ φθίνουσα ἀπό ἀποψη περιεχομένου χειρόγραφη παράδοση καί ἡ ἀποσπασματική ὡς σήμερα ἐκδοσή του. Ὡστόσο, τό πλῆθος τῶν χειρογράφων δείχνουν τή σημασία καί τό ἐνδιαφέρον πού προκάλεσε. Παρ' ὅλο πού ὁ βίος τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου δέν περιέχεται στά Μηναιῖα καί τά Συναξάρια, εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι πρόκειται γιά κείμενο πού εἶχε εὐρεία διάδοση. Αὐτή ἡ διάδοση ὀφείλεται κατά κύριο λόγο στά δύο μεγάλα ὄραματα τοῦ βίου, πού ἀποτελοῦν μόνα τους ἐγχειρίδια λαϊκῆς θεολογίας καί ὡς τέτοια ἀντιγράφηκαν καί διαδόθηκαν ξεχωριστά.

Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου ἀποτελεῖ ἀκόμα μιά ἀπό τίς πηγές τῆς διήγησης τῶν Περρασμένων χρόνων¹, ρωσικοῦ χρονολογραφικοῦ συμπλήματος, πού χρονολογεῖται μεταξύ τοῦ 11^{ου} καί τοῦ 14^{ου} αἰ.² Γιά τό λόγο αὐτό οἱ μεταφράσεις τοῦ βίου σέ σλαβικές γλῶσσες ἀποκτοῦν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Τό κείμενο διασώζεται, ὅπως τουλάχιστον εἶναι γνωστό ὡς σήμερα, σέ ρωσικές - νοτιοσλαβικές παραλλαγές καί σέ μιά σερβική μετάφραση. Ὁ Vilinskij, πού ἐξέδωσε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς χειρόγραφης ρωσικῆς-νοτιοσλαβικῆς παράδοσης³, διαχωρίζει τρεῖς μορφές στή μετάφραση τοῦ κειμένου: 1. Ἡ πρώτη, φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπό τήν ἀρχική μορφή τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καί χρ-

1. I. Sorlin, *La diffusion et la transmission de La littérature chronographique byzantine en Russie pré-mongole du xie au xiiie s.*, *Travaux et Mémoires* 5, 1973, σ. 400, ὑποσ. 77.

Τό κυριότερο σημεῖο, ὅπου τά δύο κείμενα σχεδόν συμπίπτουν, εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ρωσικῆς ἐκδρομῆς τοῦ 941, ὑπό τόν Ἰγκόρ.

2. I. Sorlin, ὁ.π., σ. 399.

3. Vilinskij, *Žitie*, β' μέρος, σσ. 624-1014.

νολογείται όπωσδήποτε πριν από τον 16^ο αί.⁴ 2. Ή δεύτερη είναι νοτιοσλαβική και άρχαιότερη. Σχετίζεται με τό κείμενο πού παραδίδει ή δεύτερη ελληνική οίκογένεια του κειμένου και πρέπει νά συντάχτηκε στή Βουλγαρία τον 14^ο αί.⁵ Ή τρίτη διασώζεται μόνο σε ρωσική μετάφραση του άρχικού νοτιοσλαβικού κειμένου και χρονολογείται στα τέλη του 18^{ου} ή στις άρχές του 19^{ου} αί.⁶ Τό 1895, ό St. Novaković δημοσίευσε τή σερβική μετάφραση του βίου από τό χειρόγραφο 468 τής Έθνικής Βιβλιοθήκης Βελιγραδίου του 14^{ου} αί.⁷ Ό Novaković θεωρεί ότι τό σερβικό κείμενο μεταφράζει άτεχνα τήν τρίτη μορφή του ελληνικού κειμένου⁸.

Τό ελληνικό κείμενο του βίου του Βασιλείου, άποσπασματικά δημοσιευμένο ήδη από τον 17^ο αί., μόλις στις άρχές του 20^{ου} προσέλκυσε τήν προσοχή και τό ενδιαφέρον των μελετητών. Οι πρώτες σχετικές δημοσιεύσεις προήλθαν από τους Ρώσους A.N. Veselonskij και S.G. Vilinskij, στους όποιους όφείλεται και ή έκδοση τμήματος του άρχικού πλήρους κειμένου του βίου. Ό S.G. Vilinskij άσχολήθηκε με τή φιλολογική άποκατάσταση του κειμένου και προσπάθησε νά διαφωτίσει τή χειρόγραφη παράδοση του. Ό A.N. Veselonskij, σχολίασε τό κείμενο γενικότερα και κυρίως προσπάθησε νά βρει τή σχέση του με τή λαϊκή θρησκευτική ρωσική ποίηση. Άργότερα, όρισμένα σημεϊα του κειμένου άπασχόλησαν τον H. Grégoire, πού ύπογράμμισε για πρώτη φορά τον έπικό χαρακτήρα του βίου. Τέλος, με τό κείμενο άσχολήθηκε ή Germaine DaCosta-Louillet, παρουσιάζοντας μιá περίληψη του περιεχομένου του και συζητώντας μερικά στοιχειά για τή

4. Vilinskij, Žitie, σ. 174, 187.

5. Vilinskij, Žitie, σ. 232, 263. Για τή σχέση Νοτιοσλάβων κυρίως Βουλγάρων με τή ρωσική φιλολογία τον 14^ο αί., βλ. I. Sorlin, ό.π., σ. 400, ύποσ., 84.

6. Vilinskij, Žitie, σ. 274

7. St. Novaković, Život sv. Vasilija novog, Spomenik srpoka Kraljevska Akademija 29, Βελιγράδι σσ. 33-133. Τό κείμενο δημοσιεύεται στις σσ. 64-113. Πρβλ. E. Turdeanu, Le Dit de l'empereur Nicéphore II Phocas et de son épouse Theophano, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 20.

8. St. Novaković, ό.π., σ. 63.

χρονολόγηση του.

Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου δέν ἔχει ὡς τώρα ἐκδοθεῖ μέ μίση ὀλόκληρη τή χειρόγραφη παράδοση, οὔτε ἔχει μελετηθεῖ συστηματικά ὑπό σύνολό του.

Στήν ἀνάγνωση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου ὀδηγήθηκα ἀναζητώντας, μέσα σέ κείμενα μέ λαϊκότερη προέλευση καί διάδοση, τήν ἐκφραση τάσεων ἀμφισβήτησης τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης, ὅπως διαφαίνεται μέσα ἀπό τή χρονογραφία, κύριο ὄργανο τῆς ἀρχουσας ἰδεολογίας τόν 10^ο αἰ. Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου θεωρεῖται ἀκριβῶς ὡς ὑπόδειγμα ἐκφρασης λαϊκῶν ἀντιλήψεων σχετικά μέ τά ἱστορικά γεγονότα τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 10^{ου} αἰ. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου αὐτοῦ μέ ὀδήγησε σέ δύο συμπεράσματα: πρῶτα, ὅτι ὁ πλοῦτος του καθιστᾶ ἀναγκαία τήν κριτική ἐκδοση του καί ὕστερα, ὅτι γιά τήν κατανόηση τῆς νοοτροπίας τοῦ συγγραφέα του, δέν ἀρκεῖ ἡ ἀναγωγή σέ ὀρισμένα μόνο ἀποσπάσματα, ἀλλά χρειάζεται ἀνάλυση τοῦ ἔργου του στό σύνολο του.

Βάση γιά τή μελέτη τοῦ κειμένου ἀποτέλεσε ἡ ὀλότητα του. Ἀνεξάρτητα δηλαδή ἀπό τίς ἐπί μέρους πληροφορίες, προσπάθησα νά καθορίσω τή διηγηματική του μορφή, τόν εἰρμό τῆς ἀφήγησης καί κατά συνέπεια τούς κανόνες πού ὀδήγησαν τὸ συγγραφέα στή χρήση διαφορετικῶν τρόπων γιά τήν καταγραφή ὀμοίων καταστάσεων. Μέσα ἀπό τήν ἐκλογή τῶν διηγηματικῶν τρόπων ἀποκαλύπτεται πῶς ἀντιλαμβανόταν ὁ συγγραφέας τήν οὐσία τοῦ γεγονότος καί τόν τρόπο μετάδοσης τῆς πληροφορίας. Αὐτή ἡ ἀντίληψη εἶναι ἐμφανεστερη σέ ὀ,τι σχετίζεται μέ ἱστορικά γεγονότα γνωστά ἀπό ἄλλες πηγές, πού ἡ ἐξιστόρηση τους διαμορφώνεται γιά νά ἐξυικηρητῆσει καθορισμένους σκοπούς, πολιτικούς ἢ θρησκευτικούς. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καί μέ τίς πληροφορίες σχετικά μέ τήν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου, ὀπου ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του διαφορετικά διηγηματικά εἶδη. Τὸ συμπέρασμα πού συνάγεται εἶναι ὅτι ὁ βίος τοῦ Βασιλείου δέν εἶναι μόνο πηγή γιά τά ἱστορικά γεγονότα ἢ γιά τή λαϊκή θρησκεία, ἀλλά καί ὑπόδειγμα ἐντεχνης χρήσης τοῦ λόγου γιά τή μετάδοση προσωπικῶν μαρτυριῶν καί πεποιθήσεων, καί ὀτι γιά ἕνα τέτοιο κείμενο δέν ἔχει τόση σημασία ἡ διαπίστωση τῆς ἀκρι-

βειας τῶν πληροφοριῶν, ὅσο ποιά ἀκριβῶς ἦταν ἡ ἀντίληψη τοῦ συγγραφέα γιά τό τί εἶναι ἀξιωματικόν καί ποιός ὁ τρόπος πού ἐπιλέγει νά τό μεταδώσει.

Ξεκινώντας ἀπό αὐτή τήν ἀρχή προχώρησα σέ μιά πρώτη ἀναλυτική ἐξέταση κάθε ἐνότητας τοῦ βίου, ὥστε νά συγκεντρωθοῦν κατά εἶδος οἱ ὅμοιες μαρτυρίες καί νά ἐξεταστεῖ ἡ σχέση λόγου καί περιεχομένου. Μελέτησα, ὕστερα, διαφορετικῶς μεῖα τοῦ κειμένου, ἐκεῖνα πού κατά τή γνώμη μου ἔχουν τό μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον.

Τό πρῶτο μέρος τῆς διατριβῆς εἶναι ἀφιερωμένο στήν πολύπλοκη χειρόγραφη παράδοση τοῦ βίου, στά προσωρινά μου συμπεράσματα σχετικά μέ τό διαχωρισμό τῶν οἰκογενειῶν τῶν χειρογράφων, στίς ἐκδόσεις του καί, τέλος, σέ μιά γενική θεώρηση τῆς δομῆς τοῦ κειμένου.

Στό δεύτερο μέρος ἐξετάζονται τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν ἀγιολογική προσωπικότητα τοῦ Βασιλείου, οἱ ἐλάχιστες βιογραφικές ἐνδείξεις καί οἱ διηγήσεις πού ἀναφέρονται στή δραστηριότητα του ὡς ἀγίου. Ἀκολουθεῖ ἡ προσπάθεια ἀνασυγκρότησης τῆς προσωπικότητας τοῦ συγγραφέα καί ὁ καθορισμός τοῦ χρόνου συγγραφῆς. Τέλος, ἐξετάζονται οἱ σχέσεις καί οἱ ἐπιδράσεις, ἑμμεσες καί ἀμεσες, ἀπό ἄλλα ἀγιολογικά καί θρησκευτικά, γενικότερα, κείμενα.

Στό τρίτο μέρος ἐπιχειρεῖται σχολιασμός τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, γιά νά καταδειχθεῖ ἡ σχέση λόγου καί γεγονότος καί στό παράρτημα ἡ συστηματική ἀνάλυση τῶν δραμάτων τοῦ βίου μέ σκοπό τή διασύνδεση τους μέ ἄλλα εἶδη πηγῶν, φιλολογικῶν καί εἰκονογραφικῶν.

Τελειώνοντας τήν εἰσαγωγή στήν ἐργασία μου αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη ν'ἀπευθύνω θερμότερες εὐχαριστίες στόν καθηγητή κύριο Ν. Παναγιωτάκη, πού μέ τίς συμβουλές του καθοδηγήθηκα στή διάρθρωση καί στήν ἐπεξεργασία τῆς μελέτης μου.

Σ

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

1. Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

- Ο "Βίος και πολιτεία του ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου" εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἐκτενέστερα ἀγιολογικά κείμενα πού χρονολογούνται στὴν ἐποχὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῶν εἰκότων¹. Ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων πού τὸ διασώζουν καὶ ἀπὸ τὶς χρονολογίες τους, πού ἐκτείνονται ἀπὸ τὸν 12^ο ὡς τὸν 19^ο αἰ., τὸ κείμενο εἶχε εὐρύτατη διάδοση στὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο ἀλλὰ καὶ ἀργότερα στὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ βίου πού μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω εἶναι συνολικά 35. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ 22 διασώζουν τὸ κείμενο ἢ τμῆμα τοῦ γραμμένο στὴ λόγια γλῶσσα καὶ τὰ 13 κείμενο δημῶδες. Ἡ διγλωσσία στὴ χειρόγραφη παράδοση διαπιστώνεται ἀπὸ τὸν 17^ο αἰ. καὶ ἐξῆς. Ἔτσι, παράλληλα μὲ τὰ χειρόγραφα πού διασώζουν τὸ κείμενο στὴν ἀρχικὴ λόγια γλωσσικὴ μορφή του, ἀπὸ τὸν 17^ο αἰ. κυκλοφορεῖ καὶ ἡ μετάφραση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα, πράγμα πού δηλώνεται μερικὲς φορές καὶ στὸν τίτλο: "Βίος... συντεθεὶς εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον, τὰ νῦν δὲ μεταφρασθεὶς εἰς τὴν κοινήν ἡμῶν γλῶσσαν"².

Ἡ μετάφραση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου εἶναι μέρος τῆς γενικότερης δραστηριότητος τῆς ἐποχῆς πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ὁπότε συντάσσονται ἢ μεταφράζονται σὲ δημῶδη γλῶσσα κείμενα

1. J.T. Wortley, The life of saint Andrew the Fool, Studia Patristica X (= Papers presented to the fifth International Conference on Patristic Studies held in Oxford), 1967, σ. 315.

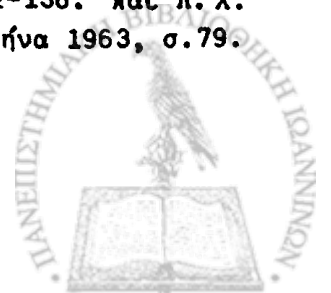
2. Βλ. τὸν τίτλο τοῦ χειρογράφου Παντελεήμονος 573.

αγιολογικού, διδακτικού ή διηγητικού περιεχομένου³, σαν λύση στο πρόβλημα που θέτει η αδυναμία των αγράμματων μοναχών να κατανοήσουν τη λόγια γλώσσα των ιερών κειμένων και των βίων των Αγίων⁴. Οι μεταφράσεις αυτές γίνονταν από λόγιους ιερωμένους από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με το είδος υπήρξε ο Μάξιμος Μαργούνιος⁵. Τη μετάφραση του βίου του Βασιλείου όφειλουμε σε κάποιον ανώνυμο, ίσως μοναχό, που θα πρέπει να έζησε στις αρχές του 17^{ου} αί. Αύτη τη μετάφραση έπεξεργάστηκε αργότερα ο Αθανάσιος Βαρούχας, κρητικός που έδρασε στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αί.⁶ Σχετικά με τη μετάφραση του Βαρούχα, θα πρέπει τέλος να προστεθεί ότι το κείμενο που τυπώθηκε στη Βενετία τό 1689⁷, αποτελεί μίαν άσυνήθιστη περίπτωση μετάφρασης βίου αγίου που δέν περιέχεται ούτε στα Μηναια ούτε στις άλλες μεγάλες αγιολογικές συλλογές, ούτε σε κανένα τοπικό έορτολόγιο.

Στή μελέτη του βίου του Βασιλείου και στην αποκατάσταση του κειμένου στηρίχθηκα στα χειρόγραφα της λόγιας παράδοσης, που παράλληλα με τό μεταφρασμένο κείμενο δέν έπαψαν να κυκλοφορούν και να αντιγράφονται ως τόν 19^ο αί. Είναι έ-

3. Τόν 17^ο αί. μαστυρούνται 26 έκδόσεις μεταφρασμένων βίων αγίων, 11 έκδόσεις εκκλησιαστικών βιβλίων, 7 έκδόσεις μεταφράσεων παρόμοιων βιβλίων, 51 έκδόσεις κειμένων χρηστικών για τους πιστούς γραμμένων απ' ευθείας στα νέα έλληνικά. Και υπάρχουν εκατοντάδες τέτοιων κειμένων ανέκδοτων ακόμα. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 17e S*, τόμος I, Παρίσι 1894 (ανάτύπωση Βρυξέλλες 1963).
4. Έλένης Κακουλίδη, 'Ο Ιωάννης Μορετζήνος και τό έργο του, *Κρητικά Χρονικά* 22, 1970, τεύχος I, σσ. 10-17 και κυρίως 11-13, και της Ϋδίας, Για τη μετάφραση της Καινής Διαθήκης, *Ιστορία - Κριτική - Απόψεις-Βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 28 κέξ.
5. Κ. Ν. Σάθα, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Άθήνα 1868, σ. 216 για τη μετάφραση από τό Μαργούνιο του Ιωάννη Κλίμακος, που έκδόθηκε στη Βενετία τό 1590. Τό 1607 τυπώθηκε στη Βενετία ή μετάφραση πάλι από τό Μαργούνιο των πρώτων βίων αγίων, Legrand, όρ. 36.
6. Τό αρχαιότερο χειρόγραφο που διασώζει μεταφρασμένο τό βίο του Βασιλείου είναι του Κουτλουμουσίου 105, που χρονολογείται στα 1621. Τουτό σημαίνει ότι ο ανώνυμος μεταφραστής πρέπει να έζησε αυτή την έποχή ή λίγο νωρίτερο. Για τη ζωή και τό έργο του Αθανασίου Βαρούχα βλ. Ν. Κατραμή, *Φιλολογικά Άνάλεκτα Ζακύνθου*, σ. 132-136. και Α. Χ. Ζωή, *Λεξικόν Ιστορικών και λαογραφικών Ζακύνθου Α'*, Άθήνα 1963, σ. 79.
7. Βλ. παρακάτω. σ. 20.

σως αξιοσημείωτο ότι για δύο αιώνες κρίσιμους για την νεοελληνική λογιόσυνη, τόν 17^ο και 18^ο αί, βλέπουμε τη λόγια παράδοση του κειμένου να έχει καταφανώς υποχωρήσει σε σχέση με τη δημώδη.

Ο παρακάτω πίνακας δίνει μιάν άρκετά διαφωτιστική εικόνα της διάδοσης και τών δύο παραδόσεων του κειμένου.

	Λόγια Παράδοση	Δημώδης Παράδοση
12 ^ο αί.	[Έσφιγμένου 44]	
13 ^ο αί.	Ίβήρων 478 Παρισινός 1547 (χρ. 1286)	
14 ^ο αί.	Βιενναῖος ιστορ. 63 (χρ. 1319) Διονυσίου 187 Έθν. Βιβλ. Αθηνών 1018 Όξφόρδης Holkh. gr. 20 Γενουατικός 31 Άλεξανδρινός 167 Μαρκιανός VII 35	
15 ^ο αί.	Γρηγορίου 25 Έθν. Βιβλ. Αθηνών 355 Σιναΐτικός 532	
16 ^ο αί.	Λάυρας 1145 (I 61) Ίβήρων 517 Μόσχας συνοδ. 249 Μόσχας συνοδ. 250 Βιενναῖος θεολ. 200 Πατριακός 672	
17 ^ο αί.	Γρηγορίου 25 Λάυρας 1107 (I 23)	Κουτλουμουσίου 105 (χρ. 1621) Άγ. Άννης 27 (χρ. 1662) Ίβήρων 486 (χρ. 1674) Δοχειαρίου 97 (χρ. 1682) Σιναΐτικός 542 Ζακύνθου

18 ^{ος} αί.	Λαύρας Α 66	Παντοκράτορος 365 (χρ. 1722) Παντελεήμονος 202 Παντελεήμονος 573 Διονυσίου 293 Ἁγίων Πάντων Πατρῶν 3
19 ^{ος} αί.	Ξενοφώντος 17 (χρ. 1826) Λενινγκράντ 586	Παντελεήμονος 159 Παντελεήμονος 276

Α. ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

1. I = Ἰβήρων 478 (ἀρίθμηση Λάμπρου 4598), 13^{ου} αί.
(Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους II, σ. 152).
Στά φύλλα 1-98^v περιέχεται: "Βίος καί πολιτεία καί μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου, φιλοχρίστου μαθητοῦ αὐτοῦ". Inc: Τῆς ἀκαταλήπτου θεοῦ περί τό βρότειον γένος ὑπεραγάθου φιλανθρωπίας σοφῶς καί βαθέως οἰκονομούσης.
Στό δεύτερο μέρος τοῦ χειρογράφου, φφ. 98^v - 325 κείμενο ἐξηγητικοῦ περιεχομένου.
2. P = Parisinus graecus 1547, χρονολογία 1286.
(F. Halkin, Manuscripts grecs de Paris, Inventaire hagiographique, Subs. Hag. 44, 1968, σ. 206. Βλ. ἀκόμα Hagiographi Bollandiani et H. Omont, Catalogus Codicum Hagiographicorum graecorum Bibliothecae Nationalis Parisiensis, Subs. Hag. 5, 1896, H. Omont, Inventaire Sommaire des Manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale, μέρος Δεύτερο, Παρίσι 1888, σ. 87-88, H. Bordier, Description des peintures et autres ornements contenus dans les Manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale DU IXe-XIVe s., Παρίσι 1891, σ. 13 καί πίνακας LXIV ὁμοίτυπο τοῦ φύλλου 129).
Σύμμεικτος ἀγιολογικός κώδικας.

Φύλλα I - 129: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρὰ Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ αὐτοῦ". Inc: Ὁ θειότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἔλεξε φάσκων.

3. V = Vindobonensis historicus 63, χρονολογημένος ἀπὸ τὸ γράφειά στὰ 1319.

(C. von de Vorst et H. Delehaye, *Catalogus Codicum Hagiographicorum Graecorum Germaniae, Belgii, Angliae*, Subs. Hag. 13, 1913 σ. 70 καί H. Hunger, *Katalog der Griechischer Handschriften der Oesterreichischen Nationalbibliothek, Teil I, Codices Historici, Philosophici et Philologici*, Βιέννη 1961, σσ. 72-73. Πρβλ. καί BHG 264 α).

Σύμμεικτος ἀγιολογικὸς κώδικας.

Φύλλα 12^v-38: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου, συγγραφεῖς παρὰ Γρηγορίου, ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ". Inc: Τῆς ἀκαταλήπτου θεοῦ περὶ τὸ βρότειον γένος ὑπεραγάθου φιλανθρωπίας καί ἀγαθότητος σοφῶς καί βαθέως οἰκονομούσης.

4. D = Διονυσίου 187 (ἀρίθμηση Λάμπρου 3721), χρονολογία 1328. (Σ. Λάμπρου, *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὄρους I*, σ. 356).

Σύμμεικτος ἀγιολογικὸς κώδικας.

Φύλλα 1-187: "Βίος καί πολιτεία καί μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου, συγγραφεῖς παρὰ Γρηγορίου, ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ αὐτοῦ". Inc: Ὁ θειότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἔλεξε φάσκων.

5. A = Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 1018, τοῦ 14^{ου} αἰ.

(I. καί A. Σακκελίωνος, *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης*, σ. 181. Πρβλ. EHRHARD, σ. 951).

Περιέχει ολόκληρο, σέ 261 φύλλα, αλλά άτιτλο τό βίο του Βασιλείου του νέου. Inc: Της άκαταλήπτου θεού περί τό βρότειον γένος ύπεραγάθου φιλανθρωπίας και άγαθότητος σοφώς και βαθέως οίκονομούσης.

6. H = Oxon. Holkh. Gr. 20 (olim 86), τοσ 14^{ου} αί.

(H. Delehaye, *Catalogus Codicum Hagiographicorum Graecorum Bibliothecae Comitatus de Leicester*, An.Boll.25, 1906, σ. 452, F. Halkin, *Manuscripts Grecs des Fonds "hist." et "phil." à Vienne et du Fonds Holkham à Oxford*, An. Boll. 79, 1961, σ. 401. πρβλ. EHRHARD, σ. 951).

Περιέχει ολόκληρο σέ 219 φύλλα: "Βίος και πολιτεία του άγίου πατρός ήμων Βασιλείου του Νέου, συγγραφείς παρά Γρηγορίου, φιλοχρίστου μαθητού αυτού". Inc: Της άκαταλήπτου θεού περί τό βρότειον γένος ύπεραγάθου φιλανθρωπίας και άγαθότητος σοφώς και βαθέως οίκονομούσης.

7. J = Januensis Bibl. Franzoniana, *Missio urhana* 31, τοσ 14^{ου} αί.

(A. Ehrhard, *Zur Katalogisierung der Kleineren Bestände Griechischer Handschriften in Italien I*, Genova, *Centralblatt für Bibliothekswesen* X, 1893, σ. 207-208, άνατύπωση C. Samberger, *Catalogi Codicum Graecorum qui in minoribus bibliothecis Italici asservantur I*, Λιψία 1965. πρβλ. και AUCTARIUM, άρ. 263).

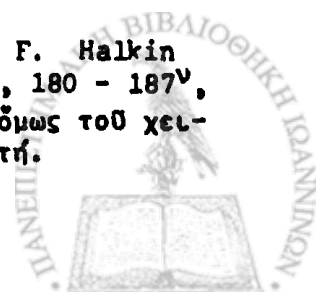
Σύμμεικτος θεολογικός κώδικας.

Στά φύλλα 123-190 περιέχει άτιτλο και κολοβό κείμενο του βίου του Βασιλείου. Inc: 'Ο θειότατος και προφητικώτατος Δαβίδ έλεξε φάσκων.

'Από τό φύλλο 123 ή σειρά των φύλλων είναι ταραγμένη.

'Η σωστή σειρά είναι: 131-138^V, 123-130^V, 139-178^V, 180-137^V, 179^{IV}, 138-190^V

8. 'Η σειρά των φύλλων του χειρογράφου άπασχόλησε και τους F. Halkin και J. Paravelle, που προτείνουν τά άκόλουθα: 131-178^V, 180 - 187^V, 179^{IV}, 188-190^V, 123-130^V (AUCTARIUM 263). 'Η άνάγνωση όμως του χειρογράφου άπέδειξε ότι ή παραπάνω σειρά δεν είναι ή σωστή.

8. E = Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 167, τοῦ 14^{ου} αἰ. χειρόγραφο ἀκέφαλο καί κολοβό.

(Θ. Μοσχονᾶς, Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, τόμος Α' Χειρόγραφα, Ἀλεξάνδρεια 1945, σ. 157-158. Πρβλ. BHG ἀρ. 264f).

Περιέχει χρησιμολογικά καί ἐξηγητικά κείμενα.

Στά φύλλα 127-132: Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου τοῦ νέου. Ἀφήγησις περί χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς καί περί τῶν ἐν ἀέρι τελωνείων εἰς αὐτήν γινομένων λογοθεσιῶν, ἣν ἀπηγήσατο θεοδώρα, ἡ μαθήτρια τοῦ ἁγίου Βασιλείου, πρὸς Γρηγόριον, τόν αὐτοῦ μαθητήν, ἐκείνης μέν τετελευτηκυίας, τοῦ δέ Γρηγορίου ἐτι ζώντος καί ἐν ἀποκαλύψει ταῦτα ἀκηκόοτος". Inc: Τῷ καιρῷ οὖν τούτῳ καί ἡ μακαρίτις θεοδώρα πρὸς θεόν ἐξεδήμησεν πλήρης ἡμερῶν.

9. M = Marcianus gr. VII 35 Coll. 1019 (olim Nanianus CXLVIII) τοῦ 14^{ου} αἰ.

(E. Mioni, Bibliothecae divi Marci Venetiarum Codices Graeci manuscripti, Vol. II, Codices qui in sextam, septimam atque octavam classem includuntur continens, Βεντικανό 1960, σ. 65).

Τό πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου περιέχει τή "Συναγωγή" τοῦ Παύλου Εὐεργετηνοῦ.

Φύλλα 273 - 341: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ". Inc: Ὁ θειότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἐλεξε φάσκων.

Τό χειρόγραφο ἀνήκε ἀρχικά στή μονή τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν, στή Ζάκυνθο⁹.

9. Γιά τόν μοναχό Βαρλαάμ, γραφέα τοῦ χειρογράφου βλ. M. Vogel-V. Garthausen, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance (ἀνατύκωση Hildesheim 1966), σ. 52.

10. G = Γρηγορίου 35 (ἀρίθμηση Λάμπρου 572), δύο γραφές, τοῦ 15^{ου} καί τοῦ 18^{ου} αἰ.

(Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους I. σ. 47. Πρὸς καὶ Eihhard, σ. 951, ὑποσ. 5).

Ἀρίθμηση κατὰ σελίδα.

Σελίδες 1-390 (ὀλόκληρο τὸ χειρόγραφο): "Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρὰ Γρηγορίου ταπεινοῦ καὶ φιλοχρίστου μαθητοῦ αὐτοῦ". Inc: Ὁ θειότατος καὶ προφητικώτατος Δαβὶδ ἔλεξε ψάσκων.

Οἱ δύο γραφές ἐναλλάσσονται στό κείμενο χωρίς χάσματα καὶ ἐπαναλήψεις.

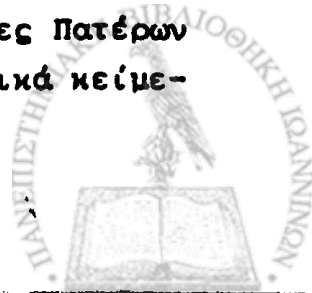
σσ.	1 - 106	γραφή	τοῦ	18 ^{ου}	αἰ.
"	107 - 212	"	"	15 ^{ου}	αἰ.
"	213 - 222	"	"	18 ^{ου}	αἰ.
"	223 - 276	"	"	15 ^{ου}	αἰ.
"	277 - 282	"	"	18 ^{ου}	αἰ.
"	283 - 398	"	"	15 ^{ου}	αἰ.
"	299 - 308	"	"	18 ^{ου}	αἰ.
"	309 - 334	"	"	15 ^{ου}	αἰ.
"	335 - 342	"	"	18 ^{ου}	αἰ.
"	343 - 348	"	"	15 ^{ου}	αἰ.
"	349 - 354	"	"	18 ^{ου}	αἰ.
"	355 - 390	"	"	15 ^{ου}	αἰ.

Ὁ Λάμπρος ἀναφέρει ὅτι τὸ χειρόγραφο ἀποτελεῖται ἀπὸ 405 φύλλα. Ἡ ἀριστεία δὲ τοῦ κειμένου δείχνει ὅτι τὸ ἀρχικό χειρόγραφο εἶχε μόνο 390 σελίδες. Σύμφωνα μέ τόν Eihhard μόνο οἱ πρῶτες σελίδες ἔχουν ἀντιγραφεῖ τόν 18^ο αἰ. γιά νά συμπληρωθοῦν κενά τοῦ ἀρχαιότερου χειρογράφου.

11. Y = Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν 355, τοῦ 15^{ου} αἰ.

(I. καὶ A. Σακελίωνος, Κατάλογος χειρογράφων Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης, σ. 60. Πρὸς. AUCTARIUM, ἀρ. 264c).

Στό ἴδιο χειρόγραφο περιλαμβάνονται ἑμιλίες Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμολογικά καὶ ἀστρολογικά κείμενα.

φύλλα 1-5^v. Ἀκέφαλο ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου. Inc: Τῆς χειρός τοῦ ἀγγέλου ἐλοιδώρουν με.

12. S = Sinaïticus graecus 532, τοῦ 15^{ου}-16^{ου} αἰ.

(V. Garthausen, Catalogus Codicum Graecorum Sinaïticorum, Ὁξφόρδη 1886, A. Vasiliev, Zametki o nekotorykh grečeskikh rukopisjakh žitij svjatykh na Sinaje, VV 14, 1907, σ. 315. Πρβλ. καί AUCTARIUM, ἀρ. 264 γ).

Περιέχει ἐξηγητικά κείμενα καί βίους ἀγίων.

φύλλα 70-87. Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου. Inc: Κατά γοῦν τόν καιρόν τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

13. L = Λαύρας 1145 (I 61), τοῦ 16^{ου} αἰ.

(Σ. Λαυρεώτου - Σ. Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, Cambridge 1925, σ. 190 καί Σ. Εὐστρατιάδου. Συμπλήρωμα ἀγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καί Λαύρας, Παρίσι 1930, σ. 11. Πρβλ. EHRHARD, σ. 951).

Ὀλόκληρο τό χειρόγραφο, φύλλα 1-348 περιέχει: "Βίος καί πολιτεία καί μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖσα παρά τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου". Inc: Ὁ θεϊότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἐλεξε φάσκων.

14. B = Ἰβήρων 517 (ἀρίθμηση Λάμπρου 4637), τοῦ 16^{ου} αἰ.

(Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II, σ. 161. Ὁ Λάμπρος, στήν περιγραφή τοῦ χειρογράφου, δέν μνημονεύει τό βίο τοῦ Βασιλείου).

Τό πρῶτο μέρος τοῦ χειρογράφου περιέχει ἐξηγητικό κείμενο.

φύλλα 159 - 324: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφείς παρά Γρηγορίου, ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ". Inc: Ὁ θεϊότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἐλεξε φάσκων.

Ἀπό τό φύλλο 217^v γραφή διαφορετική. Ἡ σειρά τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου μετὰ τό φύλλο 160 εἶναι ταραγμένη. Ἡ

κανονική σειρά των φύλλων είναι: 159-160^v, 169-176^v, 161-168^v, 177-324. Ἡ ἀντιβολή των χειρογράφων D καὶ B ἀποδεικνύει ὅτι τὸ δεύτερο εἶναι ἀπόγραφο τοῦ πρώτου.

15. N = Mosquensis synodalis gr.249 (ἀρίθμηση Vladimir 402), τοῦ 16^{ου} αἰ.

(ἄρχιμ. Vladimir, *Sistematičeskoe opisanije rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj (Patriaršče) Biblioteki Rukopisi grečeskija*, Μόσχα 1894, σ. 602-603)¹⁰.

Ὁλόκληρο τὸ χειρόγραφο, φύλλα 2-378: "Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου". Inc: Ὁ θεϊότατος καὶ προφητικώτατος Δαβὶδ ἔλεξε φάσκων.

16. O = Mosquensis synodalis gr.250 (ἀρίθμηση Vladimir 403), τοῦ 16^{ου} αἰ.

(Vladimir, *Sistematičeskoe opisanije rukopisej*, σ. 603)¹¹.

Ὁλόκληρο τὸ χειρόγραφο, φύλλα 1-213, περιέχει: "Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου καὶ ὀπτασίας διήγησις πάνυ ὠφέλιμος". Inc: Τῆς ἀκαταλήπτου θεοῦ περὶ τὸ βρότειον γένος ὑπεραγάθου φιλανθρωπίας σοφῶς καὶ βαθέως οἰκονομοῦσης.

Ὁ Vladimir παρατηρεῖ ὅτι τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου δέν ἔχει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὸ κείμενο τοῦ N, ἀν καὶ ἀποδίδονται καὶ τὰ δύο στὸν ἴδιο συγγραφέα

10. Τὸ χειρόγραφο, ἰδιοκτησία ἀρχικά τῆς μονῆς Ἰβήρων, μεταφέρθηκε στὴ Ρωσία ἀπὸ τὸν Ἀρσένιο Σουχάνωφ. Γιά τὸν Σουχάνωφ καὶ τὴν ἀποστολὴν του στὸ Ἅγιο Ὄρος βλ. Ἄρχιμ. Vladimir, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης, σ. 602-603, P. Lemerle, *La Vie ancienne de saint Athanase l'Athonite*, στὸ *Millénaire du mont Athos I*, Chevetogne 1963, σ. 65 καὶ σ. 65 ὑπόσημ. 14, καὶ B. Fonkič, *Grečesko-russkie Kul'turnje svjazi v xv-xvii vv. (Grečeskie rukopisi v Rossii)*, Μόσχα 1977, σσ. 68-104 καὶ κυρίως σσ. 87-94.

11. Καὶ αὐτὸ τὸ χειρόγραφο μεταφέρθηκε στὴ Ρωσία ἀπὸ τὸν Σουχάνωφ. Βλ. παραπάνω ὑπόσημ. 10.

τό Γρηγόριο.

17. U = Vindobonensis Theologicus gr. 200 (olim 187), τοῦ 16^{ου} αἰ.

(D. de Nessel, *Catalogus sive Recensio specialis omnium codicum manuscriptorum graecorum*, Βιέννη 1690 σ. 294, C. von de Vorst et H. Delehay, *Catalogus Germaniae*, σ. 20).

Σύμμεικτος ἀγιολογικός κώδικας.

Φύλλα 90-97. Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου: "Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου καί εἰς γυναῖκά τινα ὀνόματι Θεοδώρα διήγησις μερική". Inc: "Ὅταν γάρ ἦλθον εἰς τό χωρισθῆναι τοῦ σώματος καί τελευτῆσαι, πῶς σοι ὑπαγορεύσω, ὦ τέκνον, τοῦ θανάτου τόν πόνον.

18. e = Πατμιακός 672, τοῦ 16^{ου} αἰ.

(I. Σακκελίω, Πατμιακή βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1890, σ. 265-6, ὅπου ἀναφέρεται ὡς: κθ. Γρηγορίου θεολόγου εἰς τόν μέγαν Βασίλειον. Τήν ὑπόδειξη καί ταύτιση χρωστῶ στήν κυρία Gilberte Astruc-Morize, συνεργάτη τοῦ I. R. H. T.).

Περιέχει ἐξηγητικά κείμενα καί βίους ἀγίων.

Φύλλα 344-369: Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου. "Ἀφήγησις περί χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς καί περιπτώων ἐν ἀέρι τελωνίων εἰς αὐτήν γινομένων λογοθεσιῶν, ἣν ἀφηγήσατο Θεοδώρα, ἡ μαθήτρια τοῦ ἀγίου Βασιλείου, πρός Γρηγόριον, τόν αὐτοῦ μαθητήν, ἐκείνης μὲν τετελευτηκυίας τοῦ δέ Γρηγορίου ζῶντος καί ἐν ἀποκαλύψει ταῦτα ἀκηκοότος". Inc: Τῷ καιρῷ οὖν τούτῳ καί ἡ μακαρίτις Θεοδώρα πρός θεόν ἐξεδήμησεν πλήρης ἡμερῶν.

19. C = Λαύρας 1107 (I 23), χρονολογία 1618.

(Σ. Λαυρεώτου - Σ. Εὐστρατιάδου. Κατάλογος κωδικῶν Μεγίστης Λαύρας, σ. 175 καί Σ. Εὐστρατιάδου, Συμπλήρωμα, σ. 11).

Περιέχει ἀποσπάσματα πατερικῶν καί ἀποσπάσματα βίων ἀγίων.

Φύλλα 97-112: Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου: "Περί ὀδύνης τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς καί περί τῶν τελωνίων τοῦ ἀέρος".

20. c = Λαύρας 1556 (Λ 66), τοῦ 18^{ου} αἰ.
 (Σ. Λαυρεώτου - Σ. Εὐστρατιάδου, Κατάλογος κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, σ. 275 καὶ Σ. Εὐστρατιάδης, Συμπλήρωμα, σ. 11. Πρβλ. BHG, ἀρ. 264).
 Ἐχει ὁμοιο περιεχόμενο μέ τό προηγούμενο.
 Φύλλα 86-93. Ἀπόσπασμα ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου.
 Inc: Εἶπεν ἡ μακαρίτις θεοδώρα, ἡ ὑπηρετήσασα τῷ ἀγίῳ καί νέῳ Βασιλείῳ πρός Γρηγόριον τόν μαθητήν αὐτοῦ περί τοῦ θανάτου.
21. X = Βενοφώντος 17 (ἀρίθμηση Λάμπρου 719), χρονολογία 1826.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων, Ἁγίου Ὄρους I, σ. 62 καί EHRHARD, σ. 951, ὑπόσ. 7).
 Φύλλα 1-259: "Βίος καί πολιτεία καί μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖσα παρά τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου".
 Inc: Ὁ θειότατος καί προφητικώτατος Δαβίδ ἐλεξε φάσκων.
 Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἀπόγραφο τοῦ N.
22. K = Petrogradensis graecus 586, τοῦ 19^{ου} αἰ.
 (Otcety Imperatorskoj publicznoj biblioteki za 1899, Πετρούπολη 1903, σ. 28. Πρβλ. EHRHARD, σ. 951, ὑποσ. 7).
 Περιέχει στά φύλλα 1-136 (ὀλόκληρο τό χειρόγραφο) τό βίο τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου.
 Σύμφωνα μέ τόν Ehrhard τό χειρόγραφο αὐτό εἶναι ἀπόγραφο τοῦ I.

B. ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

1. K = Κουτλουμουσίου 105 (ἀρίθμηση Λάμπρου 3178), χρονολογημένο στά 1621.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους, I, σ. 284).
 Περιέχει ὀλόκληρο σέ φύλλα 1-259: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ νέου, συγγραφείς παρά Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ.

2. α = Ἀγίας Ἐννης 27 (ἀρίθμηση Λάμπρου 108), χρονολ. 1662. (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους 1, σ. 17).
Περιέχει ὁλόκληρο: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ.
3. ι = Ἰβήρων 486 (ἀρίθμηση Λάμπρου 4606), χρονολογημένο στά 1674. (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II, σ. 153).
Τό κείμενο τοῦ βίου καλύπτει ὁλόκληρο τό χειρόγραφο, φύλλα 1-185: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ".
4. δ = Δοχειαρίου 97 (ἀρίθμηση Λάμπρου 2771), χρονολογημένο στά 1682. (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους I, σ. 245).
Περιέχει ὁλόκληρος, φύλλα 1-215: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου μαθητοῦ αὐτοῦ, μεταφρασθεῖς δέ εἰς ἀπλήν διάλεκτον διά ὠφέλειαν πολλῶν".
5. s = Sinaïticus graecus 542, (ἀρίθμηση Benesević 353). τοῦ 17^{ου} αἰ.
(Υ. Benesević, Opisanije grečeskikh rukopisej monastirja sv. Ekaterini na Sinaje I, Πετρούπολη 1911 (ἀνατύπωση Hildesheim 1965), σ. 193).
Περιέχει ὁλόκληρος, φύλλα 1-230. "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς παρά Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ".
6. z = Τό χειρόγραφο, χαμένο σήμερα, ἀναφέρει ὁ Ν. Κατραμῆς, Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880, σ. 134. (Πρβλ. καί Φ. Ἡλιού, Προσθήκες στήν Ἑλληνική Βιβλιογραφία, ἀρ. 80). Ἴσως ἦταν τό αὐτόγραφο τοῦ Βαρούχα πού ἐζήτησε καί πέθανε στή Ζάκυνθο.

Περιέχει: "Εύρισκοντας ἐγὼ ὁ ἀνάξιος ὁποῦ φαίνομαι ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ χριστιανὸς Ἄθανάσιος ὁ Κρητικὸς εἰς ἓνα βιβλίον παλαιὸν τὸν κάτωθεν βίον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Γρηγορίου τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ, ὁποῦ γράφει πῶς ἔλαβε χάριν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον του Βασίλειον καὶ ὠμίλησεν εἰς τὸ ὄραμά του μὲ μίαν θεοδώρα ἀποθαμμένην καὶ διηγᾶται διὰ τὸν θάνατόν της καὶ τὰ τελώνια τοῦ ἀέρος... ἠθέλησα καὶ ἐγὼ ὁ ἀμαθὴς καὶ ἀνήξευρος νὰ τὸν ἐξηγήσω πρὸς ὠφέλειαν ἐκείνων ὁποῦ διαβάζουν ἢ τὸν ἀκούουν".

Ὁ Ἄθανάσιος Κρητικὸς εἶναι ὁ Ἄθανάσιος Βαρούχας, πού τὸ 1689 τύπωσε στή Βενετία τὴ μετάφραση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου. Τὸ κείμενο ἄλλωστε πού παρέδιδεν τὸ χειρόγραφο τῆς Ζακύνθου θὰ πρέπει νὰ ἦταν τὸ Γ-διο μὲ τοῦ γ.

Τὸ χειρόγραφο πρέπει νὰ ἦταν προγενέστερο ἀπὸ τὴν ἔκδοση, ἄρα παλαιότερο ἀπὸ τὸ 1689.

7. π = Παντοκράτορος 365, χρονολογημένο στὰ 1722.

(Λ. Πολίτη - Μ. Μανούσακα, Συμπληρωματικοὶ κατάλογοι χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους, Θεσσαλονίκη, Ἑλληνικά-Παράρτημα 24, 1973, σ. 151).

Βιβλίον ὀνομαζόμενον Κόλασις. Οὗτος ὁ Γρηγόριος ἦταν μαθητὴς τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ Νέου καὶ εἶδεν αὐτὴν τὴν θαυμασίαν ὀπτασίαν, πλὴν τὸ βιβλίον εἶναι ἔλλιπές. Σώζεται ὁμοῦ τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἡμετέρας Λαύρας μὲ ὄλον τὸν βίον αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Βασιλείου καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ καὶ ὁ βουλόμενος ἀναγνώσάτω καὶ ἀπορήσει βέβαια. Ἰnc: Ὁ δὲ Γρηγόριος εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του πῶς οἱ Ἑβραῖοι περιπατοῦν πίστιν ὀρθὴν καὶ πάλιν ἦλθε εἰς τὸν ὄσιον καὶ τὰ ὅσα εἶδε ταῦτα ἐξηγήθη καταλεπτῶς καὶ τὸν ἐπαρακάλεσεν νὰ δεηθῇ τοῦ θεοῦ νὰ τοῦ τὰ ἀποκαλύψῃ καὶ λέγει του Ἐπαρακαλῶ σε ἄγιε.

Τὸ "πρωτότυπον ἑλληνικὸν" βιβλίον πού περιεῖχε τὸ βίον τοῦ Βασιλείου πρέπει νὰ εἶναι τὸ χειρόγραφο τῆς Λαύρας 1145 (I 61), χειρόγραφο τῆς λόγιας παράδοσης.

Ὁ ὄρος "ἑλληνικόν" δηλώνει ἀσφαλῶς τή λόγια γλῶσσα τοῦ κειμένου.

8. p = Παντελεήμονος 202 (ἀρίθμηση Λάμπρου 5709), τοῦ 18^{ου} αἰ.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II σ. 322).
 Ὀλόκληρο τό χειρόγραφο, φύλλα 1-288, περιέχει τό βίο τοῦ Βασιλείου: "Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφείς παρά Γρηγορίου, μοναχοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ".
9. r = Παντελεήμονος 573 (ἀρίθμηση Λάμπρου 6080), τοῦ 18^{ου} αἰ.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II, σ. 399).
 Περιέχει ὀλόκληρο, φύλλα 1-132: "Βίος καί πολιτεία, τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφείς παρά Γρηγορίου ταπεινοῦ καί φιλοχρίστου μαθητοῦ".
10. u = Διονυσίου 293 (ἀρίθμηση Λάμπρου 3827), ἀκέφαλο καί κολοβό, τοῦ 18^{ου} αἰ.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους I, σ. 406).
 Περιέχει στά φύλλα 1-43 μέρος τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου.
11. w = Μονή Ἀγίων Πάντων 3, 18^{ου} αἰ.
 (Ἄ. Τσελίκας, Μέλισσα τῶν βιβλίων τόμ. 2, 1975-76, σ. 20).
 Περιέχει στά φύλλα 209-215: "Ὀπτασία Γρηγορίου καί βασιλείου τοῦ Νέου". Inc: Ἰδού ἦλθε καί ἄλλο πλῆθος λαοῦ πολύ.
12. y = Παντελεήμονος 159 (ἀρίθμηση Λάμπρου 5666), τοῦ 19^{ου} αἰ.
 (Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II, σ. 307).

Περιέχει στά φύλλα 1-17: "Ὁ κατά πλάτος βίος τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ Νέου, συγγραφεῖς ἀπό τό χειρόγραφον".

Στά φύλλα 17-149: "Βιβλίον ὀνομαζόμενον / Στόμα θανάτου / ἐν ᾧ περιέχεται τόν βίον καί πολιτείαν μέ μερικά / θαύματα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ / νέου καί τās φοβεράς καί ἐκστατικὰς ὀπτασίας, ἃς εἶ/δε ἡ θεοδώρα εἰς τόν θάνατόν της, τās ὀποιίας / ἐξηγήθηκε δι' ἀποκαλύψεως τοῦ μαθητοῦ τοῦ Γρηγο / ρίου. Συγγραφεῖς παρ' αὐτοῦ εἰς τήν τῶν Ἑλλήνων / διάλεκτον, τὰ νῦν δέ ἐξηγηθεῖς εἰς κοινήν / γλῶσσαν διὰ τήν τῶν πάντων ὠφέλειαν παρὰ Ἀθανασίου ἱερομονάχου Σισανίων / ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς βασιλικῆς / μονῆς Σινᾶ Ὁρους. αωμβ' / τοῦ Γερμανοῦ".

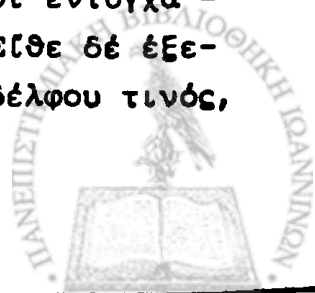
Ἰnc: Βίος καί πολιτεία καί μερικά θαύματα τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Νέου, ὁποῦ τόν ἔγραψα ἐγώ ὁ ταπεινός Γρηγόριος ὁ ἠγαπημένος του μαθητής. Ὅπως δηλώνεται στόν τίτλο αὐτό τό χειρόγραφο εἶναι ἀπόγραφο τοῦ S.

Ἡ ἐπιμελημένη γραφή, μέ προσπάθεια ἀπομίμησης τυπογραφικῶν στοιχείων, καί ὁ τίτλος τοῦ κειμένου μέ κάνουν νά ὑποθέσω ὅτι πρόκειται γιά ἀντιγραφή ἀπό τό ἐντυπο κείμενο τῆς ἐκδόσεως τῆς Βενετίας, τοῦ 1689.

13. x = Παντελεήμονος 276 (ἀρίθμηση Λάμπρου 5783), χρονολογημένο στά 1853.

(Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὁρους II, σ. 347).

Περιέχει ὁλόκληρο, σέ 275 φύλλα: Βίβλος ψυχοσωτήριος περιέχων τούς θαυμαστούς βίους τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἀνδρέου, τοῦ διὰ Χριστόν Σαλοῦ καί Βασιλείου τοῦ νέου σημειοφόρου, μεταφρασθέντες εἰς κοινήν φράσιν καί ὠφέλειαν τῶν ἀδελφῶν παρὰ Ἰακώβου μοναχοῦ Ἀγιορείτου πόνψ, γραφή καί δαπάνη αὐτοῦ εἰς αἶδιον αὐτοῦ μνημόσυνον, ἵνα ἐνθυμῶνται αὐτοῦ οἱ ἐντυγχάνοντες ἐν ταῖς πρός θεόν εὐχαῖς αὐτῶν. Εἶθε δέ ἐξεδίδοτο εἰς φῶς τύπου δι' ἐπιμελείας φιλαδέλφου τινός,

ὅπως ἔξη βοηθός καί ἀντιλήπτορας τούς θείου πατέ-
 ρας Ἀνδρέαν καί Βασίλειον, ὧν αἱ Ἀκολουθίαι συν-
 ετάχθησαν ἐνταῦθα... 1853 ἐν τῷ ἁγιονύμφῳ ὄρει τοῦ
 Ἀθῶνος¹².

12. Ὁ Σ. Λάμπρος, Κατάλογος χειρογράφων Ἁγίου Ὄρους I, σ. 175-176, ἀ-
 ναφέρει στήν περιγραφή τοῦ χειρογράφου Ἐσφιγμένου 44 στά φύλλα 89-
 90 κείμενο ἀποσπασμένο ἀπό τό βίβιο τοῦ Βασιλείου, μέ τόν τίτλο: "θαύ-
 ματα τοῦ ὁσίου πατρός ἡμῶν Βασιλείου· καιρή τοῦ Ἑβρέου τοῦ θεωρή-
 σαντος τά μυστήρια τῆς ἁγίας ὄψεως". Δέν μπόρεσα νά ταυτίσω αὐτό
 τό ἀπόσπασμα μέ κανένα ἀπό τά θαύματα πού περιέχονται στό βίβιο· ἐπο-
 μένως θεωρῶ ἀμφίβολη τήν ἀποψη ὅτι τό χειρόγραφο τοῦ Ἐσφιγμένου μπο-
 ρεῖ νά ἐνταχθεῖ στή χειρόγραφη παράδοση τοῦ βίου.

2. ΕΚΔΟΣΕΙΣ

I. Λόγια Παράδοση

1. Ἡ πρώτη ἔκδοση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου τοῦ Νέου περιλαμβάνεται στὸν τρίτο τόμο τοῦ μῆνα Μαρτίου τῶν AASS, Βρυξέλλες 1668, σσ. 24*-39*. Ἡ ἔκδοση βασίστηκε στὴ μεταγραφή (ἀπὸ τὸν F. Combefis) τοῦ κειμένου τοῦ χειρογράφου τῆς τότε Βασιλικῆς βιβλιοθήκης (Parisinus Graecus 1547D). Δημοσιεύεται τὸ κείμενο τῶν φύλλων 1-34^V καὶ 124^V-126 τοῦ χειρογράφου, που περιλαμβάνουν: α. τὴν εἰσαγωγή (σ. 24*), β. τὴν πρώτη ἐνότητα¹ (σ. 24*-26*), γ. τὴν δευτέρα ἐνότητα (σ. 26*-29*), δ. τὴν τρίτη ἐνότητα (σ. 29*-31*), ε. τὴν τέταρτη ἐνότητα (σ. 31*-37*), ς. τὴν ὄγδοη ἐνότητα (σ. 37*-38*) καὶ ζ. τὸν ἐπίλογο (σ. 38*-39*). Ἡ μεταγραφή ἐγίνε ἀπὸ τὸν Combefis μὲ πολλή ἐπιμέλεια· οἱ παραναγνώσεις εἶναι ἐλάχιστες.

2. Στὸν τόμο *Historiae Byzantinae Scriptores Post Theophanem* Παρίσι 1685, σσ. 394-399 δημοσιεύονται ἀποσπάσματα τοῦ βίου βασιμμένα στὴν ἔκδοση τῶν AASS. Περιλαμβάνεται τὸ τμήμα τοῦ ἀντιστοιχεῖ στὰ φύλλα 1^V-9^V τοῦ χειρογράφου: α. ἡ ἱστορικὴ διήγηση τῆς πρώτης ἐνότητας (σ. 394), β. μέρος τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης τῆς πρώτης ἐνότητας (σ. 394-395) καὶ γ. ἡ ἱστορικὴ διήγηση τῆς δευτέρας ἐνότητας (σ. 395-399).

3. Τὰ ἀποσπάσματα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου τοῦ νέου παραλείπονται ἀπὸ τὴν ἐπανεκδόση τῶν *Scriptores post Theophanem*, Βενετία 1729 μὲ ἐπιμέλεια Γ. Πατούσα. Παραλείπονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν *Scriptores post Theophanem*, Βόννη 1838, ὅπου περιλαμβάνεται σχεδὸν αὐτόουσιο τὸ περιεχόμενον τῆς ἔκδοσης τοῦ Παρισιοῦ.

1. Γιά τὸ χωρισμὸ τοῦ κειμένου σὲ ἐνότητες καὶ διηγήσεις, βλ. παρακάτω, σ. 32 ὑποσ. 14.

4. Τό κείμενο τῆς ἔκδοσης τοῦ Παρισιοῦ ἀνατυπώθηκε ἀπό τόν Migne στόν 109^ο τόμο τῆς *Patrologia Graeca, Historiae Byzantinae scriptores post Theophanem, ex editione F. Combe - fisii, Tourneholt* στήλες 653-664.

5. Μέ βάση πάντα τή μεταγραφή τοῦ Combefis, ὁ A. Tougaard ἀναδημοσίευσε ἓνα μικρό μέρος τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου στό βιβλίο του *De l' Histoire profane dans les actes grecs des Bollandistes*, Παρίσι 1874, σσ. 40-52. Πρόκειται γιά τό κείμενο (μέ γαλλική μετάφραση) τῶν φύλλων 6-9^V, μέρος τοῦ φύλλου 10^R καί τῶν φύλλων 15^V-16^V. Περιλαμβάνονται ἀποσπάσματα τῆς ἱστορικῆς διήγησης τῆς δεύτερης ἐνότητος (σ. 40-50), τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης τῆς ἴδιας ἐνότητος (σ. 50-52) καί τῆς ἱστορικῆς διήγησης τῆς τρίτης ἐνότητος (σ. 52).

Εἶναι φανερό ὅτι στίς τέσσερις τελευταῖες δημοσιεύσεις περιλαμβάνονται μόνο τά ἱστορικά ἀποσπάσματα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου. Ἡ ἔκδοση τῶν AASS, μέ σκοπούς εὐρύτερα ἀγιολογικούς καί φιλολογικούς, περιλαμβάνει καί μέρος τῶν καθαρά ἀγιολογικῶν τμημάτων τοῦ κειμένου καί εἶναι ἡ πληρέστερη, χωρίς ὅμως νά περιλαμβάνει ὁλόκληρο τό κείμενο πού παραδίδεται ἀπό τό χειρόγραφο D.

6. Στό συμπλήρωμα τοῦ 46^{ου} τόμου τῶν *Sbornik Otdelenija Russkago Jazyka Imperatorskago Akademija Nauk*, Πετρούπολη 1889, ὁ A.N. Veselonskij δημοσίευσε στίς σελίδες 3-10 ἀποσπάσματα ἀπό τό χειρόγραφο N, συγκρίνοντας τό κείμενο μέ τήν ἔκδοση τῶν AASS. Περιέχονται: α. ἡ εἰσαγωγή (σσ. 3-5), β. μέρος τῆς πρώτης ἱστορικῆς διήγησης (σ. 5), γ. μέρος τῆς πρώτης ἀγιολογικῆς διήγησης (σσ. 5-6), δ. μερικές φράσεις ἀπό τή δεύτερη ἀγιολογική διήγηση (σ. 6), ε. φράσεις ἀπό τή δεύτερη βιογραφική διήγηση (σ. 6), ς. μικρό ἀπόσπασμα τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης τῆς τρίτης ἐνότητος (σ. 6-7), ζ. ἀπόσπασμα τῆς βιογραφικῆς σημείωσης τῆς ἴδιας ἐνότητος (σ. 7-8) η. μέρος τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης τῆς τέταρτης ἐνότητος (σ. 9), θ. φράσεις ἀπό τήν βιογραφική σημείωση τῆς ὄγδοης ἐνό-

τητας (σ. 9). Περιέχονται ακόμα στίς σελίδες 10-82: ολόκληρη ή πέμπτη ένότητα (σ. 10-48), ολόκληρη ή έκτη ένότητα (σ. 48-76), μέρος της άγιολογικής διήγησης της έβδομης ένότητας (σ. 77-80), μέρος της όγδοης ένότητας (σ. 80-82). Τό περιεχόμενο της έκδοσης αντιστοιχεί στά φύλλα 66^v-270^v.

7. Τήν έκδοση Veselonskij συμπληρώνει ό S.G.Vilinskij στό δεύτερο μέρος της μελέτης του για τό βίο του Βασιλείου Žitije sv. Vasilija novago v russkoj literature (Zapiski Imperatorskago Novorossiskago Universiteta 7), μέρος β', Teksty Žitija, Όδησός 1911. Από τό ίδιο χειρόγραφο δημοσιεύει τά φύλλα 2-66 και 351-378^v. Περιέχονται: α. ή εισαγωγή (σ. 283-284), β. ή πρώτη ένότητα (σ. 284-291), γ. ή δεύτερη ένότητα (σ. 291-301), δ. ή τρίτη ένότητα (σ. 301-308), ε. ή τέταρτη ένότητα (σ. 308-326), ζ. ή όγδοη ένότητα (σ. 326-343) και ζ. ό επίλογος (σ. 343-346).

Τό κείμενο του χειρογράφου N είναι έπομένως έκδεδομένο στό μεγαλύτερο μέρος του. Παραμένει ανέκδοτη ή έβδομη ένότητα, δηλαδή τά φύλλα του χειρογράφου 270-350.

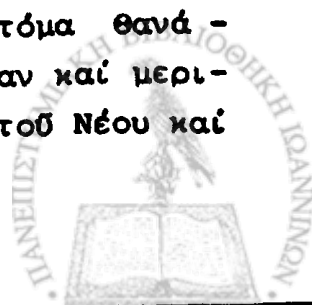
8. Στη συνέχεια της έκδοσης του κειμένου του χειρογράφου N, ό Veselonskij δημοσίευσε και μικρό μέρος του κειμένου από τό χειρόγραφο O σε παραλληλισμό μέ τό πρώτο. Πρόκειται για άποσπάσματα: α. του προλόγου (σ. 82-84) και β. της άγιολογικής διήγησης της πρώτης ένότητας (σ. 86-87).

9. Στίς σελίδες 5-142 του δεύτερου μέρους της μελέτης του για τό βίο του Βασιλείου του Νέου, Teksty Žitija, ό Vilinskij δημοσίευσε ολόκληρο τό χειρόγραφο I.

II. Δημόδης παράδοση

1. Ό Vilinskij δημοσίευσε στίς σελίδες 143-282 της παραπάνω μελέτης του ολόκληρο τό κείμενο του χειρογράφου x.

2. Τό 1689 έκδόθηκε στη Βενετία από τό τυπογραφείο Γλυκύ ή μετάφραση στην κοινή νεοελληνική γλώσσα του βίου του Βασιλείου μέ τόν τίτλο: "Βιβλίον όνομαζόμενον Στόμα θανάτου εις τό όποιον περιέχει τόν βίον και πολιτείαν και μερικά θαύματα του έν άγίοις πατρός ήμων Βασιλείου του Νέου και

τάς φοβερὰς καί ἐκστατικάς ὀπτασίας ὅπου εἶδεν ἡ θεοδώρα τὸν θάνατόν της καί τὰς ὁποίας ἐξηγήθηκεν δι' ἀποκαλύψεως τοῦ μαθητοῦ του Γρηγορίου, συγγραφεῖς παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον τὰ νῦν δέ ἐξηγηθεῖς εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν διὰ τὴν τῶν πάντων ὠφέλειαν παρὰ Ἀθανασίου Ἱερομονάχου τοῦ Κρητὸς οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασιν".

Τὸ μοναδικὸ ἀντίτυπο τοῦ βιβλίου, εἶναι δεμμένο μαζί με ἄλλα χειρόγραφα κείμενα στὸν κώδικα Marcianus 2111².

3. Δεύτερη ἐκδοσὴ τοῦ ἴδιου κειμένου γίνεται τὸ 1778 πάλι ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Γλυκὺ στό τέλος τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ Γρηγορίου Ἱερομονάχου καί πρωτοσυγκέλλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας "Σύνοψις θεῶν καί ἱερῶν κανόνων"³.

4. Τρίτη ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου γίνεται τὸ 1863 στὴν Πάτρα ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο Α.Σ. Ἀγαπητοῦ. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι τώρα διαφορετικὸς: "Στόμα θανάτου, σωτηρία Χριστιανῶν, ἡ νίκη κατὰ τοῦ διαβόλου διὰ 22 τελωνίων (συνέδρια διαβόλων) διέρχεται, ἐξετάζεται, κρίνεται καί μεταβαίνει διὰ τῆς πόρτας τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸν Παράδεισον ὁ ἀληθὴς Χριστιανός"⁴.

5. Τὸ 1911 τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα ἓνα μέρος τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Βασιλείου βασιμμένο στό χειρόγραφο S με τὸν τίτλο: "Ὀπτασία μοναχοῦ τινος Γρηγορίου περὶ τοῦ πῶς μέλλει γενέσθαι ἡ φοβερὰ κρίσις"⁵.

2. Ὁ Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος ὁ Κρητὸς εἶναι ὁ Ἀθανάσιος Βαρούχας. Γιά τὴν μνεῖα τῆς ἐκδόσεως καί τὴν ταυτότητα τοῦ μεταφραστῆ Ἀθανασίου βλ. G. Pesenti, Un rifacimento grecovolgaro della Vita di s. Basilio scritta da Gregorio asceta, BZ 30, 1929-1930, σ. 316-317. Ὁ ἴδιος αὐτὸς Ἀθανάσιος Βαρούχας φέρεται καί ὡς μεταφραστὴς καί ἀντιγραφέας τοῦ μνημονευόμενου ἀπὸ τὸν Κατραμῆ χειρόγραφου τῆς Ζακύνθου.

3. Φ. Ἠλιού, Προσθήκες στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία. Α' Τὰ βιβλιογραφικὰ κατάλοιπα τοῦ E. Legrand καί τοῦ H. Pernot (1515-1799), Ἀθήνα 1973, σ. 121-123, ἀρ. 80 καί G. Veloudis, Das griechische Druck- und Verlags-haus "Glikis" in Venedig (1670-1854), Wiesbaden 1974, σ. 102.

4. Γκίνης - Μέξας, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1800-1863, τόμος Γ' ἀρ. 9913.

5. Τὴν ἐκδοσὴ ἀναφέρει ὁ F. Halkin στό AUCTARIUM, ἀρ. 964 g.

3. Η ΠΛΗΡΗΣ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΔΙΑΣΚΕΥΕΣ

Τό πρόβλημα τοῦ διαχωρισμοῦ καί τῆς κατάταξης τῶν χειρογράφων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, πολύπλοκο ἀλλά καί ἀπαραίτητο γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου, ἀπασχόλησε κατά κύριο λόγο δύο μελετητές τοῦ βίου: τόν S.G. Vilinskij¹ καί τήν Germaine Da Costa-Louillet. Τό ἴδιο πρόβλημα ἀντιμετώπισεῖς ἕνα σημεῖο, ἀλλά μέ διαφορετική προοπτική καί ὁ F. Halkin.

Βασίζοντας τήν ἀνάλυση καί τήν κριτική του στό περιεχόμενο τῶν χειρογράφων πού τοῦ ἦταν γνωστά, ὁ Vilinskij κατέληξε στό συμπέρασμα ὅτι ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου διακλαδίζεται σέ τρεῖς οἰκογένειες.

Πρώτη θεωρεῖ τήν μορφή τοῦ κειμένου πού παραδίδεται ἀπό τά χειρόγραφα N καί D². Κατά τό Vilinskij αὐτή ἡ οἰκογένεια παραδίδει τήν πληρέστερη μορφή τοῦ κειμένου καί προέρχεται ἀπό τό ἀρχέτυπο, πού χρονολογεῖται τόν 10^ο αἰ.³.

Σέ μιὰ δεύτερη οἰκογένεια ἐντάσσει δύο χειρόγραφα: I καί O⁴. Ἡ σύνταξη τοῦ κειμένου πού παραδίδουν αὐτά τά χειρόγραφα πηγάζει ἀπό τό κείμενο τῆς πρώτης οἰκογένειας καί ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ἐπιτομῆς. Ἡ συμπύληση τῆς δεύτερης σύνταξης τοποθετεῖται χρονικά στήν περίοδο ἀνάμεσα στόν 10^ο καί τόν 13^ο αἰ., ὁπότε χρονολογεῖται καί τό χειρόγραφο I⁵.

Γιά τή χρονολόγηση καί τήν ἀξιολόγηση τῶν δύο πρώτων οἰκογενειῶν ὁ Vilinskij στηρίχτηκε σέ δύο βασικά ἐπιχειρήματα:

α) Ἐνα μεγάλο ἀπόσπασμα τοῦ βίου ἀναφέρεται στίς κατη-

1. S.G. Vilinskij, *Žitie sv. Vasilija novago v ruskoj literature*, Μέρος πρῶτο, *Zapiski Imperatorskago Novorossiskago Universiteta* 7, Ὀδησσός 1913.

2. Vilinskij, *Žitie*, σ. 3. Ὁ Vilinskij ἀντίθετα ἀπό τόν Veselovskij, σ. 9, διακρίνει ὀρθά τήν ἐκδοχή τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου στό AASS ἀπό τό κείμενο πού παραδίδει τό χειρόγραφο D. Βλ. Vilinskij, ὁ.π., σ.2, 30 καί κυρίως 63-66.

3. Vilinskij, ὁ.π. σ. 72.

4. Vilinskij, ὁ.π. σ. 77.

5. Vilinskij, ὁ.π. σ. 99-100.

γορίες τῶν ἀμαρτωλῶν πού τιμωροῦνται στή Δεύτερη Παρουσία. Ἀνάμεσα στούς ἄλλους ἀμαρτωλούς μνημονεύονται καί οἱ αἰρετικοί, κυρίως εἰκονομάχοι καί μονοθελητές. Ἀπό τόν κατάλογο ἀπουσιάζει κάθε μνεία τῶν Λατίνων. Τό γεγονός αὐτό καί μόνο ἀποτελεῖ, σύμφωνα μέ τόν Vilinskij, σημαντικό ἐπιχείρημα γιά τή χρονολόγηση τοῦ ἀρχετύπου καί ἐπομένως καί τῆς πρώτης οἰκογένειας στά μέσα τοῦ 10^{ου} αἰ., ὅποτε ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στήν Ἀνατολική καί στή Δυτική Ἐκκλησία δέν εἶχε ὄξυνθεῖ, ἐνῶ ἀντίθετα δέν εἶχαν σβήσει ἀκόμα οἱ μνημες ἀπό τά τελευταῖα χρόνια τῆς εἰκονομαχίας.

β) Τό δεύτερο ἐπιχείρημα τοῦ Vilinskij ἀφορᾷ ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου τῆς πρώτης οἰκογένειας, πού παραλείπονται ἀπό τή δεύτερη. Ἀπό τά ἀποσπάσματα αὐτά λείπει κάθε ρητορεία καί τό ὕφος εἶναι λιτό καί ἀπέριττο. Γιά τό λόγο αὐτό δέν μποροῦν νά θεωρηθοῦν ἐμβόλιμα. Πρόκειται, ἐπομένως γιά θελημένη παράλειψη ἀποσπασμάτων, πού σύμφωνα ἴσως μέ τήν ἀντίληψη τοῦ ἐπιτομέα τοῦ κειμένου δέν προσθέτουν τίποτα ἀλλά μᾶλλον φορτώνουν τή διήγηση καί διακόπτουν τόν εἰρμό της⁶.

Μιά τρίτη οἰκογένεια τοῦ κειμένου περιλαμβάνει, σύμφωνα μέ τόν Vilinskij τέσσερα χειρόγραφα: ρ, ρ, γ, κ. Καί τά τέσσερα χειρόγραφα, γραμμένα σέ νεοελληνική γλῶσσα, ἀποτελοῦν τήν τελευταία ἐπεξεργασία τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου καί τήν τελευταία σέ χρονολογική σειράσύνταξη τοῦ κειμένου⁷.

Ὁ διαχωρισμός τῶν οἰκογενειῶν ἀπό τόν Vilinskij, βασιμένος σέ περιορισμένο ἀριθμό χειρογράφων, θέτει γενικά μόνον τό πρόβλημα τῶν διαφορετικῶν συντάξεων τοῦ κειμένου. Οἱ ὑποθέσεις του γιά τή χρονολόγηση τοῦ ἀρχετύπου καί τά ἀποσπάσματα πού παραλείπονται εἶναι βέβαια ἐνδιαφέρουσες δέν ἐξαντλοῦν ὅμως τό θέμα, οὔτε εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβεῖς, ἀφοῦ δέν στηρίζονται στό σύνολο τῆς χειρόγραφης παράδοσης. Ἡ ἐξέταση ἄλλωστε καί τῶν ἴδιων τῶν χειρογράφων πού χρησιμοποιήσε ὁ Vilinskij ἀποδεικνύει ὅτι ἡ κατάταξη τους σέ οἰ-

6. Vilinskij, ὁ.π. σ. 71 κέξ.

7. Vilinskij, ὁ.π. σ. 103.

κογένειες δέν έγινε μέ τήν επιβαλλόμενη ακρίβεια. Έτσι π.χ. τό χειρόγραφο D, πού σύμφωνα μέ τόν Vilinskij ανήκει στην πρώτη οίκογένεια, παραδίδει μιá μορφή κειμένου πού καί σημαντικά συντομευμένη είναι αλλά καί στή διάρθωση της είναι αίσθητά διαφορετική από τό κείμενο του χειρογράφου N. Τά τμήματα έξάλλου πού παραλείπονται από τό ίδιο χειρόγραφο δέν είναι τά ίδια μέ έκείνα πού παραλείπονται από τή δεύτερη, σύμφωνα μέ τόν Vilinskij, οίκογένεια. Όπως μέ τό χειρόγραφο N, έτσι καί σέ σύγκριση μέ τό χειρόγραφο I, ό D παρουσιάζει μεγάλες δομικές καί γλωσσικές διαφορές.

Άλλά καί ή νεοελληνική χειρόγραφη παράδοση του κειμένου δέν είναι ένιαία. Όρισμένα χειρόγραφα παραδίδουν πληρέστερο κείμενο, ένώ άλλα έπιτομές ή μόνο άποσπάσματα.

Στήν ανάλυση του βίου του Βασιλείου αφιερώνει ένα μεγάλο μέρος του άρθρου της ή Germaine Da Costa-Louillet⁸ καί επιχειρεί νά λύσει τό πρόβλημα των πολλαπλών μορφών του κειμένου. Βασισμένη όμως μόνο στις έκδόσεις του βίου καί χωρίς νά έρευνήσει τά χειρόγραφα καταλήγει σέ λανθασμένα συμπεράσματα.

Σύμφωνα μέ τήν άποψη της οι συντάξεις του βίου είναι τέσσερις:

1. θεωρεί ότι άπορρέει κατ'εύθειαν από τό άρχέτυπο ή σύνταξη του D, όπως έκδόθηκε από τόν Combefis στα AASS. Τό άρχέτυπο τό χρονολογεί στον 10^ο αί. λίγο μετά τό θάνατο του δσίου Βασιλείου, δηλαδή στή δεκαετία 950-960⁹. Η έπιχειρηματολογία πού χρησιμοποιεί για νά στηρίξει τήν άποψη της σχετικά μέ τή χρονολόγηση του άρχετύπου είναι άξιόλογη. Από τήν άλλη μεριά όμως δέν φαίνεται νά έχει αντιληφθεί ότι τό κείμενο του D δέν έχει έκδοθεε ολοκληρο από τόν Combefis. Η έκδοση των AASS περιλαμβάνει μόνο ότι θεωρήθηκε ένδιαφέρον καί έτσι παραλείπεται τό μεγαλύτερο μέρος του κειμένου. Η έκδοση αυτή έπομένως δέν μπορεί νά θεωρηθεί ότι άποδίδει τό πραγματικό περιεχόμενο του κειμένου καί ακόμα περισσότερο νά άποτελέσει τή βάση για τήν άποκατάσταση του κειμένου.

8. Germaine Da Costa-Louillet, Saints de Constantinople, Byz 24, 1954, σσ. 492-511.

9. Da Costa-Louillet, σ. 492-493.

2. Ὡς δεύτερη σύνταξη θεωρεῖ ἐκεῖνη πού παραδίδεται ἀπό τὰ χειρόγραφα N καί O¹⁰. Ἡ ἔρευνα ὁμως σ'αὐτά τὰ χειρόγραφα ἀποδεικνύει ὅτι τὰ κείμενα πού παραδίδουν παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές ὡς πρός τήν πληρότητά τους. Σύμφωνα μέ τήν Da Costa-Louillet, ὁ συμπληρητής τῆς δεύτερης σύνταξης τοῦ κειμένου χρησιμοποίησε ὡς βάση τό βίο τοῦ Βασιλείου, ὅπως παραδίδεται ἀπό τήν πρώτη σύνταξη καί πρόσθεσε στό κύριο σῶμα ἐπεξεργασμένα στοιχεῖα λαϊκῆς προέλευσης. Τά στοιχεῖα ὁμως αὐτά ὑπάρχουν καί στό χειρόγραφο D πού ἡ ἴδια θεωρεῖ ὅτι παραδίδει κείμενο τῆς πρώτης σύνταξης: εἶναι αὐτά ἀκριβῶς πού παραλείφθηκαν ἀπό τήν ἔκδοση τῶν AASS.

3. Ἡ τρίτη σύνταξη παραδίδεται ἀπό τό χειρόγραφο I. Ἡ χρονολόγηση τῆς τρίτης σύνταξης, πού περιέχει καί τὰ "λαϊκά" ἀποσπάσματα τῆς δεύτερης, εἶναι σύμφωνα μέ τήν Da Costa-Louillet, πολύ δύσκολο νά προσδιοριστεῖ¹¹.

4. Ἡ τέταρτη σύνταξη περιλαμβάνει τό χειρόγραφο ρ καί ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς μετάφραση τοῦ κειμένου ὡστά νέα ἑλληνικά¹².

Ἡ μελέτη τοῦ προβλήματος τῶν χειρογράφων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου ἀπό τόν F. Halkin, πού δέν ἀσχολήθηκε εἰδικά μέ τή διαλεύκανση τοῦ θέματος, βασίζεται στό γενικό περιεχόμενο καί σέ μερικές φιλολογικές ἐνδείξεις. Ὁ Halkin καταλήγει στό ἀκόλουθο σχῆμα:

1. Ἐνιαῖα λαμβάνονται οἱ ἐκδόσεις A.H.Veselonskij καί AASS, ἀντίστοιχα δηλαδή τὰ χειρόγραφα N καί D. Στήν ἴδια παραλλαγή ἐντάσσεται καί τό χειρόγραφο J.

2. Διαχωρίζεται ἡ ἔκδοση S.G. Vilinskij, δηλαδή μόνο τό χειρόγραφο O. Στήν ἴδια παραλλαγή ἐντάσσονται:

α. Τό χειρόγραφο V.

β. Δύο χειρόγραφα πού παραδίδουν νεοελληνικό κείμενο: Πανελεήμονος 202 καί Παντελεήμονος 573.

10. Da Costa-Louillet, σ. 494.

11. Da Costa-Louillet, σ. 495.

12. Da Costa-Louillet, σ. 496.

γ. Ἀπόσπασμα τοῦ βίου, πού παραδίδεται ἀπό τό χειρό -
γραφο Υ.

δ. Ἀπόσπασμα τοῦ βίου πού παραδίδεται ἀπό τό χειρό -
γραφο U.

ε. Ἀπόσπασμα τοῦ βίου, πού παραδίδεται ἀπό τό χειρό -
γραφο C.

ς. Ἀπόσπασμα τοῦ βίου πού παραδίδεται ἀπό τό χειρό -
γραφο S.

ζ. Ἀπόσπασμα τοῦ βίου, πού παραδίδεται ἀπό τό χειρό -
γραφο E¹³.

Ἐχοντας ὡς βάση τήν ταξινομήση τῶν χειρογράφων ἀπό τοὺς Vilinskij καί Halkin ἐπιχείρησα τό διαχωρισμό τῶν χειρογρά -
φων τῆς λόγιας καί τῆς δημώδους παράδοσης τοῦ βίου τοῦ Βα -
σιλείου σέ οἰκογένειες. Ἡ ἀνάγνωσις καί ἡ ἀντιπαραβολή τοῦ
περιεχομένου καί τοῦ κειμένου τῶν χειρογράφων μέ ὁδήγησε σέ
ἀναθεώρησι τῶν συμπερασμάτων τους καί στό διαχωρισμό τῶν
χειρογράφων τῆς λόγιας παράδοσης σέ πέντε ὁμάδες.

Ἡ ἐξέτασις τῆς χειρόγραφης παράδοσης περιέλαβε ὅλα τά
χειρόγραφα ἐκτός ἀπό πέντε: τρία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας L, C,
καί c, πού ὡς σήμερα δέν ἔχουν φωτογραφηθεῖ, τό χειρόγραφο
Ἐσφιγμένου 44, πού βρίσκεται στή μονή Βλατάδων σέ μικροφίλιμ
ἀλλά ἡ λήψη εἶναι τόσο κακή, ὥστε τό κείμενο εἶναι ἀδύνατο
νά διαβαστεῖ, καί τό χειρόγραφο O. Οἱ περιγραφές ὅμως αὐτῶν
τῶν χειρογράφων εἶναι ἀρκετά ἐνδεικτικέες καί ἔτσι εἶναι δυ -
νατή ἡ ἐνταξή τους, μέ ἐπιφύλαξη βέβαια, σέ κάποια ἀπό τίς
ὁμάδες.

Ἀπό τά ὑπόλοιπα χειρόγραφα τό X ἀποτελεῖ ἐμφανῶς ἀντί -
γραφο χειρογράφου ὁμοίου μέ τό N καί τό B τοῦ P.

Τά 18 χειρόγραφα τῆς λόγιας παράδοσης τοῦ βίου τοῦ Βα -
σιλείου διασώζουσι πέντε διαφορετικέες μορφές-συντάξεις τοῦ
κειμένου, μέ φθίνουσα ποσότητα περιεχομένου. Οἱ τέσσερις πρῶ -

13. BHG, ἀριθμοί 263, 264a, 264b, 264c, 264d, 264e, 264f καί AUCTARIUM,
ἀριθμοί, 263, 264b, 264c, 264g.

τες περιέχουν πλήρες νοηματικά κείμενο, εύρύτερο ή συντομευμένο, μέ χαρακτηριστικό όμως τή διατήρηση του βασικού είρμου τής διήγησης. Ἡ πέμπτη ομάδα χειρογράφων περιλαμβάνει αποσπάσματα του βίου, πού εἶναι ἀποκομμένα ἀπό τό κύριο κείμενο (άν καί διατηροῦν κάπως τόν διηγηματικό πυρῆνα, καί παρουσιάζουν ἐκδηλη ἀνεξαρτησία ὡς πρός τίς πληρέστερες μορφές.

Ἡ κατάταξη τῶν χειρογράφων τής λόγιας παράδοσης σέ πέντε ομάδες, μέ βάση τήν πληρότητα του κειμένου, ἐπέλυσε σχηματικά μόνο τίς ἐνδεχόμενες συγγένειες τους.

Στό δεύτερο στάδιο τής μελέτης τής χειρόγραφης παράδοσης, ἀντιπαρέβαλα τά κοινά καί στίς τέσσερις πληρέστερες οἰκογένειες ἀποσπάσματα. Ἀποδείχτηκε ἔτσι ὅτι, ἄν καί ἀπό τήν ἀνάλυση του περιεχομένου κάθε ομάδας θά ἦταν δυνατό νά ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ δεύτερη, ἡ τρίτη καί ἡ τέταρτη ἐπιτέμνουν ἀπλῶς τό κείμενο τής πρώτης, οἱ μεταγενέστερες μορφές του βίου ἀποτελοῦν ἐπιτομές ἀλλά καί ταυτόχρονα διασκευές του ἀρχικοῦ κειμένου. Οἱ ὁμοιότητες ἐξάλλου, φραστικές καί δομικές, ἀνάμεσα στά χειρόγραφα τής κάθε ομάδας χωριστά βεβαιώνουν ὅτι δέν πρόκειται ἀπλῶς γιά ομάδες ἀλλά γιά οἰκογένειες χειρογράφων. Ἐνα τόσο χαλαρά συνθεμένο καί πολύπλοκο κείμενο ἄλλωστε, ὅπως ὁ βίος του βασιλείου, ἐπιδέχεται σέ μεγάλο βαθμό διασκευαστικές ἐπεμβάσεις. Αὐτές οἱ ἐπεμβάσεις, πού ἀποτελοῦν καί τήν ἐπεξεργασία καί ἐξέλιξη του κειμένου, εἶναι εἴτε διευρύνσεις καί συντομεύσεις χωρίων, εἴτε βαθιές ἀλλαγές τής φραστικῆς διατύπωσης.

Ἡ ἀδυναμία μου νά ἀναχθῶ στό σύνολο τής χειρόγραφης παράδοσης μέ ἐμπόδισε στήν ἀνεύρεση τῶν στεμμάτων κάθε οἰκογένειας χειρογράφων χωριστά ἀλλά καί του στέμματος τῶν οἰκογενειῶν. Τά συμπεράσματα μου εἶναι προσωρινά καί ἐπιφυλάσσομαι νά ἀναπτύξω λεπτομερειακά τό πρόβλημα τῶν σχέσεων τῶν οἰκογενειῶν καί τῶν χειρογράφων στή σχολιασμένη ἔκδοση του κειμένου, πού ἐτοιμάζω. Ἐνδεικτικά μόνο παραθέτω ἐδῶ ὀρισμένα χαρακτηριστικά χωρία του κειμένου, πού καταδεικνύουν τό βαθμό διασκευαστικῶν ἐπεμβάσεων στό ἀρχικό κείμενο.

Λεξικό 1

Ομογένεια Α

(Βλός VII, σ. 283-284)

Ο θεότατος καὶ προφυ-
λάτος δαδὸς ἐλεξε φέ-
σταν' εἰς νηπιόσυνον αἰ-
ώνιον ἔσται ἄκαρος' ἕ-
σθαι ὡς ἀνεξέλεστα
τὸ σήμαντα τῆς ἀρετῆς τῶν
δακτύλων εἰς τὸ δηνεικὲς
τυγχάνουσι. καὶ Ἰολομὴν δὲ
ὁ σφάτατος καταλάληα τῆ
γεννηθῆτι ἀεφάγγεατο
λέγων· μήμην δακτύλου μετ'
ἐγμωκίου ἀελογέσασα
κρίναντες καὶ ἐπέλεα τιμῆς
καὶ ἐπένου τῶν ἀγίου
νηπιόσυνα. Ἄλλ' οὕτοι μὲν
ὡς χρησφόροι κυρίου καὶ
θεοὶ ὑποφίτοι οὕτω σοφῶς
καὶ θεοσεβεῖς ἀεφάγγεατο
ἐγὼ δὲ ὁ μηδενὸς λόγου ἐπέ-
λεξας, ἡ ἀμυδρὸς σταγὴν, ἡ
κατέπρος ἐπηγῆ, ὁ βορβό -
ρῶν ἄκαρος, ὁ καὶ τοῦ
ζῆν ἀνέλεος καὶ τοῦ λέγειν
μεγίστου καὶ τηλικούτου
κατὰς τηλικούτα τεράστια
καὶ θαυμάσια μέγαν ὀλη-
γίασθαι ἀπορῶ τὴν ἐγμωκίαν
τὴν λαλήσιν καὶ πῶς τοιαῦτα
μεθεύουσι ὡς ἂν ἕχθω
καταεῖρας μὲν φάσαι τοῦ
ἀληθινοῦ καὶ μὴ παντέα-
σιν ἔγω προσεν ἐν τῷ δλη-
γέσθαι τὸ τοῦδε τοῦ ἀγίου
τερατουργήματα.

Ομογένεια Β

(P, f. 1)

Ο θεότατος καὶ προφύ-
λάτος δαδὸς ἐλεξε
φάσαν' εἰς νηπιόσυνον
αἰώνιον ἔσται ἄκαρος
ὑεσθαι ὡς ἀνεξέλε-
στα τὸ τῆς ἀρετῆς τῶν
δακτύλων σήμαντα εἰς τὸ
δηνεικὲς τυγχάνουσι. δαδ
τῶν κατὰ παρούς τὸ θεῖα
σοφῶν ἐκδηλούμενα εἰς
κοινὸν δακτύλου. Ἄλλ' ὀμ-
τωλ μὲν ὡς λόγου μεμολ-
ραμένοι εἰσάτες ταῦτα
συγγράσουσι, ἐγὼ δὲ ἡ μι-
κρὸς σταγὴν, ἡ ἀεζέρος
ἐπηγῆ, ὁ βορβορῶν ἄκα-
ρος, ὁ μηδενὸς λόγου
ἀέλιος, πῶς ὄλας τοιμήσιν
ἀέλασιν στόμα καὶ φάσαι
μεγίστου καὶ τηλικούτου
κατὰς φελεπρότατα, τε-
ράστια καὶ θαυμάσια

Ομογένεια Γ

(Βλός VII, σ. 5)

Τῆς ἀπαλαγῆτου θ-οο τερά-
στια βόττειον γένος ὑεσθαι-
θου εἰλανθροῦτος καὶ ἀγα-
θότητος σοφῶς καὶ βωδῶς ὀ-
κονουσίης καὶ πανεραυδῆς
ἐντα τὸ ἐπὸς σπηραίου τῆς
φωτῆς ὀνητοῦτα καὶ εἰς πα-
ταρόσυνον μὲν τῶν γνήσιον
καὶ ἀδύτων ζῶσιον δὲ τῶν
αἰωνίων καὶ μακαρίων ἀγαθῶν
ἡμῶς ἐνδύονται κατὰ ἀεφά-
ρους καρούς δαδ τῶν ὀλεσίω
αὐτοῦ θεοσεβούντων, ἀνέλεξεν
ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦτο καὶ
ποῦς παρὶ τῆς τῆ βασιλείας
κωστανίου ἡμῶν, καὶ τῶν
ἄλλων μὲν εἰς ὑεσθαιόν λόγου
εὐσεβούντων θεοσεβούντων
τέρα ἡμῶν καὶ μέγαν ἐν
ἡμετέροις καὶ τερατόσυνον ἐν
θαυμάσιον ἀπείρητον βασιλεί-
ων.

Ομογένεια Δ

(J. f. 131)

Ο θεότατος δαδὸς ἐλεξε
φάσαν' εἰς νηπιόσυνον
αἰώνιον ἔσται ἄκαρος
ὡς ἀνεξέλεστα τὸ σή-
μαντα ὑεσθαιόν τῆς
ἀρετῆς αὐτῶν εἰς τὸ δλη-
γέσθαι ἀεφάγγεατο.
καὶ Ἰολομὴν δὲ ὁ ἔπι-
τος τοῦδε καὶς καταλά-
ληα τῆ γεννηθῆτι σοφῶ-
ς καὶ ἐπέλεξασα πρὸς
μην δακτύλου μετ' ἐγμωκί-
ων ἀελογέσασα πρὸς
καὶ ἐπέλεξασα τῆς καὶ
ἐπένου τῶν ἀγίων
νηπιόσυνα. καὶ σοφῶς
μὲν οὕτοι καὶ θεοσεβεῖς
εἰσάσαν καὶ ἐτέρασον,
ὡς χρησφόροι κυρίου καὶ
θεοὶ ὑποφίτοι καὶ κο-
σμίως τῶ σήμαντα ὡς
εὐσεβῶς παθηθῆναι.
ἐγὼ δὲ ὁ μηδενὸς λόγου
καὶ ἐπὸς ἐπηγῆ, ὁ ἀηλὲς ὁ
ἀνέλεος τοῦ ζῆν ἡ τοῦ
λέγειν καὶ πῶς τερατο-
βωδῶν κατὰς τοιαῦτα
καὶ θαυμάσια ὡς ἂν ἕχθω
τέρα εἰσαφάσαι, ὅσοι
δὲ τελέσασιν.

<p>Οίσιγγνελα Α (Βίος VII., σ. 300)</p> <p>Κωνσταντίνος δέ τις τού- νομα, ον βάρβαρον οί κέν- τες ύπόμαζον διά τή ένδι- κόν αυτώ ελναι, κριμμη- ρίου δέυφ τετυμημένος, ε- στιν ύπερβάλλουσαν καί διέκυρον έρωτα κερτημένος πρός τόν δάταν, ως οία μα- θητής αυτώ τυγχάνων</p>	<p>Οίσιγγνελα Β (Ρ. ε. 13)</p> <p>Καθ' έν καί τις Κωνσταν- τίνος, ον καί βάρβαρον οί πολλοί ύπόμαζον, με- γίστην σχέσιν κερτημένος πρός τόν δάταν</p>	<p>Οίσιγγνελα Γ (Βίος VII., σ. 9)</p> <p>Κωνσταντίνος τις θύομα, κρημνηφόλος τόν ένδικόν τυγχάνων καί καίς εννεμη- τάκος τού δάτου γερνημέ- νος, είστην έχων ύπερβάλ- λουσαν καί έρωτα διέκυρον πρός τόν δάταν</p>	<p>Οίσιγγνελα Δ (J, 135F)</p> <p>Κωνσταντίνος δέ ο τόν έν- την βασιλευσίαν έδλεε δια- γορεύουσα τόν τοιούτον οί Ρωμαίον, καί αυτίς ού τήν τυχούσαν σχέσιν κερτημένος είς τόν δάταν κατέρα ήμων</p>
<p>* Αξότασμα 3</p> <p>Οίσιγγνελα Α (Βίος VII., σ. 305)</p> <p>Τούτον ούν έχων κινή ο τακενός καί ελάχιστος εννευματικόν κατέρα καί ο- δηγόν τής κατά θεόν βιοτής. Καί τούτον συχνότερον έσχό- λαζον χάρην τών θεσπηρί- κτων εύχών καί νοσησιών ως άληθώς λόγιος, έν γάρ καί εύακόδεκτος, συνέσεως τε ανάλεως καί σοφίας εννεμα- τικής, καί έν πολλή στήματι κελμένος διά τήν εύφροσιν ή μύλλον θεόφροσιν πολιτείας. Οε ούν μετά χρόνους τινός ο σεδάσιμος τε καί άελύνητος ούτος γέρον καός κύριον έξε- δήμην, ύπερονηνον μου εννευματικού κατός καί ο- δηγού προς τό σπηρίζεσθαι καί άνηγεύσθαι μέ προς σπ- ηρίως άσούς, ού δέλιπον έκτενώς τόν θεόν μετά δε- κρίλων εκδυομίων, ύνα μέ ο- δηγήσθ προς τό κοθούμενον καί άναδείξθ μοι άξιον δι- δάσκων τής έφείσεως. Ο- θεν ού παρεύδεν ή άύτου άμειρος εύσελαγχνία καί ληθεμονία τήν έμην, είς τέ- λος ύκεισαν, αλλά ταχέως τήν έμην κεληήρακεν αυτη- σιν καί τόν άύτου θεόφρον- τα μοι ένγνώσειεν.</p>	<p>Οίσιγγνελα Β (Ρ. ε. 17)</p> <p>Καί ήν ο γέρον κρημνηφό- λος, έπί τήν τε καί θεοδόκτος. Πρός ον παρεγγουώς, άφ' ού τή άσπηλάν τού κόσμου ήρε- μήν διαγνώσκων, τόν έν έξ- αυτώ άδηγήσθν τέ είς ψυχι- κήν ύφέλιαν συντελούντα. Εκεί ο' έκεινος τόν ήθε με- τέστη, εσίησιν, έκκατών κάτωας οίκεύος τε καί φι- λας, καί τολούθε άνδρός. Παλλού γάρ άεκαροι άντες διά κενοδείων άεωτούς είσωθού- σαν καί προς τό σπηρίζειν ήμώς έτε- μήδεν ύφελεν καί έωτούς καταβάδαστου, έμπαθεύς ον- τες. Τυγλός γάρ τυγλόν άδη- γών άμειότεροι είς βόθρον κροσούται. Άκαρ έγώ δε δι- άλεθρον βαθροθώ, ετεσίησιν, ως είσπητα, εννευματικόν έφ- ερεύει κατέρα, ός άνηφάται μετέ θεόν σωμαί μου τήν άθλησιν φυχήν.</p>	<p>Οίσιγγνελα Γ (Βίος VII., σ. 9)</p> <p>Τού γάρ κούφροσινός μου εννευματικού κατός τόν βίον άποληφύτος καί μου έτερον άντ' έκεινον εύρέσιν εύθύμως καί διακώς έκείητόντος ο θεός ο άγιος καί άγαθός δι' αυτής τόν θεόφρον μου τούτον κα- τέρα έφουέρωσεν, ού σχεδόν οί- τήν βασιλευσίαν έδλεν οί- καύντες διά τό καρ αυτώ άσημείρα γινόμενα θαύματα καί έξωσία καί τας άκαρ- φνεύς καί θεοειδέες όρδέεις, ως ένά τόν άγιόν καί νο- σησιών άποστόλων ύπεσεσθί- βαντα.</p>	<p>Οίσιγγνελα Δ</p>

Απόσπασμα 4

Οίλογόνηλα Α
(Βίος Yes. 10.10)

Κατέ γουδν τόν καιρόν τουτον έτελεύτησεν ή άειμνηστος τιμια έκεινη θεοώρα, ή κολλά γνησίως καί εύσεβως τή δούψ έξυνηρηθήσασα πληρης ήμερών γεγονυτα καί προβεβηκουτα έν ταϊς ήμέραις αύτης. Πάνυ έστύνησασασμεν έπί τή ταύτης ύστερησαι, όσοι δηλαδή ενυηματικης άγίας σήσιν πρός τόν άγιον έκεκλήμεθα, τό μέν ούρ τήν του άγίου πατρός ήμών άνταυτων καί θεραπέυασ αύτης, ής άμωτέρωτο, τό δέ ότι καί ήμεϊς πρύτες οι πρός αυτόν θερμόν δέξ άρκόμενοι ώφελείσάς ενεκεν χρίστου μεσίτην αυτην πρός αυτόν ελχομεν άπαταύχουτον έν έλαρή προσέψ ήθει τε χρησάσθαι καί σιμψ μελοδριάται άποδεχομένη κινωτο ήμέδ καί μετ εύμενεϊσάς έκείθεν άπολύσασιν, άγασοϊς καί προσήναι ρήμασι προτρεπομένη έντως τό άγαθόν άεί έκζητεϊν τε καί γυμνάσκειν καί διασκεϊν, καί μή τοϊς σψών λογισμοϊς τοϊς έκ τοθ κοινηροθ άτιέκως ήμιν προσουμένους συνεδέσασ τε καί συνεαίρεσασθαι. Πραότατον γάρ καί εύσυνιδέητον ήν τό γυμναϊον, άπεραϊότιλι γυμνης καί άελάστοις ήθεισ κόντας θεραπέυασα καί ώς ζόια ταύτης τέχνα ήμεις άποδεχομένην καί έκλεφθευσασ καί ελποτέ τευ, έξ ήμών άνθρακινού τλ κατρά τόν βίον αυτηρόν έξ οϊσάθησοι, ούν αϊτίας προσεγένετο, ώς αύτή ταύτο καθοδασ διέκειτο καί θρήνους καί οϊμωγας ζαυτην έξεδόου, ώς έκ τοθ του μηδέστο τοϊς άφελμοϊς αύτης τόν της συμπαθείας άποσάσιν άρεσάσιν γυμνης.

Οίλογόνηλα Β
(Ρ, ε. 34ν)

Κατέ γουδν τόν καιρόν έκείνου έτελεύτησε καί ή μαρτίαις θεοώρα, ή κολλά τή δούψ έξυνηρηθήσασα, προβεβηκουτα ήδη έν ταϊς ήμέραις αύτης. Πάνυ ούν ήλγησαν, όσοι ελχαν σήσιν πρός τόν άγιον, έκείδη έξουμασιωσάσθαι καί ότι φιλιας κόντας άπεδέχετο, ρήμασι άγαθοϊς προτρεπομένη ένς τό άγαθόν. Ην γάρ τό γυμναϊον πραότατον, φιλόχριστόν τε καί σωμαθεότατον, άπεραϊότιλι γυμνης καί άελάστοις ήθεισ κόντας άποθεραπέυασα.

Οίλογόνηλα Γ
(Βίος VII. 10.10)

Τό γουδν καιρό τούτω συνέβη τόν βίον καταύσαι τήν άειμνηστον ταύτην, ήτις κολλά τή άγιώ ήμω πατρός έξυνηρησεν έτρω κλήρης γεγονυσι, καί προβεβηκουτα ήδη έν ταϊς ήμέραις αύτης. Πάνυ γάρ έπί τή στερησει αύτης εκόντες έστύνησασιν, όσοι ενυηματικης άγίας σήσιν πρός τόν άγιον έκεκλήτηντο, έκείδη ελχον αυτην μεσίτην πρός τόν άγιον έτοιμώτατον, καθότι έλαρής κόντας άπεδέχετο καί μετ εύμενεϊσάς προτρεπομένη κόντας ένς τό άγαθόν έκδοτοτε. Πραότατον ήν γάρ τό γυμναϊον καί εύσυνιδέητον, άπεραϊότιλι γυμνης καί άελάστοις ήθεισ τούς κόντας θεραπέυασα.

Οίλογόνηλα Δ
(J. f. 136)

Έν μηδ ούν πορευθέντος μου ένς τόν μαρτίον καί δόλιον πατέρα ήμω Βασίλειου ένς τή κοινώσασθαι τής δούιας εύχης αυτού, εύρον ότι έτελεύτησεν ή άειμνηστος θεοώρα, ή κολλά τή δούψ έξυνηρηθήσασα, άεα προβεβηκουτα έν ταϊς ήμέραις αύτης. Πάνυ ούν έστύνησασιν οι πάντες όσοι τήν ενυηματικην αυτην σήσιν πρός τόν άγιον έκεκλήτηντο, έκείδη έκδοτηντο αυτην μεσίτην πρός αυτόν θουμασιώτατον καθότι καί φιλιότως κόντας άπεδέχετο έν άγαθοϊς ρήμασι. Πραότατον γάρ ήν τό γυμναϊον καί θεράλειόν τε καί εύσυνιδέητον.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΡΩΤΗ

Χειρόγραφα: D, N, X, L

Ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου

Ἡ ἐκτενέστερη, πλήρης ἀφηγηματικὴ μορφή τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου περιλαμβάνει τὴν εἰσαγωγή, ὅκτῳ διηγηματικῆς ἐνότητες καὶ τὸν ἐπίλογο¹⁴.

Εἰσαγωγή (Vilinskij, σ. 283-284: Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐξαιρούνται γιὰ παραδειγματισμό ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση τῶν ἀγίων. Ὁ συγγραφέας παραπέμπει σὲ πολλὰ ἀνάλογα γραφικὰ χωρία. Ἐμμένει στό μεγαλεῖο τῆς προσωπικότη -

14. Γιὰ πρακτικούς λόγους (σύγκριση τῶν χειρογράφων καὶ διερεύνηση τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου) χώρισα τὸ βίο τοῦ Βασιλείου σὲ διηγηματικὰ θέματα ἀριθμημένα ἀπὸ τὸ 1 ὡς τὸ 49. Τὰ ὁμοειδῆ καὶ συνεχόμενα διηγηματικὰ θέματα σχηματίζουν μιὰ διήγηση. Τὸ σύνολο τῶν διηγήσεων καὶ περιλαμβάνουν μιὰ χρονικὴ διάρκεια, ἢ καὶ μιὰ μόνη διήγηση καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ διηγηματικῶν θεμάτων, ἀπαρτίζονται μιὰν ἐνότητα. Οἱ ἐνότητες τοῦ κειμένου εἶναι ὅκτῳ, ἂν ἐξαιρεθοῦν ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος, καὶ λογίζονται ὡς ἀπλὰ διηγηματικὰ θέματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν εἰρμό, ἄρα καὶ τὸν κορμό, τοῦ κυρίως βίου τοῦ Βασιλείου. Ἀνάλογα μὲ τὸ βασικὸ περιεχόμενο τῆς ἢ κάθε διήγηση χαρακτηρίζεται ὡς ἱστορικὴ, ἀγιολογικὴ, βιογραφικὴ. Καμιὰ τοὺς δὲν εἶναι ἀμειγρῆς σὲ κάθε ἱστορικὴ διήγηση ὑπάρχουν ἀγιολογικὰ στοιχεῖα κ.ο.κ., ὁ κύριος προσανατολισμὸς τῆς ὅμως εἶναι πάντα ἓνας. Ἱστορικῆς εἶναι κατεξοχὴν οἱ διηγήσεις καὶ ἀναφέρονται σὲ συγκεκριμένα ἱστορικὰ γεγονότα γνωστὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἀγιολογικῆς οἱ διηγήσεις καὶ περιγράφουν τὴν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου. Ἀσχετὰ ἂν αὐτὴ ἡ ἀγιότητα δηλώνεται ἀμεσα (θαύματα, ἀντίσταση στὰ βασανιστήρια) ἢ ἔμμεσα (ὄραμα). Βιογραφικῆς τέλος εἶναι οἱ διηγήσεις καὶ ἀφοροῦν τὶς μεταβολές τοῦ χώρου καὶ περιβάλλει τὸ Βασίλειο, ὅσες ἀναφέρονται στὶς σχέσεις του μὲ τὸν περίγυρο καὶ φυσικὰ ὅσες ἔχουν σχέση μὲ γεγονότα τῆς προσωπικῆς του ζωῆς.

τας τοῦ Βασιλείου καί στή δική του με-
τριότητα. Αὐτή ἡ ἀντίθεση πρέπει νά ἐ-
πισύρει τήν ἐπιείκεια τοῦ κοινοῦ ἀπέ-
ναντι στά γραφόμενα του. Ὑπογραμμίζει
ἀκόμα ὅτι ὁ Βασίλειος, πού εἶχε φθάσει
στό ἔσχατο σημεῖο τῆς ἀπάθειας καί τῆς
ταπείνωσης, δέν ἀποκάλυψε ποτέ τόν τό-
πο τῆς γέννησης καί τούς γονεῖς του.

A. Πρώτη ἐνότητα

1. Ἱστορική διήγηση (Vilinskij, σ. 284-285): Ὁ συγγραφέ-
ας τοῦ βίου μνημονεύει τό θάνατο τοῦ
αὐτοκράτορα Βασιλείου Α', τό φόνο τοῦ
Μιχαήλ Γ' καί τή σειρά τῶν παιδιῶν τοῦ
Βασιλείου Α'.
2. Ἀγιολογική διήγηση (Vilinskij σ. 285-289): Ὁ Βασίλει-
ος, ἐρημίτης στά βουνά τῆς Μικρᾶς Ἀ-
σίας, θεωρεῖται κατάσκοπος, συλλαμβά-
νεται καί ὀδηγεῖται στήν Κωνσταντινού
πολη. Ἀνακρίνεται ἀπό τόν παρακοιμώ-
μενο Σαμωνᾶ, ἀρνεῖται νά ἀποκαλύψει τήν
ταυτότητα του καί βασανίζεται.
3. Βιογραφική διήγηση (Vilinskij, σ. 289-291): Ὁ Βασίλει-
ος ἀπελευθερώνεται ἀπό τά δεσμά. Συναν-
τᾶ τόν Ἰωάννη καί τόν θεραπεύει. Ὁ Ἰ-
ωάννης τόν φιλοξενεῖ στό σπίτι του. Ὁ
Βασίλειος θεραπεύει καί νουθετεῖ πλη-
θος ἀνθρώπων πού τόν ἐπισκέπτονται.

B. Δεύτερη ἐνότητα

1. Ἱστορική διήγηση (Vilinskij, σ. 291-296): Λίγο καιρό με-
τά τό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξάν-
δρου, ἡ ἐπιτροπή ἀντιβασιλείας μέ πρω-
τοβουλία τοῦ πατριάρχη Νικολάου καλεῖ
τόν Κωνσταντῖνο Δούκα νά ἀναλάβει τήν
συμβασιλεία μαζί μέ τόν ἀνήλικο Κων-
σταντῖνο Πορφυρογέννητο. Ὁ Δούκας ἀ-

κολουθούμενος από τό στρατό έρχεται στην Κωνσταντινούπολη, όπου έπευσημεύται από τό λαό. Στο μεταξύ ο πατριάρχης αλλάζει γνώμη κλείνει τίς πύλες τών ανακτόρων και παρατάσσει τή φρουρά έναντίον του Δούκα. Στη μάχη πού ακολουθεί σκοτώνεται ο Δούκας, ο γιός του και οί άρχηγοί του στρατεύματος. Μετά τήν ήττα ο πατριάρχης επιβάλλει άυστηρές κυρώσεις έναντίον όσων πήραν μέρος στην άνταρσία. Δολοφονούνται τουλάχιστο 80.000 άθώοι.

2. Άγιολογική διήγηση (Vilínskiĵ, σ. 296-299): 'Ο Βασίλειος αντιλαμβάνεται ότι ο Ρωμανός Σαρωνίτης, γαμπρός του Ρωμανού Λακαπηνού, προετοιμάζει στάση έναντίον τών αυτοκρατόρων και προσπαθεί νά τόν άποτρέψει. 'Ο Σαρωνίτης τόν συλλαμβάνει και τόν βασανίζει. Μετά άπό όνειρο πού του ύπενθυμίζει τή ματαιότητα τών έγκοσμίων αφήνει έλεύθερο τό Βασίλειο.
3. Βιογραφική διήγηση (Vilínskiĵ, σ. 299-301): Πεθαίνουν, ο 'Ιωάννης και ή γυναίκα του. 'Ο Βασίλειος αποδέχεται τήν πρόταση του πριμικήριου Κωνσταντίνου και φιλοξενείται στο σπίτι του. 'Ο Κωνσταντίνος θέτει τή δούλη του Θεοδώρα στην ύπηρεσία του Βασιλείου. 'Ο Βασίλειος θεραπεύει και νουθετεί όσους τόν επισκέπτονται.

Γ. Τρίτη ένότητα

1. 'Ιστορική διήγηση (Vilínskiĵ, σ. 301-304): Με τή μεσολάβηση τής πατρικίας 'Αναστασίας, ο

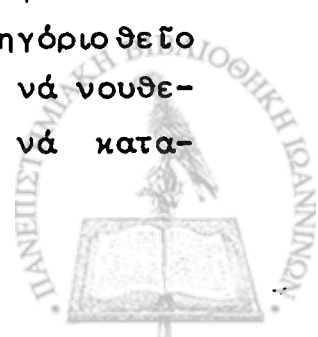

Βασίλειος γνωρίζεται με τήν αυτοκράτειρα Ἑλένη. Προφητεύει τή γέννηση τοῦ Ρωμανοῦ Β'. Περιγραφή τῆς αυτοκρατορικῆς οἰκογένειας λίγο μετά τό θάνατο τοῦ αυτοκράτορα Χριστοφόρου Λακαπηνοῦ. Ὁ Βασίλειος συναντᾶ τό Ρωμανό Λακαπηνό.

2. Ἀγιολογική διήγηση (Vilinskij, σ. 304-305): Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στήν προορατική δύναμη τοῦ ὄσιου. Ὁ Βασίλειος προβλέπει τό θάνατο τῆς πατρικίας Ἀναστασίας.
3. Βιογραφική διήγηση (Vilinskij, σ. 305-308): Ὁ Γρηγόριος, συγγραφέας τοῦ βίου, ἐπισκέπτεται γιά πρώτη φορά τό Βασίλειο, πού μαντεύει τό ὄνομα του. Ὁ Γρηγόριος ἀφοσιώνεται στό Βασίλειο.

Δ. Τέταρτη ἐνότητα

1. Ἀγιολογική διήγηση (Vilinskij, σ. 308-321): Ἀναφέρονται δέκα θαύματα τοῦ Βασιλείου:
1. Δύο μοναχές ἐπισκέπτονται στόν ὄσιο, πού διακρίνει τό διάβολο καθισμένο στόν ὦμο τῆς μιᾶς καί τή διώχνει ὡς μάγισσα. Ἡ ψευδομοναχή ὁμολογεῖ ὅτι πραγματικά εἶναι μάγισσα.
 2. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει τό Γρηγόριο.
 3. Χαρίζουν στό Βασίλειο ἕνα ζευγάρι ὑποδήματα. Ὁ πριμικήριος Κωνσταντῆνος τοῦ τά παίρνει καί ὁ Βασίλειος προβλέπει ὅτι καί ἐκεῖνος θά τά χάσει.
 4. Ἕνας οἰνοπώλης παρακαλεῖ τό Βασίλειο νά εὐλογήσει τά βαρέλια του. Ὁ Βασίλειος εὐλογεῖ ὅλα τά βαρέλια ἐκτός ἀπό ἕνα πού τό σπάνει μέ τό ραβδί του· μέσα στό βαρέλι ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο σάπιο φίδι.
 5. Ὁ Βασίλειος χαρίζει στό Γρηγόριο θεῖο πνεῦμα ὥστε νά ἀντικρούσει καί νά νουθετήσῃ κάποιον πού δραματίζοταν νά κατα-

άνοδο της στό χώρο τῶν μακάρων. Ὁ Γρηγόριος ἐπισκέπτεται μέ ὁδηγό τή θεοδώρα τίς αἰώνιες μονές καί τόν Παράδεισο πού δημιούργησε ὁ θεός γιά τούς πιστούς του. Κατά τήν ἐπίσκεψη του ὁ Γρηγόριος συναντᾶ τό Βασίλειο, πού ἔχοντας φθάσει τό ἀνώτατο ὄριο τῆς ἀγιότητος μπορεῖ νά ἐπισκέπτεται τόν οὐρανό πρὶν ἄκόμα πεθάνει. Ὁ Γρηγόριος, ἀφοῦ συνῆλθε ἀπό τήν ἔκσταση του, ἐπισκέπτεται τό Βασίλειο καί συζητᾶ γιά τά ὅσα παράδοξα εἶδε.

ς. Ἑκτη ἐνότητα

1. Ἀγιολογική διήγησι (Veselonskij, σ. 51-78): Σειρά 12 θαυμάτων τοῦ Βασιλείου:
1. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει τό δοῦλο πλούσιου βιοτέχνη πού ἔπασχε ἀπό μαγική αἰτία.
 2. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει δοῦλο πού ἔπασχε ἀπό ὑδρωπικία.
 3. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει νέο πού ἔπασχε ἀπό ρίγος.
 4. Ὁ Βασίλειος προβλέπει τό μέλλον τοῦ ἑαυτοῦ νέου.
 5. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει δαιμονιζόμενο τουρμάρχη.
 6. Ὁ Βασίλειος ἐξημερώνει ἄγριο ἄλογο.
 7. Ὁ Βασίλειος καταριέται καί ἡ κατάρα του πραγματοποιεῖται.
 8. Ὁ Βασίλειος σώζει ἀπό τό θάνατο τόν οἰκονόμο τῶν Γογγυλίων.
 9. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει γυναίκα, πού ἔνα μεγάλο κόκαλο τῆς εἶχε τρυπήσει τό λαιμό.

10. Ὁ Βασίλειος θεραπεύει δαιμονιζόμενη δούλη μοναχῆς.

11. Ὁ Βασίλειος ἀπαλλάσσει τὸν εὐνοῦχο Ἰωάννη ἀπὸ μαγικῆς ἐπήρεια.

12. Ὁ Βασίλειος ἀνακαλύπτει τὴν κρυπτή κλεμμένου χρυσοῦ σὺν σπίτι τῶν θυγατέρων τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπνοῦ.

2. Ἱστορική διήγηση (ἐμβόλιμη) (Veselonskij, σ. 57): Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στοὺς Γογγυλίους, πατρικίους μὲ μεγάλη ἐπιρροή σὺν αὐτοκράτορα.

3. Ἱστορικές διηγήσεις (ἐμβόλιμες) (Veselonskij, σ. 63-68) :

α. Ἐκφράζεται ἡ δυσἀρέσκεια τοῦ κλήρου σχετικά μὲ τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα. Τὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια σὺν πατριαρχικῷ θρόνῳ ἀνέβηκαν δύο ἀμαρτωλοί: Ὁ Εὐθύμιος, πού ἀναγνώρισε τὸν τέταρτο γάμο τοῦ Λέοντος ἄκαί ὁ Θεοφύλακτος, γιὸς τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπνοῦ ἀπὸ τὸ δεύτερο γάμο του.

β. Ὁ Βασίλειος προβλέπει τὴν οὐγγρική ἐπιδρομή σὺν βυζαντινὰ ἐδάφη.

γ. Ὁ Βασίλειος προβλέπει τὴν ρωσική ἐπίθεση.

2. Ἑβδομη ἐνότητα

1. Ἀγιολογική διήγηση (X 90^v-108^v)¹⁵: Τὸ ἀπόσπασμα ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκφραση τῶν ἀμφιβολιῶν τοῦ Γρηγορίου σχετικά μὲ τὴν ἐνοχή τῶν Ἰουδαίων πού παραμένουν πιστοὶ σὺν Νόμο τοῦ

15. Γιά τὰ ἀποσπάσματα τοῦ βίου πού δέν ἔχουν ἐκδοθεῖ ἀπὸ τοὺς Vilinskij καὶ Veselonskij, χρησιμοποιῶ τὸ χειρόγραφο X, σὺν ἀνάλυση τῆς πλήρους μορφῆς τοῦ κειμένου. Στὴν ἀνάλυση τοῦ ὁράματος (z.2), πού περιέχεται σ' αὐτὸ ἀνέκδοτο ἀπόσπασμα, χρησιμοποιῶ τὴν ἐκδοση ἀπὸ τὸ Vilinskij, τοῦ χειρογράφου I, πού δέν παρουσιάζει μεγάλες δομικὲς διαφορὲς ἀπὸ τὴν πρώτη μορφή τοῦ κειμένου.

Μωϋσή. Για τόν ίδιο ή Παλαιά καί ή Καινή Διαθήκη έχουν τήν ίδια αξία, άφου ό θεός μιλεῖ διά μέσου καί τῶν δύο. Έξομολογεῖται τίς άμφιβολίες του στόν πνευματικό πατέρα του, τό Βασίλειο, πού διατυπώνει, τή γνώμη του επικαλούμενος πλῆθος γραφικῶν χωρίων: οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν καταραμένοι πολύ πρίν άπό τήν "ένσαρκο οίκονομία" τοῦ Ἰησοῦ. Για νά διασκεδάσει καί τίς τελευταῖες άμφιβολίες τοῦ Γρηγορίου, ό Βασίλειος παρακαλεῖ τόν θεό νά τοῦ δοθεῖ ή χάρη ενός δράματος, πού θά τοῦ έπιτρέψει νά πεισθεῖ άπόλυτα για τό σφάλμα του.

2. Ὅραμα (X 108^V-241^V): Σέ έκσταση ό Γρηγόριος μεταφέρεται στόν οὐρανό. Ὁδηγημένος άπό άγγελο Κυρίου φθάνει στόν τόπο τῆς Τελικῆς Κρίσης καί παρακολουθεῖ τήν έτοιμασία τοῦ θρόνου τοῦ Κριτῆ καί τίς συναθροίσεις τῶν Ἄμαρτωλῶν. Ἀργότερα βλέπει τή Νέα Ἱερουσαλήμ, πού έτοιμάστηκε για τούς Ἄγίους καί τούς Δικαίους. Ὁ σταυρός έμφανίζεται περικυκλωμένος άπό σύννεφα. Οἱ σάλπιγγες άναγγέλλουν τήν άφιξη τοῦ Χριστοῦ. Οἱ καταδικασμένοι χωρίζονται άπό τούς δικαίους καί ρίχνονται στόν Πύρινο Ποταμό. Οἱ Ἰουδαῖοι καταδικάζονται στό Αἰώνιο Πῦρ. Οἱ Δίκαιοι συγκεντρώνονται στα δεξιά τοῦ Κριτῆ καί μπαίνουν μαζί του στην Ἱερουσαλήμ.

Η. Ὅγδοη ένότητα (Vilinskij, σ. 326-342)

Τελευταία συνάντηση τοῦ Γρηγορίου καί τοῦ Βασιλείου, όπου συζητοῦνται τά συμπεράσματα άπό τό ὄραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας. Ὁ Βασίλειος πεθαίνει τή Μεσοσαρακοστή. Ἡ σορός του τοποθετημένη σέ

σαρκοφάγο γίνεται αντικείμενο προσκύνησης από τούς μαθητές του. Ὁ κριμικήριος Κωνσταντίνος θέλει νά τή μεταφέρει στό προόστιο του στή Χαλκηδόνα, ἕνας ἄλλος μαθητής ὅμως τοῦ Βασιλείου ἀντιτίθεται καί τελικά ἡ σαρκοφάγος τοποθετεῖται στό μοναστήρι πού βρίσκεται κοντά στήν ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Φιλίππου στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἐπίλογος (Vilinskij, σ. 342-346): Ἐκτενές διδακτικό κείμενο ὅπου ἀπαριθμοῦνται τά εὐεργετήματα ἀπό τήν ἀνάγνωση βίων ἀγίων.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Χειρόγραφα: P, M, G, B

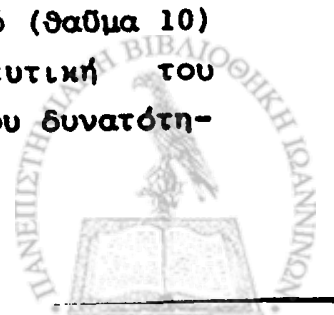
Ἀνάλυση τοῦ κειμένου

Ἀπό τήν πρώτη ὡς καί τήν πέμπτη ἐνότητα τά κείμενα τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης οἰκογένειας εἶναι ὅμοια ἀπό ἀποψη περιεχομένου. Ἡ σύγκριση μέ τό κείμενο πού παραδίδεται ἀπό τά χειρόγραφα τῆς πρώτης οἰκογένειας ἀποδεικνύει ὅτι στό κείμενο τῆς δεύτερης παραλείπονται ἀπό τήν ἕκτη ἐνότητα:

α. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν θαυμάτων (5,1,3,4,6,7,8; 10, 11,12).

β. Οἱ ἱστορικές διηγήσεις (ς.2 καί ς.3).

Πρέπει νά ἀποκλειστεῖ ὅτι αὐτά τά κενά στή ροή τῆς ἀφήγησης ὀφείλονται σέ ἐνδεχόμενη ἀπόσπαση φύλλων ἢ τετραδίων ἀπό τό χειρόγραφο πού χρησιμοποιήθηκε ὡς πρότυπο καί ὄχι σέ ἐνσυνείδητη παράλειψη τοῦ διασκευαστοῦ, ἀφοῦ πρόκειται γιά ἀνίστα σέ ἕκταση τμήματα. Ὁ ἀντιγραφέας - διασκευαστής παραλείπει ἀπό τήν ἕκτη ἐνότητα ὀρισμένα "κατ'ἐκλογήν" τμήματα τοῦ βίου. Τά θαύματα πού λείπουν ἀναφέρονται ἀδιάκριτα στίς ἱκανότητες τοῦ ἀγίου: στήν πάλη του μέ τόν πονηρό (θαῦμα 10) στήν προορατικότητά του (θαῦμα 4,7,8), στή θεραπευτική του ἱκανότητα (θαῦμα 3), στίς ὑπερφυσικές, μαγικές του δυνατότη-

τες (θαύματα 6, 11, 12). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ παράλειψη δέν ὀφείλεται στήν προσπάθεια ἀποσιώπησης ὀρισμένης πλευρᾶς χαρισμάτων τοῦ Βασιλείου.

Ἄπό τήν ἔβδομη ἐνότητα ὡς τό τέλος τά δύο κείμενα ἀκολουθοῦν παράλληλη διηγηματική δομή καί ἔχουν ὅμοιο περιεχόμενο.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΡΙΤΗ

Χειρόγραφα: I, V, A, H, O

Ἀνάλυση τοῦ κειμένου

- Δύο εἶναι τά χαρακτηριστικά τοῦ κειμένου αὐτῆς τῆς οἰκογένειας.

1. Ἡ γλῶσσα, πού εἶναι λογιότερη ἀπό ἐκείνη τῆς δεύτερης οἰκογένειας, καί πλησιάζει πρός τῆς πρώτης οἰκογένειας.

2. Ἀντιγράφονται μονάχα τά ἀποσπάσματα ἐκεῖνα πού ἔχουν καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα καί ἀναφέρονται εἰδικότερα σέ μιᾶ συγκεκριμένη θρησκευτική πρακτική.

Ἄπό τήν πρώτη ἐνότητα παραλείπεται ἡ ἱστορική διήγηση πού ἀναφέρεται στό Βασίλειο Μακεδόνα καί τή διαδοχή του (Α.1)

Ἄπό τή δεύτερη ἐνότητα παραλείπεται ἡ ἱστορική διήγηση τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καί ἡ ἀγιολογική διήγηση ἡ σχετική μέ τό Σαρωνίτη (Β.1 καί Β.2).

Παραλείπονται ἀπό τήν τρίτη ἐνότητα ἡ ἱστορική διήγηση καί ἡ ἀγιολογική διήγηση (Γ.1 καί Γ.2).

Παραλείπεται ὀλόκληρη ἡ τέταρτη ἐνότητα.

Ἄπό τήν ἕκτη ἐνότητα παραλείπονται ὅλα τά θαύματα ἔκτός ἀπό δύο καί οἱ ἱστορικές διηγήσεις (θαύματα 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 καί διηγήσεις ζ.3).

Τά κοινά σημεῖα τῆς τρίτης σύνταξης τοῦ κειμένου καί τῆς πρώτης περιορίζονται: στήν εἰσαγωγή (πολύ συντομευμένη), στήν πρώτη ἀγιολογική ἐνότητα (Α.1), στή βιογραφική διήγηση σχετικά μέ τήν ἐγκατάσταση τοῦ Βασιλείου στό σπίτι τοῦ πριμκήριου Κωνσταντίνου (Β.3), στή γνωριμία τοῦ Βασιλείου μέ τό Γρηγόριο (Γ.3), σέ δύο θαύματα (ζ.1 καί ζ.5) στό θάνατο καί τό ὄραμα τῆς Θεοδώρας (Ε.1 καί Ε.2), στή διήγηση γιά τούς Γογγυλίους (ζ.3) καί στίς δύο τελευταῖες ἐνότητες, δη-

λαδή τό δραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας καί τό θάνατο τοῦ Βασιλείου (Ζ.1 καί Ζ.2 καί Η) καί τόν ἐπίλογο.

Ἄπό τά περιεχόμενα τῆς διασκευῆς γίνεται φανερό ὅτι ἀλλάζει ὁ προσανατολισμός καί τό ἀναγνωστικό κοινό στό ὁποῖο ἀπευθύνεται τό κείμενο εἶναι διαφορετικό. Στήν καινούργια του μορφή τό κείμενο ἀπευθύνεται σέ ἕνα κοινό εἰδικό, πού ἐνδιαφέρεται κύρια γιά τό μυστικιστικό-δραματιστικό περιεχόμενο τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου. Ὁ ἀντιγραφέας-διασκευαστής φροντίζει ἀπλῶς νά δώσει μιάν ἐπίφαση εἰρμού στό κείμενο του. Γιά τό σκοπό αὐτό διαλέγει ἀπό τό πρότυπο του ὀρισμένες διηγήσεις, πού περιέχουν μόνο τά βιογραφικά στοιχεῖα, πού ἐξηγοῦν ποιός ἦταν ὁ Βασίλειος, πῶς βρέθηκε στήν Κωνσταντινούπολη, πῶς γνωρίστηκε μέ τό μαθητή-συγγραφεῖα τοῦ βίου του Γρηγόριο. Τά στοιχεῖα αὐτά ἀρκοῦν γιά νά δοθεῖ μιὰ γενική ἐντύπωση τῆς ἐποχῆς καί τοῦ χώρου ὅπου κινεῖται ὁ Βασίλειος. Ἀκέραιες διατηροῦνται μόνο οἱ ἐνότητες πού περιέχουν τά δύο μεγάλα ὀράματα τοῦ βίου, τήν περιγραφή τοῦ θανάτου τῆς Θεοδώρας καί τῆς Δεύτερης Παρουσίας, τά ὀράματα δηλαδή πού ἔχουν φρονηματιστικό χαρακτήρα ἀλλά παρέχουν καί σημαντικά στοιχεῖα γιά τήν ἀντίληψη τῆς ἁμαρτίας καί τῆ σπουδαιότητα τῆς ἐξομολόγησης.

Ἡ ἐπιλογή τῶν ἀποσπασμάτων ὁδηγεῖ, νομίζω, στό συμπέρασμα ὅτι τό κείμενο ἀπευθύνεται ἀποκλειστικά σέ μοναχοῦς. Πρέπει ἐπίσης νά σημειωθεῖ ὅτι τά περισσότερα χειρόγραφα αὐτῆς τῆς οἰκογένειας περιέχουν, ἐκτός ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου, ποικιλία ἄλλων κειμένων, πού ἔχουν καί αὐτά παραπλήσιο φρονηματιστικό χαρακτήρα.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Χειρόγραφα: J

Ἀνάλυση τοῦ κειμένου

Τό κείμενο τοῦ J εἶναι περιληπτικότερο ἀπό ἐκεῖνο πού παραδίδεται ἀπό τά χειρόγραφα τῆς τρίτης οἰκογένειας. Παραλείπονται ὅλες οἱ ἱστορικές μαρτυρίες καί ὅλα τά θαύματα. Παραλείπεται ἀκόμα καί ἡ δεύτερη ἀγιολογική διήγηση, ἡ ἀντι-

παράθεση δηλαδή Βασιλείου - Σαρωνίτη (B.2). Από τό πλούσιο σέ άφηγηματικά είδη περιεχόμενο του βίου του Βασιλείου, ό αντιγραφείας-διασκευαστής διάλεξε μόνο τρία:

α. Τήν πρώτη άγιολογική ένότητα (A.1) άπόδειξη τής άγιότητας του Βασιλείου μέσα από τόν άγώνα έναντίον τής κοσμικής έξουσίας.

β. Τό όραμα τής θεοδώρας (E.1 καί E.2), κείμενο πρακτικής ήθικης.

γ. Τό όραμα τής Δεύτερης Παρουσίας, πού μαζί μέ τό άπόσπασμα πού αναφέρεται στίς άμφιβολίες του Γρηγορίου σχετικά μέ τήν ένοχή των Έβραίων, συναπαρτίζει ένα είδος έκλαϊκευμένου θεολογικού έγχειριδίου.

Ή λαϊκή γλώσσα του κειμένου καί τό περιεχόμενο του άποδεικνύουν ότι καί ή τέταρτη σύνταξη του βίου του Βασιλείου άπευθυνόταν επίσης σέ μοναστικούς κύκλους.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΕΜΠΤΗ

Χειρόγραφα: I Όραμα θεοδώρας (E.2): E, Y, U, e, C, c.

II Διάφορα άυτότελη άποσπάσματα: S [Έσφιγμένου 44]

Όπως ή λόγια, έτσι καί ή δημόδης χειρόγραφη παράδοση του βίου του Βασιλείου χωρίζεται σέ οίκογένειες άνάλογα μέ τό βαθμό πληρότητας του κειμένου, πού παραδίδεται από κάθε χειρόγραφο.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΡΩΤΗ

Χειρόγραφα: 1. Κουτλουμουσίου 105

2. Ίβήρων 486

3. Παντελεήμονος 202

4. Παντελεήμονος 573

5. Παντελεήμονος 159

6. Σιναϊτικός 542.

Άνάλυση του κειμένου

Ή πρώτη οίκογένεια χειρογράφων τής δημόδους παράδοσης διασώζει τήν πλήρη μετάφραση του βίου. Ή παραβολή του κει-

νου μέ τά κείμενα πού παραδίδουν οί τέσσερις πληρέστερες οίκογένειες τής λόγιας παράδοσης αποδεικνύει, τόσο από τό περιεχόμενο όσο και από επί μέρους ομοιότητες, ότι βάση τής μετάφρασης αποτέλεσε τό κείμενο του βίου, όπως παραδίδεται από τή δεύτερη οίκογένεια τής λόγιας παράδοσης.

Από τή μετάφραση παραλείπεται ωστόσο ολόκληρη ή έκτη ένότητα, ή αγιολογική διήγηση τής εβδομης ένότητας (Ζ.1) συμπυκνώνεται σέ μιá μικρή παράγραφο και από τήν ογδοη ένότητα διατηρεΐται μόνο τό δεύτερο μέρος, ο θάνατος δηλαδή του Βασιλείου.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Χειρόγραφα: 1. Δοχειαρίου 97
2. Διονυσίου 293

Ανάλυση κειμένου

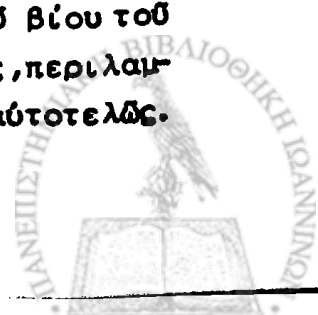
Η δεύτερη οίκογένεια παραδίδει συντομευμένο τό κείμενο τής πρώτης και από άποψη περιεχομένου έχει σχέση μέ τό κείμενο τής τέταρτης οίκογένειας τής λόγιας παράδοσης.

Από τό περιεχόμενο τής πλήρους μορφής του βίου, τής πρώτης οίκογένειας δηλαδή τής λόγιας παράδοσης παραλείπονται:

1. Η ιστορική και ή αγιολογική διήγηση τής δεύτερης ένότητας (Β.1 και Β.2).
2. Η ιστορική και ή αγιολογική διήγηση τής τρίτης ένότητας (Γ.1 και Γ.2).
3. Ολόκληρη ή τέταρτη ένότητα
4. Ολόκληρη ή έκτη ένότητα
5. Από τήν εβδομη ένότητα ή αγιολογική διήγηση (Ζ.1)
6. Τό πρώτο μέρος τής ογδοης ένότητας, δηλαδή ή τελευταία συνάντηση του Βασιλείου και Γρηγορίου.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΡΙΤΗ

Η τρίτη οίκογένεια του δημόδους κειμένου του βίου του Βασιλείου, όπως και ή πέμπτη τής λόγιας παράδοσης, περιλαμβάνει τά άποσπάσματα του βίου που αντιγράφονται αύτοτελώς.

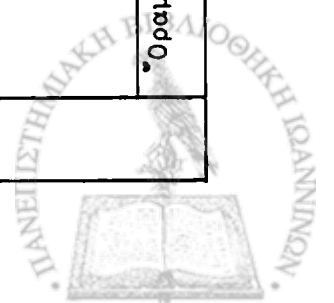
- Χειρόγραφα: I. Ὁραμα Δεύτερης Παρουσίας (Ζ.2):
1. Μονή Ἀγίων Πάντων 3
 2. Παντοκράτορος 365
- II. Ἀταύτιστα: 1. Ἀγίας Ἄννης 27
2. Παντελεήμονος 276¹⁶

16. Πρέπει ἀκόμα νά σημειωθεῖ ἓνα χειρόγραφο πού περιέχει σέ μικρογραφία πρόσωπα πού ἀναφέρονται στό βίβιο τοῦ Βασιλείου. Πρόκειται γιά τό χειρόγραφο Παντοκράτορος 49 (ἀρίθμηση Λάμπρου 1083, Σ. Λάμπρου, Κατάλογος χειρογράφων Ἀγίου Ὄρους I, σ. 98) τοῦ 14ου αἰ. Στό φύλλο 86^v ἱστορεῖται ὁ ἅγιος Στέφανος ὁ πρωτομάρτυς καί μαζί του ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος πού κρατᾷ στά χεῖρα του βιβλίον καί ὁ Ἰωάννης ἐπίσης μοναχός. Καί οἱ τρεῖς προσβλέπουν πρὸς τήν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, πού βρίσκεται στήν ἀντικρινή σελίδα, 87^r.

ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ Β

Κατηγορία	Αριθμός	Είσαγωγή	Ε	Βιογραφική διήγηση	Αριθμός	Θάνατος Θεοδώρας			
Α	1	Είσαγωγή	E	Βιογραφική διήγηση	25	Θάνατος Θεοδώρας			
	2	Γενεαλογία Βασιλείου Μακεδόνα			26	Όραμα 2			
	3	Συνάντηση Βασιλείου- Σαμωνα			27	Συνάντηση Γρηγορίου-Βασιλείου			
	4	Βασανιστήρια			28	Θεραπεία από αρρώστια μαγική			
	5	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Ιωάννη			29	Θεραπεία			
	6	Ανταρσία Κων. Δούκα			31	Άδελφοί Γογγύλιοι			
	7	Συνάντηση Βασιλείου- Σαρωνίτη			32	Σωτηρία δαιμονιζομένου			
	8	Βασανιστήρια							
	9	Θάνατος Ιωάννη							
	10	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Κωνσταντίνου							
Β	11	Ο Βασίλειος συναντά τό Ρωμανό Λακαπνδό	S	Βιογραφική διήγηση	36	Θεραπεία			
	12	Θάνατος Αναστασίας Πατρικίας							
	13	Γνωριμία Βασιλείου-Γρηγορίου							
	14	Οι δύο μοναχές (πάλη με τον πειρασμό)							
	15	Αρρώστια καί Θεραπεία Γρηγορίου							
	16	Πρόβλεψη τιμωρίας(όρτάρια)							
	17	Αποδίωξη πονηρού (καθαροπότης)							
	18	Μεταβίβαση θείου πνεύματος							
	19	Πρόρρηση							
	20	Πρόρρηση							
Γ	21	Μαγική Βοήθεια	Z	Βιογραφική διήγηση	43	Αμφιβολίες Γρηγορίου			
	22	Νουθεσία-παραδειγματισμός			44	Ιππόδρομος			
	23	Πάλη με τον πονηρό			45	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου			
	24	Όραμα 1			46	Όραμα 3			
	Δ	25			Είσαγωγή	H	Βιογραφική διήγηση	47	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου
		26			Γενεαλογία Βασιλείου Μακεδόνα			48	Θάνατος Βασιλείου
		27			Συνάντηση Βασιλείου- Σαμωνα			49	Επιλογος
		28			Βασανιστήρια				
		29			Ο Βασίλειος στο σπίτι του Ιωάννη				
		30			Ανταρσία Κων. Δούκα				
31		Συνάντηση Βασιλείου- Σαρωνίτη							
32		Βασανιστήρια							
33		Θάνατος Ιωάννη							
34		Ο Βασίλειος στο σπίτι του Κωνσταντίνου							

ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ Γ

Α	Αγολογική δήγηση	1	Είσαγωγή	Ε	Βιογραφική σημείωση	25	Θάνατος Θεοδώρας
		3	Συνάντηση Βασιλείου- Σαμωνῆ		26	Όραμα 2	
	Βιογραφική δήγηση	4	Βασανιστήρια	S	Ιστορική δήγηση	27	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου
		5	Ο Βασίλειος στο σκέτε του Ίωάννη			28	Θεραπεία ἀπὸ ἀρρώστια μαγική
	Β	Βιογραφική δήγηση	10	Ο Βασίλειος στο σκέτε του Κωνσταντίνου	31	Όραμα	31
13			Γνωριμία Βασιλείου- Γρηγορίου	32	Αγολογική δήγηση	32	Σωτηρία δαιμονιζομένου
Γ	Βιογραφική δήγηση			Z	Βιογραφική δήγηση	43	Άμφιβολίες Γρηγορίου
						44	Ικετόδρομος
Δ	Βιογραφική δήγηση			H	Βιογραφική δήγηση	45	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου
						46	Όραμα 3
	Βιογραφική δήγηση					47	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου
						48	Θάνατος Βασιλείου
						49	Επίλογος

ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΗ Δ

1	Είσαγωγή	Ε	25	θάνατος Θεοδώρας
Α	Αγολογική δήγηση	Ε	25	Όραμα 2
	Βιογραφική δήγηση	S	43	Αμφιβολίες Γρηγορίου
5	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Ιωάννη	Z	45	Συνάντηση Βασιλείου-Γρη- γορίου
10	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Κωνσταντίνου			
Γ	Βιογραφική δήγηση	H	46	Όραμα 3
Δ	Βιογραφική δήγηση	H	46	Όραμα 3

ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ Α

	1	Είσαγωγή					
Α	2	Γενεαλογία Βασιλείου Μακεδονα	Ε		25	Θάνατος Θεοδώρας	
	3	Συνάντηση Βασιλείου-Σαμωνά			26	"Όραμα 2	
	4	Βασανιστήρια			27	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου	
	5	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Ιωάννη					
Β	6	Ανταρσία Κων. Δούκα					
	7	Συνάντηση Βασιλείου-Σαρωνίου					
	8	Βασανιστήρια					
	9	Θάνατος Ιωάννη					
Γ	10	Ο Βασίλειος στο σπίτι του Κωνσταντίνου	Σ				
	11	Ο Βασίλειος συναντά τó Ρωμανό Λακαπήνó					
	12	Θάνατος Αναστασίας κα-τρικίας					
	13	Γνωριμία Βασιλείου-Γρηγορίου					
Δ	14	Οι δύο μοναχές (κάλη με τόν κειρασμό)					
	15	Αρρώστεια καί θεραπεία Γολγοθαίου					
	16	Πρόβλεψη τυμωρίας (άρτάρια)					
	17	Ακόλυπη κουνηρού (καθαρο-κότης)					
	18	Μεταβίβαση άγιου πνεύματος					
	19	Πρόρρηση	Ζ		43	Αμφιβολίες Γρηγορίου	
	20	Πρόρρηση			45	Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου	
	21	Μαγική Βοήθεια (Χελιδών)			46	"Όραμα 3	
22	Νουθεσία-παραδελγματισμός						
23	Πάλη με τόν κουνηρό						
24	"Όραμα 1	Η	Βιογραφική διήγηση	48	Θάνατος Βασιλείου		

ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ Θ

Α	Ιστορική διήγηση	1	Είσαγωγή	Ε	Βιογραφική διήγηση	25	Θάνατος Θεοδώρας
		2	Γενεαλογία Βασιλείου- Μακεδόνα			26	Όραμα
	Αγολογική διήγηση	3	Συνάντηση Βασιλείου- Σαμωνά			27	(Συνάντηση Βασιλείου-Γρηγορίου)
		4	Βασανιστήρια			28	(Άρρωστος δοῦλος)
	5	Ο Βασίλειος στὸ σπύτι τοῦ Ἰωάννη					
Β	Βιογραφική διήγηση	9	Θάνατος Ἰωάννη	Ζ	Όραμα	46	Όραμα 3
		10	Ο Βασίλειος στὸ σπύτι τοῦ Κωνσταντίνου				
		13	(Γνωριμία Βασιλείου Γρηγορίου)				
Δ	Βιογραφική διήγηση			Η	Βιογραφική διήγηση	48	Θάνατος Βασιλείου

4. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Βάση για τή μελέτη του βίου του Βασιλείου αποτελούν οι τέσσερις πληρέστερες μορφές του κειμένου, όπως παραδίδονται από τις αντίστοιχες οικόγενειες χειρογράφων. Τα άποσπάσματα που αποτελούν τήν πέμπτη οικόγένεια υποβοηθούν τήν αποκατάσταση του κειμένου τών ένοτήτων που διασώζουν, δέν μπορούν όμως νά προσφέρουν τίποτα στή γενική θεώρηση του βίου.

Μεταγράφοντας άπλουστευμένα τά περιεχόμενα τών τεσσάρων πρώτων οικόγενειών καταλήγουμε στό σχήμα:

	A	B	Γ	Δ
A	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση
B	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 2. 3. Βιογρ. διήγηση	1. 2. 3. Βιογρ. διήγηση
Γ	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 'Ιστορ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση 3. Βιογρ. διήγηση	1. 2. 3. Βιογρ. διήγηση	1. 2. 3. Βιογρ. διήγηση
Δ	1. 'Αγιολ. διήγηση	1. 'Αγιολ. διήγηση	1.	1.
E	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση
ς	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση 2. 'Αγιολ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση
Z	1. 'Αγιολ. διήγηση	1. 'Αγιολ. διήγηση	1. 'Αγιολ. διήγηση	1. 'Αγιολ. διήγηση
H	1. Βιογρ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση	1. Βιογρ. διήγηση	

Ἄπό τό παραπάνω σχῆμα ὀδηγούμαστε σέ μιά πρώτη διαπίστωσις: οἱ ὀμοιότητες στή σειρά τῆς ἀφήγησις καθιστοῦν στενά συγγενικές καί τίς τέσσερις οἰκογένειες καί εἶναι σημαντικότερες ἀπό τίς τυχόν ἀποκλίσεις τους.

Παρατηροῦμε ἐπίσης τίς ὀμοιότητες στό ἀφηγηματικό διάγραμμα ἀνάμεσα στήν πρώτη καί τή δεύτερη οἰκογένεια ἀπό τή μιά μεριά καί στήν τρίτη καί τέταρτη ἀπό τήν ἄλλη. Ἡ ἀφηγηματική σειρά πού ἀκολουθοῦν ἡ τρίτη καί ἡ τέταρτη οἰκογένεια δέν ἔχει οὐσιώδεις διαφορές ἀπό τή σειρά τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης, καί κυρίως παρουσιάζει τήν ἴδια δομή. Τά τμήματα πού παραλείπονται δέν ἀναστατώνουν τή σειρά τῶν ἐπιμέρους διηγήσεων. Οἱ διασκευαστές ἐπομένως εἴτε πρόσθεσαν καί ἀνάπτυξαν ἤδη ὑπάρχουσες διηγηματικές ἐνότητες (πρώτη καί δεύτερη οἰκογένεια), εἴτε παράλειψαν καί σύμπτυξαν ἄλλες (τρίτη καί τέταρτη οἰκογένεια), σεβάστηκαν μιάν ἐκ προοιμίου καθορισμένη ἀφηγηματική οἰκονομία.

Ἡ ὀλική σχεδόν ἀπουσία τῶν ἱστορικῶν διηγήσεων ἀπό τίς οἰκογένειες Γ καί Δ καί ἡ μή ἀντικατάστασις τους ἀπό ἄλλες (ὀπότε θά ὑπῆρχαν ἀμφιβολίες γιά τή γνησιότητα τῶν μαρτυριῶν πού περιέχονται στίς δύο πρῶτες) καθιστοῦν βεβαιότητα τήν ὑπόθεσις ὅτι ἡ πρώτη οἰκογένεια διασώζει ἀλώβητο τό ἀρχικό κείμενο τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου.

Θά μπορούσαμε ἀκόμα, μέ βάση τό ἴδιο σχῆμα, νά ὀδηγηθοῦμε στήν ὑπόθεσις ὅτι ἡ πρώτη καί ἡ τρίτη οἰκογένεια ἀποτελοῦν τά πρότυπα πού ἐπανελάβαν ἡ δεύτερη καί ἡ τέταρτη οἰκογένεια ἀντίστοιχα. Τοῦτο θά σήμαινε ὅτι ἀπό κάποια στιγμή ἡ χειρόγραφο παράδοσις τοῦ βίου διαιρέθηκε σέ δύο ὀμάδες, πού ἀκολούθησαν καθεμιά τους τή δική τους ἐξέλιξις. Ἡ ἀντιπαροβολή ὀμως τῶν κοινῶν καί στίς τέσσερις οἰκογένειες τμημάτων ἀποδεικνύει ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες εἶναι περισσότερο πολύπλοκες καί ὅτι ὀρισμένες τυχόν ἐξωτερικές ὀμοιότητες ἐνδέχεται νά εἶναι συμπτωματικές.

Ἡ τελευταία διαπίστωσις ἀφορᾷ τοὺς διηγηματικούς κανόνες πού χρησιμοποιοῦντο στό βίο τοῦ Βασιλείου στήν ἀρχική ἀρτια μορφή τοῦ κειμένου, αὐτήν δηλαδή πού παραδίδεται ἀπό τά χειρόγραφα τῆς πρώτης οἰκογένειας.

Ἡ ἀνάλυση περιεχομένου τῆς πλήρους μορφῆς τοῦ κειμένου δείχνει ὅτι ὁ βίος χωρίζεται σέ δύο κύρια μέρη. Τό πρῶτο μέρος (ἐνότητες Α-Γ) περιγράφει τή ζωή τοῦ Βασιλείου πρὶν ἐγκατασταθεῖ καί μόλις ἐγκαταστάθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί καταλήγει μέ τή γνωριμία τοῦ Βασιλείου μέ τό μαθητή καί βιογράφο του, Γρηγόριο. Τό δεύτερο (ἐνότητες Δ-Η) ἀποτελεῖ καταγραφή τῆς προσωπικῆς μαρτυρίας τοῦ Γρηγορίου, βιογραφία καί ἀπομνημονεύματα ταυτόχρονα.

Ἡ διάκριση τοῦ κειμένου σέ δύο μέρη δέν ἀποτελεῖ συγγραφική πρωτοτυπία τοῦ τοῦ Γρηγορίου, ἀφοῦ διαπιστώνεται καί σέ προγενέστερους βίους ἀγίων. Ἐδῶ ὅμως εἶναι ἰδιαίτερα σημαντική ἡ λειτουργία τῆς. Ἡ μετάβαση ἀπό τήν τρίτη στήν τέταρτη ἐνότητα, ἀπό τό πρῶτο μέρος δηλαδή στό δεύτερο, δημιουργεῖ ὄχι μόνο ὑφολογική ἀλλά καί νοηματική τομή.

Οἱ τρεῖς πρῶτες ἐνότητες, πού περιγράφουν τό παρελθόν τοῦ Βασιλείου καί ὅπου δέν ἀναμιγνύεται ὁ συγγραφέας εἶναι "ἱστορία". Ἀκολουθώντας αὐστηρό σχέδιο, ὁ συγγραφέας ἱεραρχεῖ τίς παραστάσεις του σέ ὅ,τι ἔχει σχέση μέ τό συντελεσμένο καί παρωχημένο. Ἔτσι ὁ χρόνος (ἱστορικές διηγήσεις) προτάσσεται γιά νά ἀκολουθήσουν ἡ περιγραφή τῆς ἀγιότητας (ἀγιολογικές διηγήσεις) καί τοῦ περιβάλλοντος χώρου (βιογραφικές διηγήσεις). Στίς ὑπόλοιπες ἐνότητες καταγράφονται οἱ προσωπικές ἐμπειρίες τοῦ Γρηγορίου ἀπό τίς ἐκδηλώσεις ἀγιότητας τοῦ Βασιλείου. Ἐδῶ τά διηγηματικά εἶδη δέν ἔχουν προσδιορισμένη σειρά, τό ὕφος καί ἡ γλῶσσα εἶναι λιγότερο προσεγμένα καί δίνουν γενικά τήν ἐντύπωση προχειρότητας στήν καταγραφή. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ἀκόμα ὁ ἔσωτερικός χρόνος: οἱ διηγήσεις δέν ἀκολουθοῦν ἀπόλυτη χρονολογική σειρά, καί εἶναι ἄλλοτε εὐρύτερες καί ἄλλοτε συντομευμένες ἀνάλογα μέ τή συμμετοχή τοῦ συγγραφέα στά γεγονότα πού περιγράφονται.

Σχετικά μέ τίς τρεῖς πρῶτες ἐνότητες Α-Γ παρατηροῦμε ἀκόμα ὅτι:

1. Οἱ ἱστορικές διηγήσεις ἐπικεφαλῆς τῶν ἐνοτήτων ἔχουν καθορισμένη λειτουργία: εἰσάγουν τά ὅσα ἔπονται σέ χρονικά πλαίσια. Ἀπό ἄποψη μορφῆς καί τρόπου γραφῆς οἱ διηγήσεις Α.1 Β.2 (πρῶτο μέρος, διηγηματικό θέμα 7) καί Γ.1 παρουσιάζουν με-

γάλες ομοιότητες και πραγματεύονται θέματα που ελάχιστα σχετίζονται με τόν ίδιο τό Βασίλειο ή με τό περιβάλλον του. Είδική είναι ή περίπτωση της διήγησης Β.1, που αφορά τήν ανταρσία του Κωνσταντίνου Δούκα. Ή θέση της είναι σε σωστή χρονολογική σειρά, ή σύνδεση της όμως με τό υπόλοιπο κείμενο του πρώτου μέρους είναι πολύ χαλαρή και κυρίως δέν εισάγει καμιά διήγηση που αφορά τό Βασίλειο. Άλλά και ή μορφή και τό περιεχόμενο της τή διαφοροποιούν έντελώς από τίς άλλες ιστορικές διηγήσεις του πρώτου μέρους, ένω αντίθετα έχει πολλές ομοιότητες με τίς ιστορικές διηγήσεις του δεύτερου μέρους. Τοῦτο μπορεί νά σημαίνει:

α. Ή διήγηση είναι μεταγενέστερη προσθήκη στό αρχικό κείμενο του βίου του Βασιλείου. Ή επικαιρική της σημασία μένει αναλλοίωτη τουλάχιστον ως τά τέλη του 11ου αί., αφού σχετίζεται με τή μεγάλη οίκογένεια των Δουκών, που εκείνη μάλιστα τήν εποχή (1055-1079) βρίσκεται στην έξουσία.

β. Ή διήγηση ανήκει στό αρχικό κείμενο του βίου. Ή διάζων χαρακτήρας της όφείλεται στό ότι τό γεγονός που περιγράφει αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της κοινωνίας της Κωνσταντινούπολης· γι' αυτό ο συγγραφέας ξεφεύγει από τήν λιτότητα περιγραφής των άλλων ιστορικών διηγήσεων. Ή τοποθέτηση της όμως στην πρώτη ένότητα έγινε για νά μή διαταραχθεί ή χρονολογική σειρά των γεγονότων.

2. Ήσωτερική συνοχή έχουν οι άγιολογικές διηγήσεις Α.2 Β.2 και Γ.2, όπου περιγράφονται τά στάδια της άνοδικής πορείας του Βασιλείου προς τήν τελείωση. Ή πρώτη άγιολογική διήγηση αφορά τή διάσταση άσκητῆ/έξουσίας και αναπτύσσει τό πρόβλημα της κοσμικής προσωπικότητας του ανθρώπου του προικισμένου με τή θεία χάρη. Ή δεύτερη θέτει τό πρόβλημα άγίου/κοσμικής δύναμης-ύβρης, όπου ή ήθική προσωπικότητα κατατροπώνει τή φιλαυτία. Καί οι δύο περιγράφουν προκαταρκτικά στάδια για νά καταλήξουν στην τρίτη, όπου γίνεται ή καταξίωση του άγίου με τήν αποδοχή της προσωπικότητας του, έξαιτίας της προορατικής του δύναμης, από τήν κορυφή των θνητών, τόν αυτοκράτορα.

3. Στενά συνδεδεμένες με τίς άγιολογικές είναι οι βιογραφικές διηγήσεις. Πρόκειται για τήν καταγραφή των σταδίων κοι-

ωνικής εξέλιξης ή/και αποδοχής του βασιλείου από την κοινωνία της Κωνσταντινούπολης. Ἡ κατάκτηση αὐτῶν τῶν σταδίων εἶναι ἀμεση ἀπόρροια τῶν προηγουμένων ἀγιολογικῶν διηγήσεων. Ἔτσι στήν πρώτη ἀγιολογική ἐνότητα (σύλληψη τοῦ Βασιλείου στά βουνά τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μεταγωγή του στήν Κωνσταντινούπολη, δίκη καί βασανισμός = Α.2) ἀντιστοιχεῖ ἡ ἐγκατάσταση του στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ καταρχήν ἐνταξη του δηλαδή σ' ἓνα ἀστικό περιβάλλον. Στή δεύτερη ἀγιολογική ἐνότητα (σύγκρουση τοῦ Βασιλείου μέ τόν ἰσχυρό Σαρωνίτη = Β.2) ἀντιστοιχεῖ ἡ κοινωνική του ἀνοδος: ἀπό τά χαμηλά στρώματα (Ἰωάννης) ἀνεβαίνει στήν τάξη τῶν ἀξιωματούχων (πριμικήριος Κωνσταντῖνος). Στή τρίτη ἀγιολογική ἐνότητα (εἰσαγωγή του στήν αὐτοκρατορική οἰκογένεια = Γ.2) ἀντιστοιχεῖ ἡ γνωριμῖα του μέ τό Γρηγόριο, πού ἐρχεται κοντά του ἐπειδή, σύμφωνα μέ τήν κοινή γνώμη, ὁ Βασίλειος ἦταν ὁ ἀγιότερος ἀνθρώπος τοῦ καιροῦ του.

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ ἐνότητες Α-Γ ἔχουν νοηματική πληρότητα. Καθεμιά ἀπ' τῆς διηγήσεις πού περιέχονται σ' αὐτές εἶναι ἀφηγηματικά ἄρτια, ἀλλά ταυτόχρονα ἡ σύνδεση τους εἶναι λογική καί ἀπρόσκοπη.

Στό δεύτερο μέρος τοῦ κειμένου, ἐνότητες Δ-Η, ἐγκαταλείπεται τό αὐστηρό σχεδιάγραμμα πού χαρακτηρίζει τό πρῶτο. Βέβαια οἱ ἀγιολογικές καί οἱ βιογραφικές διηγήσεις ἐναλλάσσονται, πράγμα πού δίνει τήν ἐντύπωση κάποιου εἰρμού καί συγκρότησης στή σύνθεση τοῦ κειμένου. Πρέπει ὅμως νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ χαρακτηρισμός αὐτῶν τῶν διηγήσεων δέν ἀνταποκρίνεται ἐντελῶς στό περιεχόμενο τους, ἀφοῦ καμμιά σχεδόν δέν εἶναι ἀμιγῆς. Μέσα στίς ἀγιολογικές διηγήσεις παρεμβάλλονται ἱστορικές διηγήσεις, ἐνῶ ὀρισμένες βιογραφικές διηγήσεις ἔχουν πολυάριθμα ἀγιολογικά στοιχεῖα. Ἡ ἀνάμειξη τῶν διηγηματικῶν εἰδῶν μέσα στήν ἴδια ἐνότητα, ἡ ἀνισότητα στήν ἐκταση τῶν διηγήσεων - ἄλλες εἶναι ἐκτενέστερες καί ἄλλες ἐξαιρετικά σύντομες - ἢ ὄχι καί τόσο ἀκριβῆς τήρηση χρονολογικῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων καί κυρίως τό περιεχόμενο τους ἀποδεικνύουν ὅτι τό δεύτερο μέρος ἀποτελεῖ ἀπομνημονευματική καταγραφή, ἀνάπτυξη ἴσως σημειώσεων. Εἶναι γι' αὐτό ἐνδεικτική ἡ ἔλλειψη κανόνων καί συνεπῶς ἡ ἀποδέσμευση τοῦ συγγραφέα ἀπό τό συγκεκριμένο διηγηματικό εἶδος. Τό ὕψος τῆς ἀφήγησης εἶναι ἀμεσότερο, ἀποτελεσμα ἄλλωστε καί τῆς συμμετοχῆς τοῦ συγγραφέα στά ὄσα κα-

ταγράφονται. Ἡ χαλαρότητα τῆς ἀφήγησης μᾶς ἐπιτρέπει νά συμπεράνουμε:

- Τό μήκος τῆς κάθε διήγησης εἶναι ἀνάλογο μέ τό βαθμό τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς τοῦ συγγραφέα: ἔτσι, πέρα ἀπό τίς καθαρά αὐτοβιογραφικῆς διηγήσεις τῶν δραμάτων, πού εἶναι ἰδιαίτερα ἐκτενεῖς, καί ὅπου τό δρῶν πρόσωπο εἶναι ὁ Βασίλειος, ἡ συναισθηματική φόρτιση τοῦ συγγραφέα καθορίζει καί τήν ἔκταση τῆς ἀφήγησης.

- Ἀπό τά γεγονότα μιᾶς τριακονταετίας τουλάχιστον, ὁ συγγραφέας ἐπιλέγει ὅσα ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιά τόν ἑαυτό καί ὅσα σύμφωνα μέ τή δική του ἀντίληψη ἀποκαλύπτουν ἐναργέστερα τήν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου.

Ἄν χαρακτηρίσαμε, τέλος, τίς ἐνότητες Α-Γ ὡς "φιλολογικές", μέ τήν ἐννοια ὅτι ἀκολουθοῦν κλασικά ἀγιολογικά πρότυπα καί προδιαγραμμένο σχῆμα, τότε θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι οἱ ἐνότητες Δ-Η εἶναι οἱ "πρωτότυπες".

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

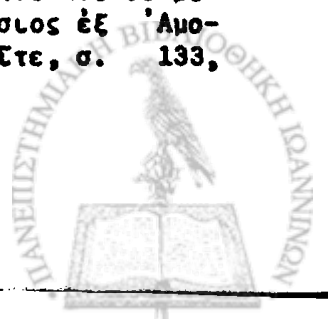
1. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

α. Βιογραφικά στοιχεία

Ἡ περιγραφή τῆς προσωπικότητος τοῦ ἁγίου ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξάρει τὴν ἱερότητα τοῦ προσώπου του ὡς πρότυπου ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς σὲ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο. Πυρῆνες τῆς περιγραφῆς ἀποτελοῦν βέβαια οἱ πράξεις τοῦ ἁγίου ὅσο ζοῦσε, καὶ μάλιστα αὐτές πού δηλώνουν τὴν ἀποδέσμευση του ἀπὸ τὰ γῆϊνα ἀγαθὰ. Τέτοιες πράξεις εἶναι τὰ θαύματα, οἱ κατηχήσεις, τὰ ὁράματα, οἱ προβλέψεις. Γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ὁμως ἀποτελεσματικότερα ἢ διαπαιδαγώγησῃ αὐτῶν πού θὰ ἔρχονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ κείμενο, χρειάζεται νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἡ διαδικασία τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ ἁγίου ἀπὸ τὸ προηγούμενο κοινωνικὸ του καθεστῶς. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ στὴν ἀρχὴ τῶν βίων μνημονεύονται μὲ ἀκρίβεια ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ ἁγίου, οἱ γονεῖς του, ὁ γάμος του, οἱ ἐνδεχόμενες ἐπαγγελματικὲς του ἐνασχολήσεις, ὅ,τι δηλαδὴ σχετίζεται μὲ τὴν κοσμικὴ προσωπικότητά του, ὅ,τι ἀποτελεῖ δεσμό του μὲ τὴν τύρβη τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἔτσι τὸ πέρασμα στὸ μοναχισμό, στὴν ἀπομόνωση, στὴν ἀσκησὴ ἀποκτᾶ τὸ νόημα τῆς τομῆς, καθὼς εἶναι ἀποτέλεσμα ἐλεύθερης ἐκλογῆς καὶ δηλώνει τὸ ἀσυμβίβαστο τῆς κοσμικῆς διαβίωσης μὲ τὸν θεωρητικὸ βίον.

Ἀντίθετα ἀπὸ ὅτι συμβαίνει στὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν βίων τῶν ἁγίων¹, ὁ συγγραφέας τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου εἶναι

1. Loparev *Zitija svjatikh*, σ. 21-25. Ἀνάλογα παραδίδονται καὶ σὲ βίους ἁγίων τοῦ 10ου αἰ. Ἀντώνιος ὁ Νέος, σ. 187-8, Βλάσιος ἐξ Ἄμορίου, σ. 659, Ἡλίας Σηλαιώτης, σ. 849, Νίκων Μετανοεῖτε, σ. 133, Λουκάς ὁ Νέος, σ. 25-28.

πολύ φειδωλός σέ συγκεκριμένες πληροφορίες γιά τή ζωή τοῦ ἁγίου. Λεῖπουν κατ'ἀρχήν ἀπό τό κείμενο οἱ ἀπαραίτητες μνείες τοῦ τόπου καταγωγῆς τοῦ ἁγίου, τῶν γονέων του, τῶν περιστατικῶν τῆς ζωῆς του γενικότερα πρὶν ἀφοσιωθεῖ στήν ὑπηρεσία τοῦ θεοῦ. Αὐτή ἡ ἔλλειψη, πού τήν ἐπισημαίνει καί ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας δικαιολογεῖται ἀπό τήν ἀρνηση τοῦ Βασιλείου νά ἀποκαλύψει κάθε στοιχεῖο πού εἶχε σχέση μέ τό παρελθόν του. Παρά τίς προσπάθειες του ὁ συγγραφέας δέν μπόρεσε νά βρεῖ κανέναν πού νά γνωρίζει ἔστω καί τό ἐλάχιστο σχετικά μέ τή ζωή τοῦ Βασιλείου πρὶν ἔρθει στήν Κωνσταντινούπολη. Ἄλλωστε, συνεχίζει ὁ συγγραφέας, ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξε ἡ ἀποφυγή κάθε περιττῆς ἀναδρομῆς σ' ἕνα παρελθόν πού δέν εἶχε πιά καμμιά σημασία γι' αὐτόν. Σ' αὐτή τή μυστικότητα προστέθηκε καί ἡ προσπάθεια του ἀργότερα νά "λανθάνη" ἀπό τοὺς ἄλλους². Γιά τή ζωή λοιπόν τοῦ Βασιλείου, πρὶν βρεθεῖ στά βουνά τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δέν παραδίδεται κανένα στοιχεῖο.

Ἡ τομή στή ζωή τῶν ἱερῶν προσώπων γίνεται συγκεκριμένη τή στιγμή πού, ἐγκαταλείποντας τό πατρικό σπίτι ἢ τή συζυγική συμβίωση, προσχωροῦν στό μοναχικό βίο. Τήν εἴσοδο στό μοναστήρι ἀκολουθεῖ συνήθως ἕνα χρονικό διάστημα ἀσκητικῆς διαβίωσης σέ ἀκατοίκητη περιοχή³, σύμφωνα μέ τοὺς κανόνες τῶν ἀναχωρητῶν τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων.

Ὁ συγγραφέας δηλώνει ἀγνοια γιά τοὺς λόγους πού ἀγάγκασαν τό Βασίλειο νά γίνεи μοναχός⁴. Φαίνεται ὅμως βέβαιος ὅτι ὁ Βασίλειος ὑπῆρξε μοναχός. Καθώς ὅμως ἀπό τό κείμενο ἀπουσιάζει κάθε σαφῆς ἐνδειξη τοῦ τρόπου, τοῦ τόπου καί τοῦ χρόνου τῆς κουρᾶς τοῦ Βασιλείου, μένει ἀμφίβολο ἂν πραγματικά ὁ Βασίλειος ἀνῆκε ποτέ σέ κάποια μοναστική κοινότητα⁵. Ἀλλά καί

2. Βίος Vil. σ. 284.

3. Ὅπως π.χ., ὁ Ἀντώνιος ὁ νέος, σ. 189, ὁ Νίκων ὁ Μετανοεῖτε, σ. 136, 147-150, ὁ Ἠλίας ὁ Σηλαιώτης, σ. 852-853.

4. "Ὅπως τε γέγονε μοναχός, λέγειν οὐκ ἔχω" Βίος Vil., σ. 284.

5. Παρ' ὄλο πού ὁ Beck, Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich (Handbuch der Altertumswissenschaft XII 2.1). Μόναχο 1959, σ. 565, ὀνομάζει τό Γρηγόριο συγγραφέα τοῦ βίου, μοναχό, πού σημαίνει ὅτι ἀποδέχεται ἔμμεσα ὅτι ὁ Βασίλειος ἀνῆκε σέ μοναστική κοινότητα

υπό όλο τό κείμενο τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου λείπει ἡ ένδειξη ἐκείνη, πού θά επέτρεπε νά θεωρηθεῖ ὁ Βασίλειος μοναχός καί ἀκόμα λιγότερο χειροτονημένος κληρικός.

Όπως γιά τή μοναστική ιδιότητα τοῦ Βασιλείου ἔτσι καί γιά τήν άσκηση του στό βουνά τῆς Μικρῆς Ἀσίας καμιά σαφής μνεία δέν περιέχεται στό κείμενο τοῦ βίου. Τό γεγονός όμως ὅτι οἱ κρατικοί ὑπάλληλοι, πού συνάντησαν τόν Βασίλειο ἀκριβῶς τήν ἐποχή τῆς άσκησης του δέν μπόρεσαν νά τόν ἀναγνωρίσουν ὡς άσκητή από τό σχῆμα καί ὅτι ἀκριβῶς ἐξαιτίας τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης του θεωρήθηκε κατάσκοπος καί γι' αὐτό συνελήφθη⁶, ἀλλά καί τό ὅτι οὔτε ὁ ἴδιος ἔδωσε ποτέ εὐθεία ἀπάντηση στό σχετικό ἐρώτημα⁷, συσκοτίζει περισσότερο τήν προσωπικότητά του.

Ἀπό τήν ἀνάγνωση ἐπομένως τῆς εἰσαγωγῆς καί τῆς δεύτερης διήγησης τῆς πρώτης ἐνότητας (Α.2) συνάγεται ὅτι ὁ Βασίλειος ἦταν ἀκόμα καί γιά τό μαθητή καί βιογράφο του σκοτεινή προσωπικότητα, μέ άγνωστο παρελθόν.

Ἀπό τή στιγμή τῆς σύλληψης καί τῆς μεταφορᾶς τοῦ Βασιλείου στήν Κωνσταντινούπολη ἕως τό θάνατο του στήν ἴδια πόλη, ἀπ' ὅπου δέν ἀναφέρεται πούθενά στό κείμενο ὅτι ἔφυγε ποτέ, οἱ μαρτυρίες τοῦ βίου ἐπιτρέπουν νά διαγράψουν ἀδρά τίς φάσεις τῆς ζωῆς του.

1. Ἀπό τό 896⁸ καί γιά ἕνα μεγάλο χρονικό διάστημα ὁ Βασίλειος ἔμεινε στήν Κωνσταντινούπολη, στό σπίτι τῶν "εὐσεβῶν" καί θεοφιλῶν" Ἰωάννη καί Ἐλένης. Σύμφωνα μέ τό κείμενο, πρόκειται γιά ἀνθρώπους "μετρίους οὐχί ἐκ τῶν ἐνδόξων"⁹, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἀνήκαν στή μεσαία τάξη τῶν κατοίκων τῆς

6. Βίος Vll., σ. 285. Γιά τό χωρίο αὐτό βλ. εἰδικότερα παρακάτω

7. Βίος Vll., σ. 289. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ στιχομυθία Βασιλείου καί Ἰωάννη - Ἐλένης : "δεόμεθά σου, δοῦλε γνήσιε Χριστοῦ, ἀπάγγελον ἡμῶν τοῖς δούλοις σου, τί εἶ, καί ὅθεν ἔρχει καί κοῦ μέλλεις ἀκλέναι". Ὁ δέ τά κλείω λήθη ἑάσας διά τό μή τήν ἀρετήν αὐτοῦ τελείως φανερώσαι... τοῖς ἀδε φησύν: "ἐγώ εἰμί, τέκνυα μου, ὄνκερ Σαμωνᾶς σιδηροδέσμιοι τῆ θαλάσσης ἐνέβαλεν. Ὁ δέ Κύριός μου, ᾧ ἐκ νεότητος λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου διετήρησέ με ἀβλαβῆ καί ἄτρωτον οἷς οἷδε τρόποις".

8. Ὁ Βασίλειος συνελήφθη "τῷ δεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Λέοντος καί Ἀλεξάνδρου τῶν βασιλέων", Βίος Vll., σ. 285.

9. Βίος Vll., σ. 289.

Κωνσταντινούπολης. Από τό γεγονός ότι πρόθυμα προσφέρθηκαν νά φιλοξενήσουν τό Βασίλειο στό σπίτι τους μπορούμε νά συμπερά- νουμε ότι είχαν κάποια οίκοномиκή άνεση. Άλλωστε, όπως συνά- γεται πάλι από τό κείμενο, τό σπίτι όπου έμεναν τούς άνήκε μετά τό θάνατο τους ό Βασίλειος έξακολούθησε νά μένει γιά ένα διάστημα στό άδειο σπίτι¹⁰.

2. Μετά τό θάνατο του Ιωάννη και της Έλένης, ό Βασί- λειος μετά από πολλές παρακλήσεις έγκαταστάθηκε στό σπίτι έ- νός ανώτερου αύλικου, του πριμικήριου Κωνσταντίνου¹¹, όπου έμεινε ως τό θάνατό του.

Άπό τά παραπάνω φαίνεται ότι ή έγκατάσταση του Βασιλείου στην Κωνσταντινούπολη ήταν τυχαία, αποτέλεσμα της σύλληψης του. Η διαμονή του στό σπίτι του Ιωάννη και της Έλένης άν- τιστοιχεί στην πρώτη περίοδο της ζωής του στην πρωτεύουσα. Άπό τότε άρχισε νά θαυματουργεί¹² και κατά συνέπεια νά γίνε- ται εύρύτερα γνωστός. Η άλλαγή της κατοικίας του είναι και αυτή, σύμφωνα μέ τό κείμενο πάντα, τυχαία, όπως και ή άνοδος του από τά χαμηλότερα στά ύψηλότερα στρώματα της κοινωνίας της Κωνσταντινούπολης, αφού ό πριμικήριος Κωνσταντίνος κατά τεκμήριο άνήκε στους "ένδόξους".

Η χρονολόγηση τών φάσεων αυτών της ζωής του Βασιλείου δέν είναι εύκολο νά έξακριβωθεί. Βέβαιο είναι ότι ό Βασίλειος έ- φθασε στην Κωνσταντινούπολη τό 896. Ο θάνατος τών πρώτων "εύ- εργετών" του περιγράφεται άμέσως μετά την άγιολογική διήγηση Β.2, πού αναφέρεται στη διαμάχη Βασιλείου και Ρωμανού Σαρωνί- τη, γαμπρού του αυτοκράτορα Ρωμανού Λακαπηνου. Η μνεία "έπτά αυτοκρατόρων" στό κείμενο αυτής της διήγησης μπορεί νά βοηθή- σει σέ μία σχετικά άκριβή χρονολόγηση της διήγησης, άρα και της έπόμενης από αυτήν βιογραφικής διήγησης.

10. "μόνος έκεΐσε διήγε", Βίος VIl., σ. 285.

11. Βίος VIl., σ. 300-301. Ο πριμικήριος ήταν τίτλος και αξίωμα εύνου - χου, και είχε αρκετά ύψηλή σειρά στην αύλική ιεραρχία, βλ. R. Guil - land, Πριμικήριος, μέγας πριμικήριος, REB 14, 1956, 122-157 (άνατύπωση Recherches sur les institutions byzantines I, 300-331) και N. Oikonomi - des, Les listes de présence byzantines des IXe et Xe siècles, σ. 300.

12. Βίος VIl., σ. 290

Ἡ Germaine Da Costa-Louillet θεωρεῖ ὅτι μὲ τὸ συνολικὸ χαρακτηρισμὸ "ἑπτὰ αὐτοκράτορες" ὁ συγγραφέας τοῦ βίου ἔννοεῖ τὸ Ρωμανὸ Λακαπηνό, τοὺς γιούς του Χριστόφορο, Στέφανο καὶ Κωνσταντῖνο, τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο καὶ τὴ γυναῖκα καὶ τὸ γιὸ τοῦ Χριστοφόρου, Σοφία καὶ Μιχαήλ¹³. Ἀπὸ τὸν κατάλογο τῆς Da Costa-Louillet θὰ πρέπει νὰ ἀπαλειφτεῖ ὁ Μιχαήλ, πού ἀναφέρεται στὸ ἴδιο τὸ κείμενο ὡς "ἀστεπτος"¹⁴. Ὡς ἔβδος ἐστεμμένος εἶναι πιθανότερο, νομίζω, νὰ ἔννοεῖται ἡ Ἐλένη σύζυγος τοῦ Κωνσταντῖνου Πορφυρογέννητου, ἐστεμμένη ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου τῆς τὸ 919¹⁵. Αὐτὴ ἡ σύνθεσις τῆς βασιλείας εἶναι δυνατὴ μόνο γιὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ἀπὸ τὸ 924, ὅποτε στέφθηκαν οἱ γιοὶ τοῦ Λακαπηνοῦ Στέφανος καὶ Κωνσταντῖνος¹⁶, ὡς τὸ 931, ὅποτε πέθανε ὁ Χριστόφορος¹⁷. Ἐπομένως μέσα στὴν ἴδια περίοδο τοποθετεῖται χρονικὰ ἡ διαμάχη Βασιλείου-Ρωμανοῦ Σαρωνίτη καὶ λίγο ἀργότερα, πάντα ὁμως μέσα στὴν ἴδια περίοδο, ὁ θάνατος τοῦ ζεύγους Ἰωάννη-Ἐλένης καθὼς καὶ ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Βασιλείου στὸ σπῆτι τοῦ πριμικήριου Κωνσταντῖνου.

3. Γιὰ τὸ θάνατό τοῦ Βασιλείου, ἀντίθετα ἀπ'ὅτι συμβαίνει γιὰ τὴ γέννησις του, τὸ κείμενο τοῦ βίου περιέχει μιὰ συγκεκριμένη ἀλλὰ ὄχι ἐντελῶς σαφὴ μαρτυρία. Ὁ Βασίλειος πέθανε στίς 26 Μαρτίου, τῆς Μεσοσηρακοστή¹⁸. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ μᾶς ὁδηγεῖ σὲ δύο πιθανέσις χρονολογίεσι τοῦ θανάτου του: 944 ἢ 952¹⁹. Καθὼς ὁμως οἱ μνετεσις ἱστορικῶν γεγονότων σταματοῦν μὲ τὴν οὐγγρικὴ ἐπιδρομὴ τοῦ 943, πιθανότερο φαίνεται ὅτι ὁ Βασίλειος πέθανε τὸ 944.

Ἡ ἡλικία τοῦ Βασιλείου δὲν ἀναφέρεται πουθενά μέσα στὸ κείμενο. Σὲ ἓνα μόνον σημειο γίνεται λόγος γιὰ τὸ "βαθὺ" γῆρας του²⁰. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Βασίλειος ἔφθασε στὴν Κων-

13. Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 500.

14. Βίος Vil., σ. 303.

15. Συν. Θεοφ., σ. 394 καὶ Runciman, *Romanus Lecapenus*, σ. 60

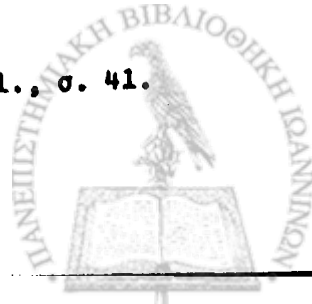
16. Συν. Θεοφ., σ. 409 καὶ Runciman, *Romanus Lecapenus*, σ. 67.

17. Συν. Θεοφ., σ. 420 καὶ Runciman, *Romanus Lecapenus*, σ. 78

18. Βίος Vil., σ. 339.

19. Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 493.

20. "ἐκὶ εὐνῆσι ἐπανακαυόμενος διὰ τὸ βαθὺ γῆρας", Βίος Vil., σ. 41.

σταντινούπολη τό 896 σέ ηλικία 30 χρόνων²¹, θά πρέπει νά συμπεράνουμε ότι τό 944 πέθανε σέ ηλικία 78 χρόνων, ηλικία, πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί ως "βαθύ" γήρας²².

Καταλήγουμε έτσι στό έξής χρονολογικό σχήμα βίου:

περί τό 866 : Γέννηση τοῦ Βασιλείου

896 : Σύλληψη καί μεταφορά τοῦ Βασιλείου στήν Κωνσταντινούπολη. Έγκατάσταση του στό σπίτι τοῦ Ἰωάννη καί τῆς Ἑλένης.

περί τό 928: Θάνατος τοῦ Ἰωάννη καί τῆς Ἑλένης. Έγκατάσταση τοῦ Βασιλείου στό σπίτι τοῦ πριμκήριου Κωνσταντίνου.

944 : Θάνατος τοῦ Βασιλείου.

21. Τήν ἕδρα περίκου ηλικία θεωρεῖ πιθανή καί ἡ Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 493.

22. Ὁ πνευματικός πατέρας τοῦ Γρηγορίου, ὁ Ἐπιφάνιος, πέθανε "γέρων σεβάσμιος" σέ ηλικία 80 ἐτῶν, Βίος Vll., σ. 305.

β. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1. Τό ζήτημα της σχέσης του Βασιλείου με τις μοναστηριακές κοινότητες, τούς ιερωμένους και την Έκκλησία γενικότερα έχει ιδιαίτερη σημασία για την προσωπικότητα του αγίου.

Όπως ήδη αναφέρθηκε δεν είναι βέβαιο ότι ο Βασίλειος υπήρξε μοναχός. Άλλά και από την εποχή της έγκατάστασης του στην Κωνσταντινούπολη, σποραδικές είναι μέσα στο κείμενο οι μελετες σχέσεων του με την επίσημη Έκκλησία.

I. Στην πρώτη βιογραφική διήγηση (Α.3) αναφέρεται ή επίσκεψη του Βασιλείου στη μονή της Άχεροποιήτου για νά προσκυνήσει την εικόνα της Παναγίας.

II. Στη δεύτερη βιογραφική διήγηση (Β.3) ανάμεσα στους πιστούς πού προσέρχονται για νά εύλογηθούν από τό Βασίλειο, αναφέρονται "ιερείς τε και ιεράρχαι, μονασταί και μιγάδες".

III. Όρισμένα από τά θαύματα του Βασιλείου έχουν ως ήρωες μοναχούς ή ιερείς: π.χ. Δ.1.1,6 και ς.1, 10.

IV. Στο δράμα της δεύτερης Παρουσίας (Ζ.2) ανάμεσα στους άμαρτωλούς πού καταδικάζονται στο αιώνιο πύρ περιλαμβάνονται "ιερείς, ιεράρχαι και μοναχοί".

Γίνεται έτσι φανερό ότι ή σχέση Βασιλείου-Έκκλησίας είναι μονόδρομη: οι εκπρόσωποι της έρχονται πρός τό Βασίλειο, πού τούς κρίνει και κατακρίνει· αυτός όμως ποτέ δεν πηγαίνει πρός εκείνους.

Όστόσο ή στάση του Βασιλείου πρός τά εκκλησιαστικά πράγματα της εποχής του δεν είναι άδιάφορη. Στο πρώτο πρόσωπο, ως γνώμες του συγγραφέα του βίου, αλλά αναμφισβήτητα άπηχώντας άπόψεις του Βασιλείου, αναφέρονται μέσα στό κείμενο τρεις πατριάρχες, ως περιπτώσεις κακής έκλογής στό ύπατο αυτό άξίωμα. Στη δεύτερη ιστορική διήγηση (Β.1) περιγράφεται με τά μελανότερα χρώματα ή συμπεριφορά του πατριάρχη Νικολάου πρός τό ποιμνιο πού του έμπιστεύτηκε ο Κύριος, μετά την καταστολή της άνταρσίας του Κωνσταντίνου Δούκα. Ό Νικόλαος, αντί ως καλός ποιμένας νά διαφυλάξει και νά προστατέψει τό πλήρωμα της εκκλησίας, συνέπραξε μαζί με τά άλλα μέλη της αντιβασιλείας στη σφαγή άθών. Στην έκτη ένότητα (ς.3) αναφέρονται δύο παραδεί-

γματα πατριαρχῶν, πού κακῶς ἐφθασαν ὡς τό θρόνο. Ὁ πρῶτος, ὁ Εὐθύμιος, ἐγινε πατριάρχης ἀφοῦ ἀνεγνώρισε τόν τέταρτο, ἀντικανονικό γάμο τοῦ Λέοντα ς', ὁ δεύτερος, ὁ Θεοφύλακτος δέχτηκε νά ἀνεβεῖ στό θρόνο, ἄν καί γιός ἀπό τό δεύτερο γάμο τοῦ πατέρα του²³. Τόσο τό πρῶτο ὅσο καί τά ἄλλα δύο παραδείγματα δείχνουν τήν ἀποστροφή τοῦ Βασιλείου πρός τήν ὑποταγή τῶν ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν στίς βουλές τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Καί οἱ τρεῖς πατριάρχες ἀδιαφορώντας γιά τήν "ἐξωθεν καλή μαρτυρία" ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τήν ἀγνότητα καί τήν αὐτὰπάρνηση πού ἐπέβαλλε τό ἀξίωμα τους.

Ἡ ἔντονη κριτική τοῦ Βασιλείου γιά τούς δύο πατριάρχες ἐρμηνεύει καί τήν ἐπιφυλακτικότητα του ἀπέναντι στήν Ἐκκλησία, τούς θεσμούς καί τούς ἐκπροσώπους της. Τή στιγμή πού ἡ κορυφή τῆς Ἐκκλησίας πάσχει ἠθικά, οἱ θεσμοί της εἶναι φυσικό νά μὴν ἀντιπροσωπεύουν πιά σχεδόν τίποτα. Γι' αὐτό ὁ Βασίλειος ζεῖ καί δρᾷ παράλληλα μέ τούς κλονισμένους θεσμούς, χωρίς καμιά ἀναφορά σ' αὐτούς.

2. Οἱ σχέσεις τοῦ Βασιλείου μέ τούς λαϊκοὺς εἶναι εὐκολότερο νά διερευνηθοῦν. Στό κείμενο τοῦ βίου συχνά ἀναφέρονται ὀνόματα ἀλλά καί ἐπαγγέλματα ἀνθρώπων πού ἐρχονται σέ ἐπαφή μαζί του.

Ὁ κατάλογος τῶν γνωριμιῶν τοῦ Βασιλείου πού ὀριοθετεῖ καί τόν κοινωνικό του κύκλο χωρίζεται σέ τέσσερις κατηγορίες, πού περιέχουν ὀνόματα καί ἐπαγγέλματα. Σέ μιὰ πέμπτη κατηγορία ἐντάσσονται οἱ ἀόριστοι μνεῖς πού περιλαμβάνονται στό τέλος κάθε βιογραφικῆς διήγησης.

- A. 1. Ρωμανός Λακαπηνός (Γ.1)
2. Ἐλένη αὐγούστα (Γ.1)
3. Κόρες τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ (ς.1,12)
4. Ρωμανός Σαρωνίτης (B.2)

23. ς. 3,α. Βλ. καί παρακάτω, σ. 122.

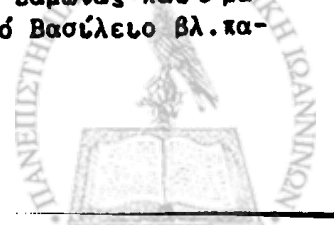
- B. 1. Σαμωνᾶς παρακοιμώμενος (Α.2)
 2. Γογγύλιοι, συγκλητικοί, πρεπόσιτοι²⁴ (ς.2).
 3. Ἰωάννης, ἐπί τῆς τραπέζης (ς.1,11)
 4. Ἀναστασία, ζωστή πατρικία (Γ.1)
 5. Κωνσταντῖνος πριμικήριος (B.3)
 6. Τουρμάρχης (ς.1,5)
 7. Υἱοὶ μεγιστάνος τινός, πρωτοσπαθάριοι (B.1)
- Γ. 1. Καθαροπώλης = οἴνοπώλης (Δ.1,4)
 2. Ὀστιάριος = οἰκονόμος τῶν Γογγυλίων (ς 1,8)
 3. Ἐργαστηριακός ἰδιοκτήτης βιοτεχνίας (ς.1,1)
 4. Ἰωάννης, "ὑπηρετῶν" τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Σταυρακίου (Γ.3)
- Δ. 1. Ἰωάννης - Ἑλένη (Α. 3)
 2. "Οἰκέτης" ἐργαστηριακοῦ (ς.1,2)
- Ε. Ἀόριστες μνεῖες (Α.3, Β.3)

Ἀπό τόν παραπάνω κατάλογο διαπιστώνουμε ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς προσώπων πού ἀναφέρονται ὀνομαστικά στό βίο ἀνήκει στίς πρῶτες κατηγορίες. Δέν ἀποτελοῦν, βέβαια, αὐτοὶ τό κύριο σῶμα τῶν γνωριμιῶν τοῦ Βασιλείου, προσδιορίζουν ὁμῶς τό εὔρος τῶν κοινωνικῶν του σχέσεων. Ἄλλωστε ἡ ἔξαρση τῶν ὑψηλῶν γνωριμιῶν τοῦ Βασιλείου ἀποβλέπει ἐνδεχομένως καί στήν ὑπογράμμιση τῆς σημασίας του ὡς ἀγίου.

Ἡ ταπεινότητα καί ἡ ἀποδοχή τῆς μεταιότητος τῶν ἐγκοσμί-ων εἶναι ἐπιβεβλημένες σέ ὄσους προσεγγίζουν τό Βασίλειο καί αὐτό εἶναι τό κοινὸ χαρακτηριστικὸ πού συνδέει μεταξύ τους τίς γνωριμίες του. Μ'αὐτό τὸν τρόπο εὐκολύνεται ὁ διδακτισμὸς τῶν διηγήσεων καί ἐνῶ ὁ κοινωνικὸς σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἀξιωματοῦ - χους - ἀποτέλεσμα παραδοχῆς τῆς καθιερωμένης ἱεραρχίας - διατηρεῖται ἀλώβητος, τὰ πρόσωπα πού περιβάλλουν τό Βασίλειο χωρίζονται σέ δύο κατηγορίες: τοὺς "κακοὺς" - ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους ἐκείνους πού διακρίνονται γιὰ τὴν ὑπερφίαλη συμπεριφορὰ τους²⁵ - καί τοὺς "καλοὺς". Γιὰ νά τονιστοῦν οἱ

24. Γιὰ τοὺς Γογγύλιους βλ. D.A.I., Commentary, σ.163,180 καί κυρίως 179.

25. "Κακοὺ" στό βίο τοῦ Βασιλείου εἶναι ὁ παρακοιμώμενος Σαμωνᾶς καί ὁ μάλιστα Ρωμανὸς Σαρωνίτης. Γιὰ τίς σχέσεις τους μέ τό Βασίλειο βλ. παρακάτω "ἀγιολογικὲς διηγήσεις".

διαφορές συμπεριφορᾶς τῶν προσώπων καί ἡ ποιότητα τῆς σχέσης τους μέ τό Βασίλειο, ὁ συγγραφέας τοῦ βίου χρησιμοποιεῖ τρεῖς διηγηματικές μορφές. Οἱ ἀγιολογικές διηγήσεις Α.2 καί Β.2 περιγράφουν τίς σχέσεις τοῦ ἀγίου μέ τούς "κακούς". Οἱ ἀγιολογικές διηγήσεις Γ.2, Δ.1 καί ς.1 ὅπως καί ἡ ἱστορική διήγηση Β.1 καί Γ.1 περιγράφουν τίς σχέσεις ἐκεῖνες, ὅπου ὁ Βασίλειος ἐνεργεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ, δηλαδή ὅπου ἡ δύναμη ἀνήκει στόν ἅγιο. Οἱ βιογραφικές διηγήσεις Α.3 καί Β.3 περιγράφουν τίς σχέσεις ἰσότητος τοῦ ἀγίου, ἐκεῖνες δηλαδή ὅπου ἡ ἰδιότητα τοῦ ἀγίου δέν ἀναιρεῖ τήν ἐξάρτηση του ἀπό τόν περιβάλλοντα χῶρο.

γ. Ἡ ἀγιολογική προσωπικότητα τοῦ Βασιλείου

Οἱ ἀναφορές στήν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου, πού ἀποτελοῦν καί τό κυριότερο ἰδεολογικό ὑπόβαθρο τοῦ βίου,μποροῦν νά χωριστοῦν σέ τρεῖς κατηγορίες:

- Ἡ πρώτη εἶναι λεξιλογική καί περιλαμβάνει τό σύνολο τῶν ὄρων πού χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας γιά νά δηλώσει τήν ἀντίληψη του σχετικά μέ τό εἶδος τῆς ἀγιότητος τοῦ Βασιλείου. Αὐτή ἡ ὀρολογία, πού βρίσκεται διάσπαρτη σ' ὅλο τό κείμενο, καθορίζει ὡς ἓνα βαθμό τά πλαίσια τῆς πρακτικῆς τοῦ Βασιλείου καί συμβάλλει στήν ἔνταξη του σέ ὀρισμένη ἀγιολογική κατηγορία.

- Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν οἱ διηγήσεις πού ἀναφέρονται στόν ἀγῶνα ἀγίου-μάρτυρα ἐναντίον τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας. Ἡ χρήση κλασσικῶν ἀγιολογικῶν προτύπων ἐπιτείνει τήν ἐπικαιρική χροιά πού ἐπιδιώκεται ἀπό τό συγγραφέα τοῦ βίου.

- Ἡ τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τίς μνεῖες τῶν θαυμάτων τοῦ Βασιλείου· ἐδῶ ἐντάσσονται ὅλες ἐκεῖνες οἱ παράδοξες πράξεις του, πού διοχετεύουν τό περίσσευμα τῆς θείας χάριτος πρὸς τούς μή μνημένους.

Καθεμιά ἀπό τίς δύο τελευταῖες κατηγορίες εἶναι αὐτοδύναμη καί διηγηματικά ἀνεξάρτητη. Ἀρκεῖ δηλαδή αὐτή καί μόνη γιά νά ἀποδείξει καί νά πιστοποιήσῃ τό βαθμό ἀγιότητος τοῦ Βασιλείου. Ὁ συνδυασμός τῶν τριῶν κατηγοριῶν ὑπογραμμίζει καί ὀλοκληρώνει τήν πληροφόρηση μας γύρω ἀπό τήν προσωπικότητα τοῦ ἀγίου.

Α. Τό λεξιλόγιο

Χάρη στο είδικό λεξιλόγιο πού χρησιμοποιεί ο συγγραφέας γίνεται έφικτή ή πρώτη προσέγγιση στην αγιότητα του Βασιλείου.

1. 'Η άποδοχή και στή συνέχεια ή χρήση αυτού του λεξιλογίου καθρεφτίζει την αντίληψη του συγγραφέα σχετικά με τό είδος της αγιότητας του Βασιλείου. Έτσι, άκόμα κι αν έλειπαν οι υπόλοιπες μαρτυρίες του βίου, τά θαύματα, ή έξιστόρηση των μαρτυριών του αγίου, με βάση τό λεξιλόγιο αυτό και μόνο είναι δυνατή ή ένταξη του Βασιλείου σε μίαν είδική κατηγορία αγίων.

2. 'Η μελέτη του αγιολογικού λεξιλογίου οδηγεί στή διαπίστωση ότι ο συγγραφέας συμερίζεται μιά συγκεκριμένη μορφή θρησκευτικής άσκησης.

3. Με την καταγραφή του βίου του Βασιλείου, οδηγού του συγγραφέα στο δρόμο προς τό θεό, επιδιώκονται ταυτόχρονα δύο αποτελέσματα: α) ή καταξίωση της αγιότητας του Βασιλείου με τή χρήση κλασικών αγιολογικών διηγηματικών προτύπων και β) ή έπισήμανση και προβολή της πρωτοτυπίας του. 'Η καταγραφή της ολοκληρωμένης αυτής αντίληψης περνά από τό επίπεδο του άφηρημένου στο επίπεδο του συγκεκριμένου από τή στιγμή πού με είδικές λέξεις όρίζονται οι ιδιότητες πού χαρακτηρίζουν τις δύο πλευρές της αγιολογικής προσωπικότητας.

Τό λεξιλόγιο χωρίζεται σε δύο κατηγορίες:

- α. Στους όρους πού άποδεικνύουν τις διαβαθμίσεις της αγιότητας σε σχέση με τόν κοινωνικό περίγυρο.
- β. Στους όρους πού δηλώνουν τήν πρακτική του αγίου, μέσα στο είδικό πλαίσιο πού τήν τοποθετεί ο συγγραφέας, τήν πνευματική καθοδήγηση.

α. 1. Ξένος²⁶ (Βίος V11., σ. 303)

άλλότριος πάντων των ήδέων του βίου (Βίος V11., σ. 303)

26. 'Ο όρος χρησιμοποιείται και από τό Νικήτα Στηθάτο στο βίο του Συμεών του Νέου θεολόγου, I. Hausherr, OCA 12, 1928, Λεξιλόγιο.

πρᾶος, ἄπλαστος, ἄκακός, ἐλεήμων²⁷ (Βίος Vil., σ. 290 καί Βίος Ves., σ. 10)

Βαθμός πρῶτος: ἀρετές ἀπαραίτητες σέ κάθε ἄνθρωπο καί κυρίως σέ κάθε Χριστιανό. Στό κείμενο χαρακτηρίζουν τό Βασίλειο ἀλλά καί τή δούλη Θεοδώρα. Ἀρνητικά χαρακτηρίζουν τόν "ἔξ' Ἀγαρηνῶν" Σαμωνᾶ, κατά τρόπο ὅμως πού αὐτή ἡ ἔλλειψη νά ἀποδίδεται ὄχι στήν καταγωγή ἀλλά στήν ψυχική ἀδυναμία του.

α 2. ὑπομονή στίς θλίψεις²⁸ (Βίος Vil., σ. 287)

ἀπόκρυψη τῆς ἀρετῆς (Βίος Vil., σ. 287)

ἄκρα ταπείνωση²⁹ (Βίος Vil., σ. 284)

ἄκρα ἀπάθεια³⁰ (Βίος Vil., σ. 287)

παννύχιοι προσευχαί (Βίος Vil., σ. 290)

γονυκλισίαι (Βίος Vil., σ. 290)

προσευχαί (Βίος Vil., σ. 290)

ἀγρυπνίαι (Βίος Vil., σ. 290)

δάκρυα³¹ (Βίος Vil., σ. 290, 328, 339 καί Βίος Ves., σ. 10)

Βαθμός δεύτερος: ἀρετές ἀπαραίτητες σέ ὅποιον, πέρα ἀπό τήν τήρηση τῶν βασικῶν κανόνων τῆς χριστιανικῆς θεοσέβειας, ἐπιδιώκει τήν ψυχική ἀνάταση καί τήν ἀσκησιμότητα ἀρετῆς πού ἀρμόζουν κυρίως στούς μοναχούς. Στό κείμενο χαρακτηρίζουν τόν Βασίλειο, τό μαθητή του Γρηγόριο καί τό μοναχό Κοσμᾶ.

27. Γιά τή σημασία πού ἔχει ἡ ἐλεημοσύνη ἀνάμεσα στίς ἰδιότητες τοῦ πνευματικοῦ καθοδηγητή, βλ. Hausherr, *Direction spirituelle*, σ. 62 κέξ.

28. Βλ. Λεξιλόγιο τοῦ βίου τοῦ Συμεών τοῦ νέου θεολόγου, ὁ.π. Οἱ θλίψεις καί τά δάκρυα, ἀποτέλεσμα ἀσκήσεως καί ὄχι μυστικῆς θεωρίας, εἶναι ἐνδείξεις τοῦ πένθους τοῦ ἀνθρώπου γιά τή χαμένη εὐκαιρία τῆς σωτηρίας, I. Hausherr, *Penthos, La doctrine de la comproction dans l'orient chrétien*, OCA 132, 1944, σ. 152-169, 198.

29. Ἡ ταπεινότητα εἶναι κι' ἀνά μιά ἀπ' τίς κυριότερες ἀρετές τοῦ πνευματικοῦ πατέρα, Hausherr, *Direction spirituelle*, σ. 72 κέξ.

30. Ἡ ἀπάθεια προέρχεται ἀπό τήν ἐκμηδένιση τῶν παθῶν, Hausherr, ὁ.π., σ. 52.

31. Βλ. παραπάνω, ὑποσ. 28.

- α 3. προφητικό χάρισμα³² (Βίος VIl., σ. 301)
 λογιότης (Βίος VIl., σ. 305)
 διόρασις³³ (Βίος VIl., σ. 295, 306 και Βίος Ves.,
 σ. 63)
 διάκρισις³⁴ (Βίος VIl., σ. 301, 311)
 αίνιγματώδεις έξηγήσεις (Βίος VIl., σ. 326 και Βί-
 ος Ves., σ. 50)
 πάνσοφος μωροποιΐα (Βίος VIl., σ. 311)
 σιωπή (Βίος VIl., σ. 311)

Βαθμός τρίτος: άρετές χαρισματικές, πού προσδιορίζουν τό ύψιστο στάδιο τής αγιότητας. Στο κείμενο σχετίζονται κυρίως μέ τόν Βασίλειο και κατά δεύτερο λόγο μέ τόν προηγούμενο πνευμα-
 τικό πατέρα του Γρηγορίου, τόν Έπιφάνιο.

β. 'Η αγιότητα του Βασιλείου συμπληρώνεται στο λεξιλογικό επίπεδο από τίσ μνές τής ιδιότητας του ως πνευματικού οδηγού 'Η ιδιότητα του αυτή, πολύ σημαντική λειτουργικά στο κείμενο έκφράζεται όνοματολογικά αλλά και περιγραφικά.

- β 1. 'Όνομασίες του πνευματικού καθοδηγητή:
 πνευματικός πατήρ (Βίος VIl., σ. 305 και Βίος Ves.
 σ. 28)
 θεοφορούμενος πατήρ (Βίος VIl., σ. 76)
 θειοφόρος πατήρ (Βίος VIl., σ. 311, 327 και Βίος
 Ves., σ. 76)
 πατήρ (Βίος VIl., σ. 317, 318)
 προεστώς (Βίος VIl., σ. 41 ειδικότερα για τούς ήγου-
 μένους)
 άμμάς (θηλυκός όρος αντίστοιχος του πνευματικού πα-
 τέρα, Βίος Ves., σ. 13 και Βίος VIl., σ. 307)

32. Τό προφητικό χάρισμα ταυτίζεται μέ τήν προόραση, ίκανότητα όρασης μέσα στο χρόνο, Hausherr, Direction spirituelle, σ. 99.

33. Χάρισμα πού άποδεικνύει τήν αγιότητα, Hausherr, ό.π., σ. 99 και K.Höll, Enthusiasmus und Bussgewalt beim griechischen Mönchtum, Λιψία 1898, άνα-
 τύπωση Hildesheim 1969, σ. 149.

34. 'Η διάκριση είναι ή άπαραίτητη προϋπόθεση για τήν κατάκτηση τής διόρα-
 σης, Hausherr, Direction spirituelle, σ. 97 και K. Höll, Enthusiasmus und
 Bussgewalt, σ.150.

β 2. Ὁ καθοδηγούμενος ὀνομάζεται :

τέκνον (Βίος Ves., σ. 13, 50, 51 καί Βίος Vil.,
σ. 303, 327, 328, 330)

πνευματικόν τέκνον³⁵ (Βίος Vil., σ. 311)

β 3. Μιά ἄλλη σειρά ὄρων περιγράφει τίς ὑποχρεώσεις τοῦ
πνευματικοῦ τέκνου πρός τόν πνευματικός πατέρας του
καί τίς μεταξύ τους σχέσεις.

- Βασικό μέλημα τοῦ πνευματικοῦ τέκνου εἶναι ἡ ἔξομολόγηση
ὄλων τῶν λογισμῶν πρός τόν πατέρα κυρίως ὄσων θεωροῦνται ἐ-
πικίνδunami. Ἡ εἰλικρίνεια εἶναι προϋπόθεση τῆς ἀδολφῆς ἔξο-
μολόγησης³⁶ (Βίος Ves., σ. 28-29 καί 34).

- Οἱ συμβουλές τοῦ πατέρα πρέπει νά τηροῦνται ἀπό τό τέκνο
πού ὀφείλει νά ὑποτάσσεται ἐντελῶς στόν πνευματικό καθοδη-
γητή του. Ἀπαραίτητη εἶναι ἀκόμα ἡ ἐκτέλεση τῶν ἐπιτιμῶν
(Βίος Ves., σ. 28).

- Ἀλλά καί ὁ πατέρας δέν παύει νά ἀσχολεῖται μέ τήν προσπά-
θεια τῶν μαθητῶν του γιά ψυχική κάθαρση. Ἡ θερμή του πίστη
καί τά ἀγαθά του ἔργα ἀποτελοῦν ἕνα περίσσειμα ἀγιότητάς, πού
ὁ πνευματικός πατέρας μπορεῖ νά παραχωρήσει στους μαθητές
του γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς του (Βίος Ves., σ. 18, 35).

- Καθοριστικός στή σχέση, σέ κοσμικά πλαίσια, πατέρα-μαθητή
εἶναι ὁ ἀμετρος σεβασμός πού ὀφείλει ὁ μαθητής στόν πατέρα.

35. Γιά τή χρήση τῶν ὄρων σέ ἄλλα κείμενα βλ. τό λεξικό τοῦ Hausheer,
Direction spirituelle.

36. Τά τέκνα εἶναι ὑποχρεωμένα νά ἔξομολογοῦνται στους πνευματικούς πα-
τέρες τους τους λογισμούς τους καί κατά δεύτερο λόγο τίς ἀμαρτίες
τους (Hausheer, Direction spirituelle, σ. 152). Σύμφωνα μέ τους ἐκ-
κλησιαστικούς καί μοναστικούς κανόνες οἱ ἱερωμένοι μποροῦν νά βέ-
χονται τίς ἔξομολογήσεις (Ἀναστάσιος Σιναΐτης, PG 89, 833). Ἀπό τήν
εἰκονομαχία ὄμως καί ὕστερα ἀκόμα καί οἱ ἀπλοῦ μοναχοῦ εἶχαν τό δι-
καίωμα νά ἔξομολογοῦν, (Hausheer, Direction spirituelle, σ. 110). Πλή-
θος ἀνάλογων παραδειγμάτων ἀναφέρει καί ὁ K. Höll, Enthusiasmus und
Bussgewalt, σσ. 315-326. Αὐτή ἡ ἐλευθερία στήν ἐκλογή τοῦ πνευματι-
κοῦ πατέρα καί ἔξομολόγου εἶναι παράλληλη μέ τίς ἀπαγορεύσεις τῆς
ἐκκλησίας: τόν 12ο αἰ. μόνο οἱ ἐπίσκοποι μποροῦν νά δέχονται ἔξομο-
λογήσεις. Αὐτή ἡ διάταξη βασίζεται στους Κανόνες τῆς συνόδου τῆς
Καρθαγένης (K. Höll, ὀ.π., σ. 327). Εἶναι φανερό ὅτι δύο ρεύματα συν-
υπῆρχαν κατά τή διάρκειά πολλῶν αἰώνων. Ἡ περίπτωση τοῦ Βασιλείου
εἶναι πάντως πολύ εἰδική, ἀφοῦ ὄχι μόνο δέν ἦταν ἱερωμένος, ἀλλά
δέν εἶναι βέβαλο ἄν ὑπῆρξε κἀν μοναχός.

Ἐνδειξη τοῦ σεβασμοῦ εἶναι ἡ προσφορά δώρων ἀπὸ τὴν πρώτη ἡδὴ ἐπίσκεψη στὸν πνευματικὸ πατέρα (Βίος V11., σ. 306, 307, 316).

Ἐνδειξη τῆς ὑποταγῆς τοῦ μαθητῆ στὸν πατέρα εἶναι ἡ προσκύνηση (Βίος V11., σ. 41, 308, 312, 327)³⁷.

B. Ἀγιολογικὲς διηγήσεις

Οἱ ἀγιολογικὲς διηγήσεις A.2 καὶ B.2 πού περιέχονται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, περιγράφουν τὴν ἀντιπαράθεση τοῦ ἀγίου μέ τὴ δύναμη πού ἀντιπροσωπεύει ἡ ἐξουσία. Αὐτό τὸ διηγηματικὸ μοτίβο ἀποτελεῖ σταθερὸ ὑπόβαθρο τῶν περισσοτέρων βίων ἀγίων³⁸, προγενέστερων καὶ μεταγενέστερων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, παραλλάσσει ὁμως ἀνάλογα μέ τὸν (ἰδιαίτερο) χρονικὸ καὶ τοπικὸ χαρακτήρα τοῦ κάθε κειμένου. Οἱ μεταβολές τοῦ ἀρχικοῦ, ἀπλοῦ διαγράμματος τῶν ἀγιολογικῶν διηγήσεων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου περιέχουν ποικίλα ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα. Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ βαθμοῦ δέσμευσης τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὰ διηγηματικὰ πρότυπα τῆς ἀγιολογίας, πού μεταφράζεται σὲ σχέσεις ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν, σημασία στὴ μελέτη αὐτῶν τῶν διηγήσεων ἔχει ἡ τοποθέτηση τοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στὰ εὐρύτερα ζητήματα πού θίγονται ἢ ὑπονοοῦνται ἀλλὰ καὶ ἡ διαφαινόμενη συμμετοχὴ τοῦ Βασιλείου σὲ θρησκευτικὲς κινήσεις τῆς ἐποχῆς.

Διήγηση A.2

- α. Τὸ δέκατο χρόνο τῆς βασιλείας τῶν αὐτοκρατόρων Λέοντα καὶ Ἀλεξάνδρου, ὁ Βασίλειος, ἀσκητὴς στὴ Μικρὰ Ἀσία, θεωρεῖται κατάσκοπος καὶ συλλαμβάνεται.
- β. Ὁ Βασίλειος μεταφέρεται δέσμιος στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ παραδίδεται στοὺς αὐτοκράτορες, πού μέ τὴ σειρά τους τὸν παραδίδουν στὸν παρακοιμώμενο Σαμωνᾶ.

37. Γιά τὴν ὀλοκληρωτικὴ ὑποταγὴ τοῦ τέκνου πρὸς τὸν πνευματικὸ πατέρα, βλ. Hausherr, *Direction spirituelle*, σ. 203.

38. Γιά τὸ εἶδος τῆς ἀγιολογίας πού ὀνομάζεται "ἐπικὴ" καὶ γιὰ τὴ δομὴ τῶν βίων πού ἀκολουθοῦν ἓνα ὁμοιόμορφο διηγηματικὸ σχῆμα, βλ. H. Delehaye, *Les Passions des martyrs*, σσ. 171-226.

- γ. Ὁ Σαμωνᾶς ἐπιχειρεῖ νά ἀνακρίνει τό Βασίλειο καί νά μάθει τό ὄνομα καί τό ἐπάγγελμά του.
- δ. Ὁ Βασίλειος ἀρνεῖται νά δώσει συγκεκριμένη ἀπάντηση καί ἐπιμένει ὅτι εἶναι ἀπλά ἕνας ξένος.
- ε. Ὁ Σαμωνᾶς διατάζει νά φυλακιστεῖ ὁ Βασίλειος καί νά βασανιστεῖ ὥσπου νά ἀποκαλύψει τήν ταυτότητά του.
- ς. Οἱ δεσμοφύλακες μαστιγώνουν τό Βασίλειο καί τόν ἀφήνουν στό κελλί του σέ κακή κατάσταση.
- ζ. Τήν ἐπομένη, ὅταν ἔρχονται νά τόν πάρουν γιά τή δεύτερη ἀνάκριση, τόν βρίσκουν νά περιμένει ἔξω ἀπό τή φύλακή.
- η. Ὁ Βασίλειος ἀρνεῖται καί πάλι νά ἀπαντήσει στά ἐρωτήματα τοῦ Σαμωνᾶ καί ἐκεῖνος διατάζει νά ἐπαναληφθοῦν τά βασινιστήρια.
- θ. Κρεμοῦν τό Βασίλειο ἀπό τά πόδια καί ἀργότερα τόν φέρνουν στόν ἵππόδρομο, ὅπου ἔχει ἀφεθεῖ ἐλεύθερο ἕνα πεινασμένο λιοντάρι.
- ι. Ὁ Βασίλειος κατορθώνει νά ἐξημερώσει τό ἄγριο ζῶο.
- ια. Ὁ Σαμωνᾶς πείθεται ὅτι ὁ Βασίλειος εἶναι μάγος καί προστάζει νά τόν πνίξουν στή θάλασσα.
- ιβ. Οἱ δεσμοφύλακες, τή νύχτα, ρίχνουν τόν Βασίλειο δεμένο στή θάλασσα, κοντά στό ρεῦμα τῆς Βαρβάρας.
- ιγ. Ἡ χάρη τοῦ θεοῦ προστατεύει τό Βασίλειο. Τά δεσμά του λύνονται καί δύο δελφίνια τόν παίρνουν στήν πλάτη τους καί τόν ἀφήνουν στήν ἀκτή τοῦ Ἑβδόμου.

Διήγηση Β.2.

- α. Ὁ Βασίλειος, πού μετά τήν περιπέτεια του μέ τό Σαμωνᾶ ἔχει ἐγκατασταθεῖ στό σπίτι τοῦ Ἰωάννη, συναντᾷ τόν Ρωμανό Σαρωνίτη, μάγιστρο καί γαμπρό τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηννοῦ.
- β. Ὁ Βασίλειος ἔχει τήν ἰκανότητα νά μαντεύει τίς σκέψεις καί ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ Σαρωνίτης ἐπιθυμεῖ νά ἀνατρέψει τή βασιλεύουσα οἰκογένεια τῶν Λακαπηνῶν καί τόν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο.
- γ. Ὁ Βασίλειος προσπαθεῖ νά νουθετήσῃ τόν Σαρωνίτη, ἐκεῖνος ὁμως τόν ἀπομακρύνει βίαια.

- δ. Τὴν ἐπομένη ὁ Βασίλειος σταματᾷ πάλι τὸ Σαρωνίτη, πού αὐτὴ τὴ φορά διατάζει τοὺς ἀνθρώπους του νὰ τὸν συλλάβουν.
- ε. Ὁ Βασίλειος φυλακίζεται.
- ς. Ἀργότερα ὁ Βασίλειος παρουσιάζεται στὸν Σαρωνίτη, πού θέλει νὰ μάθει πῶς πληροφορήθηκε ὁ Βασίλειος τὰ σχέδια του.
- ζ. Ὁ Βασίλειος ἀπαντᾷ σὲ ἔντονο ὕφος καὶ προφητεύει τὸ ἀδοξο τέλος τοῦ Σαρωνίτη.
- η. Ὁ Σαρωνίτης ἐξοργίζεται καὶ διατάζει τὸ μαστίγιμα τοῦ Βασιλείου.
- θ. Ἡ γυναῖκα τοῦ Ἰωάννη σπεύδει καὶ ζητᾷ νὰ πάρει τὴ θέση του· οἱ δῆμοι μαστιγώνουν τὴ γυναῖκα ἀλλὰ καὶ τὸ Βασίλειο.
- ι. Τὴν ἴδια νύχτα ὁ Σαρωνίτης βλέπει ὄνειρο πού προφητεύει τὸν κακὸ του θάνατο. Τὸ πρωὶ ἀφήνει ἐλεύθερο τὸ Βασίλειο.

Οἱ ὁμοιότητες τῶν δύο ἀγιολογικῶν διηγήσεων μὲ τὸ κλασσικὸ ἀγιολογικὸ διάγραμμα εἶναι:

1. Ἐπίπεδο προσώπων: θύμα-μάρτυρας / θύτης-δικαστῆς Βασίλειος / Σαρωνῆς-Σαρωνίτης
2. Ἐπίπεδο δράσης

Πρότυπο	A.2	B.2
1. Ὁ αὐτοκράτορας διατάζει τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἀκολουθήσουν ἕναν προκαθορισμένο τρόπο λατρείας.	α. Ὁ Βασίλειος ἀσκητεύει στὰ βουνὰ τῆς Μικρῆς Ἀσίας καὶ παρουσιάζεται μὲ "παράδοξον σχῆμα" στοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀπεσταλμένους.	α-γ. Ὁ Βασίλειος ἐρχεται ἀντιμέπρος μὲ τὸ Σαρωνίτη.
2. Ὁ μάρτυρας ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσει στὰ αὐτοκρατορικά κελεύσματα καὶ συλλαμβάνεται.	β. Ὁ Βασίλειος συλλαμβάνεται.	δ. Ὁ Βασίλειος συλλαμβάνεται.

3. Ὁ μάρτυρας παραδίδεται στή δικαιοδοσία τοῦ τοπικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας.	γ. Ὁ Βασίλειος παραδίδεται στό Σαμωναῦ.	ε. Ὁ Βασίλειος φυλακίζεται
4. Ὁ μάρτυρας προσάγεται σέ δίκη καί ἀνακρίνεται.	δ. Ὁ Βασίλειος ἀνακρίνεται ἀπό τόν Σαμωνᾶ.	ς. Ὁ Βασίλειος ἀνακρίνεται ἀπό τό Σαρωνίτη.
5. Ὁ μάρτυρας ἀνθίσταται στήν ἐξουσία.	ε. Ὁ Βασίλειος δέν ἀπαντᾷ στό Σαμωνᾶ.	ζ. Ὁ Βασίλειος ἀνθίσταται στό Σαρωνίτη.
6. Ὁ δικαστής διατάζει βασανιστήρια	ς. Ὁ Βασίλειος φυλακίζεται καί βασανίζεται.	η. Ὁ Βασίλειος βασανίζεται.
7. Ὁ μάρτυρας φυλακίζεται.		
8. Θαῦμα τοῦ μάρτυρα.	ζ. Θαῦμα τοῦ Βασιλείου.	
9. Ὁ μάρτυρας ἀνακρίνεται γιά δεύτερη φορά	η. Ὁ Βασίλειος ἀνακρίνεται.	
10. Ὁ μάρτυρας βασανίζεται	θ. Ὁ Βασίλειος βασανίζεται	
11. Δεύτερο θαῦμα τοῦ μάρτυρα.	ι. Θαῦμα τοῦ Βασιλείου.	
12. Ὁ μάρτυρας θανατώνεται.	ια. Ὁ Σαμωνᾶς καταδικάζει τό Βασίλειο σέ θάνατο.	
	ιβ. Ὁ Βασίλειος σώζεται .	ια. Ὁ Σαρωνίτης ἀφήνει ἐλεύθερο τό Βασίλειο.

Ἡ σύγκριση τῶν διαγραμμάτων τῶν ἀγιολογικῶν διηγήσεων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου μέ τῶν ἀγιολογικό πρότυπο ἀποδεικνύει τή στενή σχέση τους. Στήν πρώτη διήγηση ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ πιστά τό πρότυπο του. Ἄν ἐξαιρεθοῦν τά δύο τελευταῖα διηγηματικά στοι-

χεῖρα, τὰ ὑπόλοιπα προσαρμόζονται ἀκριβῶς στό πρότυπο, ὄχι μόνο στίς χαρακτηριστικές τοῦ εἶδους μεγάλες διηγηματικές ἀκολουθίες, ἀλλά καί στή λεπτομερῆ δομή τῆς ἀφήγησης. Τά δύο τελευταῖα διηγηματικά στοιχεῖα τῆς ἴδιας διήγησης ἔχουν διπλή λειτουργία καί, ξεφεύγοντας ἀπό τὰ ὄρια τοῦ συγκεκριμένου ἀφηγηματικοῦ προτύπου ὑπηρετοῦν τήν οἰκονομία τοῦ συνολικοῦ κειμένου. Τό ἐνδέκατο δίνει τή δυνατότητα στό συγγραφέα νά συνεχίσει τή διήγηση του πρός τή μία ἢ τήν ἄλλη κατεύθυνση. Καθώς γιά λόγους καθαρά ἀφηγηματικούς ἡ λύση τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου, πού θά ἦταν σύμφωνη μέ τό ἀγιολογικό πρότυπο, ἀποκλείεται, ἡ κατακλείδα τοῦ μαρτυρίου τοῦ Βασιλείου μετατρέπεται σέ εὐκαιρία καινούργιου θαύματος.

Ἡ δεύτερη ἀγιολογική διήγηση τοῦ βίου ἀπομακρύνεται ἀρκετά ἀπό τό ἀγιολογικό πρότυπο. Παρακάτω θά ἀναφερθοῦμε λεπτομερειακά στό περιεχόμενό της.

Ἡ μίμηση ἀπό τό συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ ἀγιολογικοῦ προτύπου ἐπεκτείνεται καί στό ὕφος τοῦ κειμένου.

1. Στό ἐπίπεδο τῶν προσώπων, ὅπως σέ ὅλες τίς παρόμοιες διηγήσεις, ὁ χαρακτηρισμός γίνεται στήν πρώτη ἐνότητα, ὅπου παρουσιάζονται καί περιορίζονται σέ ἐλάχιστες προτάσεις³⁹. Ἡ χαρακτηρολογία εἶναι ἄλλωστε πολύ ἀπλή: ὁ μάρτυρας πιστεύει μέ ζέση, εἶναι ἀγνός καί ἀνυστερόβουλος, ὁ διώκτης εἶναι ἀλαζόνας καί κοῦφος.

Ζεῦγος Βασιλείου-Σαμωνᾶ: ὁ δέ ἅγιος... εἰστήκει ἤρεμος πραέσιν ὀφθαλμοῖς πρός αὐτόν ἀποσκοπῶν/ὁ δέ Σαμωνᾶς... ἦν νεωτερίζων καί γεγαυρωμένος (Βίος V11., σ. 285).

Ζεῦγος Βασιλείου - Σαρωνίτη: ὁ γοῦν Βασίλειος... πνεύματος ἁγίου ἐμπλεως ὦν ὡς σκεῦος καθαρῶτατον αὐτοῦ (δηλ. τοῦ θεοῦ) / Σαρωνίτης... ὑπέρογκος ὦν ἐν νοήσει καί ὑπερηφανία (Βίος V11., σ. 290).

2. Τό εἶδος καί ὁ τρόπος ἐπιβολῆς τῶν βασανιστηρίων ἀπλοῦν προγενέστερα κείμενα⁴⁰. Ἡ μαστίγωση καί ἡ περιγρα-

39. H. Delehayе, ὁ.π., σ. 173.

40. H. Delehayе, ὁ.π., σ. 204.

φή της ανακαλούν στη μνήμη τούς παλαιότερους κλασσικούς επικούς βίους αγίων. Ἀλλά καί τά ἄλλα βασανιστήρια, ὅπως τό κράσασμα, συναντοῦνται συχνά σέ βίους αγίων.

3. Ἡ ἀνάπαυλα στή διήγηση συνδέεται μέ θαῦμα τοῦ μάρτυρα, πού ἀνάλογα μέ τό κείμενο εἶτε νικά τόν πειρασμό, εἶτε λύνει τά δεσμά του, εἶτε, ὅπως συμβαίνει καί στό βίο τοῦ Βασιλείου, κατορθώνει νά ἀνοίξει τήν ἀσφαλισμένη πόρτα τῆς φυλακῆς⁴¹. Τό θαῦμα εἶναι ἀπαραίτητο στήν οἰκονομία τῆς ἀφήγησης, γιατί μ'αὐτό τόν τρόπο ἐξηγεῖται ἡ ἀναζωογόνηση τοῦ μάρτυρα, πού ἐπιτρέπει τήν ἐπανάληψη τῶν βασανιστηρίων.

4. Κοινός τόπος πολλῶν βίων αγίων εἶναι ἡ ἐξημέρωση ἀγριδοῦ ζώου⁴². Στό βίο τοῦ Βασιλείου ἡ ἐξημέρωση τοῦ λιονταριοῦ γίνεται μέσα στόν ἵππόδρομο, ἀνάμνηση ἀνάλογων σκηνῶν τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων διωγμῶν ἀπό τούς Ρωμαίους αὐτοκράτορες.

Οἱ παρεκκλίσεις τῆς ἀγιολογικῆς διήγησης Α.2 ἀπό τό πρότυπο εἶναι ἐλάχιστες καί χωρίς μεγάλη σημασία. Ἡ ἀπαίτηση τῆς ὑποταγῆς σέ αὐτοκρατορική διαταγή μετατρέπεται στό βίο τοῦ Βασιλείου σέ καχυποψία τῶν ἀρχῶν ἀπέναντι στήν ἀπροσδιόριστη, ἔξω ἀπό τούς κανόνες, ἐμφάνιση τοῦ ἀγίου, πράγμα πού θεωρήθηκε ὡς ἀμφισβήτηση τῆς ἐπιβεβλημένης κοινωνικῆς ὁμοιομορφίας. Καί στίς δύο περιπτώσεις ὅμως ἡ σύγκρουση προέρχεται ἀπό τήν ἀρνηση τοῦ ἀγίου νά ὑποταχτεῖ σέ ἐντολή, εἶτε θρησκευτική εἶτε πολιτική. Ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα πού διακρίνομε στό κείμενο τοῦ βίου μᾶς ἐπιτρέπει καί μιάν ἄλλη ἐρμηνεία τῆς αἰτίας τῆς σύγκρουσης τοῦ Βασιλείου μέ τούς αὐτοκρατορικούς ἀντιπροσώπους: τό "παράδοξο σχῆμα" τοῦ ἀγίου εἶναι ἐνδειξη τῆς ἀρνησης του νά ἐνταχτεῖ στά γνωστά πλαίσια τοῦ μοναχισμοῦ. Ἡ ἀσκηση του σέ τόπο ἀπομακρυσμένο ἀπό μοναστικά καί ἀστικά κέντρα δηλώνει καί αὐτή τήν πρόθεση του νά ἐπαναφέρει τό "παράλογο" στόν ὀρθολογισμό τοῦ "θεωρητικοῦ βίου", ὅπως ἀκολουθεῖται ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῶν συγχρόνων του. Σ'αὐτή τήν περίπτωση ὁ αὐτοκράτορας ἐνεργεῖ ὡς προασπιστής τοῦ ἀστικοῦ, κατεστημένου μοναχισμοῦ, πού βάλλεται ἐμμεσα ἀπό τή συμπεριφορά τοῦ Βασιλείου.

41. H. Delehaye, ὁ.π., σ. 180.

42. A.-J. Festugière, *Les Moines d'Orient I*, σ. 53-57.

Ἀπό τήν ἀνακριτική διαδικασία πού ἀναφέρεται λείπει ἀκόμα ἓνα ἀπό τά σταθερά στοιχεῖα τῶν κλασικῶν βίων ἀγίων: τό πλῆθος τῶν πολιτῶν πού παρακολουθεῖ ἰστό βίο τοῦ Βασιλείου περιορίζεται στούς ἐλάχιστους ὑπηρέτες τοῦ Σαμωνᾶ, πού ἄσκουν ταυτόχρονα καί χρέη δημίων. Ὁ συγγραφέας ἰστό σημεῖο αὐτό ἐγκαταλείπει τό πρότυπο του γιά χάρη τῆς ἀκρίβειας καί τῆς πραγματικότητας: τό 10^ο αἰ. θά ἦταν ἐντελῶς ἀτοπή ἢ δημόσια δίκη ἑνός ἀγίου.

Ἡ διήγηση Β.2 ἔχει μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν κατανόηση τῆς ἀντίληψης ἀπό τό συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ εἰδους τῆς ἀγιότητας τοῦ Βασιλείου. Ὅπως εἶναι φανερό καί ἀπό τόν πίνακα παραλληλισμοῦ, ἢ Β.2 ἔχει σχετικά μέ τό πρότυπο πῶς ἐλεύθερη γραφή ἀπ' ὅτι ἢ Α.2. Ὁμοιότητες μ' αὐτή τῆ διήγηση ἔχει ἓνας συγκεκριμένος βίος ἀγίου, τῆς ἐποχῆς τῶν μεγάλων αἰρέσεων: ὁ βίος τοῦ Ἰσαακίου.

Τά κοινά σημεῖα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου καί τοῦ βίου τοῦ Ἰσαακίου εἶναι τρία: α) Ἡ παρησία τοῦ Βασιλείου ἀπέναντι ἰστό Σαρωνίτη ἀντιστοιχεῖ μέ τῆ θαρραλέα στάση τοῦ Ἰσαακίου μπροστά ἰστόν ἀρειανό αὐτοκράτορα Οὐάλη⁴³. β) Ὅπως ὁ Βασίλειος, ἔτσι καί ὁ Ἰσαάκιος ἀσκεῖται ἰστόν ἐρημοφθάνει ἰστόν Κωνσταντινούπολη ἀφοῦ "θεῖα οὐρανόθεν φωνή" τόν διατάζει νά μεριμνήσει γιά τῆ μεταβολή τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων⁴⁴. Πουθενά βέβαια ἰστό βίο τοῦ Βασιλείου δέν ἀναφέρεται ρητά ὅτι ἢ εἰσοδος του ἰστόν Κωνσταντινούπολη ἦταν ἀποτέλεσμα θείας προσταγῆς. Ἡ στάση του ὁμως τόσο σέ σχέση μέ τούς ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορα, ὅσο καί μπροστά ἰστό Σαμωνᾶ, ὑποδεικνύει ὡς ἓνα σημεῖο τῆ θέληση του νά δράσει ὡς "σκεῦος θεοῦ" γιά νά πατάξει τή ἀνηθικότητα καί τῆ ματαιοδοξία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἢ μεταφορά του ἰστόν Κωνσταντινούπολη δέν ἦταν ἐντελῶς συμπτωματική καί ἔσως τήν προκάλεσε ὁ ἰδιος. γ) Ὅπως ὁ Βασίλειος ἔτσι καί ὁ Ἰσαάκιος ἀφήνει στούς μαθητές του τῆ φροντίδα τῆς ἐγκατάστασης του ἰστόν Κωνσταντινούπολη. Οἱ μαθητές του αὐτοί, πού ἦταν "ἐνδοξότατοι ἄνδρες", τοῦ παρέχουν

43. Βίος Ἰσαακίου, AASS Μαῖου, σ. 250-251.

44. Βίος Ἰσαακίου, σ. 250.

κατοικία στήν ιδιοκτησία τους και μεριμνοῦν γιά τίς βιοτικές ανάγκες του⁴⁵.

Ὁ Ἰσαάκιος εἶναι ἀπό τούς πρώτους ἄγιους πού κατοικοῦν ἔστω καί γιά ἓνα διάστημα στήν Κωνσταντινούπολη, σέ μιάν ἐποχή ὅπου στούς βίους τῶν ἁγίων κυριαρχεῖ ἡ δυσπιστία πρὸς τήν πρωτεύουσα τοῦ κράτους, κέντρο ἁμαρτίας καί αἱρέσεων. Οἱ ἅγιοι τῆς ἐποχῆς ἔρχονται στήν Κωνσταντινούπολη ἀναγκασμένοι κατά κάποιον τρόπο. Σκοπός τους εἶναι νά καταγγείλουν τά ἔκτροπα, νά νουθετήσουν, νά προσηλυτίσουν καί κατόπιν νά ἐπιστρέψουν στούς ἐρημικούς τόπους ὅπου ἀσκητεύουν⁴⁶. Ὁ Βασίλειος, ἀντίθετα, ἐγκαθίσταται μόνιμα στήν Κωνσταντινούπολη ἡ διήγησις Β.2 αἰτιολογεῖ αὐτή τήν ἐγκατάσταση, δηλώνοντας ὅτι τό ἔργο τοῦ Βασιλείου δέν εἶχε τελειώσει.

Ὁ παραλληλισμός Ἰσαακίου-Βασιλείου, ὅπως ἡ διήγησις Β.2 παραδίδεται ἀπό τήν πρώτη οἰκογένεια χειρογράφων, δέν εἶναι συνειδητός. Ὁ διασκευαστής τοῦ κειμένου τῆς δεύτερης οἰκογένειας προσθέτει στό σημεῖο αὐτό: "ὥς ποτε ὁ μακάριος Ἰσαάκιος τῷ Οὐάλη"⁴⁷, δηλώνοντας μ'αὐτό τόν τρόπο ὅτι γιά τόν ἴδιο τουλάχιστον οἱ δύο ἅγιοι εἶχαν κοινά χαρακτηριστικά.

Ἀκολούθησε ὁμοίως ὁ βιογράφος του συνειδητά τό ἀγιολογικό πρότυπο τῶν ἁγίων πού ὡς τόν 5^ο αἰ. ἐπισκέπτονται τήν Κωνσταντινούπολη μέ προκαθορισμένο χρόνο παραμονῆς καί κυρίως μεταφέροντας τή "θείαν μῆνιν" τῶν ἀγνῶν ἀναχωρητῶν; Ἀπάντησις στό ἐρώτημα εἶναι δύσκολο νά δοθεῖ. Ἡ ὁμοιότητα πάντως τῆς διήγησις Β.2 μέ τό βίο τοῦ Ἰσαακίου καί συνεπῶς μέ τήν ἰδεολογία πού ἀπηχεῖ αὐτό τό κείμενο εἶναι ἀπό τά στοιχεῖα τῆς ἀγιολογικῆς προσωπικότητος τοῦ Βασιλείου, πού θά προσπαθήσω νά ἀνασυνθέσω παρακάτω.

45. Βίος Ἰσαακίου, σ. 252.

46. G. Degron, *Le Monachisme à Constantinople jusqu' au concile de Chalcedoine*, Travaux et Mémoires 4, 1970, σ. 238.

47. AASS, Martii III *28, Β.

Γ. Θαύματα

Στό βίο του Βασιλείου περιέχονται είκοσιεννέα θαύματα, πού αποκαλύπτουν τή θεία χάση του αγίου. Τά περισσότερα απ' αυτά συγκεντρώνονται σέ δύο μεγάλες αγιολογικές διηγήσεις, Δ.1 καί ς.1, καί τά υπόλοιπα μνημονεύονται διάσπαρτα σέ δλη τήν έκταση του κειμένου του βίου. Σ'αυτά τά θαύματα θά πρέπει νά προστεθοῦν καί τά δύο μεγάλα όράματα του βίου (Ε.2 καί Ζ.2), πού προκαλοῦνται άκριβώς από τό πλεόνασμα τής αγιότητας του Βασιλείου.

Τά είδη τών θαυμάτων του Βασιλείου έπαναλαμβάνουν κατηγορίες γνωστές από τήν αγιολογία. Συγκεκριμένες όμοιότητες μέ προγενέστερους βίους αγίων παρουσιάζουν τά θαύματα Δ.1,4 = βίος Συμεών Σαλου, σ. 147 καί ς.1, 12 = βίος Συμεών Σαλου, σ. 161. Κοινός τόπος επίσης τής αγιολογίας είναι ή έξημέρωση άγριου ζώου (Α.2 καί ς.1.6). Από τά Εύαγγέλια προέρχεται ίσως τό θαῦμα τής ίασης του "πάσχοντος έξ ύδέρου" (ς.1.2 = Ιπς 14.2).

Γιά τήν ανασύνθεση τής αγιολογικής προσωπικότητας του Βασιλείου σημασία έχει όχι τόσο ή πρωτοτυπία τών θαυμάτων όσο ή λειτουργία τους μέσα στό κείμενο, ή σχέση δηλαδή πού υποδηλώνουν ανάμεσα στόν άγιο καί στό δέκτη τής θαυματουργής ένέργειας, καί άκόμα ό τρόπος τής έπιτέλεσής τους.

Τά θαύματα του Βασιλείου χωρίζονται σέ πέντε κατηγορίες:

- Α. Προγνώσεις: Β.1-Γ.2-Γ.3-Δ.1,3,7-ς.1,4,8-ς.3,β,γ.
- Β. Μάντεμα τής σκέψης: Α.3-Β.3-Δ.1,6.
- Γ. Θεραπεία: Α.3 Ιωάννης καί άνώνυμες μνετες -Δ.1,2-ς.1,1,2,3,9.
- Δ. Απόκρουση του πονηροῦ: Δ.1,1,4-ς.1,5,6,10,11.
- Ε. Έκδηλώσεις υπερφυσικών ικανοτήτων: Γ.3-Δ.1,5,8,10-ς. 1,6,7,12.

Οι δύο από τίς πέντε κατηγορίες, προγνώσεις καί διάκριση, τονίζουν τίς ικανότητες του Βασιλείου ως πνευματικού πατέρα καί αποτελοῦν ένδείξεις τής μέθεξης του στό άνώτατο στάδιο τής αγιότητας, όπου τό πνεῦμα επικοινωνεί άμεσα μέ τό θεο. Οι θεραπειές καί ή απόκρουση του πονηροῦ καθορίζουν τή

συμπεριφορά του ως "σκεύους του θεού". Ἡ ἰκανότητα του νά λύνει τὰ δεσμά τῆς μαγείας ἢ καί νά χρησιμοποιεῖ μὴ θρησκευτικούς τρόπους γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση παράδοξων καταστάσεων, δηλώνει τὴν ὀριακὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὴ θρησκευτικὴ καί κοσμικὴ γνῶση.

Στὰ τρία αὐτὰ ἐπίπεδα, πού συνιστοῦν τὴν ἱεράρχηση τῶν δυνατοτήτων τοῦ Βασιλείου, ἀντιστοιχοῦν τρία ἀνάλογα ἐπίπεδα προσώπων ἢ συνόλων: προσώπων πού ἐνεργοῦν ὡς δέκτες τῆς θείας χάριτος. Ἔτσι οἱ προγνώσεις ἀφοροῦν ἱστορικὰ γεγονότα (Β.1-ς.3,β,γ), μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας ἢ ἀνώτερους ἀυλικούς (Γ.1-Γ.2-Δ.1,3), μοναχοὺς καί ἱερωμένους (Δ.1,7-ς.1,4,8). Ἡ ἰκανότητα του νά μαντεύει τὴ σκέψη ἀναφέρεται ἀόριστα στίς σκέψεις τοῦ πλήθους πού συνέρρεε γιὰ νά πάρει τὴν εὐλογία του καί τόν θεωροῦσε "θεοφόρο πατέρα" καί "νέο Ἰωάννη". Οἱ θεραπείες καί ἡ ἀπόκρουση τοῦ πονηροῦ συντελοῦνται στό στενότερο περιβάλλον του, τοὺς μαθητὲς του καί ἐκείνους πού ἔρχονται στό Βασίλειο πεπεισμένοι ὅτι θά ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ σωματικὸ κακό πού τοὺς τυραννοῦσε. Οἱ ὑπερφυσικὲς ἰκανότητες του ἀσκοῦνται σέ ἀντικείμενα (Γ.3-ς.1,12) σέ ζῶα (Α.2) καί σέ ἀνθρώπους πού τὴ στιγμὴ τῆς συνάντησης τους μέ τὸ Βασίλειο ἔχουν χάσει τὴ θερμὴ πίστη τους (ς.1,7).

Σημαντικότερες, γιὰ τόν τρόπο πού γίνονται καί γιὰ τὰ πρόσωπα πού δέχονται τὴ δρᾶση τοῦ Βασιλείου εἶναι οἱ θεραπείες καί οἱ ἀποκρούσεις τοῦ πονηροῦ.

Α. Θεραπεῖες

α. Αἷτιο τῆς ἀσθένειας τῶν μαθητῶν καί πιστῶν τοῦ Βασιλείου εἶναι συνήθως ἡ σωματικὴ ἀδυναμία (Α.3-Δ.1,2-ς.1,2,3,9).

Δύο μόνο ἄρρωστοι πάσχουν ἀπὸ ἀσθένειες μέ αἷτιο τὴ μαγικὴ ἐπήρεια τῶν ἐχθρῶν τους (ς.1,1,11).

β. Ἡ θεραπεία ἐπιτελεῖται μέ:

- ἐπίθεση τῶν χειρῶν: τρεῖς περιπτώσεις (Α.3 = Ἰωάννης καί ἀνώνυμοι ἀσθενεῖς, ς. 1,12).
- ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: τρεῖς περιπτώσεις (ς. 1,2-ς.1,9-ς.1,11)
- τὸ ὄημεῖο τοῦ σταυροῦ: τρεῖς περιπτώσεις (Δ.1,2-ς.1.3-ς.1,11).

- φυσικά ιαματικά μέσα: δύο περιπτώσεις (Δ.1,2-ζ.1,3).
- ιατρικά έργαλεφα: μία περίπτωση (ζ.1,9).
- άποτροπτικά μαγείας: μία περίπτωση (ζ.1,1).

Χρήση περισσοτέρων του ενός ιαματικών μέσων άπαιτούν τρεις περιπτώσεις: Δ.1,2 : άρρώστεια Γρηγορίου με σαφή σωματικά συμπτώματα

ζ.1,9 : τραυματισμός με σαφή περιγραφή.

ζ.1,12: άρρώστεια από μαγικά αίτια

Σχετικά με τις θεραπείες πρέπει επίσης νά παρατηρήσουμε ότι οι μακρότερες και αναλυτικότερες περιγραφές άφιερώνονται σε δύο "μαγικές" άσθένειες (ζ. 1,1 = Βίος Ves., σ.51-54 και ζ.1,11 = Βίος Ves., σ. 70-72).

B. 'Απόκρουση του πονηρού

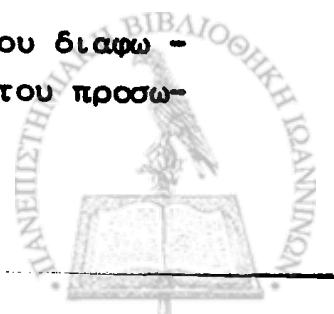
Έξι θαύματα του Βασιλείου περιγράφουν διαφορετικές περιπτώσεις άπόκρουσης του πονηρού. Στις τέσσερεις, ό "δαιμονιών" είναι λαϊκός (Δ.1,1=ψευδο-μοναχή, Δ.1,4=καθαροπώλης - θύμα του πονηρού, ζ. 1,5=τουρμάρχης, ζ.1.11=Ίωάννης εύνουχος, θύμα του πονηρού)· σε μία τό δαιμονιζόμενο πρόσωπο σχετίζεται άμεσα με την έκκλησία (ζ.1,10=δούλη μοναχής) και στην τελευταία ό δαίμονας κυριεύει ένα ζώο (ζ.1,6=άλογο).

Στά τέσσερα θαύματα ό "δαίμων" είναι άσηρημένη έννοια και είτε ταυτίζεται με τό λογισμό του κυριευμένου (ζ. 1,5-ζ.1,10) είτε προσδιορίζει τή συμπεριφορά του κακοποιού προσώπου (ζ.1,6-ζ.1,11). Στά υπόλοιπα δύο ό δαίμων συγκεκριμενοποιείται με τή χρήση κοινών τόπων (Δ.1,1, δαίμων=πίθηκος - Δ.1,4, δαίμων = φίδι).

'Η άπόκρουση του πονηρού γίνεται με:

- Βίαιο χτύπημα: τέσσερις περιπτώσεις (Δ.1,1-Δ.1,4-ζ.1,5-ζ.1,6).
- Σημείο σταυρού: τρεις περιπτώσεις (ζ.1,6-ζ.1,10-ζ.1,11).
- Έπίθεση χειρών: μία περίπτωση (ζ.1,10).
- Έπίκληση του όνόματος του Ίησου Χριστού: μία περίπτωση (ζ.1,5).

'Η τελευταία κατηγορία θαυμάτων του Βασιλείου διαφωτίζει μιάν ένδιαφέρουσα πλευρά της άγιολογικής του προσω-

πικότητας. Τά πέντε αὐτά θαύματα εἶναι ἐνδεικτικά τοῦ εὐ-
ρους τῶν ἰκανοτήτων πού πρέπει νά ἔχει ὁ ἅγιος, καί βασί-
ζονται σέ κοινές λαϊκές ἀντιλήψεις γιά τήν δυνατότητα ἐ-
πιρροῆς πάνω στίς φυσικές δυνάμεις.

- α. Βοήθεια γιά τή διάβαση πλημμυρισμένου ποταμοῦ (Δ.
1,8).
- β. Μεταφορά ἀντικειμένου (Γ.3)
- γ. Μεταβίβαση σκέψης (Δ. 1,9)
- δ. Ἀνακάλυψη χαμένου ἀντικειμένου (ς.1, 12)
- ε. Κατάρρα (ς.1,7)⁴⁸

48. Ὁ N. Fernandez-Marcos, *Los Thaumata de Sofronio, Contribución al estudio de la Incubatio Cristiana*, Μαδρίτη, Instituto Antonio de Nebrija, 1975, δίνει στίς σελίδες 183-208 μιάν εἰδολογική κατάταξη τῶν θαυμάτων. Ξεχωρίζει ἐπτά κατηγορίες θαυμάτων: 1. θαύματα διδασκαλίας, 2. Δαιμονισμούς, 3. θαύματα πού σχετίζονται μέ τή μαγεία, 4. Μύθοι καί μυθικά μοτίβα, 5. Εὐαγγελικοί τόποι, 6. Θεραπεύτες μέ φυσικά μέσα. Ἡ κατάταξη τῶν θαυμάτων τοῦ Βασιλείου εἶναι φανερό ὅτι ἔγινε μέ βάση τήν ἀντίληψη τοῦ συγγραφέα τοῦ βίου του γιά τό εἶδος τοῦ κάθε θαύματος. Ἔτσι μόνο τρεῖς ἀπό τίς κατηγορίες τῶν θαυμάτων τοῦ Βασιλείου συμπίπτουν μερικά μέ τόν κατάλογο τοῦ Fernandez-Marcos: Γ=6, Δ=2, Ε=4.

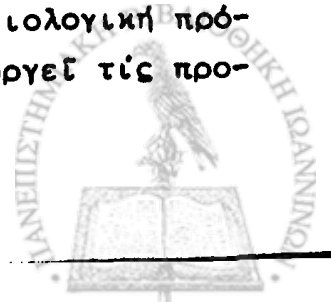
Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ἡ ἐπισήμανση καί ἡ ἀνάλυση τῶν στοιχείων πού ἀπαρτίζουν τήν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου βασίζονται στό πλῆθος τῶν ἐνδείξεων πού προσφέρει τό ἴδιο τό κείμενο· οἱ πληροφορίες ὅμως αὐτές μένουν ἀποσπασματικές καί μονομερεῖς ἀν δέν ἀνασυντεθοῦν ὥστε νά σχηματίσουν μιάν πύο ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς λειτουργίας τοῦ Βασιλείου ὡς ἀγίου σέ μιὰ συγκεκριμένη χρονική περίοδο, δηλαδή στό πρῶτο μισό τοῦ 10^{ου} αἰ.

- Ἡ ἀπουσία τῶν κοινῶν στοιχείων μέ τήν μεγάλη πλειονότητα τῶν βίων ἀγίων: δεσμοί μέ τήν κοινωνία (γονεῖς, τόπος καταγωγῆς, κλπ.) καί δεσμοί μέ τήν ἐκκλησία (κουρά, τόπος καί χρόνος ἀσκήσης, ἐνταξη σ' ἕναν δεδομένο μοναστηριακό χῶρο) καθιστᾶ τό βίο τοῦ Βασιλείου μοναδικό παράδειγμα ἀγιολογικοῦ κειμένου. Ἡ ἀγνοία τοῦ ἀγιολογικοῦ παρελθόντος τοῦ Βασιλείου - ὅλες οἱ πράξεις πού περιγράφονται στό βίο, συμβαίνουν στήν Κωνσταντινούπολη - ἀποβλέπει στήν περιγραφή ἑνός "ἀγνοῦ" ἀπό παλαιότερες ἐμπειρίες ἀγίου.

- Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Βασιλείου στήν Κωνσταντινούπολη εἶναι τυχαία καί ἡ παραμονή του στήν πρωτεύουσα θά μπορούσε νά εἶναι παροδική. Ἡ μόνιμη ἐγκατάσταση του ὅμως καί ὁ διαρκῆς συγχρωτισμός του μέ τόν ἀστικό πληθυσμό προϋποθέτουν τή θέλησή του νά δράσει σ' ἕνα χῶρο πού δέν εἶναι ὁ συνηθισμένος τήν ἐποχή αὐτή. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ Βασιλείου, πού φιλοξενεῖται ἀπό τούς μαθητές του, συμμετέχοντας ἀναγκαστικά ὡς ἕνα σημεῖο στήν καθημερινή ζωή τους, δηλώνει τήν ἀστικοποίηση του.

- Οἱ κοινωνικές σχέσεις τοῦ Βασιλείου καθορίζουν τήν θέση του μέσα στά ἱεραρχικά ὀργανωμένα πλαίσια τῆς ἀστικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικός εἶναι ὁ τρόπος διείσδυσης τοῦ Βασιλείου σ' αὐτή τήν κοινωνία. Ὁ ἀγνωστος ἀσκητής τῶν βουνῶν τῆς Μικρῆς Ἀσίας γιά νά ἐπιζῆσει στήν Κωνσταντινούπολη ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἕνα κοινωνικό προκάλυμμα καί μιάν ἀγιολογική πρόφασιν. Ἡ διαμάχη του μέ τό Σαμωνᾶ Α.2 δημιουργεῖ τίς προ-

υποθέσεις για να γίνει γνωστός στον πληθυσμό· η έαση του 'Ιωάννη δημιουργεί τό άγιολογικό προηγούμενο για τή δικαιολόγηση τής έγκατάστασης του στην Κωνσταντινούπολη, όπου άρχίζει νά θεραπεύει σώματα και ψυχές (Α.3). Για τή μεταπήδηση του από τά χαμηλότερα στά ύψηλότερα κοινωνικά στρώματα ο Βασίλειος χρειάζεται πάλι μιá διπλή εύκαιρία. 'Η άγιολογική πρόφραση παρουσιάζεται με τήν εύκαιρία τής διαμάχης του με τόν Σαρωνίτη, όπου ο Βασίλειος από θέση άγιολογικῆς ίσχύος ένεργεί ως τιμωρός τής ύβρης. Τό κοινωνικό προκάλυμμα προσφέρεται από τό θάνατο του 'Ιωάννη και τής 'Ελένης, πού τόν απελευθερώνει από τήν ήθική δέσμευση και τόν προωθεί στους κύκλους τής αύλης, χωρίς ή άλλαγή νά έπιδιωχθει από τόν ίδιο. 'Ο άφανής άγιος καταλήγει στην καταξίωση μέσα από κοινωνικούς σχηματισμούς πού έλάχιστη σχέση έχουν με τήν έκκλησία.

- 'Η έκδηλη στάση μομφῆς άπέναντι σέ τρεῖς πατριάρχες, ή έλλειψη κάθε μνείας θρησκευτικῶν ιδρυμάτων και ιερῶν προσώπων, ο άδύναμος παραλληλισμός του Βασιλείου με τόν 'Ισαάκιο αποτελοῦν τά στοιχεῖα τής άμφισβήτησης μιáς πάγιας τάξης πραγμάτων και τής νοσταλγίας ένός αρχαιότερου, έλευθεριότερου και άμεσότερου τρόπου επικοινωνίας με τό θεῖο. 'Η δράση του Βασιλείου ως πνευματικοῦ πατέρα έντάσσεται σ'αυτή τήν κριτική στάση άπέναντι στα έκκλησιαστικά πράγματα. Οι σχέσεις του με τούς μαθητές του, τά πνευματικά του τέκνα, δέν περνοῦν μέσα από κανένα καθιερωμένο σχῆμα, άφοῦ και ο ίδιος δέν έχει συγκεκριμένη θέση στην έκκλησιαστική ή τή μοναστική ιεραρχία. 'Η έξαρση όμως αύτης άκριβῶς τής καθοδηγητικῆς δραστηριότητας του Βασιλείου υποδηλώνει ότι πρόκειται για τό σημαντικότερο τομέα τής προσφοράς του. Περισσότερο λοιπόν από τήν περιγραφή τής όποιας διαμάχης του με τήν κοσμική δύναμη, στα πλαίσια τής κλασικῆς αντιπαράθεσης άγίου-δικαστή, και τῶν θαυμάτων του, ο βίος του Βασιλείου άποβλέπει στην άπολογία μιáς καινούργιας έξω-έκκλησιαστικῆς αντιμετώπισης του θεωρητικοῦ βίου και τής πνευματικῆς έμπειρίας⁴⁹.

49. Για τόν Α.Καζάν, Predvatitel'nye zamečanija o mirozzienii vizantijskago mistika x-xi v., Simeona, BS1 28, 1967, σ.37, ή άμφισβήτηση τής σημασίας τής κατεστημένης έκκλησίας ως έννοιας από τόν Συμεών, έχει ως αύτιο τήν έκλαΐκευση του μοναχισμού μετά τήν έξάπλωση τής μοναστικῆς έγγραφας ιδιοκτησίας. Τή θέση τής έκκλησίας στην άναζήτηση τής σωτηρίας παίρνει ο δεσμός του πνευματικοῦ πατέρα με τά τέκνα του.

2. ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Παρά τόν αὐτοβιογραφικό γιά τό συγγραφέα του χαρακτήρα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ κειμένου, ὁ βίος τοῦ Βασιλείου δέν προσφέρει σημαντικά στοιχεῖα γιά τό συγγραφέα του. Ἡ ἀπουσία αὐτοβιογραφικῶν στοιχείων δικαιολογεῖται στήν εἰσαγωγή τοῦ βίου¹. Σύμφωνα μέ τόν κοινό τόπο τῆς ἀγιολογίας², ὁ συγγραφέας φροντίζει νά τονίσει τήν ταπεινότητα του, σέ ἀντιπαράθεση μέ τήν ἐκπληκτική προσωπικότητα τοῦ βιογραφουμένου ἥρωα του. Ἀφοῦ ὁ συγγραφέας στήν περιγραφή τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου παραλείπει σχεδόν ὅλα τά βιογραφικά στοιχεῖα τοῦ ἀγίου, εἶναι κατά μείζονα λόγο φυσικό νά θεωρεῖ περιττό καί ἀσήμαντο ὁτιδήποτε ἔχει σχέση μέ τή δική του ζωή. Οἱ γνώσεις μας ἐπομένως γιά τό Γρηγόριο περιορίζονται σέ ἐλάχιστες μνεῖες τῆς προσωπικῆς ζωῆς του, πού σποραδικά παρεμβάλλει ὁ ἑἷδος στό βίο τοῦ Βασιλείου.

- Ὅπως γιά τό Βασίλειο ἔτσι καί γιά τό Γρηγόριο δέν μνημονεύεται τόπος καταγωγῆς. Ἀπό ὅσα διαφαίνονται μέσα ἀπό τήν ἀφήγηση τοῦ βίου, μπορούμε νά συμπεράνουμε ὅτι ὁ Γρηγόριος ἴσως γεννήθηκε, ὅπωςδήποτε ὅμως κατοικοῦσε, στήν Κωνσταντινούπολη πολλά χρόνια πρὶν γνωρίσει τό Βασίλειο³. Ὁ τόπος κατοικίας τοῦ Γρηγορίου ἦταν ἡ περιοχή τοῦ Βοός⁴.

1. Βίος Vil., σ. 283.

2. Loparev, Žitija svjatskih, σσ. 18-21. Βλ. καί Βίος Νίκωνος Μετανοεῖτε, σσ. 131-133.

3. Ὁ Γρηγόριος εἶχε ἤδη ὡς κνευματικό καθοδηγητή τόν Ἐπιφάνιο, πού μόνον ἔζησε στό μοναστήρι τῆς Μαξιμύνης, γιά ἓνα μεγάλο χρονικό διάστημα πρὶν γνωρίσει τό Βασίλειο, Βίος Vil., σ. 305.

4. Βίος Vil., σ. 307.

- "Αν και στο κείμενο δεν γίνεται καμιά μνεία για την ηλικία του Γρηγορίου, υποθέτω ότι θα πρέπει να ήταν πολύ νεώτερος από τον πνευματικό οδηγό του, αφού στο βαθύ γήρας του Βασιλείου, αντιπαρατίθεται έμμεσα η δική του ζωτικότητα, άρα και νεότητα⁵.
- Ο Γρηγόριος ήταν άγαμος. Τουτό συνάγεται από όσα λέγονται για τις σχέσεις του με τις γυναίκες στη διήγηση του δράματος Δ.2⁶.
- Στο σπίτι της περιοχής του Βοός ο Γρηγόριος κατοικούσε με τον πνευματικό αδελφό του, 'Ιουλιανό⁷.
- Η οικονομική κατάσταση του Γρηγορίου ήταν καλή. Κοντά στη Ραιδεστό, ο συγγραφέας του βίου διέθετε ένα προάστιο⁸, που έπισκεπτόταν τό καλοκαίρι, τήν εποχή της συγκομιδής⁹. Φαίνεται ότι τήν κύρια καλλιέργεια στο προάστιο του Γρηγορίου, αλλά και στη γύρω περιοχή τήν αποτελοῦσαν τά άμπέλια¹⁰. Στο προ-

-
5. Βίος Vil., σ. 41. Ο Βασίλειος ήταν ο δεύτερος πνευματικός οδηγός του Γρηγορίου και ο 'Επιφάνιος πέθανε "χρόνους τινάς" μετά τή γνωριμία του με τό Γρηγόριο. "Αν υποθέσουμε ότι ο Γρηγόριος ένοιωσε τήν ανάγκη της πνευματικής καθοδήγησης σέ ηλικία 20 χρονῶν και ότι οί "χρόνοι τινές" μπορεί νά είναι δέκα, τότε τό 940 ο Γρηγόριος πρέπει νά ήταν περίπου 30 χρονῶν τήν ἔδρα εποχή ο Βασίλειος ήταν περίπου 74.
 6. "ότι έκ κοιλίας μητρός μου γυναική μή προσομιλήσας ἦν", Βίος Vil., σ. 321. Η αφήγηση της προσπάθειας της Μελιτηνής νά παρασύρει τό Γρηγόριο στην άμαρτία μαρτυρεῖ τή σχετική νεότητά του.
 7. Βίος Vil., σ. 307.
 8. Βίος Vil., σ. 318. "Ότι ή κατοχή προαστίου δηλώνει ταυτόχρονα και ύψηλό οικονομικό επίπεδο είναι φανερό από τόν έμμεσο τρόπο της καλλιέργειας. Σύμφωνα με τό φορολογικό κείμενο του 10ου αί. "παρά τοις προαστείοις μή τοις δεσπότας... τήν κατοικήσιν ἔχειν" έκδ. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts, Byzantinisches Archiv 9, Λιψία-Βερολίνο 1927 σ. 115, 41. Για τό χρόνο σύνταξης του κειμένου, βλ. Dölger, ὁ.π., σ. 8, G. Ostrogorski (Die Ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches in X. Jahrhundert, Στουργάρδη 1927, Vierteljahrsschrift für Social-und Wirtschaftsgeschichte XX, 1/2, άνατύπωση Άμστερνταμ 1969 σ. 3 κέξ. και του ίδιου, La Commune rurale byzantine. Loi Agraire - Traité Fiscal-Cadastre de Thèbes, Byz 32, 1962, σ. 148, ύποσημ.1). Αύτός ο όρισμός οδήγησε τόν Ostrogorski (Die ländliche Steuergemeinde, σ. 20 και του ίδιου, La Commune rurale, σ. 149) στη διαπίστωση ότι τά προάστια άνήκαν σέ κληρονομησιμους γαιοκτήμονες.
 9. Βίος Vil., σ. 318.
 10. Βίος Vil., σ. 321.

άστιο του άπασχολούσε άριθμό "μισθίων"¹¹, πράγμα πού προϋποθέτει μιά σχετικά μεγάλη έκταση καλλιεργήσιμου χώρου. Πρέπει ακόμα νά σημειωθεί ότι σύμφωνα μ' όσα λέγονται στό βίο, όλη ή περιοχή αποτελούνταν από παρόμοια προάστια¹².

- Η μόνη χρονολογία της ζωής του Γρηγορίου πού μπορεί νά προσδιοριστεί μέ κάποια ακρίβεια άφορά τή γνωριμία του μέ τό Βασίλειο. Ο τρόπος πού μνημονεύεται αυτή ή γνωριμία ύπονοεί ότι τό διάστημα της σχέσης ήταν σχετικά σύντομο, πράγμα πού έμμεσα βοηθεϊ καί τή χρονολόγηση του θανάτου του Βασιλείου¹³.

Η διήγηση της γνωριμίας του Γρηγορίου μέ τό Βασίλειο, κατακλείδα της τρίτης ένότητας του βίου, ακολουθεϊ τήν ιστορική διήγηση, όπου περιγράφεται ή σύνθεση της αυτοκρατορικής οίκογένειας τήν έποχή της βασιλείας του Ρωμανού Λακάπηνοϋ, καί τήν άγιολογική διήγηση της πρόγνωσης του θανάτου της πατρικίας Αναστασίας. Αύτή ή περιγραφή της αυτοκρατορικής οίκογένειας είναι τό μόνο σταθερό στοιχείο, όπου μπορεί νά στηριχτεί καί ή χρονολόγηση της γνωριμίας Γρηγορίου-Βασιλείου. Στο πρώτο μέρος αυτού του χωρίου ή αυτοκράτειρα Έλένη ζητά από τό Βασίλειο νά παρακαλέσει τό θεό, νά της χαρίσει άρσενικό παιδί. Καί ο Βασίλειος άπαντά: "άπό του νυν έτι άπαξ τέξεις θήλυ καί μετ' έκεινο τέξει άρρεν καί έσται τό όνομα αυτού Ρωμανός"¹⁴. Αύτή ή άπάντηση μπορεί νά καθορίσει μέ σχετική ακρίβεια τό χρόνο της συνάντησης του Βασιλείου μέ τήν αυτοκρατορική οίκογένεια. Είναι γνωστό ότι ο Ρωμανός Β' γεννήθηκε τό 933¹⁵. Σύμφωνα μέ τό περιεχόμενο του παραπάνω άποσπάσματος τήν έποχή της στιχομυθίας Βασιλείου-Έλένης, δέν είχε γεννηθεϊ ακόμα ούτε ή άμέσως μεγαλύτερη από τό Ρωμανό κόρη του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. Αν ύποτεθεϊ ότι τά δύο άδέρφια είχαν μεταξύ τους διαφορά ένός χρόνου, τότε ή ο-

11. Ο άντρας της Μελιτινης ήταν "μισθός τις", Βίος Vil. σ. 320. Βλ. τή μνεία των μισθίων στό φορολογικό κείμενο, ό.π., σ. 115, 42 καί τις παρατηρήσεις του Ostrogorski, Die Ländliche Steuergemeinde, σ. 20 καί του Ίδου, La commune rurale, σ. 149.

12. Βίος Vil., σ. 320.

13. "πρός γάρ τά τελευταία αυτού έκέγων κάγώ αυτόν", Βίος Vil., σ. 284.

14. Βίος Vil., σ. 302.

15. E. de Muralt, Essai de Chronographie byzantine de 395 à 1057, Πετρούπολη 1855, σ. 511, καί D.A.I., Commentary, σ. 5.

λη περιγραφή της συνάντησης πρέπει νά χρονολογηθεῖ στά 936 ἢ 937. Ἡ χρονολόγηση καθορίζεται ἀκριβέστερα ἀπό ἕνα σημεῖο τοῦ δεύτερου μέρους τοῦ ἴδιου χωρίου, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ αὐτοκράτειρα Ἑλένη κατεῖχε τήν πρώτη θέση στήν ἱεραρχία ἀνάμεσα στίς ἄλλες αὐτοκράτειρες, μετά τό θάνατο τῆς Θεοδώρας, συζύγου τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ, καί τήν ἀφαίρεση τοῦ τίτλου ἀπό τή Σοφία, μετά τό θάνατο τοῦ συζύγου της, Χριστοφόρου¹⁶. Αὐτή ἡ μαρτυρία ὀρίζει τήν ἴδια χρονική περίοδο, ὡς *terminus post quem* τῆς συνάντησης. Μεταξύ 933 καί 937 παντρεύτηκαν καί οἱ δύο τελευταῖοι γιοί τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ, Στέφανος καί Κωνσταντῖνος, τῶν ὁποίων οἱ σύζυγοι στέφθηκαν ἀσφαλῶς μετά τό γάμο τους¹⁷. Εἶναι ἐπομένως λογικό νά ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Βασίλειος συνάντησε τό Ρωμανό τό 937. Ἡ γνωριμία ἐπομένως τοῦ Γρηγορίου μέ τό Βασίλειο χρονολογεῖται μεταξύ 939 καί 940. Ἡ χρονική ἀπόσταση ἀνάμεσα στά δύο γεγονότα καλύπτεται ἀπό τήν ἀγιολογική διήγηση τῆς πρόγνωσης τοῦ θανάτου τῆς πατρικίας Ἀναστασίας.

Μέ τή χρονολόγηση τῆς συνάντησης Γρηγορίου - Βασιλείου μποροῦμε νά καθορίσουμε καί τά χρονικά διαστήματα πού καλύπτουν τά δύο μέρη τοῦ βίου. Τό πρῶτο μέρος περιλαμβάνει τήν περίοδο 896 - 940, μέ δύο ἐπιβεβαιωμένα ἱστορικά χρονικά σημεῖα (896=ἄφιξη τοῦ Βασιλείου στήν Κωνσταντινούπολη καί 913 = ἀνταρσία Κωνσταντίνου Δούκα) καί ἄλλα δύο, πού ἡ χρονολόγηση τους συμπεραίνεται (περί τό 928 = ἐγκατάσταση τοῦ Βασιλείου στό σπίτι τοῦ Κωνσταντίνου καί 940 = γνωριμία Γρηγορίου - Βασιλείου). Τό δεύτερο μέρος περιλαμβάνει τά γεγονότα ἀπό τό 940 ὡς τό 944, χρόνο τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου, μέ δύο μόνο ἐπιβεβαιωμένα ἱστορικά χρονικά σημεῖα (941=ἐπιδρομή τῶν Ρώσων καί 943=ἐπιδρομή τῶν Οὐγγρων). Αὐτή ἡ ἀνισότητα τῶν χρονικῶν περιόδων εἶναι ἀξιοσημεῖωτη καί μοιάζει ἀποτέλεσμα συνειδητῆς προσπάθειας τοῦ συγγραφέα νά προσδώσει καί μ'αὐτό τόν τρόπο προσωπικό τό-

16. Βίος Vll., σ. 303.

17. Ὁ Στέφανος παντρεύτηκε τό 933, Runciman, *Romanus Lecapenus*, σ. 78. Ὁ Κωνσταντῖνος παντρεύτηκε μερικά χρόνια ἀργότερα, ὅπωςδήποτε μετά τήν Οὐγγρική ἐπιδρομή τοῦ Ἀπριλίου 936, *Συν. θεος.*, σ. 423.

νο στό έργο του. Έτσι, ένώ από τά παρωχημένα θεωρεί άξιο - μνημόνευτα όρισμένα μόνο και ίδίως εκείνα, πού κατά τή γνώμη του είναι σημαντικά γιά τήν απόδειξη και τήν κοινωνικήκαταξίωση τής αγιότητας του Βασιλείου, αντίθετα καταγράφει όλα όσα έζησε ό ίδιος στό διάστημα πού ύπήρξε μαθητής του άγίου.

Ό χρόνος συγγραφής του βίου του Βασιλείου και ή μορφή του άρχικού κειμένου, ζητήματα πού έχουν μεγάλη σχέση μεταξύ τους, έχουν ήδη έξεταστεί από τούς μελετητές.

Ό Vilinskij χρονολογεί αυτήν πού θεωρεί πρώτη οίκογένεια και άμεσα προερχόμενη από τό άρχέτυπο στον 10^ο αί., χωρίς άκριβέστερο προσδιορισμό¹⁸.

Η Germaine Da Costa-Louillet θεωρεί ότι ό βίος γράφτηκε τον 10^ο αί. και μάλιστα μετά τό 956, χρόνο του θανάτου του πατριάρχη θεοφύλακτου. Τήν άποψη της στηρίζει στό γεγονός ότι ό συγγραφέας καταφέρεται έναντίον του θεοφύλακτου και αυτή ή έλευθερία λόγου δέν είναι δυνατή παρά μόνο μετά τό θάνατο του πατριάρχη αυτού¹⁹. Η ύπονοούμενη σχέση, έστω και έμμεση, του Γρηγορίου μέ τά ύψηλά κοινωνικά στρώματα τής Βασιλεύουσας ένισχύει τήν άποψη της. Η άποδοχή της όμως θά σήμαινε ταυτόχρονα ότι ό βίος του Βασιλείου, ξεπερνώντας τον περιορισμένο κύκλο των άμεσα ένδιαφερομένων άναγνωστών του, τούς υπόλοιπους δηλαδή μαθητές του Βασιλείου και τούς μεταγενέστερους συνασκητές του Γρηγορίου, άπευθυνόταν σ' εύρύ άναγνωστικό κοινό και, άκόμα περισσότερο, ότι γράφτηκε άκριβώς γιά νά έχει εύρεϊα διάδοση.

Είναι όμως έλάχιστα πιθανό ό βίος του Βασιλείου νά είχε τέτοια διάδοση και νά γράφτηκε γι' αυτό τό σκοπό. Η ύπαρξη μέσα στό κείμενο ιστορικών διηγήσεων μπορεί καθάρχη νά δίνει κάποιο έπικαιρικό και γενικό ένδιαφέρον. Τά γεγονότα όμως παρουσιάζονται μεταμορφωμένα καθώς ό συγγραφέας δίνει μεγαλύτερο βάρος στην προσωπική-συναισθηματική αντίμετώπιση τους παρά στην ιστορική άκρίβεια²⁰. Οι άίχμες έξε-

18. Vilinskij, *Žitie*, σ. 72.

19. Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 495.

20. Βλ. παρακάτω σσ. 170-173.

άλλου έναντίον του θεοφύλακτου είναι επιτήδεια διατυπωμένες και εντάσσονται σε μία γενικότερη άμφισβητητική διάθεση του Γρηγορίου απέναντι στην κατεστημένη εκκλησιαστική ιεραρχία²¹. Καί τό κυριότερο: γράφονται μετά τό 944, σε εποχή διωγμού τών Λακαπηνιδών. Ὡστε: τό κείμενο του βίου δέν παρουσιάζεται ως καταγραφή συγκεκριμένης ιστορικής πραγματικότητας αλλά ως μαρτυρία ενός ιδιαίτερου τρόπου βίωσης τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας, ὅπου ἀκόμα καί ἡ καθημερινότητα παίρνει μεταφυσικές διαστάσεις.

Ἄν οἱ ιστορικές μαρτυρίες του βίου, ἀπό τήν ἴδια τή δι-
γηματική ὑφή τους, δέν μποροῦν νά ὀδηγήσουν στή χρονολόγηση
του, ὀρισμένα ἀλλα στοιχεῖα ἐσωτερικῆς λογικῆς του κειμένου
βοηθοῦν στήν ἐξακρίβωση του χρόνου τῆς συγγραφῆς.

α. Ἡ γνωριμία Γρηγορίου-Βασιλείου διάρκεσε σύμφωνα μέ
τά λεγόμενα του βίου του συγγραφέα ἐλάχιστα. Ὁ μαθητής συ-
νάντησε τόν πνευματικό ὀδηγό του τό 940. Τό 944 ὁ Βασίλειος
πέθανε. Ὁ ἀριθμός καί ἡ ἐξαιρετικά λεπτομερειακή περιγραφή
τῶν ἐπεισοδίων τῆς ζωῆς του Βασιλείου στό διάστημα αὐτῆς τῆς
τετραετίας ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιά γεγονότα
σχετικά πρόσφατα. Ἡ χρονολογική ἀταξία ἀλλωστε ὀρισμένων δι-
ηγήσεων²² δηλώνει ὅτι ὁ συγγραφέας κατέγραψε βιαστικά τίς ἀ-
ναμνήσεις του πρίν ξεχαστοῦν οἱ λεπτομέρειες. Ἄν θεωρήσουμε
ἰσχυρή τήν ἀποψη τῆς Da Costa-Louillet, τότε ἡ συγγραφή του
κειμένου θά πρέπει νά ἀπέχει ἀπό τό θάνατο του Βασιλείου του-
λάχιστον δώδεκα χρόνια, διάστημα πολύ μεγάλο πού δύσκολα συμ-
βιβάζεται μέ τήν ἐνάργεια τῆς ἀφήγησης. Ἔίναι λογικό ἐπομέ-
ως νά ὑποθέσουμε ὅτι ὁ βίος, ὑπό τύπο σημειώσεων τουλάχιστον,
γράφηκε λίγο μετά τό θάνατο του Βασιλείου καί ὀπωσδήποτε με-
τά τήν ἀπομάκρυνση του Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ καί τῶν γιῶν του ἀ-

21. Βλ. παραπάνω σ. 64-65.

22. Π.χ. Βίος Vll., σ. 316: "διήγησιν δέ τινα ἐν μέσῳ παρέδραμον". Τῆ
χρονολογική ἀταξία δηλώνει ἴσως καί ἡ εἰσαγωγή ὀρισμένων διηγηματι-
κῶν μοτύβων: ἄλλοτε δέ πότε. Βίος Vll., σ. 317, Ves., σ. 57, 61, 62, 69,
72.

πό τό θρόνο²³, γεγονός που συνέβη καί αὐτό τό 944²⁴.

β. Μιά σειρά ἀπό μαρτυρίες τοῦ βίου υποδηλώνουν ἀντίθετα ὅτι ὁ χρόνος συγγραφῆς ἀπέχει ἀρκετά ἀπό τό θάνατο τοῦ Βασιλείου.

1. Ἡ διηγηματική ἀριότητα τῆς εἰσαγωγῆς καί τοῦ ἐπιλόγου, ἡ προσεγμένη δομή τοῦ πρώτου μέρους τοῦ κειμένου προϋποθέτουν κάποια ἀνεση χρόνου γιά τή σύνθεση τους. Τό ζῆλο ἰσχύει καί γιά τά δύο μεγάλα δράματα τοῦ βίου: ὁ διηγηματικός τους πλοῦτος καί ἡ σύνθεση ποικίλων μοτίβων εἶναι ἀναμφισβήτητα ἀποτέλεσμα ἐπεξεργασίας.

2. Ἰδιαίτερα σημαντικές εἶναι οἱ ἐπαληθεύσεις δύο προγνώσεων τοῦ Βασιλείου. Σ' ἓνα ἀπό τά θαύματα πού περιγράφονται στήν τέταρτη ἐνότητα τοῦ βίου (Δ.λ, 7) ὁ ἅγιος προβλέπει τό μέλλον ἑνός παιδιοῦ, γιά τό ὁποῖο ἡ μητέρα του ζητᾷ τήν εὐλογία τοῦ ἁγίου. Τήν ἐποχή τοῦ ἐπεισοδίου τό παιδί ἦταν τεσσάρων χρονῶν. Ὁ Βασίλειος εὐλογεῖ τό παιδί καί προβλέπει ὅτι θά μεγαλώσει καί θά ἀφιερωθεῖ στό θεό. Ὁ Γρηγόριος μετά τήν ἐξιστόρηση τοῦ θαύματος, προσθέτει ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι μάρτυρας τῆς ἀλήθειας τῆς πρόγνωσης: τό παιδί μεγάλωσε, μορφώθηκε καί τέλος χειροτονήθηκε²⁵. Τοῦτο ἀναμφίβολα σημαίνει ὅτι ἀνάμεσα στήν πρόγνωση καί στήν ἐπαλήθευση της πρέπει νά πέρασαν τουλάχιστον δεκαπέντε χρόνια. Ἄν τό θαῦμα πού ἀνήκει στίς πρώτες ἐνδείξεις ἀγιότητας τοῦ Βασιλείου πού καταγράφει ὁ Γρηγόριος συνέβη τό 940, τότε ἡ καταγραφή πρέπει νά

23. "Ὁ υἱός σου εἰς μέτρον ἡλικίας ἐλάσει καί πάντων τῶν νῦν βασιλευόντων σῶν ὀμαιμόνων, ἅμα τῷ πατρί σου ἀρθέντων αὐτός μόνος συμβασιλεύσει τῷ ἰδίῳ πατρί", Βίος Vil. σ. 302. Οἱ H. Grégoire-P. Orgels, *L' Invasion Hongroise*, σ. 147 διακρίνουν ἐδῶ μνεῖα στή στέψη τοῦ Ρωμανοῦ, πού χρονολογοῦν στά 945. Ὁ χρόνος ὅμως τῆς στέφης τοῦ Ρωμανοῦ Β' δέν εἶναι κολὺ εὐκόλο νά ἐξακριβωθεῖ. Τίς ἀόριστες μνεῖες τῶν ἱστορικῶν κηγῶν ἐπικαλεῖται ὁ G. de Jéphanion, *La Date du couronnement de Romain II. Les inconvénients d' un alinéa mal placé*, OCP 3-4, 1935, σσ. 490-495, γιά νά χρονολογήσει τή στέψη στό 948. Ὁ Runciman, *Romanus Lecapenus*, παράρτημα IV, γενεαλογικό δένδρο τῶν Λακαπηνῶν, χρονολογεῖ τή στέψη στό 948, συμφωνώντας ἔτσι μέ τόν Dölger, *Regesten*, σ. 80, πού παραθέτει ἄλλωστε, ὁ.κ., ἀρ. 657, καί τήν ἀρχαιότερη ἐκίσημη μαρτυρία τῆς συμβασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου μέ τόν Ρωμανό Β'.

24. Runciman, *Romanus Lecapenus*, σ. 232.

25. Βίος Vil., σ. 316-317.

χρονολογηθεῖ περί τό 955 ὅταν ὁ ἥρωας τῆς ἱστορίας ἦταν περίπου 20 χρονῶν. Ἐνα δεύτερο παράδειγμα ὁδηγεῖ στήν ἴδια χρονολογία. Πρόκειται γιά τήν πρόγνωση τοῦ μέλλοντος ἑνός νεαροῦ δούλου, πού ὁ Βασίλειος θεράπευσε ἀπό τό ρίγος του (σ. 1.4). Ὁ ἅγιος προβλέπει ὅτι ὁ κύριος τοῦ νέου, θά πεθάνει. Ὁ ἀπελευθερωμένος δοῦλος θά παντρευτεῖ δύο φορές, θά ἀποκτήσει παιδιά καί στό τέλος θά ἀσχοληθεῖ μέ τή "θεραπεία" τῆς ψυχῆς του. Ὅπως καί γιά τό προηγούμενο θαῦμα, ἔτσι καί ἐδῶ ὁ Γρηγόριος ἀφηγεῖται ὅτι ἡ πρόβλεψη ἐπαληθεύτηκε καί ὅτι ὁ ἴδιος μπορεῖ νά τό βεβαιώσει²⁶. Καί πάλι ἡ ἀπόσταση ἀπό τήν πρόγνωση ὡς τήν ἐπαλήθευση της πρέπει νά εἶναι ἀρκετά μεγάλη. Καί αὐτοῦ τοῦ θαύματος ἡ καταγραφή δέν μπορεῖ ἐπομένως νά χρονολογηθεῖ πρίν ἀπό τό 955.

Ἡ ἀφήγηση ἑνός τρίτου θαύματος τοῦ Βασιλείου περιέχει ἕνα ἀκριβέστερο στοιχεῖο προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ βίου. Ὁ Γρηγόριος, ἄρρωστος, ἐπισκέπτεται τό Βασίλειο, πού τόν θεραπεύει δίνοντάς του νά φάει σκόρδο καί πιεῖ κρασί. Ὁ Γρηγόριος γίνεται καλά καί, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ἐπί δεκαπέντε χρόνια δέν πόνεσε οὔτε τό κεφάλι του²⁷. Τό θαῦμα ἀνήκει στήν πρώτη ἀγιολογική ἐνότητα τοῦ δευτέρου μέρους καί ἔτσι χρονολογεῖται μεταξύ τοῦ 940 καί 941. Ἡ καταγραφή του ἐπομένως δέν μπορεῖ νά ἐγίνε πρίν ἀπό τό 955 ἢ 956²⁸.

Ὅπως γίνεται φανερό ἀπό τά παραπάνω τό κείμενο τοῦ βίου δίνει τό ἴδιο τή δυνατότητα δύο ἀντίθετων ἀπόψεων γιά τή χρονολόγηση του, ὅπου ἡ μία ὠθεῖ πρὸς τή χρονολόγηση μέσα σέ σύντομο χρονικό διάστημα μετά τό θάνατο τοῦ Βασιλείου, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἐπιβάλλει τή μετάθεση της σέ μεταγενέστερη ἐποχή. Αὐτή ἡ ἀντινομία μπορεῖ νά ξεπεραστεῖ μόνο ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τό ἀρχικό, πλήρες κείμενο τοῦ βίου διαμορφώθηκε ἀπό τό συγγραφέα σέ δύο ξεχωριστές ἐποχές. Στήν πρώτη μορφή του τό κείμε-

26. Βίος Ves., σ. 56-57.

27. Βίος Vil., σ. 313.

28. Ἐκτός ἀπό τίς ἐπικρίσεις γιά τόν πατριάρχη θεοφύλακτο αὐτό τό θαῦμα θεωρεῖ ἡ Da Costa-Louillet, Saints de Constantinople, σ. 505, ὅτι συνηγορεῖ γιά τή χρονολόγηση τῆς συγγραφῆς μετά τό 956.

νο περιλάμβανε τήν καταγραφή τών προσωπικῶν ἀναμνήσεων τοῦ συγγραφέα, ὑπό τύπο σημειώσεων. Αὐτό τό πρῶτο στάδιο πρέπει νά χρονολογηθεῖ λίγο μετά τό θάνατο τοῦ ἀγίου. Ὑστερα ἀπό ἀρκετά χρόνια, περί τό 955-956, ὁ συγγραφέας ἐπεξεργάστηκε τήν πρώτη μορφή προσθέτοντας τό πρῶτο μέρος καί ἀναπτύσσοντας διηγηματικά θέματα, πού κατά τή γνώμη του πιστοποιοῦσαν ἀπόλυτα τήν ἀγιότητα τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη οἰκογένεια χειρογράφων τοῦ βίου διασώζει αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἐπεξεργασμένην πλήρη μορφή τοῦ κειμένου.

Ἡ Da Costa-Louillet διακρίνει καί αὐτή δύο στάδια ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου. Καθώς ὁμως δέν ἔχει ἀμεση γνώση τῆς χειρόγραφης παράδοσης, τά ἐπιχειρήματα της δέν εἶναι ἰσχυρά. Βάση τῶν συλλογισμῶν της ἀποτελεῖ ἡ βεβαιότητα ὅτι τά δύο μεγάλα ὄραματα τοῦ βίου δέν εἶναι δυνατό νά συγγράφτηκαν ἀπό τό Γρηγόριο, πού σύμφωνα μέ τήν ἴδια, εἶναι ὁ συγγραφέας καί τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ βίου καί τῆς μεταγενέστερης συλλογῆς τῶν θαυμάτων τοῦ ἀγίου. Ἀργότερα μερικά ἀπό τά θαύματα ἐνσωματώθηκαν στό κείμενο δημιουργώντας μιᾶ τρίτη μορφή τοῦ ²⁹.

Ἡ λεπτομερής ἐξέταση ὁμως τῶν ὁραμάτων, ὅπως καί τῶν ὑπόλοιπων διηγήσεων δέν δημιουργεῖ δυσκολίες γιά τή χρονική τοποθέτηση τους στόν 10^ο αἰ. Τά διηγηματικά καί τά εἰκονογραφικά μοτίβα ἔχουν τά παράλληλα τους σέ σύγχρονα ἔργα ἢ μποροῦν νά ἀναχθοῦν σέ παλαιότερα κείμενα ³⁰. Ἀκόμα καί ἡ ἐνταξη στό κείμενο τῶν σύνθετων ὁραμάτων δέν ἀποτελεῖ πρωτοτυπία τοῦ Γρηγορίου ³¹.

Περισσότερες δυσκολίες παρουσιάζει ἴσως ἡ ἱστορική διήγηση Β.1, πού ἀναφέρεται στήν ἀνταρσία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα. Ἡ ἰδιοτυπία της εἶναι ὅτι ἐρχεται σέ ἀντίθεση μέ τή ροή τῶν ὑπόλοιπων διηγήσεων τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βίου. Ἐξίσου παράφωνα εἶναι καί ἡ ὀξύτητα στίς κρίσεις προσώπων καί καταστάσεων ³². Ἡ ὑποκειμενικότητα της ἐπιτρέπει ἀκόμα τήν ὑ-

29. Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 494.

30. Βλ. παρακάτω, σ. 192-204.

31. Βλ. παρακάτω, σ. 101.

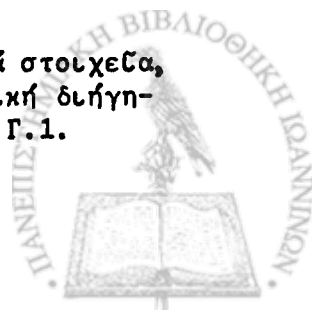
32. Βλ. παρακάτω, σ. 122-146

πόθεση ότι τό απόσπασμα έντάχτηκε στό βίο του Βασιλείου άργότερα καί μάλιστα τόν 11^ο αί., όταν ή οίκογένεια τών Δουκών βρίσκεται στην έξουσία για νά ένισχύσει τή νομιμότητα τών κυριαρχικών της διεκδικήσεων μέ τήν ήρωϊκή γενεαλόγηση της. 'Η άποδοχή όμως αύτης τής υπόθεσης προϋποθέτει καί τήν έκ προοιμίου ένταξη του βίου σέ έναν κύκλο κειμένων μέ εύρύτατη διάδοση καί σημαίνει ότι ή ένταξη τής διήγησης είναι αποτέλεσμα συνειδητής πολιτικής πράξης. Τοϋτο όμως αποκλείεται από τόν ίδιο τό χαρακτήρα του κειμένου.

Άλλωστε ή διήγηση τής άνταρσίας του Δούκα δέν είναι τελείως ασύμβατη μέ τή δομή του βίου³³. Είναι άλλωστε φυσικότερο νά γίνει κατανοητή ή όξύτητα τής άποδοκιμασίας του συγγραφέα για ένα σχετικά πρόσφατο γεγονός, στό όποιο έμπλέκονται ένδεχόμενα οι προσωπικές του πεποιθήσεις, παρά νά άναζητηθούν αίτίες πού όδήγησαν σέ μεταγενέστερη ένταξη τής διήγησης στό κείμενο του βίου.

33. 'Η είσαγωγή τής άγιολογικης διήγησης Β.2 περιέχει ιστορικά στοιχεία, πού έντάσσονται όμως στό κείμενο πού ακολουθεϊ. 'Η ιστορική διήγηση Β.1 έχει τήν ίδια λειτουργική σχέση μέ τήν Α.2 καί τή Γ.1.

3. "ΠΗΓΕΣ"

Ὁ βίος τοῦ βασιλείου εἶναι κείμενο έντονα έπηρεασμένο από διάφορα εἶδη άγιολογίας. Ἡ ποικιλία τῶν διηγηματικῶν τρόπων πού χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας μαρτυρεῖ τήν πυκνότητα τῆς "περιρρέουσας άτμόσφαιρας" τοῦ κειμένου. Ἐτσι πέρα από τήν έξακρίβωση συγκεκριμένων πηγῶν τοῦ βίου τοῦ βασιλείου ἡ άνίχνευση τῶν κειμένων στά ὁποῖα έμμεσα παραπέμπει ὁ συγγραφέας βοηθεῖ επίσης στήν τοποθέτηση τοῦ βίου σ' έναν συγκεκριμένο πνευματικό χῶρο καί στόν καθορισμό τῶν άναγνωστικῶν προτιμήσεων ενός συγκεκριμένου κοινού σέ μιάν ὁρισμένη χρονική περίοδο.

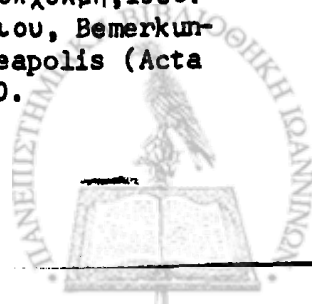
Οἱ παρατηρήσεις πού άκολουθοῦν άφοροῦν: α. τίς γενικές δομικές ὁμοιότητες καί β. τίς εἰδικές διηγηματικές ὁμοιότητες τοῦ βίου τοῦ βασιλείου μέ άλλα κείμενα. Οἱ ὁμοιότητες αυτές δέ σημαίνουν ὅτι ὁ συγγραφέας άντέγραψε άκριτα ἢ ένσυνείδητα χωρία άλλων κειμένων ἢ ὅτι έπηρεάστηκε άμεσα άπ'αύτά, αλλά μάλλον δηλώνουν τόν πνευματικό χῶρο στόν ὁποῖο κινεῖται ὁ ἴδιος καί κατά συνέπεια καί τό έργο του.

A. - Βίοι σαλῶν

1. Βίος Συμεών διά Χριστόν Σαλοῦ.

Ὁ βίος τοῦ Συμεών, τοῦ διά Χριστόν σαλοῦ, γράφτηκε άπό τόν Σωφρόνιο, έπίσκοπο Λεοντοπόλεως, πού έζησε τόν 5^ο αἰ. έναν αἰῶνα τουλάχιστον μετά από τόν βιογραφούμενο άγιο¹. Τίς πληροφορίες πού χρησίμεψαν ὡς βασικό ὑλικό τῆς συγγραφῆς του, τίς άντλησε ὁ Σωφρόνιος από τόν διάκονο Ἰωάννη, πού ὁ ἴδιος γνώρισε πολύ γέρο τόν Συμεών καί εἶ-

1. Για τό κείμενο τοῦ βίου τοῦ Συμεών Σαλοῦ βλ. τήν έκδοση L. Rydén, Das Leben des hl. narren Symeons von Leontios von Neapolis (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Graeca Upsalensia 1) Στοχόδμη, 1963. Φιλολογικές καί άλλες παρατηρήσεις στό κείμενο, τοῦ ἴδιου, Bemerkungen zum Leben des hl. narren Symeon von Leontios von Neapolis (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Graeca 6) Οὐψάλα 1970.

χε διατελέσει μαθητής-δραδός του². "Αλλωστε ο τρόπος γραφής του βίου, αν εξαιρεθεί μιά κάποια επίφαση λογιότητας, μαρτυρεί έντονα τό χαρακτήρα καταγραφής άμεσων έντυπώσεων. "Έτσι ο Σωφρόνιος περνά σέ δεύτερο επίπεδο καί ο κύριος λόγος δίνεται στόν αυτόπτη μάρτυρα, τόν 'Ιωάννη.

Στό βίο του Βασιλείου ή προσωπικότητα του συγγραφέα διαφαίνεται καθαρότερα, άφοσ ο ίδιος κατονομάζεται καί δίνει ως βασικό στοιχείο ταυτότητας τό ότι υπήρξε μαθητής του άγίου καί έπομένως αυτόπτης μάρτυρας τών γεγονότων πού πρόκειται νά καταγράψει.

"Όπως ο βίος του Βασιλείου έτσι καί ο βίος του Συμεών χωρίζεται σέ δύο μέρη πού έχουν τήν ίδια λειτουργικότητα. Στό πρώτο μέρος του βίου του Συμεών περιγράφεται τό "παρελθόν", δηλαδή, ή παιδική, ή έφηβική ηλικία του καί τά χρόνια άσκησης στην έρημο πριν ο άγιος έρθει νά κατοικήσει στην Έμεσα³. Τίς γνώσεις του γι' αυτή τήν περίοδο της ζωής του Συμεών, τίς απέκτησε ο 'Ιωάννης είτε από τόν ίδιο τό Συμεών⁴, είτε από ανθρώπους πού τόν γνώρισαν εκείνη τήν εποχή. Πιθανότερο όμως φαίνεται ότι ή παράδοση προσωπικότητα του Συμεών είχε δημιουργήσει γύρω της κλίμα πρόσφορο γιά μυθοπλασία. Περισσότερο σέ φήμες λοιπόν παρά σέ πραγματικές, άξιόπιστες μαρτυρίες στηρίζεται όλόκληρο τό πρώτο μέρος.

Στό βίο του Βασιλείου τό πρώτο μέρος είναι κι' αυτό άφιερωμένο στα σκοτεινά χρόνια της νεότητας καί της πρώτης φάσης της ζωής του Βασιλείου στην Κωνσταντινούπολη⁵. Ο Γρηγόριος, συγγραφέας του βίου, μαθαίνει γιά τόν δσιο καί τό παρελθόν του από φήμες πού κυκλοφορούσαν στην πόλη⁶. Μπορούμε έπομένως νά συμπεράνουμε ότι τά πρώτα μέρη καί τών δύο

2. Rydén, Βίος Συμεών, σ. 125.

3. Rydén, δ.κ., σ. 123-145.

4. Rydén, δ.κ., σ. 125 καί 169.

5. Δηλαδή ένότητες Α-Γ, Βίος V11., σ. 284-306

6. Βίος V11., σ. 305-306: έπερωτώντος γάρ πάντοτε πάντας τούς ιδίους μου καί γνωστούς ή μάλλον είκεν θεοφιλείς άνδρας, τούς τό τοιοούτον άγαθόν έπικλοθούντας τε καί διώκοντας, είκεν τις οίθε γέροντά τινα πνευματικών...εϋρον 'Ιωάννην έκείνον... ούτος γάρ μοι άνήγγειλε περί του δσίου πατρός ήμών Βασιλείου. Διηγήσατο δέ μοι μερικώς καί τινά τών αυτού άνδραγαθημάτων τε καί τεραστίων καί κοσμήσεων κέκτηται.

βίων αποτελούνται από διηγήσεις αμφίβολης αξιοπιστίας ως προς τό πρόσωπο του βιογραφούμενου, μαρτυρούν όμως ταυτόχρονα και τήν ιδιαίτερη σημασία της προσωπικότητας τών αγίων στον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο, ή τουλάχιστον τήν προσπάθεια από μέρος τών βιογράφων νά καθιερώσουν αυτή τήν προσωπικότητα.

Λιγότερη σχέση μεταξύ τους έχουν τά δεύτερα μέρη τών δύο βίων παρ'όλες τίς ομοιότητες στή διάρθρωση τής αφήγησης. Τό δεύτερο μέρος του βίου του βασιλείου αποτελείται από συρραφή μικρών διηγήσεων. Τό δεύτερο μέρος του βίου του Συμεών αρχίζει από τή στιγμή πού ο άγιος έρχεται στην "Εμεσα όπου σχεδόν άμέσως γνωρίζεται με τόν "Ιωάννη." Ολόκληρο αυτό τό μέρος αποτελείται από συρραφή μικρών αποσπασματικών διηγήσεων πού δέν διακρίνονται για τή χρονολογική άλληλουχία τους. Μόνο κοινό χαρακτηριστικό είναι ο διηγηματικός πυρήνας, ή δράση δηλαδή του Συμεών.

2. Βίος "Ανδρέα διά Χριστόν σαλοῦ

"Ο βίος του "Ανδρέα του διά Χριστόν σαλοῦ είναι ένα από τά παραδοξότερα άγιολογικά κείμενα και τό μόνο παράδειγμα σε μεταγενέστερη εποχή βιογράφησης αγίου σαλοῦ⁷. Τό πρόβλημα τής ύπαρξης ιστορικού προσώπου πού ονομάζεται "Ανδρέας και άν ο βίος του είναι ή αφήγηση μιᾶς άληθινῆς ζωῆς ή ένα roman d'imagination, με τήν έννοια πού έχει ο όρος στην άγιολογία, δέν ένδιαφέρει έδω⁸. "Αντίθετα, ένδιαφέρον έχει τό γεγονός ότι ο βίος διασώζεται σε 92 χειρόγραφα⁹, με άδιάλειπτη παράδοση από τόν 10^ο ως τόν 19^ο αί., πράγμα πού σημαίνει ότι τουλάχιστον από τόν 10^ο αί. ο βίος αυτός υπήρξε από τά πιο άγαπητά άναγνώσματα στους μοναστικούς κύ-

7. "Η βιβλιογραφία γύρω από τό βίο του "Ανδρέα είναι κλούσια. Κύριες μελέτες στο κείμενο είναι: Sarah Murray, A Study of the Life of the Andreas the Fool for the sake of Christ, Λιψία 1910, τό άρθρο τής Germaine Da Costa-Louillet, Saints de Constantinople, 1. Vie de saint André Salos, Byz 24, 1954, σσ. 179-2 και ή διδακτορική διατριβή του J.T. Wortley, A Study of the Vita sancti Andreae Sali, Λονδίνο, 1969 δακτ. αντίτ.

8. Wortley, A Study, σ. 27, 189-190.

9. Wortley, ό.π., σ. 42. "Η πληροφορία του Wortley προέρχεται από τόν L. Rydén πού έτοιμάζει καινούργια κριτική έκδοση του κειμένου.

κλους.

Ἡ ἀκριβής χρονολόγηση τοῦ βίου παραμένει προβληματική. Ὁ συγγραφέας του, Νικηφόρος, χρονολογεῖ ὁ ἴδιος τὸ ἔργο του στὸν 5^ο αἰ.¹⁰ Ἡ μελέτη ὁμως τῶν τοπογραφικῶν δεδομένων, τῶν μνημῶν σέ καταστάσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς καί τοῦ λεξιλογίου ἔδειξε ὅτι τὸ κείμενο εἶναι πολὺ μεταγενέστερο καί ἀνήκει στὸν 10^ο αἰ.¹¹ Ὅρισμένοι μάλιστα προσδιορίζουν τὸν χρόνο συγγραφῆς στά μέσα τοῦ 10^{ου} αἰ.¹² Ἔτσι οἱ ὁμοιότητες τῶν δύο βίων, τοῦ Ἀνδρέα καί τοῦ Βασιλείου, ἐρμηνεύονται εὐκολότερα: εἶναι ἀποτέλεσμα κοινῶν ἐπιδράσεων τῆς ἴδιας θρησκευτικῆς καί κοινωνικῆς ἀτμόσφαιρας.

Σύμφωνα μέ τὸ βιογράφο τοῦ Ἀνδρέα, τίς πληροφορίες γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἥρωα του χρωστᾶ σέ μεγάλο ποσοστὸ στὸ μαθητὴ τοῦ ἀγίου, Ἐπιφάνιο, καί κατὰ δεύτερο λόγο τίς ὀφείλει στίς προσωπικὲς του ἀναμνήσεις¹³. Μέ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀποκαθίσταται ὁ ἄμεσος σύνδεσμος βιογραφούμενου βιογράφου, ὅπως στὸ βίον τοῦ Συμεῶν καί στὸ βίον τοῦ Βασιλείου.

Τὸ μακροσκελέστατο κείμενο τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέα ἀποτελεῖται μόνο ἀπὸ ἓνα μέρος, τοῦ ὁποῦ προηγεῖται σύντομη εἰσαγωγή, ὅπου ἀναφέρονται ἡ καταγωγή καί ἡ κοινωνικὴ κατάσταση τοῦ Ἀνδρέα. Ἡ κυρία ἀφήγηση ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ στιγμή, πού ὁ Ἀνδρέας μετὰ ἀπὸ ὄραμα ἀρχίζει νὰ συμπεριφέρεται ὡς σαλός. Ἡ θεία τρέλα τοῦ Ἀνδρέα ὑποδηλώνει ἴσως κάποια ἐξάρτηση τοῦ κειμένου ἀπὸ αἰρετικά, ἴσως μεσαλλιανικά πρότυπα¹⁴.

10. Ἀναφέροντας τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν Μέγα, πού συνήθως ταυτίζεται μέ τὸν Λέοντα τὸν Μακέλλη, βίος Ἀνδρέα, PG 111, 629 D.

11. Βλ. τὴν ἐξέταση τοῦ προβλήματος ἀπὸ τὴν Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 179-183 καί τὸ κεφάλαιο IV. *Date of the Vita A Re-examination of the evidence*, σσ. 96-125 τῆς δόξατρουβῆστου Wortley. Σύμφωνα μέ τὴν προσωπικὴ του ἀποψη ὁ βίος γράφτηκε γύρω στὸ 925, ὁ.π., σ. 193.

12. Σ'αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καταλήγει ὁ πατὴρ Π. Ἰωάννου. βλ. Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 183. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καί ὁ καθηγητὴς C. Mango. Τελευταῖα ὁ L. Rydén (*The date of the Life of Andreas Salos*, DOP 32, 1978, σ. 155) ἀναλύει ὅλα τὰ δεδομένα τοῦ κειμένου καί καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ βίος γράφτηκε στὸ διάστημα μεταξύ 950 καί 959.

13. βίος Ἀνδρέα, PG 111, 888 C.

14. Wortley, *A Study* σ. 131.

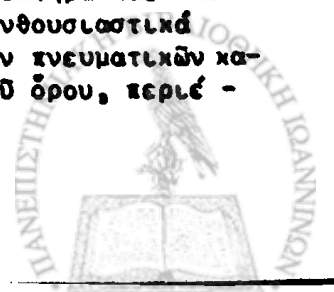

Ὁ προσδιορισμός ὅμως τῶν προτύπων ὡς μεσσαλιανικῶν εἶναι πολὺ ἀμφίβολος ἀφοῦ δέν εἶναι βέβαιη ἡ ἀναβίωση τῆς αἵρεσης τὸν 10^ο αἰ.¹⁵ Δέν εἶναι πάντως δυνατό νά ἀποκλειστέῃ ἡ ἰδεολογική συγγένεια τοῦ βίου μέ μικρασιατικά αἰρετικά κινήματα πού ἀναπτύχθηκαν καί ἐσθῆσαν παράλληλα μέ τίς μεγάλες αἵρέσεις τῶν Μεσσαλιανιστῶν καί τῶν Παυλικιανῶν, καί πού ὁπωσδήποτε ἀφῆσαν ἔστω καί ἀχνά ἀποτυπώματα στίς μνῆμες.

Τά περισσότερα ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ Ἀνδρέα, ὅπως τά διηγεῖται ὁ Νικηφόρος ἀναφέρονται στήν προσπάθεια τοῦ ἀγίου νά ἀξιωθεῖ νά ἀποκτήσει μέσω τοῦ ἀγῶνα του τή θεία χάρη καί τή σωτηρία¹⁶. Ἔτσι οἱ βιογραφικές διηγήσεις περιορίζονται στήν ἀφήγηση ἐπεισοδίων, ὅπου ὁ ἅγιος ἐρχεται προκλητικά ἀντιμέτωπος μέ τήν κοσμική ματαιοδοξία καί τόν κοσμικό ἐψου-χασμό καί ὅπου ἡ "σαλή" συμπεριφορά του σκοπό ἔχει τή δική του ταπείνωση - ἄρα καί τή δική του δικαίωση - καί ὄχι τό ξεσκέπασμα τῆς ἀμαρτίας καί τήν καθοδήγηση. Σημαντικό εἶναι ἐπίσης ὅτι δέν μαρτυροῦνται θαύματα τοῦ Ἀνδρέα, πράγμα πού δείχνει πόσο ἡ ἀντίληψη τῆς ἀγιότητος του ἀπομακρύνεται ἀπό τήν κοινωνική λειτουργία τῆς ἀγιότητος μέσω τοῦ θαύματος, πού προϋποθέτει τήν ἀνάγκη ἐξωτερίκευσης τοῦ πλεονάσματος τῆς θείας χάρης.

Ἐνα ἀπό τά χαρακτηριστικά - καί αἰρετικά¹⁷ - γνωρίσματα

-
15. Ὁ J. Guillard, *L' Hérésie dans l' empire byzantin des origines au XIIe S.*, *Travaux et Mémoires* 1, 1965, σσ. 319-322 ὑποστηρίζει τήν ἀποψη τῆς ἀναβίωσης τοῦ μεσσαλιανισμοῦ τόν 10^ο αἰ. Σέ πρόσφατη συζήτηση του μαζί μου ὁ ἴδιος ἦταν πολύ σκεπτικός ὅσο ἀφορᾷ τήν ἀναζωπύρωση τῆς αἵρεσης.
 16. J. Grosdidier de Matons, *Rapport sur les Conférences à l' Ecole Pratique des Hautes Etudes, Sciences Historiques et Philologiques*, *Annuaire* 1967-1968, Παρίσι 1968, σσ. 276-277 καί Wortley, *A Study*, σ. 63.
 17. Τό ὄραμα εἶναι ἓνα ἀπό τά ἐνθουσιαστικά στοιχεῖα τοῦ πρώτου μοναχισμοῦ. Ἡ ὑπαρξη ὁραμάτων σέ πολλούς βίους μεταγενέστερων ἀγίων, ὅποτε ὁ "ἐνθουσιασμός" ἔχει παραμερῆστεῃ, Hausherr, *Direction spirituelle*, σ. 43, δέ σημαίνει φυσικά ὅτι ὅλοι οἱ βίοι ἐμπεριέχουν αἰρετικά στοιχεῖα. Στό βίο τοῦ Ἀνδρέα ὅμως, καί σέ μικρότερο βαθμό στό βίο τοῦ Βασιλείου, τό ὄραμα ἔχει οὐσιαστικό χαρακτήρα καί καθορίζει ἓνα εἶδος ἀγιότητος ἀ' ὅπου δέ λείπουν τά ἐνθουσιαστικά στοιχεῖα. Πρέπει πάντως νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ βίοι τῶν πνευματικῶν καθοδηγητῶν, μέ τήν ἰδιαίτερη μυστικιστική σημασία τοῦ ὅρου, περιέχουν συνήθως μεγάλο ἀριθμό ὁραμάτων.

του βίου είναι ή πληθώρα των δραμάτων. Σ' αυτά άλλωστε οφείλονται και ή μεγάλη διάδοση των αποσπασμάτων του κειμένου, πού όπως και στό βίο του Βασιλείου (οίκογένεια πέμπτη) αντιγράφονταν ξεχωριστά και διαδίδονται αυτότελως¹⁸. Αύτά τά δράματα παύ βιώνουν ο 'Ανδρέας και ο 'Επιφάνιος παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία περιεχομένου. 'Υπάρχουν δράματα απλά (άκρόαση θείων φωνών και θέαση ιερών προσώπων και ιερών συμβόλων) και δράματα συνθετότερα. Δύο απ' αυτά τά σύνθετα δράματα είναι και τά σημαντικότερα: στό πρώτο ο 'Επιφάνιος μεταφέρεται κάπου μεταξύ ούρανοῦ και γῆς, όπου μαθαίνει ποιά είναι ή θέση του 'Ανδρέα στη βασιλεία των ούρανων¹⁹. Στό δεύτερο ο 'Ανδρέας μέ τήν καθοδήγηση άγγέλου επισκέπτεται τόν Παράδεισο και τήν Κόλαση²⁰.

'Οφείλεται άραγε σέ επίδραση του βίου του 'Ανδρέα ή είναι άνεξάρτητη, έπομένως δηλωτική γενικότερης τάσης, ή παρουσία των τριών δραμάτων στό δεύτερο μέρος του βίου του Βασιλείου; 'Από τά τρία δράματα του βίου του Βασιλείου σπουδαιότερο είναι τό τελευταίο, έκεϊνο δηλαδή πού άφορά τήν περιγραφή τῆς Δεύτερης Παρουσίας και τῆς Τελικῆς Κρίσης των ψυχών²¹. Αυτό τό δράμα πού μόνο του καλύπτει τή μισή σχεδόν αφήγηση του βίου του Βασιλείου δέν παραλείπεται από καμιά μορφή του κειμένου, πράγμα πού άποδεικνύει τήν έξαιρετική σημασία πού του απέδιδαν. Χαρακτηριστικό για τή συγγένεια τους είναι ότι τά δράματα αυτά των δύο βίων ξεφεύγουν από τήν κοινοτυπία και τή μονομέρεια προγενέστερων παρόμοιων δραμάτων και παρουσιάζονται ως εύρεϊες συνθέσεις ποικίλων μοτίβων²², παλαιότατων αλλά και

18. Βλ. τόν κατάλογο των χειρογράφων πού παραδίδουν άκουσάσματα του βίου του 'Ανδρέα, Wortley, A Study., σσ. 46-50.

19. Βίος 'Ανδρέα, PG 111, 733-740.

20. Βίος 'Ανδρέα, PG 111, 664-677.

21. Βίος Vil., σσ. 45-134.

22. Για τά δράματα πού περιέχονται στό βίο του 'Ανδρέα βλ. Wortley, A Study, σσ. 148-158, όπου και οί παρατηρήσεις για τήν ανανέωση του διηγηματικού είδους από τό συγγραφέα του βίου, Νικηφόρο. Για τίς σχέσεις του βίου του Βασιλείου μέ τό βίο του 'Ανδρέα, βλ. L. Rydén, ό.π., σ. 154.

νεωτέρων.

Κοινή λοιπόν στους βίους του Άνδρέα και του Βασιλείου είναι η ένταξη στο κείμενο δραμάτων με έσχατολογικό και μυστικιστικό περιεχόμενο αλλά και η αυτότελής διάσωση τους στη χειρόγραφη παράδοση. Κοινό είναι ακόμα το "σπάσιμο" των διηγηματικών ορίων των δραμάτων των παραδοσιακών βίων αγίων με τη μεγάλη χρήση σύνθετων μοτίβων.

Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι όπως στο βίο του Βασιλείου, έτσι και στους βίους των σαλών Συμεών και Άνδρέα καθοριστική είναι η παρουσία του ζεύγους αγίου/μαθητή.

Μαθητής του Συμεών είναι ο διάκονος Ίωάννης²³, του Άνδρέα ο Ήπιφάνιος, ο μετέπειτα, σύμφωνα με το κείμενο, πατριάρχης²⁴, μαθητής του Βασιλείου-ο Γρηγόριος, άκαθόριστος κοινωνικής θέσης, αλλά με μαρτυρούμενη οικονομική άνεση²⁵. Αυτά τὰ ξει πρόσωπα έχουν ίση βαρύτητα στη ροή του κειμένου, αφού ο σκοπός της διήγησης είναι διπλός: η πνευματική πορεία του μαθητή προς το έφικτό σ'αυτόν όριο της τελείωσης έχει την ίδια σημασία με την έειστόρηση των *gestae* του αγίου. Τουτό επιβάλλει και την διάταξη της διήγησης σε δύο επίπεδα με άμφίδρομη σχέση σε κάθε σημείο τους: οι πράξεις του αγίου κατευθύνουν το μαθητή αλλά και οι άδυναμίες του μαθητή, πνευματικές ή φυσικές, έχουν ως αποτέλεσμα την ανάλογη αντίδραση του αγίου. Η άλληλεξάρτηση αγίου και μαθητή επεκτείνεται και στα καθημερινά ζητήματα. Ο άγιος επίλυει τις δυσκολίες που συναντά ο μαθητής και ο μαθητής βοηθά τον άγιο στις κοινωνικές σχέσεις του, καθώς γίνεται ο έρμηνευτής των λόγων και των πράξεων του.

23. Rydén, Βίος Συμεών, σ. 125.

24. Βίος Άνδρέα, PG 111, 657 B.

25. Βίος Vil., σ. 318, όπου αναφέρεται το πρόσωπο του Γρηγορίου, πράγμα που προϋποθέτει την ανάλογη οικονομική έπιφάνεια.

B.- Γεροντικά

Μέ τό γενικό ὄνομα Γεροντικά ἢ Πατερικά ἐννοοῦμε τίς συλλογές, ὅπου μέ μορφή ἀνεκδότου καταγράφονται σύντομες διηγήσεις σχετικές μέ ἀγίους καί ἀσκητές πού ἐζησαν τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες κυρίως στήν Αἴγυπτο. Σημαντικότερες τοῦ εἴδους εἶναι τρεῖς συλλογές: Ἡ πρός Λαῦσον Ἱστορία²⁶, ἡ ἱστορία τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν²⁷ καί τά Ἀποφθέγματα Πατέρων²⁸. Στό ἴδιο εἶδος ἀλλά μέ διαφορετική προοπτική καί μικτές διηγήσεις ἀνήκει καί ὁ Λειμών τοῦ Ἰωάννη Μόσχου²⁹. Αὐτά τά κείμενα πού περιέχουν πλῆθος ἀπό ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιά τήν ἀσκησιμότητα καί γιά τήν πρακτική τῆς ἀγιότητας τήν πρώτη ἐποχή τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶχαν μεγάλη διάδοση σέ ὅλη τήν βυζαντινή περίοδο. Ὁ ἀποσπασματικός χαρακτήρας τους εὐκόλυνε πολύ τήν ἀνάγνωσι τους καί συνεπῶς καί τή χρήση τους στή συγγραφή μεταγενέστερων βίων ἀγίων. Πολλά εἶναι τά παραδείγματα τῶν πράξεων ἀγίων πού στήν πραγματικότητα ὀφείλουν τήν προέλευση τους ὄχι σέ ἱστορικά ἐπιβεβαιωμένες πληροφορίες ἀλλά στήν ἐνσυνείδητη ἢ ὄχι ἐπίδραση αὐτῶν τῶν κειμένων.

Ἀπό τήν ἀποσπασματικότητα καί ἀνεκδοτολογική διάθεση τῶν Γεροντικῶν εἶναι πολύ ἐπηρεασμένοι καί οἱ βίοι τῶν σαλῶν. Ἡ ἀνεξαρτησία, οὐσιαστική καί χρονολογική τῶν διηγήσεων, ἀφοῦ ἐδῶ δέν ὑπάρχει ὡς συνεκτικό στοιχεῖο ἡ προσπάθεια πιστῆς ἐξιστορήσεως, οὔτε ἡ χρονολογική συνέπεια πού ἐπιβάλλουν τά ταξίδια-στοιχεῖο σπουδαιότατο στούς περισσότερους βίους ἀγίων³⁰ καταλήγει σέ ἀπλή παράθεση ἔργων καί ἡμερῶν, ὅπου τό μόνο συνδετικό στοιχεῖο εἶναι τό ὄνομα τοῦ ἥρωα. Ὁ ἀριθμός αὐτῶν τῶν

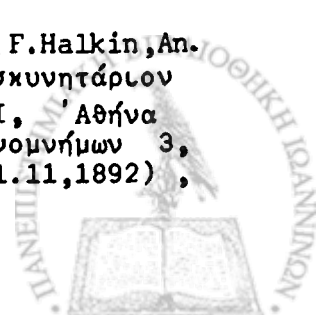
26. Παλλαδίου, Ἡ πρός Λαῦσον ἱστορία, PG 34, 991-1262.

27. A.-J. Festugière, *Historia Monachorum in Aegypto*, Subs. Hag. 53, 1971, τοῦ ἴδιου, *Les Moines d'Orient*, I-IV, Παρίσι 1961-1965. Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει μελέτη τοῦ συγγραφέα γιά τόν πρῶτο μοναχισμό τῆς Ἀνατολῆς καί ὁ τέταρτος γαλλική μετάφραση τῆς "Ἱστορίας τῶν κατ'Αἴγυπτον μοναχῶν".

28. Ἀποφθέγματα πατέρων, PG 65, 71-440.

29. Ἰωάννου Μόσχου, Πνευματικός Λειμών, PG 87, 2847-3112.

30. Τουλάχιστον σέ βίους ἀγίων τοῦ 10^{ου} αἰ.: Ἀντώνιος ὁ νέος, F. Halkin, *An. Boll.* 62, 1944, σ. 189, Λουκάς ὁ νέος (ἐκδ. Γ. Κρέμου, Φωκικά, Προσκυνητάρειον τῆς ἐν Φωκίᾳ μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ πύκλινου Στεφάνου I, Ἀθήνα 1874), σσ. 25-62, Νύκων Μετανοεῖτε (ἐκδ. Σ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων 3, 1906), σσ. 131-222, Παῦλος ὁ ἐν Λάτρῳ (ἐκδ. H. Delehaye, *An. Boll.* 11, 1892), σσ. 19-14, 136-181.

διηγήσεων μπορεί να είναι άπεριόριστος, καθώς η προσθήκη νέων ή η άφαίρεση άλλων δεν άλλοιώνουν τό είδος καί τόν είρμό τής άφήγησης.

Τό δεύτερο μέρος τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου αποτελείται από μία σειρά διηγήσεων πού δεν έχουν έσωτερική συνοχή. Σ' αυτό συντελεεί καί η έλλειψη κάθε χρονολογικοῦ σημείου αναφοράς. Η άπουσία έξάλλου καί κάθε στοιχείου πού να μαρτυρεεί μικρότε- ρης ή μεγαλύτερης διάρκειας μεταβολή τοῦ χώρου τής δράσης κά- νει ακόμα σαφέστερη τή συγγένεια αὐτοῦ τοῦ μέρους μέ τούς βί- ους τῶν σαλῶν καί κατά συνέπεια μέ τά Γεροντικά. Περισσότερο ἀπ' ὅτιδήποτε άλλο χαρακτηριστικά είναι τά "θαύματα" τοῦ Βα- σιλείου. Πρόκειται γιά άνεξάοτητες διηγήσεις, χωρίς έσωτερι- κή ιεράρχηση καί μέ κύριο στόχο τήν καταξίωση τοῦ αγίου μέ παραδείγματα τής υπερφυσικής δύναμης του. Πρόσθεση ή άφαίρε- ση "θαυμάτων" δεν θά άλλαζε καθόλου τή δομή καί τήν οὐσία τοῦ κειμένου, πράγμα πού σημαίνει ὅτι αὐτές οἱ διηγήσεις δεν εί- ναι δυνατό να χρονολογηθοῦν καί συνεπῶς να άποδοθοῦν μέ βε- βαιότητα στόν Βασίλειο οἱ πράξεις, στίς ὁποῖες αναφέρονται.

Πέρα από τά γενικά κοινά μορφολογικά στοιχεία μεταξύ τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου καί τῶν Γεροντικῶν, χαρακτηριστική εί- ναι η άπουσία καί στά δύο κείμενα συγκεκριμένων μαρτυριῶν γιά τόν τόπο γέννησης τῶν βιογραφούμενων³¹. Αντίθετα, οἱ βίοι τῶν σαλῶν αναφέρουν βιογραφικά στοιχεία τῶν ἡρώων τους. Βέ- ρουμε έτσι ὅτι ὁ Άνδρέας ἦταν Σκύθης, δοῦλος στήν Κωνσταν- τινούπολη³² καί ὅτι ὁ Συμεών καταγόταν από τήν Συρία³³. Η ά- ποστολή τῶν σαλῶν αρχίζει από πολύ νωρίς καί στούς βίους τους αναφέρεται η προετοιμασία τους γιά τό ρόλο πού καλοῦνται να διαδραματίσουν. Τόσο στό βίο τοῦ Βασιλείου ὅμως, ὅσο καί στά Γεροντικά η άποστολή τῶν αγίων προσώπων γίνεται γνωστή από τή στιγμή τής έγκατάστασης τους στό χώρο τής δραστηριότητας τους.

31. Βλ. παραπάνω σ. 58-60.

32. Βίος Άνδρέα, PG 111, 632 A.

33. Rydén, Βίος Συμεών, σ. 124.

Κοινή άκόμα στους βίους τών σαλών, στό βίο τοῦ Βασιλείου καί στά Γεροντικά εἶναι ἡ ἔλλειψη κάθε μνείας μεταθανάτιας λατρείας καί μεταθανάτιων θαυμάτων.

Οἱ γενικές δομικές ὁμοιότητες τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου μέ τούς βίους τών σαλών καί τά Γεροντικά μποροῦν νά συνοψιστοῦν ὡς ἑξῆς:

α. ὁ χωρισμός τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου σέ δύο μέρη διαφορετικά μεταξύ τους ἀπό ἀποψη ὕφους εἶναι κοινός στό κείμενο, αὐτό καί στό βίο τοῦ Συμεών.

β. Ἡ ἀποσπασματικότητα τοῦ δεύτερου μέρους τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου ἔχει τό ἀντίστοιχο της στά Γεροντικά.

γ. Ἡ ἔνταξη στό βίο πολλῶν καί σύνθετων δραμάτων δέν ἀποτελεῖ ἰδιοτυπία τοῦ κειμένου καί στό βίο τοῦ Ἀνδρέα βρίσκουμε ἀνάλογη ποιότητα καί ποσότητα παρόμοιων διηγηματικά συνθέσεων.

δ. Ἡ ἔλλειψη μνείας μεταθανάτιων θαυμάτων καί λατρείας εἶναι κοινή καί στους τρεῖς βίους καί ἀποτελεῖ στοιχεῖο πρωτοτυπίας αὐτῶν τών ἁγίων. Παραπέμπει ὅμως στήν "ἀγνή ἀγιότητα" τῶν πατέρων πού ἀσκήτησαν στήν πρώτη χριστιανική περίοδο.

ε. Ἡ ἀγνοια κάθε συγκεκριμένου βιογραφικοῦ στοιχείου γιά τό Βασίλειο συνδέει τόν ἅγιο μέ τούς ἐρημίτες καί ἀσκητές τῆς Αἰγύπτου καί τῆς Συρίας.

Μερικές εἰδικότερες διηγηματικές ὁμοιότητες καθιστοῦν στενότερες τίς σχέσεις τῶν κειμένων:

1. Βίος Συμεών - Βίος Βασιλείου

- "... καθότι τίποτε παράδοξον ἐποίει, εὐθέως ἠλλασσεν τήν γειτονίαν ἐκείνην, ἕως οὔ λησμονηθῆ τό πρᾶγμα, ὃ ἐποίησεν. .. ἵνα ... ἐπικαλύψῃ τό κατόρθωμα (Rydén, Βίος Συμεών, σ. 147, 157 πρβλ. Βίος Vıl., σ. 284, 289).
- θαῦμα Συμεών (Rydén, Βίος Συμεών, σ. 147 πρβλ. Δ.1,4, Βίος Vıl., σ. 313-314).
- Ἀνεύρεση χαμένου χρηματικοῦ ποσοῦ (Rydén, Βίος Συμεών, σ. 161 πρβλ. Βίος Ves., σ. 73-76).

2. Βίος Ἀνδρέα - Βίος Βασιλείου

- ἄυπνος ἐτέλει πάσας τὰς νύκτας, τὴν ἀκατάπαυστον δοξολογίαν προσφέρων θεῷ (PG 111, 678 πρὸς Βίος V11., σ. 290).
- Καλεῖ τὸν Ἐπιφάνιο μὲ τὸ ὄνομα του, πρὶν ἀκόμα τὸν γνωρίσει (PG 111, 687, πρὸς Βίος V11., σ. 306).
- Αἰθίοπες συνοδεύουν τὸν νεκρὸ (PG 111, 704 πρὸς Βίος Ves., σ. 14-15).
- Ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ὁ κατάλογος τῶν ἁμαρτιῶν: πορνεία, μοιχεία, ἀλαζονία, ὑπερηφάνεια, ἀρσενοκοιτία, φειδῶ, ἀσπλαγχνία, φιλαργυρία, ψεῦδος, μνησικακία, μισανθρωπία, δωροληψία, ἐπιτορκία (PG 111, 725. πρὸς Βίος Ves., σ. 19 κέξ.).
- Αἰωνία μονὴ τοῦ Ἀνδρέα (PG 111, 772 πρὸς Βίος Ves., σ. 12 καὶ Βίος V11., σ. 342).
- Πάλη τοῦ Ἐπιφάνιου μὲ τὸ δαίμονα τῆς πορνείας καὶ σωτηρία του (PG 111, 792-841 πρὸς Δ.1,10 καὶ Δ.2, Βίος V11., σ. 320-326).

Οἱ εἰδικές διηγηματικές ὁμοιότητες τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ δάνεια περιεχομένου, τὶς ἀναφορὲς δηλαδή σὲ κείμενα πού λειτούργησαν ὡς πιθανές ἀφορμές, ἀναγκάζοντας τὸν συγγραφέα τοῦ βίου νὰ ἀναπαραγάγει ἢ νὰ ἀναπτύξει στὸ ἔργο του συγκεκριμένα διηγηματικά θέματα. Ἡ δεύτερη περιλαμβάνει τὰ κυριότερα φραστικά δάνεια, πού ἀποκαλύπτουν ὡς ἓναν βαθμὸ τὴν εὐρύτητα τῶν ἀναγνωσμάτων του καὶ τὸν τρόπο ἐπιλογῆς τῶν παραθεμάτων του.

1. α. Οἱ ἐπικοί βίοι ἁγίων

Ὅπως εἰπώθηκε καὶ παραπάνω, ἡ ὁμοιότητα τῶν ἀγιολογικῶν διηγήσεων τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, καὶ κυρίως ἡ πρώτη Α.2, μὲ τοὺς ἐπικούς βίους ἁγίων εἶναι στενή. Ἀναμφίβολα τούτο σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφέας εἶχε ἀμεση γνωριμία μὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς θρησκευτικῆς φιλολογίας, ὥστε νὰ φθάσει στὸ σημεῖο νὰ δημιουργήσει ἓνα διηγηματικὸ πλαίσιο πού νὰ ἀντιγράψει σχεδὸν τὴν δομὴ τῶν ἐπικῶν βίων, ἀποφεύγοντας μόνο κατὰ τὸ δυνατό τοὺς ἀναχρονισμοὺς καὶ τὴν ὑπερβολή.

Ἡ συγγένεια τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου μὲ τὴν κλασικὴ ἀγιολογικὴ φιλολογία εἶναι εὐλογη. Τὴν ἐποχὴ περίπου τῆς συγ-

γραφής του βίου, πραγματώνεται τό μεγαλεπήβολο έργο τής συλλογής καί τής μεταγλώττισης βίων αγίων, μέσα στη γενικότερη έγκυκλοπαιδική δραστηριότητα τής έποχής του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου³⁴. Σ' αυτό τό πλαίσιο μπορεί νά ένταχθεί ή φιλολογικότητα των αγιολογικών διηγήσεων του πρώτου μέρους του βίου καί ή δέσμευση του βιογράφου από παλιά άφηγηματικά πρότυπα.

β. Τό δράμα του μοναχού Κοσμᾶ

Τό μικρό αυτό άνώνυμο κείμενο περιγράφει τό δράμα του Κοσμᾶ, καί χρονολογεΐται στον 13^ο χρόνο τής βασιλείας του Ρωμανού Λακαπηνού, δηλαδή στό 933³⁵.

Ό μοναχός Κοσμᾶς, πού είχε διατελέσει κοιτωνίτης του αυτοκράτορα Άλεξάνδρου, μετά τό θάνατο του τελευταίου έγινε μοναχός σέ κάποιο μοναστήρι κοντά στό Σαγγάριο. Σέ μεγάλη ήλικία καί όντας "ποιμνήν" (ήγούμενος των μοναχών) ό Κοσμᾶς άρρώστησε βαριά για μεγάλο διάστημα. Στη διάρκεια αυτής τής άρρώστειας ό Κοσμᾶς δραματίστηκε τό θάνατό του καί τήν είσοδό του στό χώρο των μακάρων. Τελικά επέστρεψε στό χώρο των ζωντανών, άφού άλλαξε τή θέση του μέ έναν άλλο γηραιότερο μοναχό.

Ή διήγηση του δράματος του Κοσμᾶ χωρίζεται σέ δέκα διηγηματικά θέματα, τά περισσότερα από τά όποια έχουν στενή σχέση μέ τά τρία δράματα του βίου του Βασιλείου (Δ.2, Ε.2, Ζ.2).

- Α. Ό Κοσμᾶς περιβάλλεται από "άνθρωπάρια μεμελανωμένα τους πρόσωποις" (Πρβλ. "Όραμα Θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 14).
- Β. "Άγεται δέσμιος προς τινα παμμεγέθη κρημνόν (Πρβλ., σ. "Όραμα Γρηγορίου, Βίος Vil., σ. 322).
- Γ. Ή στενωτάτη δόδος (χωρίς παράλληλο στό βίο του Βασιλείου)

34. P. Lemerle, *Le Premier humanisme byzantin* (Bibliothèque Byzantine - Etudes 6) Παρίσι 1971, κεφάλαιο Χ, *L' Encyclopédisme du Xe S.*, σσ. 287-300. Είδικά για τό έργο του Συμεών Μεταφραστή, βλ. ό.π., σσ. 293-294.

35. Όπτασία μοναχού Κοσμᾶ, έπ.δ. Η. Delehaye, στο *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylaeum ad AASS mensis Novembris*, στ. 107⁴⁹ - 114.

- Δ. Φθάνει σέ μιá πύλη όπου κάθεται "μέγας γιγαντιαίος άνήρ, μέλας τό είδος" (Πρβλ. περιγραφή τών άρχόντων τών τελωνίων, "Όραμα θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 33).
- Ε. Οί άπόστολοι Άνδρέας και Ίωάννης σώζουν τόν Κοσμά από τά χέρια του γιγαντιαίου άνδρός (Πρβλ. σωτηρία του Γρηγορίου από τόν πρωτομάρτυρα Στέφανο, Βίος V11., σ. 322). Μετά τήν πύλη εισάγεται είς "πεδιάσιμον τόπον" (Πρβλ. "Όραμα θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 39 και "Όραμα Δεύτερης Παρουσίας, Βίος V11. σ. 47).
- Ζ. Ό Κοσμάς συναντά τόν Άβραάμ (Πρβλ. "Όραμα θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 40 και "Όραμα Δεύτερης Παρουσίας, Βίος V11., σ. 126).
- Η. Περιγραφή τών σκηνών τών μακάρων (Πρβλ. "Όραμα θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 39 και "Όραμα Δεύτερης Παρουσίας, Βίος V11. σ. 126-7).
- Θ. Περιγραφή της ούράνιας πόλης (Πρβλ. "Όραμα Δεύτερης Παρουσίας, Βίος V11., σ. 48)
- Ι. Περιγραφή τών βασιλείων (Πρβλ. "Όραμα θεοδώρας, Βίος Ves. σ. 42-48 και "Όραμα Δεύτερης Παρουσίας, Βίος V11., σ. 120)

Οί όμοιότητες τών δραμάτων του βίου του Βασιλείου και του άράματος του Κοσμά μαρτυρούν μιá γενικότερη ίδεολογική ταυτότητα στις άπόψεις γύρω από τόν "άλλο κόσμος". Τό γεγονός ότι και τά δύο κείμενα χρονολογούνται στά μέσα του 10^{ου} αί. έρμηνεύει αύτήν τήν κοινότητα στις άντιλήψεις. Είναι όμως όπωσδήποτε δύσκολο νά θεωρηθεί ότι τό ένα από τά δύο κείμενα ύπήρξε άμεση πηγή για τή σύνταξη του άλλου.

γ. Ό βίος του Ίσαακίου

Όπως είδαμε παραπάνω στην άνάλυση τών άγιολογικών διηγήσεων, ή δεύτερη άγιολογική διήγηση του βίου του Βασιλείου περιέχει μερικά κοινά στοιχεία μέ τό βίο του Ίσαακίου. Οί όμοιότητες πάντως τών δύο κειμένων είναι τέτοιες ώστε ό παραλληλισμός νά σταματά σχεδόν σ'αυτές χωρίς νά είναι δυνατό νά συναχθούν όποιαδήποτε άλλα γενικότερα συμπεράσματα.

2.α. Ή Παλαιά και ή Καινή Διαθήκη

Όπως είναι φυσικό, σ'όλο τό βίο του Βασιλείου γίνεται

μεγάλη χρήση παραθεμάτων από τήν Ἁγία Γραφή. Ὅρισμένα ἀπ' αὐτά εἶναι κοινοί τόποι τῆς ἀγιολογίας³⁶ καί ἐπομένως δέν ἔχουν ἰδιαίτερη σημασία γιά τή διερεύνηση τῶν πηγῶν τοῦ συγγραφέα. Ἀντίθετα ὁ ἀριθμός καί τό εἶδος τῶν βιβλίων πού χρησιμοποιοῦνται ἀποκαλύπτουν τά ἐνδιαφέροντα καί τούς προσανατολισμούς του.

Εἶναι καταρχήν ἀξιοσημεῖωτο ὅτι οἱ ἀναφορές στήν Παλαιά Διαθήκη εἶναι περισσότερες, μέσα στό κείμενο, ἀπ' ὅσες στήν Καινή. Κατά δεύτερο λόγο παρατηροῦμε ὅτι ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη χρησιμοποιοῦνται σχεδόν ὅλα τά βιβλία ἐνῶ ἀπό τήν Καινή μόνο τά Εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου καί τοῦ Ἰωάννη, ἡ Ἀποκάλυψη καί ἀπό τίς ἐπιστολές ἡ πρώτη πρός Κορινθίους καί ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἰωάννη³⁷.

Ἡ ἐκλεκτική χρήση τῶν ἱερῶν βιβλίων δημιουργεῖ τήν ἐντύπωση ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ βίου εἶχε ἰδιαίτερη προτίμηση στήν Παλαιά Διαθήκη, πράγμα ὄχι δυσερμήνευτο, ἀφοῦ τά γραφικά κείμενα ἀποτελοῦσαν τά πρῶτα σχολικά ἐγχειρίδια τῶν μαθητῶν τῆς ἐποχῆς³⁸. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά εἶναι γεγονός ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη εἶναι ποιητικότερη καί ἐπιρρεπέστερη πένε μυστικιστικές ἐρμηνεῖες ἀπό ὅσο τά βιβλία τῆς Καινῆς. Αὐτός ὁ ἰδιάζων χαρακτήρας πού ἀναζητεῖ ὁ συγγραφέας στήν ἐκλογή τῶν παραθεμάτων του ἐξηγεῖ καί τή χρήση τῶν δύο μόνων Εὐαγγελίων, τοῦ Ματθαίου, ἴσως γιατί θεωρεῖται τό αὐθεντικότερο, τοῦ Ἰωάννη, γιατί εἶναι τό πνευματικότερο. Τό πρῶτο ἐντάσσεται στήν τάση τοῦ συγγραφέα, πού ἐκδηλώνεται καί ἄλλοῦ μέσα στό κείμενο, γιά τήν ἐπάνοδο στήν ἀγνότητα τῶν πρώτων Χριστιανικῶν χρόνων, τό δεύτερο ταιριάζει στούς ὑπερβατικούς διαλογισμούς του.

36. Loparev, *Žitija svjatikh*, σ. 19-20.

37. Στήν εἰσαγωγή τοῦ κειμένου, Βίος Vil., σ. 283-284 ὑπάρχουν τρία παραθέματα στήν Παλαιά Διαθήκη καί δύο στήν Καινή. Στό ἀντι-ἰουδαϊκό ἀπόσπασμα τοῦ βίου, Βίος Vil., σ. 40-45, ὑπάρχουν 14 παραθέματα ἀπό τήν Παλαιά καί ὀκτώ ἀπό τήν Καινή Διαθήκη.

38. Φ. Κουκουλές, Βυζαντινῶν Βίος καί πολιτισμός Α' I. Collection de l'Institut Français d'Athènes 10, Ἀθήνα 1948, σσ. 55-57. Βλ. καί P. Lemerle, *Le premier humanisme*, σ. 103. 294-245.

β. Ἀπόκρυφα κείμενα

Ἐκτός ἀπό τίς ἀναφορές στήν Ἁγία Γραφή ὁ συγγραφέας κυρίως στή διήγηση τοῦ δράματος τῆς Δεύτερης Παρουσίας ἀναφέρεται καί στήν ἀπόκρυψη ἀποκάλυψη τοῦ Παύλου³⁹. Τά κειμένα σημεῖα τῶν δύο κειμένων εἶναι :

1. "Ἴδου ἄγγελος καί ἐπορεύθη σὺν αὐτῷ" (Ἀποκάλυψη Παύλου, σ. 40 Πρβλ. Βίος V11., σ. 45).
2. Ἀναφορές στό στερέωμα καί γενικά στό σχῆμα τοῦ κόσμου (Ἀποκάλυψη Παύλου, σσ. 40, 41, 55, 62 Πρβλ. Βίος V11., σσ. 46, 47, 51).
3. Ἄγγελοι ἀγαθοί καί πονηροί γύρω ἀπό τό νεκρό (Ἀποκάλυψη Παύλου, σ. 42-43 Πρβλ. Βίος Ves., σ. 14-15).
4. Καταγραφή τῶν πράξεων (Ἀποκάλυψη Παύλου, σ. 47 Πρβλ. Βίος Ves., σ. 26-27).
5. Περιγραφή τῆς οὐράνιας πόλης (Ἀποκάλυψη Παύλου, σσ. 49, 52 Πρβλ. Βίος V11., σ. 47-49).
6. Κατάλογος ἀμαρτωλῶν: πόρνοι, μοιχοί, κλέπται, λοιδωροὶ φαρμακοί, πρεσβύτεροι, ἐπίσκοποι, διάκονοι, οἱ καταλαλοῦντες τὴν ἐκκλησίαν, γόητες, οἱ πνίγοντες χήρας καί ὀρφανά, αἱ πρό τῶν γάμων μιάνασαι τὴν παρθενίαν αὐτῶν, αἱ ἀποκτείνασαι τὰ βρέφη των, οἱ οὐχ ὠμολογήσαντες θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν, οἱ λέγοντες ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάστασις νεκρῶν (Ἀποκάλυψη Παύλου, σσ. 55-62 Πρβλ. Βίος V11., σσ. 53-54 καί 70-114).
7. "Εἷς τό μέσον τῆς πόλεως θυσιαστήριον μέγα" (Ἀποκάλυψη Παύλου, σ. 55 Πρβλ. Βίος V11., σ. 117).

Ἡ ἰσότιμη χρῆση τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ Ἰωάννη καί τοῦ Παύλου στά μέσα τοῦ 10^{ου} αἰ. δέν εἶναι πράξενη ἀφοῦ ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη συμπεριλήφθη στα κανονικά βιβλία μόλις τόν 12^ο αἰ.⁴⁰ Ἀπό τὴ σύγκριση τῆς διήγησης τοῦ δράμα-

39. Ἔκδοση C. Tischendorf, Apocalypses Apocryphae, Λιψία 1866, σσ. 34-69.

40. L. Brehier, Les Visions Apocalyptiques dans l'art byzantin, *Arte et Archeologia*, Fasc. 4, 1930, σ. 7, καί E. Manganet, DTC, 1463-1466., στό λῆμμα Apocalypse .

τος τῆς Δεύτερης Παρουσίας μέ τά δύο ἀποκαλυπτικά κείμενα διαπιστώνουμε ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου βρίσκεται πλησιέστερα στό ἀπόκρυφο κείμενο. Ὅρισμένα κοινά σημεῖα τῆς ἀποκάλυψης τοῦ Παύλου καί τοῦ δράματος τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, ὅπως ὁ κατάλογος τῶν ἀμαρτωλῶν ἢ ἡ περιγραφή τῆς οὐράνιας πόλης, μέ τήν ιδιαίτερη ἔμφαση πού δίνεται στή βλάστηση, στοιχεῖα πού λείπουν ἀπό τήν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη, μᾶς ὁδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι τό ἀπόκρυφο κείμενο ἀποτελεῖ τό σύνδεσμο ἀνάμεσα στήν ἀποκάλυψη καί στά δράματα τῆς Δεύτερης Παρουσίας τόσο στό βίο τοῦ Βασιλείου ὅσο καί σέ ἄλλα ἀγιολογικά κείμενα⁴¹.

41. Βλ. τίς περιγραφές τῶν δένδρων καί τῶν κήπων: Ἐποκάλυψη Παύλου, σσ. 51, 53, 48 = Βίος Ves., σ. 46 = Βίος Ἀνδρέα Σαλοῦ, PG 111, 665 - 669.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο

1. ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

1. ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΤΩΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΑΚΑΠΗΝΩΝ

Α. Ἡ πρώτη ἱστορική μαρτυρία τοῦ βίου, πού περιέχεται στή διήγηση Α.1, χωρίζεται σέ ἐπί μέρους τμήματα. Τό καθένα ἀπ'αὐτά ἀφορᾷ ἓνα διαφορετικό γεγονός, σχετικό πάντα μέ τό γενάρχη τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων, αὐτοκράτορα Βασίλειο Α'.

α. "Βασίλειος ὁ βασιλεύς, ᾧ τό ἐπίκλην Μακεδόν, τέσσαρες ἔσχεν υἱούς· Κωνσταντῖνον, Λέοντα, Στέφανον καί Ἀλέξανδρον" Βίος VII., σ. 284.

Ἡ πρώτη πληροφορία τοῦ βίου εἶναι ταυτόχρονα καί μαρτυρία γιά τή σειρά γέννησης τῶν γιῶν τοῦ Βασιλείου. Σύμφωνα μέ τό συγγραφέα τοῦ βίου ἡ σειρά αὐτή εἶναι: Κωνσταντῖνος, Λέων, Στέφανος καί τελευταῖος ὁ Ἀλέξανδρος.

Μέ τό ζήτημα τῆς ἡλικίας τῶν παιδιῶν τοῦ Βασιλείου καί κυρίως τῆς σειράς τῶν δύο τελευταίων, ἀν δηλαδή μικρότερος ἦταν ὁ Στέφανος ἢ ὁ Ἀλέξανδρος, συνδέεται ἀμεσα ἡ συμβολική λέξη ΒΕΚΛΑΣ, πού ἀποδίδεται στόν ἐξόριστο πατριάρχη θῶτιο.

Σύμφωνα μέ μαρτυρίες τῶν πηγῶν, ὁ θῶτιος, γιά νά ἐξευμενίσει τόν αὐτοκράτορα Βασίλειο πού εἶχε προκαλέσει τήν ἔκπτωση του ἀπό τόν πατριαρχικό θρόνο, συνέταξε ἓνα μικρό προφητικό κείμενο, λέγοντας ὅτι δῆθεν ἡ προέλευση του εἶναι πολύ παλιά. Στό πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ κειμένου περιέχονται ὅλα ἐκεῖνα τά στοιχεῖα πού συντέλεσαν στή δημιουργία τῆς μυθολογίας γιά τήν καταγωγή τοῦ Βασιλείου ἀπό τή βασιλική οἰ-

κογένεια τῆς Ἀρσμενίας. Στό δεύτερο μέρος ἀναφέρεται ὁ ΒΕΚΛΑΣ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνοδος στό θρόνο θά φέρει τήν εὐτυχία στήν αὐτοκρατορία. Τά γράμματα πού σχηματίζουν αὐτή τήν παράδοξη λέξη ἐρμηνεύτηκαν ὡς τά ἀρχικά τῶν ὀνομάτων τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας τοῦ Βασιλείου: Βασίλειος, Εὐδοκία, Κωνσταντῖνος, Λέων Ἀλέξανδρος, Στέφανος¹. Αὐτή ἡ προφητεία ἐξυπηρέτησε τά ἄμεσα συμφέροντα τοῦ πατριάρχη, ἀφοῦ προκάλεσε τήν εὐμένεια τοῦ αὐτοκράτορα, ἀλλά καί τήν ἴδια τήν οἰκογένεια τῶν Μακεδόνων, ἀφοῦ κατοχύρωνε τή συνέχεια τῆς διαδοχῆς².

Ἡ ἀθηντικότητα τῆς προέλευσης τῆς προφητείας ἀπό τόν ἴδιο τό φῶτιο ἀμφισβητήθηκε ἀπό νεώτερους ἐρευνητές πού τή θεώρησαν δόλιο κατασκευάσμα τῶν ἐχθρῶν τοῦ Πατριάρχη μέ σκοπό τόν ἐξευτελισμό του³. Ἡ ἀποψη αὐτή στηρίζεται στό γεγονός ὅτι τήν προφητεία πού μηχανεύτηκε ὁ πατριάρχης μνημονεύουν οἱ δύο κατεξοχὴν ἐχθρικές πρὸς τό φῶτιο πηγές: ὁ βίος τοῦ πατριάρχη Ἰγνατίου καί ὁ Ψευδοσυμεών.

Τῆ σειρά τῶν παιδιῶν τοῦ Βασιλείου, σύμφωνη μέ τό διάγραμμα πού ἐπιβάλλει ἡ ἐρμηνεία τῆς λέξης ΒΕΚΛΑΣ, παραδίδει τό 5^ο βιβλίο⁴ τῆς Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη, δηλαδή τό τμημαπὸ συντάχτηκε ἀπό τόν ἐγγονό τοῦ Βασιλείου, τόν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο⁵, καθώς καί ὁ βίος τοῦ Εὐθυμίου⁶.

1. Ψ Συμεών, σ. 689, Νικήτα Παφλαγόνος, Βίος Πατριάρχη Ἰγνατίου, PG 105, 565-567. Γιά τή σχέση τῶν κειμένων τοῦ Ψ Συμεών καί τοῦ βίου τοῦ Ἰγνατίου μέ τό ἀντιφωτιστικό κείμενο, βλ. Α. Μαρκόπουλου, Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψ Συμεών καί οἱ πηγές της, Ἰωάννινα 1978, σ. 167. Μιά παρόμοια προφητεία, λέξη συμβολική δηλαδή, πού σχηματίζεται ἀπό τά ἀρχικά τῶν ὀνομάτων αὐτοκρατόρων μιᾶς δυναστείας παραδίδεται ἀπό τό Χωνιάτη, σ. 220 καί ἀναφέρεται στοὺς Κομνηνοὺς.

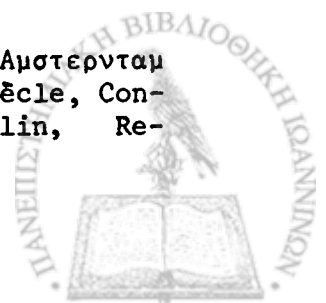
2. Βασική καί ἀναλυτική γιά ὅλα τά προβλήματα τῶν χρησμῶν γύρω ἀπό τό πρόσωπο τοῦ Βασίλειου Μακεδόνα εἶναι ἡ μελέτη τοῦ G. Moravcsik, Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I, DOP 15, 1961, σσ. 59-126. καί R.J.4. Jenkins, The Chronological Accuracy of the "Logothete" for the years A.D. 867-913, DOP 19, 1963, 98 κέξ.

3. N. Adontz, L' âge et l' origine de Basile I, Byz 9, 1934, σσ.234-235.

4. Συν. Θεοφ., σ. 264. Ἡ Ἀ. Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ἡ Συνάντηση Συμεών καί Νικολάου Μυστικοῦ, σ.43, σ.78, θεωρεῖ ἀψευδῆ τή μαρτυρία τῆς Συν. Θεοφ.

5. F. Hirsch, Byzantinische Studien, Λιψία 1876, ἀνατύπωση Ἀμστερνταμ 1965, σσ.177,225 καί A. Rambaud, L' empire grec au dixième siècle, Constantin Porphyrogennète, Παρίσι 1870, (ἀνατύπωση Burt Franklin, Research and Source Works Series, N° 42), σ. 141 κέξ.

6. Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σ. 5.

Ἀντίθετα, ἄλλες χρονολογικές πηγές παραδίδουν ἔκδοχή ἀνάλογη μέ ἐκείνη τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, θεωροῦν δηλαδή τόν ἄλῆφανδρο νεότερο ἀπό τό Στέφανο⁷. Ὁ συνεχιστής μάλιστα τοῦ Γεωργίου Μοναχοῦ παραλείπει ἀπό τήν ἀπαρίθμηση καί τόν πρωτότοκο γιό τοῦ Βασιλείου, τόν Κωνσταντῖνο⁸, ἔως ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ ἀπό τήν πρώτη γυναῖκα τοῦ πατέρα του. Πρέπει ἀκόμα νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ χρονολογία του εἶναι ἡ μόνη ἀπό τίς ἱστορικές πηγές πού ἀναφέρει μέ λεπτομέρειες τό ἐπεισόδιο τῆς κατασκευασμένης προφητείας καί τῆ λέξη ΒΕΚΛΑΣ.

Ἡ γενεαλογία τοῦ Βασιλείου καί ἡ παράδοση λέξη ΒΕΚΛΑΣ παραδίδονται καί ἀπό ἄλλα κείμενα. Τό πρῶτο μέρος τῆς προφητείας περιέχεται στόν ἐπιτάφιο τοῦ Βασιλείου ἀπό τό γιό του, Λέοντα⁹, ἐνῶ ἡ λέξη ΒΕΚΛΑΣ περιέχεται ὡς μεταγενέστερη προσθήκη τῶν ἐλληνικῶν σιβυλλικῶν χρησμῶν¹⁰. Κι' ἂν λοιπόν ἀκόμα ὑποθέσουμε ὅτι οἱ ἔστεμμένοι ἀπόγονοι τοῦ Βασιλείου Μακεδόνα παρασύρθηκαν ἀπό τήν ἀπάτη τοῦ Φωτίου, γεγονός παραμένει ὅτι ἡ χρήση τῆς προφητείας τόσο σέ κείμενα αὐτικά, δηλαδή καί περιορισμένης κυκλοφορίας, ὅσο καί σέ λαϊκά, ὅπως οἱ χρησμοί, ἀντανανκᾶ τήν ἀπήχηση καί τῆ διάδοσή της.

Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου, ἂν καί εἶναι φανερό ὅτι ἔχει δε-

7. Ψ Συμεών, σ. 700 καί Συν. Γεωργ. Μοναχοῦ, σ. 848.

8. Συν. Γεωργ. Μον., σ. 761. Βλ. καί E. Kurtz, Zwei griechische Texte über die hl. Theophano, die Gemählin Kaisers Leo VI, Mélanges de l' Académie Impériale des Sciences, Cl. Historique-Philol., τόμος 3, ἀρ. 2, Πετρούπολη 1898, σ. 51. Ἄλλωστε καί ἡ νομιμότητα τῆς γέννησης τοῦ Λέοντα ἔχει ἀμφισβητηθεῖ, βλ. N. Adontz, La portée historique, σ. 509-510 καί A. Vogt - I. Hausherr, L' oraison funèbre, σ. 10-12 ἀλλά καί τῆ βιβλιοκρισία τοῦ H. Grégoire, Byz 7, 1932, σ. 633. Τελευταία τό ζήτημα τῆς νομιμότητας τοῦ Λέοντα ἔχει ἀνακινηθεῖ ἀπό τόν C. Mango (Eudocia Ingerina, the Normans and the Macedonian dynasty, ZRVI 14/15, 1973, σσ. 23-24), πού θεωρεῖ τόν Λέοντα γιό τοῦ Μιχαήλ Γ'.

9. A. Vogt - I. Hausherr, L' oraison funèbre, σ. 44-46 καί H. Grégoire, ὁ.π.

10. S.G. Mercati, E stato trovato il testo greco della Sibylla Tiburtina?, Παγκάρπεια, Mélanges H. Grégoire I (= Annuaire de l'Institut de Philologie et d' Histoire Orientales et Slaves 9, 1949), σ. 480. Βλ. καί G. Moravcsik, Sagen und Legenden, σ. 68. Ὁ P.J. Alexander, The oracle of Baalbek. The Tiburtine Sibyl in Greek dress, Οὐάσιγκτον 1967 παραλείπει ἀπό τήν ἔκδοση τό ἀπόσπασμα πού ἀναφέρει ὁ Mercati.

χτεῖ λαϊκές ἐπιδράσεις¹¹ ἀποσιωπᾶ τὴν προφητεία. Δύο εἶναι οἱ πιθανές ἐρμηνεῖες αὐτῆς τῆς παράλειψης:

α) Ἡ διάδοση τῆς προφητείας ἦταν χρονικὰ περιορισμένη καὶ ἀποσκοποῦσε κυρίως στὴν ἐδραίωση τῆς νομιμότητος τῆς νέας δυναστείας τῆς προικισμένης μέ χαρισματικὴ ἐξουσία. Ὁ συγγραφέας ὅμως τοῦ βίου ἐζήσῃ καὶ ἔγραψε σὲ ἐποχὴ ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα ὅταν δέν ὑπῆρχε πιά πρόβλημα δυναστικῆς νομιμότητος καὶ οὔτε ἡ παραδοχὴ τῶν χρησμῶν ἦταν κριτήριον νομιμοφροσύνης. Ἀρκεῖται λοιπὸν στὴν ἀπλή ἀπαρίθμηση τῶν γιῶν τοῦ Βασιλείου, χωρὶς ἀκριβὴ σειρά, ἀποδεικτικὴ τοῦ ἐλάσσονος ἐνδιαφέροντος του γι' αὐτὸ τὸ θέμα. β) Εἶτε, ἔμμεσα καὶ ἴσως ἀσυνείδητα, ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὴν ἐκδοχὴ πού παραδίδουν οἱ ἀντιφωτιακὲς ἱστορικὲς πηγές. Σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, περισσότερο ἀπὸ πολιτικῆς ὑφῆς, ἡ ἀντίθεση του μέ τὴν παραδεδομένη ἀπὸ τὸ ὄνομα ΒΕΚΛΑΣ σειρά τῶν παιδιῶν τοῦ Βασιλείου ὅπως ἀναφέρεται στὰ ἱστορικὰ κείμενα, μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μέ τὴν ἀντίστοιχη μαρτυρία τοῦ βίου τοῦ πατριάρχῃ Εὐθυμίου, πού ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τοῦ κειμένου, δέν εἶχε τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ συγγραφέα ἐξαιτίας τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς στὰ κελεύσματα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας.

β. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἱστορικῆς διήγησις ἀφορᾷ δύο ἀπὸ τὰ παιδιά τοῦ Βασιλείου, τὸν πρωτότοκον Κωνσταντῖνον καὶ τὸν πατριάρχῃ Στέφανον.

"καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος κομιδῇ νέος ὢν ὑπεξῆλθε τὸν βίον Στέφανον δὲ προχειρίζεται ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, πάση ἀρετῇ καταστραπτόμενος, συνεχεῖς δὲ πότους παρά τῶν λατρῶν δεχόμενος διὰ τὸ ἱκανῶς ψυχρᾶναι τὸν στόμαχον αὐτοῦ τῆς πυρκαϊᾶς ἔνεκεν τῆς ἐκ νεότητος παρενοχλοῦσις αὐτόν, καὶ τοῦδε εἰς νόσον πεσὼν ἐν συντόμῳ τέλει τοῦ βίου ἐχρήσατο" Βίος V11., σ. 284.

Ι. Ἡ πληροφορία σχετικὰ μέ τὸν Κωνσταντῖνον περιορίζεται νὰ ἀναφέρει τὸ θάνατον του σὲ νεαρὴ ἡλικία. Στὸ βίον τοῦ Βασιλείου τὸ γεγονὸς ἀναγγέλλεται μόνο, χωρὶς νὰ προστίθεν-

11, Βλ. τίς προφητείες γιὰ τοὺς Ρώσους, τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ κυρίως γιὰ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκα.

ται οί λεπτομέρειες πού είναι γνωστές από χρονογραφικές πηγές¹². Τοῦτο ὀφείλεται ἴσως στή μεγάλη χρονική ἀπόσταση πού χωρίζει τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου (879) ἀπό τή συγγραφή τοῦ βίου (α' μορφή περί τό 945 - β' μορφή 955-956), ἀπόσταση πού ἀμβλύνει τίς ἐντυπώσεις ἀπό τά γεγονότα μικρῆς σημασίας, σύμφωνα μέ τήν προοπτική πού δίνει ὁ συγγραφέας στό ἔργο του.

II. Γιά τό Στέφανο, πατριάρχη ἀπό τό Δεκέμβριο τοῦ 886 ὡς τό Μάιο τοῦ 893¹³, ὁ συγγραφέας δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες. Ἀναφέρει πρῶτα τήν ἀνάρρηση του στόν πατριαρχικό θρόνο καί ἐπισημαίνει ὅτι διέπρεψε σ'αυτό τό ὕπατο ἀξίωμα χάρη στίς ἀρετές του, πράγμα πού δέν ἐπιβεβαιώνεται ἀπό ἄλλο¹⁴. Ἀντίθετα, οἱ περισσότερες πηγές ἀποσιωποῦν τήν περίοδο τῆς πατριαρχείας τοῦ Στέφανου δίνοντας τήν ἐντύπωση ὅτι κατά τά ἔξι αὐτά χρόνια ἡ ἐκκλησία εἶχε ἐντελῶς ὑποταχτεῖ στήν κοσμική ἐξουσία¹⁵. Τά ἐκκλησιαστικά πράγματα εἶχαν προξενήσει μεγάλες δυσκολίες στόν αὐτοκράτορα Βασίλειο, καί φαίνεται εὐλογία ἢ ὑπόθεση ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Στεφάνου, νέου στήν ἡλικία καί μέ λιγότερο ἰσχυρή προσωπικότητα ἀπό τόν αὐτοκράτορα ἀδελφῶ του, ἀπέβλεπε ἀκριβῶς στήν ὑποταγή τοῦ πατριάρχη στόν αὐτοκράτορα. Τόν Στέφανο ἄλλωστε εἶχε ἀπό πολύ νωρίς προορίσει ὁ πατέρας του γιά τόν πατριαρχικό θρόνο, μέ σκοπό νά ἐπιτύχει τή συγκέντρωση τῆς κοσμικῆς καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας στά χέρια μιᾶς καί μόνης οἰκογένειας.

12. Συν. Θεοφ., σ. 345, βλ. καί F. Halkin, *Trois dates historiques précisées grâce au synaxaire. III. Constantin, fils de Basile Ier, est mort le 3 septembre 879*, Byz 24, 1954, σσ. 14-17 (ἀνατύπωση *Recherches et documents d'hagiographie byzantine*, Subs. Hag. 51, Βρυξέλλες 1971, σ. 102-105).

13. V. Grumel, *La chronologie*, Παρίσι 1958, σ. 436, Karlin-Hayter, *Βίος Εὐθυμίου*, σ. 157 καί τή βιογραφία τοῦ Στεφάνου Γ. Κόλιας, *Βιογραφικά Στεφάνου Α'*, Προσφορά εἰς Στίλκωνα Κυριακίδη, Ἑλληνικά, Παράρτημα 4, 1953, σσ. 358-363 καί Jenkins, *Accurency*, σ. 100.

14. Ἐν ἐξαιρέσουμε ἓνα κοῖημα τοῦ Λέοντα Χοιροσφάκτη στό θάνατο τοῦ Πατριάρχη Στεφάνου, Κόλιας, ὀ.π., σ. 358 καί τοῦ Ἰδίου, *Léon Choïrosphactès, magistre, procansul et patrice (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie 31)*, Ἀθήνα 1936, σ. 131.

15. Karlin-Hayter, *Βίος Εὐθυμίου*, σ. 158.

Οι πληροφορίες επομένως του βίου του Βασιλείου είναι αμφίβολης αξιοπιστίας. Για νά τίς ἐρμηνεύσουμε θά πρέπει μέσα στά πλαίσια του ίδιου του κειμένου νά τίς συσχετίσουμε μέ τίς πληροφορίες σχετικά μέ τόν πατριάρχη Θεοφύλακτο, γιό του Ρωμανού Λακαπηνού καί σύγχρονο του συγγραφέα. Ὁ συσχετισμός ἐγινε ἴσως ἀσυνείδητα ἀπό τό συγγραφέα πού συνδεδεσε συνειρμικά δύο πατριάρχες ἐξαιτίας τῶν κοινῶν στοιχείων τους: καί οἱ δύο ἦταν γιοί αὐτοκρατόρων καί οἱ δύο ἐγιναν πατριάρχες σέ νεαρή ἡλικία. Μέ τήν ἐξαρση τῆς ἀρετῆς του Στέφανου εἶναι πολύ πιθανό ὅτι ὁ Γρηγόριος ἀποβλέπει ταυτόχρονα σέ δύο στόχους: Καταδεικνύει τήν ἀφοσίωση του στήν δυναστεία τῶν Μακεδόνων, ἀφοῦ ὁ Θεοφύλακτος ἦταν μόνο ἐξ ἀγχιστείας συγγενῆς του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, ἐνῶ ὁ Στέφανος ἀδελφός του πατέρα του, καί ἡ ἀρετή του Στέφανου κάνει ὀξύτερη τήν ἀποδοκιμασία του Γρηγορίου γιά τό Θεοφύλακτο¹⁶, πράγμα πού σχετίζεται μέ τίς ἀπόψεις του συγγραφέα γιά τήν "ἀγνότητα" τῶν πατριαρχῶν.

III. Μοναδική εἶναι καί ἡ πληροφορία του βίου γιά τίς συνθήκες του θανάτου του Στεφάνου. Ὁ συγγραφέας ἀποδίδει τό θάνατο του στά διάφορα φάρμακα πού ἔδιναν νά πιεῖ στόν πατριάρχη οἱ γιατροί θέλοντας νά θεραπεύσουν τήν "πυρκαϊά" πού ἔκαιγε τό σῶμα του ἐξαιτίας τῆς νεαρῆς του ἡλικίας. Ἡ μοναδικότητα τῆς πληροφορίας, πού δέν παραδίδεται ἀπό καμιά ἄλλη ἱστορική πηγή, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφέας του βίου ἦταν γνώστης καταστάσεων ἢ τουλάχιστον διαδόσεων σχετικῶν μέ σημαντικές προσωπικότητες.

Ὁ καθορισμός τῆς ἡλικίας του Στέφανου, πού ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς πολύ νέος, ἀπασχόλησε πολλούς ἐρευνητές, κυρίως σέ συνδυασμό μέ τό πρόβλημα ἀν ὁ Στέφανος ἦταν νεώτερος ἢ πρεσβύτερος ἀπό τόν Ἀλέξανδρο. Οἱ μελετητές πού δέχονται ὡς ὀρθή τή σειρά τῶν παιδιῶν του Βασιλείου ὅπως τήν παραδίδει ἡ Συνέχεια του Θεοφάνη θεωροῦν ὡς χρόνο γέννησης του τό 870¹⁷.

16. Βίος Ves., σ. 63.

17. Κόλλιας, Βιογραφικά, σ. 361.

Όσοι θεωρούν σημαντικότερη και αντικειμενικότερη τή μαρτυρία του Ψ Συμεών καθορίζουν ως χρόνο γέννησης του τό 868¹⁸. Τοῦτο βέβαια διαταράσσει τή σειρά τῶν παιδιῶν τοῦ Βασιλείου, ἀλλά συμφωνεῖ κατά γράμμα μέ τή μαρτυρία ὅτι ὁ Στέφανος πέθανε τό 893 σέ ἡλικία 25 χρονῶν¹⁹.

Τό πρόβλημα λύνει ἕνα ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Δαφνοπάτη πρός τόν μητροπολίτη Ἡρακλείας Ἀναστάσιο, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Στέφανος στέφθηκε πατριάρχης σέ ἡλικία 19 ἐτῶν. Ἀποδεικνύεται ἔτσι ὅτι ὁ Στέφανος γεννήθηκε τόν Νοέμβριο τοῦ 867²⁰ καί ἐπομένως ὅτι ἦταν μεγαλύτερος κατά τρία χρόνια ἀπό τόν Ἀλέξανδρο²¹.

γ. "τελευτήσαντος δέ Βασιλείου τοῦ πατρός αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Στεφάνου) ὅς καί τελευτῶν ἔφασκε περί Μιχαήλ τοῦ βασιλέως, ὃν ἀνηρήκει καί κατέσχε τά σκήπτρα αὐτοῦ. θεωρῶ, φησί, Μιχαήλ τόν βασιλέα πρό τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐστῶτα καί λέγοντά μοι: Τί σοι ἔπραξα ἢ τί σοι ἠδίκησα, ὅτι οὕτως ἀνηλεῶς ἐπέβης μου καί ἀπέκτεινάς με; Καί ἐπί τούτοις ἐξαγορευῶν ὑπέβηθε τόν βίον, καταλιπὼν Λέοντα καί Ἀλέξανδρον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐπί τῆς βασιλείας αὐτοῦ", Βίος Vll., σ. 284-285.

Συνδυάζοντας δύο ξεχωριστά διηγηματικά στοιχεῖα, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται ἀπό ἄλλες πηγές, ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τό μελλοθάνατο αὐτοκράτορα νά δραματίζεται τόν αὐτοκράτορα Μιχαήλ, πού εἶχε δολοφονηθεῖ ἀπό τόν ἴδιο. Τό φάντασμα τοῦ δολοφονημένου ἀποτείνεται στό Βασίλειο, τόν καλεῖ καί τοῦ θυμίζει τόν ἀδικο φόνο.

Σέ ἄλλες πηγές ἡ ἴδια διήγηση χωρίζεται σέ δύο μέρη: στό φάντασμα τοῦ νεκροῦ Μιχαήλ πού ἐμφανίζεται στόν Βασίλειο καί, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐμφάνιση αὐτή, στά τελευταῖα λόγια τοῦ Βασιλείου. Σ'αὐτές τίς πηγές τά διηγηματικά στοιχεῖα βοηθοῦν στήν ἐπεξήγηση κάποιας πράξης τοῦ Βασιλείου.

18. Adontz, *La portée historique*, σ. 506.

19. Ὅπως ἀναφέρεται στό κοῖνημα τοῦ Λέοντα, Κόλια, Βιογραφικά, σ. 358.

20. Jenkins, *Accuracy*, σ. 99.

21. Jenkins, ὁ.π., σ. 100.

Ὁ Ψ Συμεών καί ὁ βίος τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου²² παραδίδουν μόνο τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ αὐτοκράτορα μιλώντας γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου: στίς τελευταῖες στιγμές του ὁ αὐτοκράτορας ἐξομολογεῖται σ' αὐτοῦς πού τόν περιτριγυρίζουν ὅτι ὁ Φώτιος καί ὁ Σανταβαρηνός εἶναι ἐκεῖνοι πού τόν ἀπομακρύναν ἀπό τὸ θεό. Ἀναμφίβολα ἐδῶ ὑπάρχει ὑπαινιγμός γιὰ τὴν περιπέτεια τοῦ γιου του, Λέοντα, πού εἶχε διαβάσει στό Βασίλειο ὁ προστατευόμενος τοῦ Φωτίου, Σανταβαρηνός²³.

Δύο ἄλλες πηγές, ἡ Ἀνταπόδοσις τοῦ Λιουτπράνδου καί ὁ Γενέσιος²⁴ ἀναφέρουν μόνο τὸ φάντασμα τοῦ σκοτωμένου αὐτοκράτορα χωρὶς νά τόν συνδέουν μέ τὸ θάνατο τοῦ Βασιλείου. Σύμφωνα μ' αὐτές τίς πηγές, οἱ τύψεις τοῦ Βασιλείου προκαλοῦν τὴν ἐμφάνιση τοῦ φαντάσματος, καί τόν ὀδηγοῦν ἀργότερα στήν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ²⁵ γιὰ νά ἐξιλεωθεῖ γιὰ τόν ἀδικο φόνο. Στὴν προσπάθεια ἄλλωστε νά βρεῖ ἡρεμία ἡ ψυχὴ τοῦ Βασιλείου ἀποδίδεται καί ἡ μετακομιδὴ τοῦ σώματος τοῦ Μιχαήλ ἀπὸ τόν αὐτοκράτορα Λέοντα²⁶.

Β. Ὅπως ἔχει ἤδη παρατηρηθεῖ, ἀξιολογημένη εἶναι ἡ περιγραφή στό βίον τοῦ Βασιλείου τῆς οἰκογένειας τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ²⁷.

"Ἦν δέ τῶν τηνικαῦτα βασιλέων ὁ Ρωμανός, Στέφανός τε ὁ υἱός αὐτοῦ καί Κωνσταντῖνος. Χριστοφόρου δέ τοῦ πρώτου υἱοῦ αὐτοῦ τελευτήσαντος καί Μιχαήλ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος ἀστέπτου μέν ὄντος βασιλικῆ δέ στολῆ καί κοκκίνοις ὑποδήμασι φαιδρυνομένου, δυναστεία ἀνείκαστος ἦν, τῶν τε ἰδίων καί μεγιστάνων καί ταξεωτῶν περί κύκλῳ αὐτῶν. Αὐτὴ δέ ἡ αὐγούστα θυγάτηρ μέν ἦν Ρωμανοῦ βασιλέως, ἀδελφὴ δέ Χριστοφόρου.

22. Ψ Συμεών, σ. 699-700 καί Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σ. 5.

23. Ψ Συμεών, σ. 697. Α. Μαρκόπουλος. Ἡ χρονολογία τοῦ Ψ Συμεών καί οἱ πηγές τῆς, σ. 173-4.

24. Liutprand, Antapodosis, I, 10, σ. 277 καί III, 33-34, σ. 309 καί Γενέσιος, σ. 80.

25. Στὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως, σ. 221 ἀναφέρεται ἡ ἀνακαίνιση ἀπλῶς τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὸ Βασίλειον.

26. Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σ. 158.

27. H. Grégoire - P. Orgels, L' invasion hongroise, σ. 149.

καί Στεφάνου καί Κωνσταντίνου τῶν υἱῶν Ρωμανοῦ. ἔγνημε δέ Κωνσταντῖνον τόν ἔκγονον μέν Βασιλείου τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως, υἱόν δέ Λέοντος τοῦ ὀρθοδόξου καί ἐλεήμονος. Ἡ γάρ Θεοδώρα ἡ δευτέρα σύμβιος Ρωμανοῦ τοῦ Βασιλέως τελειωθεῖσα ἤδη ἦν. Ἡ τε Σοφία ἡ τοῦ Χριστοφόρου σύμβιος, ἐκείνου τελευτήσαντος, κατηνέχθη τῆς βασιλείας. Πρώτη δέ ἡ Ἑλένη ὑπέρ τὰς λοιπὰς αὐγούστας ἐχρημάτιζε καθό καί ἀνηγορεύετο πρώτη τῶν ἄλλων" (Βίος VI1., σ. 303).

Σύμφωνα μέ τό κείμενο, ὁ Ρωμανός τήν ἐποχή τῆς συνάντησης του μέ τό Βασίλειο συμβασίλευε μέ τό γιό του Στέφανο καί τόν Κωνσταντῖνο²⁸. Ἀπό τό χωρίο παραλείπεται ἡ μνεῖα τοῦ Κωνσταντίνου, γιοῦ τοῦ Ρωμανοῦ, πού συμβασίλευε κι'αὐτός μέ τόν πατέρα του. Ἡ παράλειψη αὐτή πιθανό νά ὀφείλεται σέ σφάλμα τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα ἢ σέ παρανόηση κάποιου ἀντιγραφέα, πού θεώρησε ὡς διττογραφία τή μνεῖα δύο αὐτοκρατόρων μέ τό ἴδιο ὄνομα.

Ἀναφέρεται ἀκόμα στό κείμενο ὅτι ὁ πρωτότοκος γιός τοῦ Ρωμανοῦ, ὁ Χριστόφορος, εἶχε ἤδη πεθάνει καί ὅτι ὁ γιός τοῦ Χριστόφορου, Μιχαήλ, φοροῦσε τή βασιλική στολή καί τά κόκκινα πέδιλα, παρ' ὅλο πού δέν εἶχε στεφθεῖ αὐτοκράτορας.

Κατά τό βίο, στή συγκέντρωση τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας συμμετεῖχε ἐπίσης ἡ Ἑλένη, κόρη τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ καί σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. Ἡ Ἑλένη ἔφερε καί τόν τίτλο τῆς αὐγούστας. Πρίν ἀπό τήν Ἑλένη τόν ἴδιο τίτλο ἔφεραν ἡ Θεοδώρα, δεύτερη σύζυγος τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ καί μετά τό θάνατο τῆς Θεοδώρας, ἡ Σοφία, σύζυγος τοῦ Χριστόφορου. Μετά τό θάνατο τοῦ Χριστόφορου ἡ Σοφία ἐξέπεσε ἀπό τό ἀξίωμα της.

Ἡ πρωτοτυπία τῶν πληροφοριῶν πού περιέχονται σ'αὐτή τή διήγηση προκάλεσε τό ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν τοῦ βίου. Τά βασικά προβλήματα πού προκύπτουν ἀπό τίς πληροφορίες αὐτές εἶναι δύο: ἡ χρονολόγηση καί τό πλέγμα τῶν σχέσεων τῆς οἰκογένειας τῶν Λακαπηνῶν.

Οἱ Grégoire-Orgels πού ἀφιέρωσαν ἕνα σημαντικό τμήμα ἀρθροῦ τους ἀκριβῶς σ'αὐτό τό ἀπόσπασμα, χρονολογοῦν τήν περι-

28. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιά τόν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο.

γραφή στό 932. Τό συμπέρασμα τους βασίζουσι στόν τρόπο τῆς μνείας τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοφόρου, πού κατά τούς Grégoire-Orgels, ἀναφέρεται ὡς πρόσφατο γεγονός. Ἐπειδή ὁ Χριστόφορος πέθανε τό 931, θεωροῦν τό 932 ὡς πιθανότερη χρονολόγηση τῆς περιγραφῆς. Αὐτό τό συμπέρασμα τούς ὀδηγεῖ καί στή χρονολόγηση τῆς οὐγγρικής ἐπιδρομῆς, πού περιέχεται στό βίο καί γιά τήν ὁποία θά μιλήσουμε παρακάτω. Ὡστόσο ἡ διατύπωση "Χριστοφόρου... τελευτήσαντος" δέν δηλώνει ἀπαραίτητα πρόσφατο γεγονός. Ἐξάλλου τό ἴδιο τό κείμενο μᾶς παρέχει ἄλλα στοιχεῖα ἐνδεικτικά γιά τήν ἀκριβέστερη χρονολόγηση του.

Στό πρῶτο μέρος τῆς ἴδιας ἱστορικής διήγησης ὁ συγγραφέας μεταφέρει τό διάλογο Βασιλείου-Ἐλένης, πού ὅπως εἶδαμε ὑποδεικνύει ὡς χρόνο τῆς συνάντησης τό 937²⁹. Στό ἀπόσπασμα πού παραθέτουμε παραπάνω, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Μιχαήλ φοροῦσε τά ἐνδεικτικά σύμβολα τῆς βασιλείας καί "ἐφαιδρύνετο" γι' αὐτό. Ἡ ἐννοια τῆς λέξης αὐτῆς μπορεῖ βέβαια νά εἶναι ὅτι ὁ Μιχαήλ εἶχε βλέψεις μελλοντικές στή βασιλεία³⁰, μπορεῖ ὅμως ἀπλῶς νά δηλώνει ὅτι ὁ Μιχαήλ "ἐπαιζε τό βασιλέα", πράγμα ὄχι παράδοξο, ἀφοῦ τό 937 ὁ Μιχαήλ ἦταν παιδί. Σύμφωνα μέ τίς ἱστορικές πηγές ὁ Χριστόφορος ἄφησε τά παιδιά του ὀρφανά σέ πολύ μικρή ἡλικία χωρίς ἀκριβέστερο προσδιορισμό³¹. Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι τό 931 ὁ Μιχαήλ ἦταν 6 χρονῶν, ἡλικία πού μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς νηπιακή³², τό 937 σέ ἡλικία 12 χρονῶν μπορεῖ νά παίξει τό βασιλέα μέ τή δι-

29. Βλ. παραπάνω σ. 89.

30. Ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη, σ. 438 καί ὁ Ψ Συμεών, σ. 754, ἀναφέρουν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος μετά τήν ἔκπτωση ἀπό τό θρόνο τῆς οἰκογένειας τοῦ Λακαπνοῦ ἀφαίρεσε τά βασιλικά πέδιλα ἀπό τό Μιχαήλ, τόν χειροτόνησε κληρικό καί ἀργότερα τοῦ ἀπένευσε τούς τίτλους τοῦ μάγιστρο καί τοῦ ραΐκτορα.

31. "Ἐτελεύτησε δέ Χριστόφορος... τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἔτι νηπίων ὄντων", Συν. Θεοφ., σ. 420.

32. Ὁ Runciman (Romanus Lezarenus, σ. 78) μεταφράζει τήν ἔκφραση "νηπίων ὄντων" ὡς "early infancy". Στό βίο τοῦ Βασιλείου ὅμως (βίος Vil., σ. 316) ἀναφέρεται ἕνα παιδί τεσσάρων χρονῶν ὡς "ὑπομάζιον" πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ νηπιακή ἡλικία ἀρχίζει τουλάχιστον μετά τά κέντε.

πλή έννοια του ρήματος "φαιδρύνομαι". Αυτό θά ήταν άδιανόητο για ένα νήπιο τριών χρονών.

Ένα άλλο σημείο του βίου άποσπάσματος παρουσιάζει πολύ ένδιαφέρον. Πρόκειται για τή μνεία της θεοδώρας, πού στο βίο, αναφέρεται ως δεύτερη σύζυγος του Ρωμανού Λακαπηνού³³, πράγμα πού δέν παραδίδεται από καμιά άλλη πηγή. Σέ άλλο σημείο του βίου³⁴ υπάρχει ή επίσης μοναδική μαρτυρία ότι ο θεοφύλακτος, γιός του Λακαπηνού και μετέπειτα πατριάρχης, γεννήθηκε από δεύτερο γάμο, δηλαδή ήταν γιός της θεοδώρας. Είναι άγνωστο αν και άλλα παιδιά του Λακαπηνού προέρχονταν από τον δεύτερο γάμο του.

β. Η ΑΝΤΑΡΣΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑ (913)

Η ιστορική διήγηση Β.1 του βίου του Βασιλείου είναι ένα από τά συνθετότερα άποσπάσματα του κειμένου³⁵. Οι πληροφορίες πού μās δίνει για τήν άνταρσία του Κωνσταντίνου Δούκα μās παρουσιάζουν μιά πολύ ένδιαφέρουσα έκδοχή για τά γεγονότα πού συντάραξαν τήν Κωνσταντινούπολη τον Ίούλιο και τον Ίούλιο του 913³⁶. Έπειδή ή διήγηση αυτή διαφοροποιεί-

33. Το όνομα της θεοδώρας είναι γνωστό και από άλλοσ, Runciman, Romanus Lecapenus, σ. 67.

34. Βίος Ves., σ. 63.

35. Βίος Vil., σ. 291-295.

36. Συν. Θεοφ., σσ. 381-383, Ψ Συμεών, σσ. 718-721, Συν. Γεωργ. Μον., σσ. 874-877, Σκυλίτζης, σ. 197-200, Ζωναράς IV, σσ. 50-52, Karlin-Hayter, Βίος Εύθυμίου, σσ. 131-133. Αύτες οι πηγές δέν έχουν διηγηματική και πολιτική αυτετέλεια. Έτσι, σύμφωνα με τον Α. Καζάν, Χρονικά Σιμεονα Λογοφeta, VV 15, 1959, σσ. 125-143 ή Συν. Γεωργ. Μοναχού και ο Ψ Συμεών άποτελοϋν μορφές σύνταξης του χρονικού του Λογοθέτη, άνήκουν όμως σε δύο διαφορετικά στάδια καταγραφής. Κατά τον Α. Μαρκόπουλο, Η χρονογραφία του Ψ Συμεών και οι πηγές της, σ. 21-25, ή Συν. Θεοφ. άποτελεϊ σύνταξη πού άνήκει στην ίδια οίκογένεια κειμένων και βρίσκειται σε ιδιαίτερη σχέση με τον Ψ Συμεών. Δέν είναι λοιπόν παράξενες οι έκφραστικές και άλλες όμοιότητες των κειμένων. Η εξέταση είδικά του τμήματος πού αναφέρεται στην άνταρσία του Δούκα άποδεικνύει ότι πραγματικά κάθε μία απ' αυτές πρόσκειται σε κάποια παράταξη.

ται αίσθητά από τις αντίστοιχες μαρτυρίες των άλλων πηγών και αιοτελεῖ στό βίο τοῦ βασιλείου τή μόνη ένδειξη πολιτικῆς τοποθέτησης τοῦ συγγραφέα καί ἴσως ἔμμεσα καί τοῦ ἀγίου, ἀξίζει νά ἐξεταστεῖ ὡς ξεχωριστή μαρτυρία, σέ συνδυασμό μέ τίς υπόλοιπες πηγές καθώς καί ἀπό τήν ἀποψη τοῦ πολιτικοῦ προσανατολισμοῦ της. Ἀπό τήν ἐξέταση αὐτή ὀδηγοῦμαστε στή συναγωγή μερικῶν συμπερασμάτων γιά τό εἶδος τῆς πληροφορίας πού θέλει νά μεταδόσει ὁ συγγραφέας καί γιά τόν ἰδιαίτερο τρόπο γραφῆς τοῦ ἀποσπάσματος.

Σύμφωνα μέ τίς πηγές, ἡ ἀνταρσία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἔγινε λίγο μετά τό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Ἀλεξάνδρου, τόν Ἰούλιον τοῦ 913. Τή διήγηση τῆς ἀνταρσίας Κιουλουθελῖ στούς χρονογράφους ἡ εἶδηση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Βουλγάρων μέ τόν Συμεών, πού χρονολογεῖται τόν Αὐγουστο τοῦ 913. Ὁ βίος τοῦ Εὐθυμίου δίνει πιά συγκεκριμένα στοιχεῖα γιά τή χρονολόγηση τῆς ἀνταρσίας: θέλοντας νά τονίσει τήν ἀσυνεπῆ στάση τοῦ πατριάρχη Νικολάου ἀέναντι στή νόμιμη διαδοχή τῶν Μακεδόνων (τή στάση αὐτή ὑπαγόρευε ἡ ἐκδικητική μανία τοῦ Νικολάου, ἐπειδή νόμιζε ὅτι εἶχε παραγκωνιστεῖ ἀπό τήν ἐπιτροπή ἀντιβασιλείας) καί θεωρώντας τό Δούκα ὄργανο τῆς πατριαρχικῆς φιλοδοξίας ὁ βιογράφος τοῦ Εὐθυμίου χρονολογεῖ τήν ἔναρξη τῆς ἀνταρσίας στίς πρῶτες μόλις μέρες μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου³⁷. Ἡ εἶδηση αὐτή δέν ἐπαληθεύεται ἀπό τίς ἄλλες πηγές καί κυρίως ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τίς πληροφορίες πού δίνει γιά τό ἴδιο γεγονός ὁ βίος τοῦ Βασιλείου. Σύμφωνα μέ τό κείμενο τοῦ βίου, ὁ Δούκας θέλησε νά προλάβει κάθε ἐνδεχόμενη ἀντίδραση τῶν ἐπιτρόπων στήν ἐμφάνιση του στήν Κωνσταντινούπολη, καί γι' αὐτό ζήτησε ἀπό τοὺς ἴδιους, δηλαδή τόν πατριάρχη καί τά ἄλλα μέλη τῆς ἀντιβασιλείας, ἔγγυήσεις γιά τή ζωῆ του. Ἀκολούθησε ἀλληλογραφία μεταξύ Κωνσταντινούπολης καί Δούκα, πράγμα πού ὀπωσδήποτε ἀπομακρύνει ἀρκετά τήν ἐκδήλωση τῆς ἀνταρσίας ἀπό τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου. Μιά ἄλλη πληροφορία τοῦ ἴδιου κείμενου σχετική μέ τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Κωνσταντινούπολη λίγο πρίν ἀπό τήν ἀνταρσία ὀλοκληρώνει τά χρο-

37. Μήπω τῶν τρίτων (δηλ. ἀπό τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου) παρεληλυθότων, Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σ. 131.

νολογικά δεδομένα του βίου του Βασιλείου: η κακή διοίκησιν των επιτρόπων είχε προκαλέσει τή λαϊκή αντίδραση, κυρίως έναντίον του Νικολάου. Ταυτόχρονα έφθαναν είδήσεις για τίς βουλγαρικές επίδρομές, πού μερικές φορές κατέληγαν έξω σχεδόν από τά τείχη τής Κωνσταντινούπολης³⁸. Αύτες οί πληροφορίες προϋποθέτουν κάποια χρονικά περιθώρια ανάμεσα στην ανάληψη τής έξουσίας από τούς επιτρόπους και τήν έκδήλωση τής άνταρσίας, και μάς ύποχρεώνουν νά τήν τοποθετήσουμε πρός τά τέλη 'Ιουλίου ή άκόμα και στίς άρχές Αύγούστου του 913³⁹.

Τά καινούργια στοιχεία πού προσθέτει ο βίος του Βασιλείου στη διήγηση τής άνταρσίας, ή άλληλογραφία δηλαδή Δούκα - έπιτροπής αντιβασιλείας και ή λαϊκή αντίδραση σέ συνδυασμό και μέ τίς βαρβαρικές επίδρομές έχουν σκοπό νά τονίσουν τή νομιμοφροσύνη του Δούκα άπέναντι στον Πορφυρογέννητο Κωνσταντίνο και τή λαϊκή ύποστήριξη του κινήματός του, στοιχεία άπαραίτητα για τόν ιδεολογικό προσανατολισμό τής διήγησης, όπως θά δοϋμε παρακάτω.

'Από τίς χρονογραφικές πηγές καθώς και από τό βίο του Εϋθυμίου παραδίδεται ή πληροφορία ότι ο Νικόλαος κάλεσε ο έπιτροπος μέ γράμμα του τό Δούκα στην Κωνσταντινούπολη⁴⁰. Στο βίο του Βασιλείου αναφέρονται όχι μία αλλά τρεις άπαντήσεις του Δούκα σέ ισάριθμα γράμματα τής έπιτροπής.

'Η πληροφορία για τή λαϊκή αντίδραση στην κακή διοίκησιν των επιτρόπων άπουσιάζει από όλες τίς χρονογραφικές πηγές του 10ου αιώνα.

'Από τίς ίδιες πηγές άπουσιάζει επίσης ή μνεία τής αίτίας αύτης τής λαϊκής δυσαρέσκειας, δηλαδή οί βαρβαρικές επίδρομές πού συνδέονται στο βίο μέ τήν έκδήλωση τής άνταρσίας. Στη σχετική όμως διήγηση του Σκυλίτζη διακρίνουμε όρισμένες όμοιότητες μέ τίς πληροφορίες του βίου του Βασιλείου, τουλάχιστον σ' αυτό τό σημείο:

38. Βίος Vll., σ. 291.

39. Γράμμα όμως του πατριάρχη Νικόλαου προς τόν Συμεών, πού χρονολογείται στις άρχές 'Ιουλίου 913, αναφέρει τήν άνταρσία του Δούκα ως γεγονός ήδη τετελεσμένο, βλ. Jenkins-Westerink, Nicholas I Letters, κριτική έκδοση και άγγλ. μεταφ. (CFHB 6), Dumbarton Oaks 1973, άρ. 5, στίχοι 92-121. Δέν είναι έκομένως ιστορικά έξακριβωμένα ή άποστολή τριών γραμμάτων πού προϋποθέτει ότι ή άνταρσία έγινε στην άρχή τουλάχιστον του 'Ιουλίου. Βλ. και Grumel, Les rēgestes, άρ. 644.

40. Συν. θεοφ., σ. 381-382, Σκυλίτζης, σ. 197, Karlin-Hayter, Βίος Εϋθυμίου, σ. 131.

Βίος Βασιλείου ⁴¹

- άπρεπή τινα επί τοῦ δημοσίου ἐπράττοντο
- Τά κύκλω ἔθνη ἀδεία χρησάμενα τά περίε τῆς πόλεως ἐληΐζοντο
- στασιαζούσης τῆς πόλεως κατά Νικολάου ὡς οὐ δεόντως τῆς πόλεως ἐπιτροπεύοντος

Σκυλίτζης ⁴²

- ἀκέφαλον εἶναι τήν βασιλείαν καί κακῶς διεξάγεσθαι
- μικρόν ὄσον κινδυνεύειν (δηλ. τήν βασιλείαν) ὀλεθρίῳ κινδύνῳ ὑποπεσεῖν

Ἡ σχέση τῶν παραπάνω πληροφοριῶν τοῦ συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου καί τῆς χρονογραφίας τοῦ Σκυλίτζη, πού ἀπουσιάζουν ἀπό τίς ἄλλες πηγές, θά πρέπει ἴσως νά ἀποδοθεῖ στήν προσπάθεια τῶν δύο συγγραφέων νά δικαιολογήσουν τήν ἀνταρσία τοῦ Δούκα. Ἡ ἀνικανότητα τῆς ἀντιβασιλείας νά χειριστεῖ τά δημόσια πράγματα πρὸς ὄφελος τῶν ὑπηκόων ἀποτελοῦσε θεμιτό κίνητρο γιά τήν ἀνατροπή τῆς ἰσχύουσας τάξης καί τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς καινούργιας καί ἰσχυρότερης.

Ἀνάλογα μέ τίς πληροφορίες τους σχετικά μέ τά αἷτια καί τό χρόνο τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα οἱ πηγές μποροῦν νά χωριστοῦν σέ τρεῖς κατηγορίες:

A. Στίς χρονογραφικές πηγές, πού ἐκτός ἀπό τό Σκυλίτζη, Εεχωρίζουν τήν ἔναρξη τῆς ἀνταρσίας ἀπό τίς βουλγαρικές ἐπιδρομές. Ἀνάμεσα στό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου (Ἰούνιος 913) καί στίς ἐπιδρομές (Αύγουστος 913) τό χρονικό διάστημα ἀπότά μέσα Ἰουνίου 913 ὡς τίς ἀρχές Αύγούστου, τό καλύπτει ἡ διήγησις τῆς ἀνταρσίας τοῦ Δούκα.

B. Στό βίο τοῦ πατριάρχη Εὐθυμίου, πού χρονολογεῖ τήν ἀνταρσία στίς πρῶτες μέρες μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου, χωρίς νά κάνει μνεῖα βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Αὐτός ὅμως ὁ χρονολογικός προσδιορισμός εἶναι πολύ στενός καί προϋποθέτει παλαιότερη συνεννόηση Νικολάου-Δούκα, πού δέν ἀναφέρεται ἀπό καμιᾶ ἄλλη πηγή.

41. Βίος V11., σ. 291.

42. Σκυλίτζης, σ. 197.

Γ. Στο βίο του Βασιλείου και στον Σκυλίτζη πού συμφωνούν ως προς τή διαπίστωση τῶν αἰτίων πού ὀδήγησαν στήν πρόσκληση τοῦ Δούκα καί στήν ἐκδήλωση τῆς ἀνταρσίας. Ἐνῶ ὁμοίως ὁ Σκυλίτζης ἀκολουθεῖ στή χρονολόγηση τίς μαρτυρίες τῶν ἄλλων χρονογραφικῶν πηγῶν, τά στοιχεῖα πού περιέχει ὁ βίος τοῦ Βασιλείου ἀπομακρύνουν τήν ἐναρξη τῆς ἀνταρσίας ἀπό τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Παρακάτω ἐξετάζουμε τή διήγηση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου χωρίζοντας τήν σέ δύο μέρη. Στο πρῶτο ἐξετάζονται οἱ μαρτυρίες τοῦ κειμένου σέ σύγκριση μέ τίς πληροφορίες ἀπό τίς ἄλλες πηγές. Στο δεύτερο ἐξετάζονται τά σημεῖα ὅπου ὁ συγγραφέας τοῦ βίου πρωτοτυπεῖ.

1.1. Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Ὁ ρόλος τοῦ πατριάρχη Νικόλαου στήν προετοιμασία καί στήν ἐξέλιξη τῆς ἀνταρσίας τοῦ Δούκα ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερα ἀπό τίς χρονογραφικές καί τίς ἀγιολογικές πηγές.

Σύμφωνα μέ τό βίο τοῦ Βασιλείου, ὁ Νικόλαος ἀποφάσισε νά καλέσει τόν Κωνσταντῖνο Δούκα στήν Κωνσταντινούπολη, θέλοντας νά ἐξασφαλίσει τή συνδρομή του γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ὀγκύμενης ἐναντίον του λαϊκῆς ἀντίδρασης ἐξαιτίας τῆς κακῆς τοῦ διοίκησης καί γιά νά τόν χρησιμοποιήσει στήν ἀπόκρουση τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν. Ἡ πρόσκληση τοῦ Δούκα ὀφειλόταν στίς μεγάλες στρατιωτικές ἱκανότητές του. Γύρω ἀπό τό Δούκα, πού ἀνήκε σέ σημαίνουσα στρατιωτική οἰκογένεια⁴³, εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἤδη ἀπό τά νεανικά του χρόνια, ὀλόκληρη χρησιμολογία, πού προέβλεπε τήν ἀνοδό του σέ ὑψηλότατα ἀξιώματα⁴⁴. Ἀπώτερος σκοπός τῆς πρόσκλησής του ἦταν ἡ στέψη του ὡς συναυτοκράτορα⁴⁵.

43. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἦταν γιός τοῦ Ἀνδρόνικου Δούκα, στρατηγοῦ στήν Ἀνατολή καί ἀραβομάχου. Ὁ Ἀνδρόνικος Δούκας ἐγίνε ἰδιαίτερα γνωστός ἀπό τήν ἐποχή τῆς φυγῆς του στήν Καβάλα, φρούριο κοντά στό Ἰκόνιο: τή φυγή του τήν ὑπαγόρευσαν οἱ κακές του σχέσεις μέ τόν παρακοιμώμενο Σαμωνᾶ (D.I. Polemis, *The Doukai, A contribution to byzantine prosopography*, Λονδίνο 1968, ἀρ. 2).

44. Βλ. παρακάτω, σ. 128 κέξ.

45. "συμβασιλεύειν τε αὐτῷ καί Κωνσταντῖνον τόν ἐν τῇ κορυφῇ γεγεννημένον" Βίος Vll., σ. 291.

Ὁ βίος τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου ἀποδίδει τὴν πρωτοβουλία τοῦ Νικόλαου νὰ καλέσει τὸ Δούκα στὴν ἐπιθυμία του, νὰ ξαναπάρει στὰ χέρια του τὰ ἡνία τοῦ κράτους, ἐπειδὴ ἀγνοοῦσε τὴν πρόθεση τοῦ Ἀλέξανδρου πού πέθαινε, νὰ τὸν ὀρίσει ἐπίτροπο τοῦ ἀνήλικου Πορφυρογέννητου⁴⁶.

Τὴν ἐκδοχὴ τοῦ βίου τοῦ Εὐθυμίου ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη, προσθέτοντας ὅτι ἡ πρόσκληση ἐγίνε μετὰ τὴν συγκατάνευση καὶ τῶν μεγιστάνων, φίλων τοῦ Δούκα⁴⁷.

Ὁ Ψευδοσυμεών καὶ οἱ χρονογράφοι πού παραδίδουν παραπλήσιο κείμενο δὲν ἀναφέρουν καθόλου τὴν ἀνάμιξη τοῦ Νικόλαου. Γι' αὐτούς ἡ πρωτοβουλία προῆλθε ἀποκλειστικά ἀπὸ τοὺς μεγιστάνες⁴⁸. Ἡ παράλειψη τῆς συμμετοχῆς τοῦ Νικόλαου ἀλλοιώνει τὸ χαρακτήρα τῆς πρόσκλησης τοῦ Δούκα καὶ ὅλη ἡ ὑπόθεση παρουσιάζεται ὡς ἀριστοκρατικὴ συνωμοσία. Πρέπει ἀκόμα νὰ σημειωθεῖ ὅτι μόνον αὐτὲς οἱ πηγὲς δίνουν αὐτὴ τὴν ἀποκλειστικὰ πολιτικὴ διάσταση στὴν ἐξέργεση τοῦ Δούκα καὶ τῶν συμμάχων του.

Ὁ Σκυλίτζης ἀκολουθεῖ μιὰν ἐκδοχὴ πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὸ βίο τοῦ Βασιλείου καὶ στὴ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη, γράφοντας ὅτι τὸν Δούκα τὸν κάλεσαν οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς του μετὰ τὴ συγκατάνευση τοῦ Νικόλαου. Προσθέτει μάλιστα καὶ ἓνα ἄλλο σημαντικό στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀπήχησης τῆς ἀνταρσίας: τὴ σύμφωνη γνώμη τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ στὴν πρόσκληση τοῦ Δούκα⁴⁹. Ὅπως θὰ δοῦμε τὸ ἴδιο στοιχεῖο, ἀλλὰ μετὰ ἄλλη μορφή, περιέχεται καὶ στὸ βίο τοῦ Βασιλείου.

Σύμφωνα μετὰ τὴ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη καὶ τὸν Σκυλίτζη, ὁ Νικόλαος, κύριος συντελεστὴς τῆς πρόσκλησης τοῦ Δούκα, τοῦ ἔστειλε ἓνα ἐπίσημο πατριαρχικὸ γράμμα. Γράμμα πρὸς τὸ Δούκα ἀναφέρουν ἀκόμα καὶ ὁ βίος τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου καὶ ὁ

46. Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σ. 131.

47. Συν. Θεοφ., σ. 381-382.

48. Ψ Συμεών, σ. 718, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 874-875.

49. Σκυλίτζης, σ. 197.

βίος του Βασιλείου που πρωτοτυπεί στο σημερο αυτό όπως θα δούμε παρακάτω⁵⁰. Μόνο όμως στις δύο πρώτες πηγές αναφέρονται λεπτομέρειες για την υπόθεση της αποστολής του γράμματος. Τό γράμμα του Νικόλαου ανέλαβε να παραδώσει στον Δούκα ο Ἀρτάβασδος, ιερέας την εποχή εκείνη, που για ανταμοιβή του διορίστηκε πρωθιερέας της Ἀγίας Σοφίας. Δεν αναφέρεται τότε ακριβώς προωθήθηκε ο Ἀρτάβασδος στη θέση του πρώτου ναού ιερέα του μεγαλύτερου ναού της ὀρθοδοξίας⁵¹. Για τή χρονολόγηση του γεγονότος αυτού δύο είναι οι πιθανές ἐκδοχές. Ὁ Ἀρτάβασδος έγινε πρωθιερέας ἢ ἀμέσως μετά τήν ἀποστολή του, ἢ ὁποτεδήποτε, ἀλλά καί μόνο γιατί ἀπέδειξε τήν ὑπακοή του στον πατριάρχη καί γιατί ἴσως στήν κατάλληλη περίσταση ἀπέκρουσε τή συμμετοχή του Νικόλαου στήν προπαρασκευή της ἀνατροπής της ἀντιβασιλείας⁵².

Στόν πίνακα που ἀκολουθεῖ δίνουμε σχηματικά τίς μνείες τῶν προσώπων καί του τρόπου πρόσκλησης του Δούκα σέ σχέση μέ τά κείμενα που τίς ἀναφέρουν.

	Βίος Βασιλ.	Βίος Εὐθ.	Συν. Θεοφ.	Ψ Συμ.	Ἐκκλ.
πρὶν τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου		+			
μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Νικόλαου Ἀλεξάνδρου	+		+		+
Μεγίστανες	+			+	+
Γράμμα πρὸς τὸ Δούκα	+	+	+	+	+

50. Ἡ ἀξιοκλισία τῆς κληρονομίας τῶν τριῶν γραμμάτων τοῦ Νικόλαου καί τῆς ἀντιβασιλείας πρὸς τόν Δούκα ἀμφισβητεῖται καί ἀπό τόν De Boor, Βίος Εὐθυμίου, σ. 200-202 καί τόν Grumel, Les Regestes, ἀρ. 640.

51. Συν. Θεοφ., σ. 381-382, Ἐκκλ. τῆς, σ. 197.

52. Ὁ De Boor, Βίος Εὐθυμίου, σ. 202, θεωρεῖ ὀρθή τήν ἀποψη τῆς Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη σχετικά μέ τὸ ρόλο τοῦ πατριάρχη Νικόλαου. Ἀντίθετα ἡ Ἀλκμήνη Ζαφράκα-Σταυρίδη, Ἡ συνάντηση Συμεών καί Νικόλαου, σ. 50, ἀμφιβάλλει γιὰ τήν ἀνάμιξη τοῦ πατριάρχη στήν ἀνταρσία τοῦ Δούκα.

1.2. Η ΕΒΕΛΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΡΣΙΑΣ

<p>I. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας ἔφθασε νύχτα στήν Κωνσταντινούπολη μαζί μέ τούς "ἐκκρίτους" τοῦ στρατεύματος. Ὁλονύχτια συγκέντρωση στό σπίτι τοῦ πεθεροῦ του, Γρηγοῤᾤ Ἰβηρίτζη.
(Βίος Εὐθυμίου, Συν. Θεοφ. Ψ Συμεών, Σκυλίτζης)   I. 1. Ὁ Δούκας ἐπιδεικνύει τό γράμμα τοῦ πατριάρχη.
(Βίος Εὐθυμίου.)</p>	<p>Ὁ Δούκας ἔφθασε στήν Κωνσταντινούπολη μαζί μέ τό στρατεύμα του μόλις ξημέρωσε.
(Βίος Βασιλείου)</p>
<p>II. Πρίν ἀκόμα ξημερώσει πολλές λαός μέ λαμπάδες καί ὄπλα φθάνει στήν πύλη τοῦ Ἰπποδρόμου⁵³ ἐπευφημώντας τό Δούκα.
(Συν. Θεοφ., Ψ Συμεών, Σκυλ.)</p>	
<p>III. Ὁ Δούκας βρίσκοντας κλειστή τήν πύλη καί μή μπορώντας νά τήν παραβιάσει ἐπιστρέφει καί κατασκηνώνει στόν Ἰππόδρομο. Σκοτώνεται ὁ πρωτοστράτορας.
(Συν. Θεοφ., Ψ Συμεών, Σκυλ.)</p>	<p>Ὁ Νικόλαος καί οἱ ἄλλοι ἐπίτροποι κλείνουν τίς πύλες τῶν ἀνακτόρων.
(Βίος Βασιλείου)</p>
<p>III. 1. Ὁ Νικόλαος διαγείρει τούς "ἐν ἀνακτόροις" κατά τοῦ Δούκα.
(Βίος Εὐθυμίου)</p>	

53. Πρόκειται γιά τήν πύλη μεταξύ Ἰπποδρόμου καί ἀνακτόρων, βλ. R. Guillard, Les portes de l' Hippodrome, JÖBG 4, 1955, σ. 62-63.

IV. Ἀπό τόν Ἰππόδρομο ὁ Δούκας καί τό στράτευμα τῶν περνοῦν τή Χαλκή καί φθάνουν ὡς τά ἔξκουβίτα. Ἐκεῖ τοὺς περιμένουν ὁ Ἰωάννης Ἐλαδᾶς, οἱ στρατιῶτες τῶν ἑταιρειῶν καί οἱ ἑλάτες.

(Συν. Θεοφ., Ψ Συμεών, Σκυλ.)

Ὁ Δούκας ὀρκίζει τοὺς στρατιῶτες τοῦ νά μὴν ἀντισταθοῦν μέ ὄπλα. Οἱ φρουροί τῶν ἀνακτόρων τοξεύουν ἀπό τά τείχη καί τόν τραυματίζουν θανάσιμα. Οἱ ὑπόλοιποι στρατιῶτες ὑποχωροῦν. Σκοτώνεται ὁ πρωτοστράτορας.

(Βίος Βασιλείου)

V. Πρῶτος σκοτώνεται ὁ γιός τοῦ Δούκα, Γρηγορᾶς, καί ἄλλοι ἀπό τοὺς προεξάρχοντες τοῦ στρατεύματος του. Προσπαθώντας νά ἐμψυχώσει τοὺς ὀπαδούς του ὁ Δούκας γλυστρά ἀπό τό ἄλογό του.

Κάποιος τόν σκοτώνει κόβοντας τό κεφάλι του.

(Συν. Θεοφ., Ψ Συμεών, Σκυλίτζης, Βίος Εὐθυμίου)

Ἀπό τή σύγκριση ἀνάμεσα στίς πηγές διαφαίνεται τόσο σημαντικές εἶναι οἱ διαφορές στή διήγηση τῶν γεγονότων. Οἱ χρονολογικές πηγές, πού ὡς ἕνα σημεῖο δέν ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἱστορική ἀκρίβεια, καταγράφουν τά γεγονότα ἀνάλογα μέ τήν πολιτική τοποθέτηση τους καί δίνουν πολλές συγκεκριμένες πληροφορίες. Ἀντίθετα, οἱ ἀγιολογικές πηγές - καί ἡ διαπίστωση ἰσχύει ἐδῶ περισσότερο γιά τό βίος τοῦ Βασιλείου - ἀρκοῦνται ἀπλῶς νά περιγράψουν τά γεγονότα καί ἐνδιαφέρονται περισσότερο γιά τήν ἐρμηνεία τους. Μέ τήν ἀντιπαράθεση τοῦ Κακοῦ πρός τό Καλό ὁ ἀγιολόγος ὅπως εἶναι φυσικό φωτίζει ὅσα πρόσωπα καί ὁσές πράξεις τόν βόηθοῦν νά ἐπιτύχει τόν ἠθικό χαρακτήρα τῆς ἀφήγησής του.

Είδικά στη διήγηση τῆς ἀνταρσίας ὅπως παραδίδεται ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου παρατηροῦμε ὅτι:

α. Τρία σημεῖα τονίζονται: ἡ ἀφιξη τοῦ Δούκα στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ μεταστροφή τοῦ πατριάρχη καί ἡ ἀποτυχία τῆς ἀνταρσίας. Αὐτά μόνο τά τρία στοιχεῖα ἀποτελοῦν τόν κύριο κορμό τῆς ἀφήγησης.

β. Παραλείπονται ὅλα τά στοιχεῖα πού στίς χρονογραφικές πηγές δίνουν τό χαρακτήρα τῆς ἀνταρσίας: ἡ οἰκογενειακή συνωμοσία Δούκα-Ἰβηρίτζη τήν παραμονή τῆς ἐξέργεσης, τά ὀνόματα τῶν κύριων συντελεστῶν τῆς πού τήν ἐντάσσουν στήν κατηγορία τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐξεγέρσεων, ἡ πορεία τοῦ Δούκα μέσα στήν Κωνσταντινούπολη καί ἡ σύγκρουση του μέ τά τακτικά στρατεύματα πού φρουροῦσαν τά ἀνάκτορα.

γ. Τονίζεται ὅτι ἡ πραγματική αἰτία τῆς ἀποτυχίας πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στή λαθεμένη στρατηγική πού ἀκολούθησε ὁ Δούκας στήν πολιορκία τῶν ἀνακτόρων. Οἱ χρονογραφικές πηγές ἀναφέρουν μέ ἔμφαση τή λαϊκή ἀπήχηση τῆς ἀνταρσίας μέ τή συμμετοχή ἐνοπλῶν ὀμάδων⁵⁴, πού ἀκολούθησαν τό Δούκα στήν πορεία του μέσα στήν Κωνσταντινούπολη. Στή συγκεκριμένη ὁμως στιγμή τῆς σύγκρουσης οἱ ὀμάδες αὐτές φάνηκαν ἀτελέσφορες, εἴτε γιατί ἡ προπαρασκευή τους δέν ἦταν κατάλληλη, εἴτε ἀπό σφάλμα τοῦ στρατηγοῦ. Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου δίνει μίαν ἀρκετά περίεργη ἐξήγηση γιά τήν ἀποτυχία τοῦ Δούκα: τήν ἀποδίδει στόν ὄρκο πού ἔδωσαν οἱ στρατιῶτες καί ὁ λαός πού τόν ἀκολούθησε νά μή χρησιμοποιοῦν ὅπλα γιά ἀμυνα ἢ ἐπίθεση⁵⁵. Ὁρίζοντας τόν θεό κριτή τῶν πράξεων, τόσον τῶν δικῶν του ὅσο καί τῶν ἀντιπάλων, ὁ Δούκας μεταφέρει τήν ἐξέλιξη τῆς ἀνταρσίας ἀπό τό φυσικό στό μεταφυσικό ἐπίπεδο, ὅπως ἀρμόζει στόν ἠθοπλαστικό χαρακτήρα ἐνός βίου ἀγίου.

54. "μετά λαμπάδων καί λαοῦ πολλοῦ καί ὀπλων", Συν. Θεοφ., σ. 382, Ψ Συμμένων, σ. 719, Συν. Γεωργίου Μον., σ. 975, Σκυλίτζης, σ. 198.

55. Βίος Vil., σ. 293.

1.3. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΡΣΙΑΣ

Μέ τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἡ τύχη τῆς ἀνταρσίας εἶχε πιά κριθεῖ. Δέν θά εἶχε ἀλλωστε νόημα ἡ συνέχιση τῆς τῆ στιγμῆ πού τό κύρια ἐνδιαφερόμενο πρόσωπο δέν ὑπῆρχε πιά. Ἐντυπωσιακά πάντως ἦταν τά μέτρα πού πήραν οἱ ἐπίτροποι γιά νά πατάξουν κάθε ἐνδεχόμενη ἀναζωπύρωση τῆς. Οἱ χρονογραφικές πηγές δίνουν πλούσιες πληροφορίες, ἀναφέροντας ὀνομαστικά τοὺς ἀξιωματικούς ἐκείνους πού κατηγορήθηκαν ὡς συνεργάτες τοῦ Δούκα καί τιμωρήθηκαν ἀνήλεα⁵⁶. Ὁ κατάλογος τῶν συνεργατῶν τοῦ

56. Συν. Θεοφ., σ. 384, Ψυμεών, σ. 720, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 876-877. Ὁ πληρέστερος κατάλογος ἀπό τόν Σκυλίτζη, σ. 199.
- Ὁ μάγιστρος Γρηγοῦρ Ἰβηρύτζης καί ὁ Λέων Χοιροσφάκτης ἐγένον διὰ τῆς βίας μοναχοὶ στή Στουδίου.
- Ὁ Ν. Adontz, *Les Taronites en Arménie et à Byzance I*, Byz 9, 1934, σ. 737, ταυτίζει τόν Γρηγοῦρ, ἰδιοκτήτη προαστείου στήν Κελτιζηνή μέ τόν Γρηγοῦρ Ἰβηρύτζη. Ἡ ταύτιση εἶναι κολύ ἀμφίβολη, βλ. D.A.I., *Commentary*, σ. 164. Γιά τή σταδιοδρομία καί τήν προσωπικότητα τοῦ Χοιροσφάκτη βλ. G. Kolias, *Léon Choïrosphactès, Magistre proconsul et patrice*, (*Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie* 31), Ἀθήνα 1936. Γιά τή σχέση του μέ τήν οἰκογένεια τῶν Δουκῶν βλ. R.J.H. Jenkins, *Leo Choïrosphaktes and the saracen Vizir*, ZRVI 8, (= *Mélanges Ostrogorsky I*), 1963 (*Studies on byzantine history* ἀρ. XI) σσ. 167-175.
- Ὁ Κωνσταντῖνος Ἑλλαδικός ἀφοῦ διακομμεύτηκε ἐγένε μοναχός στή Δαλμάτου.
- Τό μοναστήρι Δαλμάτου ἀπό τόν 7^ο αἰ. χρησίμευε ὡς φυλακή πολιτικῶν κατὰ δίκων, R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. I. Le siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique, III. Les églises et les monastères*, Παρίσι 1969, σσ. 86-89.
- Ὁ Λέων Κατακαλίτζης καί ὁ Ἀβεσαλῶν Ἀροτῶς ἐξορίστηκαν.
- Ὁ Ἀβεσαλῶν Ἀροτῶς ἦταν ἴσως συγγενής ἀπό κλάγια γραμμή τοῦ Κρηνίτη Ἀροτῶ. στρατηγοῦ στήν Πελοπόννησο περί τό 920, βλ. D.A.I., κεφ. 50, σ. 234 καί D.A.I., *Commentary*, σ. 165 καί 186.
- Ὁ Κωνσταντῖνος, γιός τοῦ Εὐλαμπίου, θανατώθηκε μέ εἶφος στόν ἰκπρόδρομο.
- Ὁ ἀσηκρήτις Νικητής καί ὁ Κωνσταντῖνος Λίψ διέφυγαν.
- Ὁ Κωνσταντῖνος Λίψ χρημάτισε πρωτοσκαθάρος, πατρίκιος καί μέγας ἐταιρειάρχης ἀρκετά χρόνια μετά τήν καταστολή τῆς ἀνταρσίας τοῦ Δούκα. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ ὑποστήριξη πού παρέσχε στό Δούκα συχωρέθηκε ἀργότερα ἀπό τήν αὐτοκράτειρα Ζωή, R. Guiland, *Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII Porphyrogennète (913-959)*, *Silloge byzantine in onore di S.G. Mercati (=SBN 9)*, σ. 204-205 (= *Recherches sur les institutions II*, 188-189) καί D.A.I., *Commentary*, σ. 162.
- Ὁ Αἰγίδης καί οἱ ἄνθρωποι του ἀνασκοποκίστηκαν.
- Ὁ Στέφανος, γιός τοῦ Δούκα, εὐνοουχίστηκε.
- Ἔτσι ὁ μικρότερος γιός τοῦ Δούκα ἐγένε ἀνίκανος νά διεκδικήσει τό θρόνο, Polemis, *The Doukai*, ἀρ. 5 καί τοῦ ἴδιου, *Some Erroneous identification in the Chronicle of Skylitzes*, Bsl 26, 1965, σ. 79-80.

Δούκα πού έξοντώθηκαν ή έξορίστηκαν δείχνει πόσοι ήταν οι εκπρόσωποι τής ανώτερης τάξης πού πήραν μέρος στην άνταρσία⁵⁷, καί αυτό κατά κάποιο τρόπο καθιστά άμφίβολο τόν λαϊκό χαρακτήρα της.

Ό βίος του Εύθυμίου, καί ακόμα περισσότερο ό βίος του Βασιλείου, δέν ενδιαφέρονται γι'αυτή τήν πλευρά των πραγμάτων. Στίς χρονογραφικές πηγές άπλως αναφέρεται, στίς άγιο-λογικές όλως τονίζεται τό μέγεθος τής σφαγής του άμαχου πληθυσμού, μιās σφαγής χωρίς προηγούμενο⁵⁸. Ό άριθμός πού δίνουν αυτά τά κείμενα είναι ίσως υπερβολικός, όπως όποτε όμως άπηχεί τά δρακόντεια μέτρα πού έλαβε ή κυρίαρχη καί παντοδύναμη έπιτροπή άντιβασιλείας. Θύματα δέν ήταν μόνο όσοι κατείχαν ύψηλά άξιώματα στό στράτευμα ή στην ύπαλληλική ιεραρχία, αλλά καί πολλοί άνθρωποι του λαού πού μέ τόν έναν ή τόν άλλο τρόπο πήραν μέρος στην άνταρσία. Οι χρονογράφοι δέν χαρακτηρίζουν ήθικά τούς υπεύθυνους τής σφαγής, αφήνουν όμως νά διαφανεί ή άποστροφή τους γιά τήν έξόντωση τόσων ανθρώπων καί μάλιστα ανθρώπων πού είχαν προσφέρει ύπηρεσίες στην αυτοκρατορία⁵⁹. Αντίθετα οι άγιολογικές πηγές, έχοντας ως κύριο σκοπό τή στηλίτευση τής άνηθικότητας καί κυρίως τής

57. "Άλλη έρμηνεία δίνει στό χαρακτήρα τής άνταρσίας ό A.P. Každan, Psa-
mafijskaja khronika, σ. 135-6, ύποσ. 8 καί Sočial'ni sostav nase-
lenija vizantijskikh gorodon v ix- xv vv., 8, 1956, σ. 90. Γιά τόν
Každan ό λαϊκός χαρακτήρας τής έξέργησης σημαίνει άπλως τήν πρόσ-
καιρη συμμαχία του λαού τής Κωνσταντινούπολης μέ τήν έπαρχιακή ά-
ριστοκρατία. έπικεφαλής αυτής τής συμμαχίας ήταν ό Νικόλαος Μυστι-
κός πού τήν τελευταία στιγμή θέλησε νά σώσει, κλειζόμενος άλλωστε
καί από τήν έπιτροπή άντιβασιλείας, τό νόμιμο διάδοχο του θρόνου,
ύποκύπτοντας έτσι στην κρωτοεμφανιζόμενη δυναστική ιδεολογία.

58. "όκτακόσιοι γάρ ταύτη τή ήμέρα έν τῷ τοιούτῳ παρακτώματι έτελεύτη-
σαν", Karlin-Hayter, Βίος Εύθυμίου, σ. 133. "φασί δέ τινες ότι
πλέον ή τρισχιλίους τῷ τηνικαῦτα άναιρεθῆναι ύπ'αυτῶν", Βίος Vll.
σ. 294.

59. "πολλούς αν των έν τέλει τότε άνηλεως καί άναιτίως οι λεγόμενοι οἱ-
τοι έπίτροποι άπέκτειναν, εί μή τινες των δικαστῶν τούτου τής ά-
δίκου όρμῆς άνεχαύτισαν είπόντες αυτοῖς, ως καιδός όντος του αυ-
τοκράτορος βασιλέως πῶς άνευ τής κελεύσεως αυτού τολμᾶτε ταῦτα
διακράττεσθαι; "Συν. θεοφ., σ. 383, Ψ Συμεών, σ. 721, Συν. Γεωργ.
Μον., σ. 877 καί Σκυλίτζης, σ. 200.

άνηθικότητας του ίδιου του πατριάρχη ταγμένου από τη φύση του λειτουργήματος του να διαφυλάσσει άκματο τό ήθικό και τήν εύημερία των πιστών, χαρακτηρίζουν μέ τά μελανότερα χρώματα τή συμπεριφορά του Νικόλαου στή συγκεκριμένη αυτή περίπτωση. Έτσι, ενώ ο Κωνσταντίνος Δούκας καταξιώνεται στή συνείδηση του βιογράφου του Βασιλείου ως μάρτυρας⁶⁰, ο πατριάρχης Νικόλαος πού απέτυχε στό ποιμαντικό έργο⁶¹ του θεωρείται βέβαιο ότι θά κριθεί και θά κατακριθεί στήν Τελική Κρίση.

1.4. ΟΙ ΠΡΟΦΗΤΕΙΕΣ

Γιά τίς σχέσεις του Κωνσταντίνου Δούκα μέ τή δυναστεία των Μακεδόνων κυκλοφορούσαν δύο προφητείες. Έμμεσα από τους χρονογράφους, πληροφορούμαστε ότι από τήν έποχή ήδη της έπιστροφής του Δούκα στήν Κωνσταντινούπολη μετά τήν αίχμαλωσία του στήν Άραβία είχε δημιουργηθεί γύρω από τό όνομα του ένας θρύλος. Αυτό τό θρύλο, πού ήταν γενικότερα συνδεδεμένος μέ τό όνομα Κωνσταντίνος, γνώριζε ο αυτοκράτορας Λέων ο ς'. Έτσι, στή στιχομυθία του μέ τό Δούκα, ο Λέων τόνισε ότι ή προφητεία δέν άφορούσε εκείνον αλλά τό γιό του, τόν Πορφυρογέννητο Κωνσταντίνο. Τή βεβαιότητα ότι ή διαδοχή του στό θρόνο ήταν έξασφαλισμένη μέ θεοσημείες τήν είχε ο Λέων από "θείους άνδρες" πού είχαν τήν ικανότητα να προβλέπουν τά μέλλοντα. Η προφητεία δέν περιοριζόταν στήν υπόδειξη του άληθινού προσώπου πού μέ τό όνομα Κωνσταντίνος θά γινόταν αυτοκράτορας, αλλά περιείχε και πληροφορίες για τήν τύχη του ψευδο-Κωνσταντίνου, πού θά έπιχειρούσε να άνατρέψει τήν προ καθορισμένη τάξη των πραγμάτων. Ο Λέων προειδοποίησε τόν Δούκα να άρκεστεί στή θέση πού είχε, άλλιώς άν έπιχειρούσε πράξεις άνώτερες από τίς δυνάμεις του, θά συγκρουόταν μέ τήν καθορισμένη από τό θεό ιεραρχία και ή τιμωρία του θά ήταν άμείλικτη: τό κεφάλι του χωρισμένο από τό σώμα του θά περνού-

60: "τό πνεύμα αυτού (δηλ. του Δούκα) τό άείμνηστον έν τοις κόλποις του Άβραάμ άπενεχθέν άναψυχήν ου τήν τυχοῦσαν έδέξατο... διά τουδε του κειρασμού τήν των ουρανών βασιλείαν άντέλαβε", Βίος Vll., σ. 295.

61. "Ο δέ (δηλ. ο Νικόλαος) λαβών μάχαιραν κατέσφαξε τά πρόβατα... βόθρον ώρύξε και ήτούμασε λάκκους και κρημνούς κατεσκεύασε και τά πρόβατα κατέκρημνισε", Βίος Vll., σ. 295.

σε από τήν πύλη τῶν ἀνακτόρων.⁶²

Τό δεύτερο μέρος τῆς προφητείας εἶναι ἴσως προφητεία ex eventu, ἀφοῦ εἶναι γνωστό ἀπό τοῦς χρονογράφους ὅτι πράγματι τό ἀποκεφαλισμένο σῶμα τοῦ Δούκα ἔμεινε ἄταφο καί χάθηκε, ἐνῶ τό κεφάλι του πέρασε τήν πύλη τῶν ἀνακτόρων καί ἐπιδείχτηκε στήν ἐπιτροπή τῆς ἀντιβασιλείας. Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου παραδίδει λεπτομερέστερα ἀπό κάθε ἄλλη πηγή τίς περιπέτειες τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ Δούκα.

Μετά τό τέλος τῆς μάχης, οἱ στρατιῶτες τοῦ Νικόλαου βρῆκαν τά σώματα τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καί τοῦ γιοῦ του; ἔκοψαν τά κεφάλια τους καί τά ἐπέδειξαν στήν ἐπιτροπή τῆς ἀντιβασιλείας γιά ἀναγνώριση. Γιά τήν πράξη τους αὐτή οἱ στρατιῶτες ἀμείφθηκαν ἀδρά. Τά σώματα τοῦ Δούκα καί τοῦ γιοῦ του, μαζί μέ ὅσους σκοτώθηκαν πολεμώντας στό πλευρό τους, ὕστερα ἀπό διαταγή τοῦ πατριάρχη ρίχθηκαν στή θάλασσα⁶³, ὥστε νά ἐξαφανιστοῦν καί νά μή δοθεῖ ἡ δυνατότητα σέ ὁπαδούς τους νά τά θάψουν⁶⁴.

Τό πρῶτο μέρος τῆς προφητείας, ἡ ἐνθρόνιση δηλαδή τοῦ Κωνσταντίνου, εἶναι πιθανό νά κυκλοφόρησε στήν αὐτοκρατορία. Οἱ γενικότερες συνθῆκες τῆς ἐποχῆς ἦταν ἀσφαλῶς πρόσφορες γιά τή δημιουργία καί τήν κυκλοφορία ἐνός παρόμοιου θρύλου. Ἡ μακεδονική δυναστεία μετά τήν ἀνάρρηση τοῦ Ἀλεξάνδρου, τελευταίου γιοῦ τοῦ Βασιλείου, εἶχε πάψει πιά νά προστατεύεται

62. Συν. θεοφ., σ. 373-374, Σκυλίτζης, σ. 188.

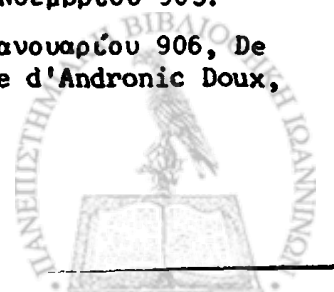
63. "Ἐίφει τήν τουτοῦ (δηλ. τοῦ Δούκα) ἀπέτεμε κεφαλὴν, ἥτις τῷ βασιλεῦ καταφανῆς ἄπασιν τῆς ἀπάτης εἰς ἀποτροπήν", Συν. θεοφ., σ. 383, Ψ. Συμεών, σ. 720." οἱ οὖν ἀνελόντες τόν Δοῦκαν, ἀποτεμόντες τὰς κάρας αὐτοῦ τε καί τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰσεκόμισαν αὐτάς ἐνώπιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νικολάου καί τῶν σὺν αὐτῷ, ἄσπερ θεασάμενοι καί γνωρίζαντες τινὰς καί δωρεὰς οὐ τὰς τυχοῦσας τοῖς ταῦτα δρᾶσασιν ἀπένειμαν. Καί προστάττουσι τῷ ὑπάρχῃ τῆς πόλεως, ἵνα ἀρθῶσι πάντων τῶν ἀναίρεθέντων τὰ λείψανα καί ριφῶσιν εἰς τήν θάλασσαν. Καί οὔτε ὡς χριστιανούς ὤκτειραν αὐτούς ὅπως κἄν τῇ ταφῇ παραδώσωσι τὰ ἐκεῖνων σκηνώματα... καί οὕτω μέν τό σῶμα αὐτοῦ ἰχθυόβρωτον ἐπί τῆς θαλάσσης γέγονε", Βίος Vll., σ. 294-295.

64. Στό σημείο αὐτό ὁ βίος τοῦ Βασιλείου θυμίζει κείμενα, πού μνημονεύουν τοῦς μεγάλους διωγμούς τῶν Χριστιανῶν (Εὐσέβιος, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, ἐκδ. G. Bardy, Sources chrétiennes 55, βιβλίο VIII, VI, 7 καί VIII, XIII, 1).

από την ισχύ της μυστηριώδους λέξης ΒΕΚΛΑΣ που καθόριζε τη συνέχεια της διαδοχής του Βασιλείου του Μακεδόνα⁶⁵. Άλλωστε ως τό 906 ο αυτοκράτορας Λέων, παρά τους τρεις γάμους του δεν είχε μπορέσει να αποκτήσει γιό, διάδοχο του και συνεχιστή της δυναστείας. Ο δρόμος έμενε άνοιχτός για όποιον άνατροπέα της δυναστείας θά είχε την ικανότητα να αποκτήσει έρείσματα στη λαϊκή συνείδηση, και σ' αυτό οι θρύλοι μπορούσαν να βοηθήσουν σημαντικά. Η έρμηνεία των προσκειμένων στον αυτοκράτορα (Κωνσταντίνος = ο γιός του Λέοντα) ήταν σύμφωνη με τά συμφέροντα της μακεδονικής δυναστείας. Άν όμως η προφητεία είχε συνδεθεί με τον Κωνσταντίνου Δούκα ήδη από την εποχή της φυγής του πατέρα του στην Καβάλα και ύστερα στην Ταρσό (906)⁶⁶, αυτό θά μπορούσε να έξηγησει και γιατί ο γιός του Λέοντα βαπτίστηκε τό 906, με τό όνομα Κωνσταντίνος και όχι Βασίλειος⁶⁷. Ύστερα από δύο χρόνια περίπου η ίδια προφητεία εξακολουθεί να συνδέεται με τον Κωνσταντίνου Δούκα, όταν επέστρεψε από την αίχμαλωσία, δεν αποκλεί-

-
65. Adontz, *La portée historique*, Byz 8, 1933, σ. 505 και κυρίως G. Moravscik, *Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I*, passim.
66. Διαφορετικές χρονολογήσεις της άνταρσίας του Άνδρόνικου Δούκα έχουν προταθεί από τους μελετητές: ο De Boor, Βίος Εύθυμίου, σ. 127, θεωρεί ως έτος της άνταρσίας τό 905 και χρονολογεί τη φυγή του Άνδρόνικου Δούκα στην Καβάλα και άργότερα στην Ταρσό τον ίδιο χρόνο. Ο V. Grumel, *La révolte d' Andronic Doux sous Léon VI. La victoire navale d' Himérios*, EO 36, 1937, σ. 206, χρονολογεί την έναρξη της άνταρσίας τό φθινόπωρο τό 906 και τη φυγή του Άνδρόνικου στην Ταρσό τό χειμώνα του 907. Ο Jenkins, *Leo Choirosphaktes and the saracene Vizir*, χρονολογεί την άνταρσία και τη φυγή στο διάστημα φθινόπωρου 905 - άνοιξης 906. Την ίδια χρονολογία προτείνουν οι Jenkins-Laourdas, *Eight letters of Arethas on the 4th marriage of Leo the Wise*, Έλληνικά 14, 1956, σ. 347 (=Studies on byzantine history άρ. VII) και ο D.I. Polemis, *The Doukai*, σ. 18. Ο A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, II. *La dynastie Macédonienne*, Βρυξέλλες 1968, σ. 181-196, χρονολογεί την έναρξη της άνταρσίας στο 905. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος γεννήθηκε τον Σεπτέμβριο του 905, De Boor, Βίος Εύθυμίου, σ. 127. Ο Jenkins, *Accuracy*, σ. 109, χρονολογεί τη γέννηση του Κωνσταντίνου μεταξύ 16ης Μαΐου και 27ης Νοεμβρίου 905.
67. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος βαπτίστηκε στις 6 Ιανουαρίου 906, De Boor, Βίος Εύθυμίου, σ. 127 και V. Grumel, *La Révolte d' Andronic Doux*, σ. 204 και Jenkins, *Accuracy*, σ. 105.

εται μάλιστα γι'αυτό τό λόγο νά στέφθηκε σέ τόσο μικρή ἡλικία ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (909)⁶⁸.

Ἡ δεύτερη προφητεία σχετικά μέ τήν τύχη τοῦ Δούκα χρονολογεῖται τήν ἐποχή τῆς ἀνταρσίας, χωρίς ἀκριβέστερο προσδιορισμό, καί προέρχεται ἀπό κάποιο ἀρνησίθρησκο Νικόλαο, πού ζοῦσε στήν Συρία. Σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τῶν χρονογράφων ὁ Νικόλαος ἔστειλε στόν λογοθέτη Θωμᾶ ἕνα μικρό κείμενο γραμμένο πάνω σέ ὕφασμα. Σ'αυτό τό κείμενο-προφητεία ὁ Δούκας ἀναφέρεται ὡς πυρρός πετεινός, πού θά ἐπιχειρήσει νά στασιάζει ἀλλά θά ἀποκρουσθεῖ ἀμέσως⁶⁹. Αὐτή ἡ δεύτερη προφητεία ὑπονοεῖ ἴσως τό γεγονός ὅτι ἡ ἀνταρσία δέν ἦταν πράξη αὐθόρμητη ἀλλά εἶχε προετοιμαστεῖ στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας. Πρέπει μάλιστα νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἴδιες πηγές πού μιλοῦν γιά τήν προφητεία τοῦ ἀρνησίθρησκου Νικόλαου τονίζουν καί τήν ἀσίγαστη ἐπιθυμία τοῦ Δούκα νά κατακτήσει τό θρόνο⁷⁰.

2. 1. ΤΑ ΛΑΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τό ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζουν τά λαϊκά στοιχεῖα στή διήγηση τῆς ἀνταρσίας τοῦ Δούκα ἐπιτείνεται ἀπό τό ὅτι τό ὄνομα καί ἡ δράση τοῦ ἥρωα συνδέθηκαν μέ τόν ἕνα ἢ τόν ἄλλο τρόπο μέ τό ἀκριτικό ἔπος καί τόν κύκλο τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν.

Ἐπικό στοιχεῖο εἶναι ἡ μυθοποίηση ἀπό τούς Ἄραβες τῆς προσωπικότητας τοῦ Δούκα. Ἀναφέρεται στό βίο τοῦ Βασιλείου ὅτι ὅταν ρωτοῦσε κανεῖς τούς Ἄραβες, γιατί τρέπονταν τόσο γρήγορα σέ φυγή μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ Δούκα ἐκεῖνοι ἀπαντοῦσαν: "ὅταν πρός ἡμᾶς οὗτος ἐκπορεύηται πρός συμπλοκὴν πολέμου, πῦρ φλέγον ἀπό τοῦ ἄσθματος τοῦ ἵππου αὐτοῦ ὀρώμεν ἔξερ-

68. Ph. Grierson-R.J.H. Jenkins, The Date of Constantine VII's coronation, Byz 32, 1962, σ. 204.

69. Συν. Θεοφ., σ. 383 καί Ψ Συμεών, σ. 720.

70. "Ὁ δέ (δηλ. ὁ Δούκας) ἄρξαι καί πρότερον αὐτήν (δηλ. τήν βασιλείαν) ὄνειροκολῶν καί τοῦ στέφους αἰεὶ ἐφιέμενος", Συν. Θεοφ., σ. 381, Ψ Συμεών, σ. 719, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 875.

χόμενον, πρὸς δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ὄπλων αὐτοῦ, καὶ κατακαίον ἡμᾶς ἔδαφίζει"⁷¹. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο συνδέεται μὲ ἕνα ἄλλο πού προηγείται χρονικὰ ἀλλὰ ἔπεται στὴ διήγηση καὶ ἔχει βασικὸ χαρακτήρα θεοσημείας. Πρόκειται γιὰ ἕνα ὄνειρο πού εἶδε ὁ Δούκας σὲ πολὺ νεαρὴ ἡλικία: "Ἰδού γύναιον ἐνδοξότατον πορφυροῦν καὶ ἵππος πύρινος ἅμα αὐτῇ, καὶ ἄρματα πῦρ φλέγον ἀφιέντα, καὶ εἶρηκέ μοι· ἀναστὰς ἐπίβηθι τῷ ἵππῳ τούτῳ. Καὶ ἐπέβην. Καὶ αὖθις· ὀπλίσθητι τοῖσδε τοῖς ἄρμασι. Καὶ ὀπλίσθην. Καὶ εἶπέ μοι· ἐκστήσονται οἱ ἐχθροὶ τοῦ υἱοῦ μου οἱ βλασφημοῦντες αὐτόν ἀπὸ προσώπου σου"⁷². Καὶ εὐθύς ἀπέστη"⁷³.

Τρία μοτίβα κοσμικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς καταγωγῆς καὶ χρήσης συναντοῦμε σ' αὐτὴ τὴν ἐνότητα: α. Τὸ μοτίβο τῆς Παναγίας ὡς ἐνδιάμεσου μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Στὴ συγκεκριμένη διήγηση λειτουργεῖ ὡς δωρητρία τοῦ μαγικοῦ μέσου, βοηθητικοῦ τῆς ἠρωικῆς πράξης. β. Τὸ μοτίβο τῆς μεταβίβασης σωματικῆς καὶ ἠθικῆς ρώμης μὲ τὴ δωρεὰ ὑπερφυσικοῦ ὄπλου. γ. Τὸ μοτίβο τοῦ πύρινου καβαλάου, ἀγίου-τιμωρητῆ τῆς ἀπειτίας.

Λαϊκὸ στοιχεῖο σὲ ἐπίπεδο ὕψους ἀποτελεῖ ἴσως καὶ ἡ χρήση τοῦ μοτίβου τοῦ τριπλασιασμοῦ τῆς πράξης. Στὴ διήγηση τῆς πρόσκλησης τοῦ Δούκα ἀπὸ τὸν πατριάρχη Νικόλαο καὶ τοὺς ἐπιτρόπους, ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται αὐτὸ τὸ μοτίβο γιὰ νὰ τονίσει τὴν ἐπιφυλακτικότητα τοῦ Δούκα ἀπέναντι στίς ὑποσχέσεις τῆς ἀντιβασιλείας, ὡς εἰσαγωγή ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐπιτυχὴ κατάληξη τῶν διαπραγματεύσεων καὶ κυρίως γιὰ νὰ ἀποδώσει τὸν μοιραῖο, καταναγκαστικὸ χαρακτήρα τῆς πράξης πού θὰ ἀκολουθήσει.

Οἱ διαπραγματεύσεις Δούκα - ἐπιτρόπων ἀκολουθοῦν τὴν ἐφεξῆς πορεία:

71. Βίος Vil., σ. 292.

72. Ἡ διόρθωση τοῦ ἀ' προσώπου μου σὲ β' πρόσωπο σου ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ νόημα τῆς φράσης.

73. Βίος Vil., σ. 292. Παρόμοια περιγραφή τῆς Παναγίας ὑπάρχει καὶ στὸ βίος τοῦ Ἀνδρέα Σαλοῦ, PG 111, 721.

- α. Ἐπιστολή Νικολάου - ἐπιτρόπων: καλοῦν τὸ Δούκα στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ τὸν στέψουν συμβασιλέα.
 Ἀπάντηση Δούκα: δέ θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἱκανὸ νὰ ἀναλάβει τὴ συμβασιλεία.
 Ἐπίπεδο προσωπικῶν σχέσεων καὶ ἰσότητος ἀνάμεσα στὶς δύο παρατάξεις.
- β. Ἐπιστολή δεύτερη Νικολάου-ἐπιτρόπων: τὴν παράκληση τῆς ἀντιβασιλείας συμερίζεται καὶ ὅλη ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία.
 Ἀπάντηση τοῦ Δούκα: θεωρεῖ τὸν ἑαυτό του ἀνάξιο νὰ συμβασιλεύσει καὶ φοβᾶται τὴ θεϊκὴ τιμωρία ἀν τολμήσει τέτοια ἱεροσυλία. Παράλληλα φοβᾶται ὅτι ἡ παράκληση αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλο παρά δοκιμασία τῆς νομιμοφροσύνης του.
 Ἐπίπεδο πολιτικὸ, ὅπου ἡ παράταξη τῆς ἀντιβασιλείας ἐνισχύει τὴ θέση τῆς ἐπιγαλούμενης τῆ γενικῆ συναίνεση.
- γ. Ἐπιστολή τρίτη Νικολάου-ἐπιτρόπων: δίνονται φρικτοὶ ὄρκοι γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τῶν προθέσεων τῶν ἐπιτρόπων πού στέλνουν ὡς ἐγγυήσεις τὰ ἐγκόλπια τους πού περιέχουν τίμιον εὖλο⁷⁴.
 Ὁ Δούκας ἔρχεται στὴν Κωνσταντινούπολη.
 Ἐπίπεδο θρησκευτικοῦ καταναγκασμοῦ πού προστίθεται στὴν πολιτικὴ πρόξη καὶ καθιστᾶ ἀναγκαστικὴ τὴν ἐλευση τοῦ Δούκα.

Ἄξισημείωτος εἶναι καθ'αυτὸς ὁ τριπλασιασμός τῆς ἀποστολῆς τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος στὸ Δούκα. Ἐκτός ὅμως ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς χρήσης τοῦ λαϊκοῦ αὐτοῦ διηγηματικοῦ στοιχείου, ἡ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῶν τριῶν γραμμάτων ἐπιτρέπει τὴ συναγωγή συμπερασμάτων σχετικὰ μὲ τὶς πολιτειακὲς ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέα τοῦ βίου, γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ μιλήσω με παρακάτω.

74. A. Frolov, *La Relique de la vraie Croix. Recherches sur le développement d' un culte* (Archives de l' Orient Chrétien 7) Παρίσι 1961, σ.231, ἄρ. 132.

ἐαυτό του Κωνσταντῖνο Δούκα⁷⁷. Μιά ἀπ'αυτές τίς μορφές διασώθηκε σχεδόν ἀκέραια στό βίο τοῦ Βασιλείου. Ἀπό τά συγκεκριμένα σέ χρόνο, πρόσωπα καί γεγονότα ὁ συγγραφέας διατήρησε τά στοιχεῖα πού μποροῦσαν νά ἐνταχθοῦν στή μυθική διήγηση. Παράλειψε ἔτσι κάθε ἀναφορά σέ ὀτιδήποτε πού δέν θά εἶχε ἀμεση σχέση μέ ὅ,τι κυριότερα ἀποτελεῖ τήν οὐσία τοῦ παραμυθιοῦ: τή σύγκρουση τοῦ Καλοῦ μέ τό Κακό.

Ἡ ἀνάλυση τῆς μορφῆς τῆς διήγησης τήν κατατάσσει σ' ἐκεῖνα τά παραμύθια, ὅπου ὁ ἥρωας εἶναι ταυτόχρονα καί ὁ ἐκλεκτός τῆς χάρις καί ὁ χειριστής τοῦ θαύματος. Εἶναι ἄρα καί τό θῦμα τοῦ Κακοῦ καί ὁ μεσολαβητής στήν προσπάθεια τοῦ Καλοῦ νά ἐξουδετερώσει τό Κακό.

Ἡ ἀφηγηματική πλοκή τῆς ἐνότητας εἶναι στοιχειώδης καί συνοψίζεται στά ἑξῆς:

- α. Ἡ κεντρική διοίκηση, δηλαδή ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἐπίκεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἀντιβασιλείας, ἀντιμετωπίζει δυσκολίες ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.
- β. Στήν ἀδυναμία του νά ἀντιμετωπίσει ἀποτελεσματικά τόν κίνδυνο στρέφεται πρὸς τόν Κωνσταντῖνο Δούκα, στρατηγὸ στήν Ἀνατολή καί νικητὴ τῶν Ἀράβων.
- γ. Ὁ Δούκας ἀρνεῖται στήν ἀρχὴ τὴ συνδρομὴ του, πείθεται ὅμως στήν συνέχεια καί συνάπτει ἕνα εἶδος συμφωνίας μέ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία γιὰ νά ἐξασφαλίσαι ἐγγυήσεις γιὰ τὴ ζωὴ του.
- δ. Ὁ πατριάρχης ἀλλάζει στό μεταξύ γνώμη καί ἀντιτίθεται στήν ἔλευση τοῦ Δούκα. Μέ αὐτὸ τόν τρόπο ἡ συμφωνία διαλύεται.
- ε. Ὁ Δούκας ξεκινᾷ γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ἐπίκεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του.
- ς. Ὁ Δούκας ἐμποδίζεται στήν εἰσοδὸ του στὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τίς στρατιωτικὲς δυνάμεις πού πιστὲς στόν πατριάρχη τοῦ ἐπιτίθενται.

77. Συν. Θεοφ., σ. 421-422, Ψ Συμεών, σ. 745, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 912, Σκυλίτζης, σ. 228. Βλ. καί τὸ ἄρθρο τοῦ Α.Ρ. Καζάν, *Velikoe Vosstanie Vasílija Mednoj Rukí*, VV 4, 1951, σσ. 73-83 καί κυρίως σσ. 78-79, ὅπου γίνεται ἰδιαίτερος λόγος γιὰ τὸ σύνδεσμο τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντῖνου Δούκα μέ τὴν ἐξέγερση τοῦ Βασιλείου. Βλ. καί τὴ σχετικὴ βιβλιοκρισία τοῦ Η. Grégoire, *Byz.* 21, 1951, σσ. 500-502.

- ζ. Ὁ Δούκας ὀρκίζεται τοὺς συντρόφους του νὰ μὴ χύσουν ἀδελφικό αἷμα καὶ δὲν ἀντιστέκεται.
- η. Ὁ Δούκας πληγώνεται καὶ κάποιος τοῦ κόβει τὸ κεφάλι. Ἀκολουθεῖ σφαγὴ τῶν ὀπαδῶν του.
- θ. Μετὰ τὸ θάνατο του ὁ Δούκας γίνεται δεκτὸς στοὺς κόλπους τοῦ Ἀβραάμ καὶ τιμᾶται ὡς μάγουρας. Ὁ πατριάρχης, ἀντίθετα, θεωρεῖται βέβαιο ὅτι θὰ κατακριθεῖ γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στοῦ ποιμνίου πού του ἐμπιστεύτηκε ὁ θεός.

Εἶναι φανερό ἀπὸ τὰ παραπάνω ὅτι ἂν τὸ Καλὸ προσωποποιεῖται σταθερὰ σ' ὅλη τὴ διάρκειά της διήγησης ἀπὸ τὸ Δούκα, ἡ ἐκπροσώπηση τοῦ Κακοῦ γίνεται ἀπὸ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα ἢ σύνολα προσώπων. Ἀπὸ τὸ σημεῖο α ὡς τὸ σημεῖο ε ὁ πατριάρχης ἐνεργεῖ ὡς θύμα τοῦ Κακοῦ. Στὴ συνέχεια ἀναλαμβάνει τὴ δράση τοῦ ἐπιτιθέμενου καὶ ἔτσι ὑποκαθιστᾷ τὸ ἴδιο τὸ Κακό. Στὴ μεταβολὴ αὕτη ἡ μυθικὴ ἐπεξεργασία εἶναι πιστὴ στὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἢ τουλάχιστον σ' αὐτὸ πού μιὰ ὀρισμένη πολιτικὴ τοποθέτηση θεωροῦσε ἀκριβές. Πάντοτε ἰσχυρὴ μένει ὁμως καὶ ἡ πιθανότητα ὅτι ὁ Νικόλαος ἐπιβουλευτήκε ἐξαρχῆς τὸ Δούκα μὲ τὸ πρόσχημα τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων. Ἔτσι παράλληλα μὲ τὸ δεσπόμενον θέμα τῆς πρόσκλησης τοῦ Δούκα γιὰ νὰ βάλει σὲ τάξη τὰ πράγματα ἐξελλίσσεται καὶ τὸ ἀντίθεμα τῆς δολιότητος τοῦ πραγματικοῦ ἐπιτιθέμενου, πού στὴν περίπτωσιν αὕτη εἶναι ὁ Νικόλαος⁷⁸.

Σημαντικὴ ἀκόμα γιὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς μορφῆς τῆς διήγησης

78. Ἡ διήγηση τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ τὸ βίβλιον τοῦ Βασιλείου, ἔχει ἐντυπωσιακὰ δομικὰ ὁμοιότητες μὲ τὰ θαυμαστά παραμύθια. Τὴν ὁμοιότητα ἐπιτείνουν τὰ κύρια λαϊκὰ στοιχεῖα τῆς ὅπως ἡ πάλιν τοῦ Καλοῦ μὲ τὸ Κακό καὶ ἡ χρῆσις ἀπὸ τὸ Καλὸ ὑπερφυσικῶν δυνάμεων. Τὸ παραμῦθον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα ἐκτυλίσσεται ἀπὸ τὸ σημεῖον Α ὡς τὸ σημεῖον Ε μὲ δύο παράλληλας διηγηματικὰς σειρὰς. Μετὰ τὸ σημεῖον ς ἡ πρώτη σβύνει ἐντελῶς, ἐνῶ ἡ δευτέρη ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν της ὡς τὴ λύσιν τοῦ παραμυθίου. Σύμφωνα μὲ τὸν φορμαλιστικὸν τρόπο ἀνάλυσης τοῦ θαυμαστοῦ παραμυθίου, ἡ ἀνταρσία τοῦ Δούκα μεταγράφεται ἔτσι:

A₁ B₁ C †

[E₁ η₁ θ₃†] G H J_{neg} K_{neg} W

Γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τῶν συμβόλων βλ. V. Propp, *La morphologie du conte*, Παρίσι 1973, σσ. 163-170.

είναι και η διπλή της κατάληξη⁷⁹: αντίθετα με ό,τι όφείλει να συμβεί, ο ήρωας της θαυμαστής πράξης δεν πετυχαίνει τό σκοπό του και ήττάται από τόν αντίπαλο. Για να συνδυάσει τήν αλήθεια τών γεγονότων με τήν αναγκαία κάθαρση, πού προέρχεται από τό εύτυχισμένο τέλος τής ιστορίας, ο μυθοποιός προσθέτει τή δικαίωση του ήρωα από τό θεϊο, πράγμα πού αναμφίβολα ανταποκρινόταν στό κοινό λαϊκό αίσθημα και ταυτόχρονα άφηνε τή δυνατότητα μιās καινούργιας σύγκρουσης ανάμεσα στις δυνάμεις του Καλού και του Κακού πού ταυτίζονται έδω με τούς αντίπαλους του εκπρόσωπου τής οίκογένειας τών Δουκών.

2.3. ΟΙ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

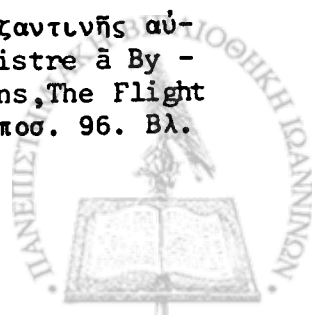
Οι χρονογραφικές πηγές και ο βίος του Εύθυμίου, και όταν ακόμα δεν καταφέρονται με έμπάθεια έναντίον του Κωνσταντίνου Δούκα, μνημονεύουν τό γεγονός τής άνταρσίας με σχετική άδιαφορία. Ο βίος του Βασιλείου δεν άρκεϊται στην έκφραση κάποιας συμπάθειας προς τό Δούκα, αλλά έπιδιώκει με κάθε τρόπο να τόν δικαιολογήσει και να τόν υπερασπιστεί. Ίχνη τής φιλοδουκικής τοποθέτησης του συγγραφέα, πού γίνεται έντόνη στην αφήγησή τής άνταρσίας, δικαιιστώνουμε ήδη στην άγιολογική διήγηση τής ίδιας ένότητας. Η σύγκρουση και η στιχομυθία Βασιλείου-Σαμωνά άποδεικνύεται ότι δεν είναι μονοδιάστατη αλλά ότι, κατά τρόπο πού άρμόζει σε άγιολογικό κείμενο, προεισάγει τήν τοποθέτηση του Βασιλείου και του βιογράφου του στη διαμάχη τής οίκογένειας τών Δουκών με τήν έξουσία⁸⁰.

Ο Σαμωνάς, πρόσωπο έξαιρετικά άμφιλεγόμενο, ήταν έκχριστιανισμένος Άραβας, εύνουχος και παρακοιμώμενος του αυτόκράτορα Λέοντα ς⁸¹. Οι σχέσεις του με τήν οίκογένεια τών Δου-

79. Για τή δυνατότητα ύπαρξης "λειτουργιών-κλειδιών" (fonctions-pivots) πού άνοίγουν τό δρόμο για τήν εξέλιξη τής διήγησης προς τή μία ή τήν αντίθετη κατεύθυνση βλ. C. Brémond, Le message narratif, Communications 4, 1964, σσ. 4-32.

80. Για τήν άνάλυση αυτής τής διήγησης βλ. παραπάνω, σ. 72 κέξ.

81. Η άνοδος του Σαμωνά στα αξιώματα και τήν ιεραρχία τής βυζαντινής αούλης ύπήρξε έντυκωσιακά γρήγορη, βλ. R. Janin, Un arabe ministre à Byzance. Samonas, EO 34, 1935, σσ. 307-318 και R.J.H. Jenkins, The Flight of Samonas, σ. 223, ύποσ. 37, σσ. 230-231, 233 και 233, ύποσ. 96. Βλ. ακόμα Guillard, Recherches I, σ. 181.

κῶν δεϋνθηκαν ιδιαίτερα στήν περίοδο 904-908⁸². Σύμφωνα μέ τίς πηγές, αίτία τῆς διαμάχης καί τοῦ μίσους τοῦ Σαμωνᾶ ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καί κατ'ἐπέκταση ἐναντίον τοῦ πατέρα του, Ἀνδρόνικου, ὑπῆρξε τό γεγονός ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν ἐκεῖνος πού τόν συνέλαβε, ὅταν ἐπιχείρησε νά διαφύγει στή Συρία⁸³. Ἡ ἐκδίκηση του ἦρθε λίγο ἀργότερα, ὅταν μέ ἐπιδειξίτητα ἀπομάκρυνε τόν Ἀνδρόνικο Δούκα ἀπό τήν αὐλή καί τόν ἐστρεψε ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα. Ὁ Ἀνδρόνικος Δούκας προσπαθώντας νά ξεφύγει τήν αὐτοκρατορική ὀργή ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στή Συρία, ὅπου καί πέθανε ἐξόριστος ὕστερα ἀπό μερικά χρόνια⁸⁴.

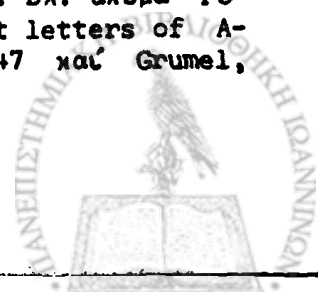
Σ'αὐτό τό πολιτικό πλαίσιο μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ καί ἡ αίτία τῆς σύλληψης τοῦ Βασίλειου μέ τήν κατηγορία τῆς κατασκοπίας, πού ὁ Γρηγόριος μετατρέπει ἀπό πολιτική κατηγορία σέ θρησκευτική ἀντιπαράθεση. Ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ὁ Βασίλειος συνελήφθη ὡς κατάσκοπος ἀπό κρατικούς ὑπαλλήλους σέ ἐντεταλμένη ὑπηρεσία, πού σύμφωνα μέ τό Γρηγόριο, ἦταν ἀνίκανοι νά ξεχωρίσουν τόν κατάσκοπο ἀπό τόν ἀσκητή⁸⁵. Τό ἐπιχείρημα αὐτό φαίνεται ἐντελῶς ἀβάσιμο. Εἶναι λογικότερο νά ὑποθέσουμε ὅτι αὐτοί οἱ κρατικοί ὑπάλληλοι εἶχαν ἀποσταλεῖ στή Μικρά Ἀσία ἀκριβῶς γιά τή σύλληψη κατασκοπῶν καί ὅτι ἡ συμπεριφορά τοῦ Βασιλείου ἦταν ὑποπτη. Ὡστε ὁ Βασίλειος θά μπορούσε νά ἦταν πράκτορας καί μάλιστα τῶν Δουκῶν, ἀφοῦ ἀργότερα πῆρε θέση ὑπέρ τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα. Γι'αὐτό τό λό-

82. Τό 904 ὁ Σαμωνᾶς ἦταν ἤδη πατρίκιος, Jenkins, *The flight of Samonas*, σ. 230-231 καί τό 908 λήγει ἡ σταδιοδρομία του μέ τήν ἀπομάκρυνση του ἀπό τήν αὐλή, Jenkins, ὁ.π., σ. 235.

83. Συν. Θεοφ., σ. 369, Ψ Συμεών, σ. 708. Ἡ ἐρμηνεία πού δίνει ὁ Jenkins ὁ.π., στή φυγή τοῦ Σαμωνᾶ εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα, ἀν καί ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ ὅλες τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν. Σύμφωνα μέ τόν Jenkins, ὁ Σαμωνᾶς δέν ἐπιχείρησε νά διαφύγει στή Συρία, ἀλλά ἔκτελοῦσε μυστική ἀποστολή μέ σκοπό νά ξεσκεπάσει τά σχέδια τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πού ἐπεδίωκαν νά καταλάβουν τήν ἐξουσία. Τό μίσος τῶν Δουκῶν γιά τό Σαμωνᾶ, σύμφωνα πάντα μέ τόν Jenkins, προκλήθηκε ἀκριβῶς ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ αὐτοκρατορικός ἀπεσταλμένος ἀποκάλυψε στό Λέοντα τίς σκευωρίες τους.

84. Συν. Θεοφ., σ. 372-373, Ψ Συμεών, σ. 710-711, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 866-868, Karlin-Hayter, Βίος Εὐθυμίου, σσ. 69-71, 73, 85. Βλ. ἀκόμα Polemis, *The Doukai*, σσ. 18-20, Jenkins-Laourdas, *Eight letters of Arethas on the 4th marriage of Leo the Wise*, σ. 346-347 καί Grumel, *La Révolte d'Andronic Doux*, σσ. 202-207.

85. Βλ. παραπάνω σ. 60.

γο ἄλλωστε προκάλεσε καί τή μῆνι τοῦ Σαμωνᾶ, ἐχθροῦ τῶν Δουκῶν. Αὐτό τουλάχιστον μᾶς ἐπιτρέπει νά συμπεράνουμε ἡ γενι - κότερη ἀτμόσφαιρα τοῦ κειμένου. Εἶναι ὅμως δυνατό τό 896 οἱ Δοῦκες νά εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νά συνομωτοῦν ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα καί νά χρησιμοποιοῦν πράκτορες; Νομίζω ὅτι ἡ κατηγορία τῆς κατασκοπίας εἶναι πιά εὐλογη ἂν ὁ Βασίλειος ἦταν κατὰσκοπος ἄλλων ἐχθρῶν, ἴσως τῶν Ἀράβων καί ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐπηρεασμένος ἀπό τή φιλική στάση τοῦ Βασιλείου πρὸς τοὺς Δοῦκες ἀναχρόνισε ὡς πρὸς τήν οὐσία τῆς συνάντησης τοῦ ἀγίου μέ τό Σαμωνᾶ. Μ'αὐτό τόν τρόπο ἐρμηνεύεται καί ὁ ἀναχρόνισμός στους τίτλους τοῦ Σαμωνᾶ, πού ἀναφέρεται ὡς παρακοιμώμενος τῆν ἐποχή τῆς συνάντησης του μέ τό Βασίλειο τό 896, ἐνῶ ὀνομάστηκε παρακοιμώμενος τό 907⁸⁶, τήν ἐποχή περίπου τῆς ἀνταρσίας τοῦ Ἀνδρόνικου Δούκα.

Ἐκτός ἀπό τήν καταφανῆ ὑποστήριξη τῆς οἰκογένειας τῶν Δουκῶν, ἀπό τό ἴδιο ἀπόσπασμα τοῦ βίου μποροῦμε νά ἀντιληφθοῦμε καί ὀρισμένες ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα σχετικά μέ τήν κορυφή τῆς πολιτείας.

1. Ἐντυπωσιακή εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ βίου, ὅτι ὁ Δούκας κλήθηκε στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά συμβασιλεύσει. Οἱ ἄλλες πηγές δέν ἀφήνουν ἀμφιβολία γιά τήν πρόθεση τοῦ Δούκα νά καταλάβει μόνος τήν ἐξουσία. Στό βίο τοῦ Βασιλείου ἔχουμε μιά δήλωση νομιμοφροσύνης πρὸς τή μακεδονική δυναστεία, τήν ἐποχή τῆς μονοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. Παράλληλα ὅμως δικαιολογεῖ καί τήν προσωρινή μεταβίβαση τῆς ἐξουσίας, ὅταν ὑπάρχει ἀνήλικος αὐτοκράτορας, σέ στρατιωτικούς ἡγέτες. Ἐτσι δέν ἀμφισβητεῖται ἡ νομιμότητα τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ, πού ἀνέλαβε τήν ἐξουσία ὅταν ὁ Πορφυρογέννητος ἦταν ἀκόμα πολύ νέος. Ἀντίθετα ἡ ἀνάλογη πρόθεση τοῦ Ρωμανοῦ Σαρωνίτη καταδικάζεται, γιατί δέν τή δικαιολογοῦσαν οἱ συνθήκες τῆς ἐποχῆς.

2. Ἀπό τήν ἀλληλογραφία Δούκα-Νικολάου, ὅπως τουλάχιστον ἀναφέρεται στό βίο τοῦ Βασιλείου, διαφαίνονται οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα, πού ἀπηχοῦν ἀσφαλῶς ἀπόψεις εὐρύτερων κύ-

86. Τό 896 ὁ Σαμωνᾶς ἦταν ἀκόμα κουβικουλάριος, Jenkins, *The flight of Samonas*, σ. 235.

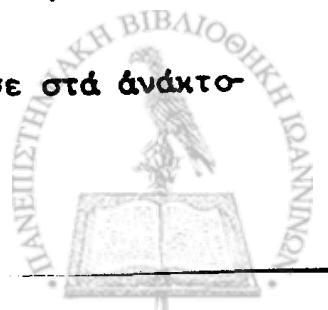
κλων, για την αναγκαιότητα της κοινής συναίνεσης στρατού, πολιτείας, πατριάρχη στην ανακήρυξη του αυτοκράτορα. Η συγκατάθεση του στρατού ήταν δεδομένη για το Δούκα, που είχε επιδείξει εξαιρετική πολεμική ικανότητα. Ο Δούκας όμως επιζήτησε πριν έρθει στην Κωνσταντινούπολη και την πολιτειακή και θρησκευτική του κατοχύρωση. Οι επιφυλάξεις του και οι διαδοχικές απαντήσεις της αντιβασιλείας μαρτυρούν ότι για το συγγραφέα του βίου αυτοκράτορα γίνεται ο έλεψ θεού προορισμένος για αυτή τη θέση, άφου όμως γίνει αποδεκτός και από τα άλλα σώματα της πολιτείας που πρόκειται να κυβερνήσει.

γ. Η ΡΩΣΙΚΗ ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΟΥ (941)

Η έκστρατεία του Ίγκορ έναντιού της Κωνσταντινούπολης περιγράφεται στο βίο του Βασιλείου σε δύο διηγήσεις. Στην πρώτη διήγηση-δραμα του Βασιλείου, εξιστορείται η έκστρατεία των Ρώσων τέσσερις μήνες πριν από την πραγματοποίηση της ενώ στη δεύτερη επιβεβαιώνεται η πρώτη από την έκβαση των γεγονότων.

Η πρώτη: σε νυχτερινό δράμα του, κατά τη διάρκεια προσευχής, ο Βασίλειος μεταφέρεται στη χώρα των Ρώσων, όπου παρακολουθεί τις στρατιωτικές προετοιμασίες τους. Ταυτόχρονα ακούει μια φωνή, προφανώς τη φωνή του θεού, που του έξηγει ότι αυτός ο βάρβαρος λαός στέλνεται έναντιον του Βυζαντίου, για να τιμωρηθούν οι υιοί και θυγατέρες του, που με τις αμαρτίες τους μολύνουν το όνομα του θεού. Οι Ρώσοι, που έδω όνομάζονται γένος των Ρώσ, Όυ και Μώγ, θά λεηλατήσουν τά παράλια, από τη Χρυσούπολη ως τό Ίερό. Αργότερα όμως θά κινηθεί έναντιον τους ο στρατός με επικεφαλής τόν πατρίκιο Φωκά, που θά έχει γίνει μάγιστρος, τόν αγιώτατο στρατηγό θεόδωρο τό Σπογγάριο και τό δομέστικο Πανθήριο, που με τη βοήθεια της Παναγίας και των αγίων θά έξολοθρεύσουν όλους σχεδόν τούς έχθρούς. Οι ελάχιστοι που θά απομείνουν θά επιστρέψουν στην πατρίδα τους για να μαρτυρήσουν όσα συνέβησαν. Σε έρώτηση του μαθητή του και συγγραφέα του βίου, αν οι Ρώσοι θά καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη, ο Βασίλειος άπαντά ότι η πόλη έχει δοθεί ως κληρος από τόν θεό στην Παναγία, που την υπερασπίζεται η ίδια.

Η δεύτερη: Ύστερα από μερικούς μήνες έφθασε στά άνάκτο

ρα αναφορά του στρατηγού Χερσῶνος, πού είδοποιοῦσε ὅτι οἱ Ρῶσοι πλησίασαν τήν περιοχή του. Μερικές μέρες ἀργότερα οἱ Ρῶσοι ἔφθασαν στό Ἱερό, ὅπου συνάντησαν τό βυζαντινό στόλο πού τούς ἐμπόδισε νά πλησιάσουν στήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖνοι ὁμως ἀποβιβάστηκαν στήν ἀκτή καί λεηλάτησαν τήν περιοχή ὡς τόν ποταμό Ρίβα, τήν Ποντοηράκλεια, ὅλη τήν Παφλαγονία καί τή Νικομήδεια. Τότε ἤρθαν ἀπό τήν ἀνατολή ὁ δομέστικος Πανθήριος μέ 40.000 στρατό, ὁ Φωκᾶς μέ στρατό Μακεδόνων καί ὁ στρατηλάτης θεόδωρος ὁ Σπογγάριος μέ πολύστρατό θρακησίων. Ὁ βυζαντινός στρατός ἐγκλώβισε τούς Ρώσους στά πλοῖα τους καί ἀπάλλαξε ἀπ'αυτούς τήν περιοχή. Στήν προσπάθεια τους νά ξεφύγουν μέ τά πλοῖα, οἱ Ρῶσοι ἀντιμετώπισαν γιά δεύτερη φορά τό στόλο καί ἠττήθηκαν. Λίγοι μόνο σώθηκαν καί ἐπέστρεψαν στήν πατρίδα τους μάρτυρες τῆς συμφορᾶς τους⁸⁷.

Ἡ ἀφήγηση τῶν γεγονότων στό βίο τοῦ βασιλείου συμπίπτει σέ γενικές γραμμές μέ τήν ἐξιστόρηση τῆς ἐκστρατείας στή Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη:

Στίς 11 Ἰουνίου τῆς δέκατης τέταρτης ἰνδικτιῶνος ἐγίνε γνωστό στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι οἱ Ρῶσοι μέ 10.000 πλοῖα κατευθύνονταν πρὸς τό Βόσπορο. Γιά τήν ἀντιμετώπιση τους κινητοποιήθηκε ὁ στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τόν πατρίκιο Θεοφάνη. Ὁ βυζαντινός στόλος ἐπλευσε πρὸς τό Φάρο, πού βρισκόταν στήν εἴσοδο τοῦ Εὐξείνου Πόντου καί συγκρούστηκε μέ τούς Ρώσους στήν τοποθεσία πού ἦταν γνωστή ὡς Ἱερό. Ἡ νίκη τῶν Βυζαντινῶν ἦταν περιφανής: πολλά ρωσικά πλοῖα βυθίστηκαν αὐτανόμα δρα ἐνῶ τά ὑπόλοιπα κατευθύνθηκαν πρὸς τίς ἀκτές τῆς Βιθυνίας, ὅπου ἀποβιβάστηκαν τά πληρώματά τους. Οἱ Ρῶσοι ἐπιδρομεῖς λεηλάτησαν τήν περιοχή, ἔκαψαν τό Στενό, αἰχμαλώτισαν ἀμάχους καί κατέστρεψαν ἐκκλησίες. Λίγο ἀργότερα ἔφθασε στή Βιθυνία βυζαντινός στρατός μέ ἐπικεφαλῆς τό Βάρδα Φωκᾶ καί τόν Ἰωάννη Κουρκούα, πού κατόρθωσαν νά ἀναχαιτίσουν τή ρωσική ἐπιδρομή καί νά ἀπωθήσουν τούς ἐπιδρομεῖς στά πλοῖα τους. Αὐτά ἔγιναν τό Σεπτέμβριο τοῦ ἴδιου χρόνου. Κατόπι οἱ Ρῶσοι, πού ἐπειδὴ πλησίαζε χειμῶνας βιάζονταν νά ἐπιστρέ-

87. Βίος Ves., σσ. 65-68.

ψουν στήν πατρίδα τους, ἐπιχείρησαν νά διασπάσουν τόν κλοιό τοῦ βυζαντινοῦ στόλου. Ἀπέτυχαν ὅμως καί ἡ νίκη τῶν βυζαντινῶν ἦταν αὐτή τή φορά συντριπτική, ἀφοῦ μόνο λίγοι Ρῶσοι διασώθηκαν. Ὁ πατρίκιος Θεοφάνης τιμήθηκε γι' αὐτή τή νίκη μέ τό ἀξίωμα τοῦ παρακοιμώμενου⁸⁸.

Τρίτη ἐκδοχή τῶν ἰδίων γεγονότων παραδίδεται ἀπό τό λεγόμενο χρονικό τοῦ Νέστορος ἢ διήγηση τῶν περασμένων χρόνων:

Χρόνια 6443-6449 (936-942): Ὁ Ἰγκόρ ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης. Οἱ Βούλγαροι εἰδοποίησαν τοὺς Βυζαντινοὺς γιά τήν ἐμφάνιση τῶν Ρώσων. Οἱ Ρῶσοι ἀποβιβάστηκαν στή Βιθυνία καί ἀρχισαν νά λεηλατοῦν τήν περιοχὴ τῆς Νικομήδειας καί τόν Πόντο ὡς τήν Ἡράκλεια καί τήν Παφλαγονία. Αἰχμαλώτισαν πολλοὺς καί τοὺς βασάνισαν. Ἐκαψαν μοναστήρια καί χωριά. Τότε ἐφθασε ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἀπὸ τήν ἀνατολή μέ ἀρχηγό τό δομέστικο Πανθήριο μέ 40.000 ἄνδρες, ὁ πατρίκιος Φωκᾶς μέ τοὺς Μακεδόνες καί ὁ στρατηγὸς Θεόδωρος μέ τοὺς θράκες (=θρακησίους) καί πολλοὺς ἄλλους μεγάλους εὐγενεῖς⁸⁹ καί περικύκλωσαν τοὺς Ρώσους. Ἡ ἐπίθεση τῶν Βυζαντινῶν δέν εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία. Οἱ Ρῶσοι ἐπέστρεψαν στά πλοῖα τους τό βράδυ καί ἀπέπλευσαν. Ὁ Θεοφάνης τοὺς ἀκολούθησε μέ τὰ πλοῖα του καί μέ τό ὑγρὸ πῦρ κατόρθωσε νά τοὺς ἀποδεκατίσει⁹⁰.

Ὁ παραλληλισμὸς τῶν τριῶν διηγήσεων καθιστᾶ φανερότερος διαφορὲς καί τίς σχέσεις τῶν κειμένων:

88. Συν. θεοφ., σσ. 423-426.

89. Τό ρωσικὸ κείμενο τοῦ ἀντλεῖ τίς πληροφορίες του ἀπὸ τό βίβιο τοῦ Βασιλείου (H. Grégoire, *Saint Théodore le stratélate et les Russes d'Igor*, Byz 13, 1938, σ. 291) μεταφράζει τή φράση "θεόδωρος ὁ ἀγιώτατος στρατηλάτης, ὃ ἐπώνυμον Σκογγάρως, μετὰ στρατοῦ... κλειστοῦ τῶν θρακησίων" ἔτσι: "θεόδωρος ὁ ἀγιώτατος στρατηλάτης μέ τοὺς θράκες (=θρακησίους) καί μαζί μ' αὐτοὺς ὑπάλληλους τῆς τάξης τῶν Βογυάρων, αὐτοὶ τοῦ ὀνομάζονται Σκογγάρως". Βλ. ἀκόμα βίος Ves., σ. 92-93 καί Grégoire, ὁ.π., σ. 292-295.

90. S.H. Cross-O.P. Sherbowitz-Weltzer, *The russian primary chronicle, Laurentian text, translation and edition* (The Medieval Academy of America 60), Cambridge Mass. 1953, σ. 71-72.

Βίος Βασιλείου

Ὁ στρατηγός Χερσῶνος ἀναφέρει τήν ἐμφάνιση τῶν Ρώσων.

Οἱ Ρῶσοι φθάνουν στό Ἱερό

Ὁ βυζαντινός στόλος τοὺς ἐμποδίζει νά φθάσουν στήν Κωνσταντινούπολη

Οἱ Ρῶσοι ἀποβιβάζονται καί λεηλατοῦν τήν περιοχή τῆς Νικομήδειας τήν Παφλαγονία καί τήν Ποντοηράκλεια

Ἔρχονται ἐναντίον τῶν Ρώσων ὁ Φωκάς μέ τοὺς Μακεδόνες, ὁ Πανθήριος ἀπό τήν Ἀνατολή καί ὁ στρατηλάτης Θεόδωρος μέ τοὺς Θρακησίους

Οἱ Ρῶσοι καταδιώκονται ἀπό τό στόλο καί ἠττῶνται

Ρωσική Διήγηση

Οἱ Βούλγαροι εἰδοποιοῦν τόν αὐτοκράτορα γιά τήν ἐμφάνιση τῶν Ρώσων

Οἱ Ρῶσοι ἀποβιβάζονται στή Βιθυνία καί λεηλατοῦν τήν περιοχή τῆς Νικομήδειας καί τόν Πόντο ὡς τήν Ποντοηράκλεια καί τήν Παφλαγονία

Ἔρχονται ἐναντίον τῶν Ρώσων ὁ Φωκάς μέ τοὺς Μακεδόνες, ὁ Πανθήριος ἀπό τήν Ἀνατολή καί ὁ στρατηγός Θεόδωρος μέ τοὺς θράκες καί πλῆθος εὐγενῶν

Οἱ Ρῶσοι καταδιώκονται ἀπό τό στόλο ὑπό τόν Θεοφάνη καί ἠττῶνται

Συνέχεια Θεοφάνη

Οἱ Ρῶσοι φθάνουν στό Ἱερό

Ὁ βυζαντινός στόλος μέ ἐπικεφαλῆς τό Θεοφάνη τοὺς ἐμποδίζει νά πλησιάσουν τήν Κωνσταντινούπολη.

Οἱ Ρῶσοι ἀποβιβάζονται καί λεηλατοῦν τή Βιθυνία

Ἔρχονται ἐναντίον τῶν Ρώσων ὁ Βάρδας Φωκάς καί ὁ Ἰωάννης Κουρκούας μέ πολύ στρατό

Οἱ Ρῶσοι καταδιώκονται ἀπό τό στόλο ὑπό τόν Θεοφάνη καί ἠττῶνται

Οι τρεις διηγήσεις συμπίπτουν στις γενικές γραμμές τους. Διαφορές υπάρχουν στα έξης σημεία: Α. στον τρόπο είδοποίησης, των βυζαντινών για την επίδρομή, Β. στον ακριβή καθορισμό των γεωγραφικών ορίων της και Γ. στους πρωταγωνιστές των βυζαντινών στρατιωτικών επιχειρήσεων.

Α. Στο 9^ο κεφάλαιο του "πρός τον ίδιον υιόν Ρωμανόν" περιγράφεται με μεγάλη ακρίβεια τό δρομολόγιο πού ακολουθούσαν οι Ρῶσοι από τή μεσόγεια χώρα τους προς τό Βόσπορο⁹¹. Αύτή ή περιγραφή θεωρείται ότι βασίζεται σέ σημειώσεις πού κράτησαν μέλη τής βυζαντινής αποστολής πού είχε πάει τό 944 στό Κίεβο για τή σύναψη έμπορικῆς συνθήκης⁹². Οι λεπτομέρειες της, ή ακρίβεια των πληροφοριών και ή πιθανή προέλευση της ένισχύουν τήν αξιοπιστία τής περιγραφῆς. Η μικρή χρονική απόσταση πού χωρίζει τή συνθήκη του 944 από τήν έκστρατεία του 941 μάς επιτρέπει νά υποθέσουμε ότι τό δρομολόγιο πού έκολούθησαν οι Ρῶσοι του 'Ιγκόρ θά ήταν έν δυι τό ίδιο τουλάχιστον παραπλήσιο μέ εκείνο πού περιγράφεται στό έργο του Πορφυρογέννητου.

Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι τόν 'Ιούνιο οι Ρῶσοι έφθαναν από τό Νοβγορόντ, συγκεντρώνονταν στό Κίεβο, και από εκεί κατέβαιναν ως τics έκβολές του Δνειπερου μέ μονόξυλα. Στο δρόμο τους συναντούσαν τό πέρασμα πού διέσχιζαν οι Πετσεινέγκοι προς τή Χερσώνα και οι Χερσωνίτες πού έρχονταν από τή Ρωσία. Μετά τics έκβολές του Δνειπερου, οι Ρῶσοι παρέπλεαν τics δυτικές ακτές του Εύξεινου Πόντου για νά φθάσουν στη "Ρωμανία". Από τό δέλτα του Δούναβη ως τή Μεσημβρία τά ρωσικά μονόξυλα είχαν έξασφαλισμένη τή βοήθεια των Βουλγάρων σύμμαχων πού κατοικούσαν στην περιοχή.

Δύο στοιχεία του άποσπάσματος του "πρός τον ίδιον υιόν Ρωμανόν" συνδέονται μέ τή διήγηση τής επίδρομῆς του 941, όπως περιγράφεται από τics πηγές.

91. D.A.I., σσ. 57-63.

92. I. Sorlin, Le témoignage de Constantin VII Porphyrogennète sur l' état ethnique et politique de la Russie au début du Xe siècle, Cahiers du monde russe et soviétique 6, 1965, σσ. 150-159 και D.A.I., Commentary σ. 9.

Τό πρῶτο εἶναι ἡ μνεία τοῦ μήνα Ἰουνίου, πού σύμφωνα μέ τό κείμενο τοῦ Πορφυρογέννητου ἦταν ἡ ἐποχή τῆς καθόδου τῶν Ρώσων πρὸς τό Βόσπορο. Σύμφωνα μέ τή συνέχεια τοῦ Θεοφάνη ἡ ρωσική ἐπιδρομή ἀνακοινώθηκε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 11 Ἰουνίου. Ἡ ἡμερομηνία αὐτή συσχετίζεται μέ τίς μαρτυρίες τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου ἀπό τό Γρεγοίτε, πού θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιά τή χρονολογία τῆς καταστολῆς τῆς Ρωσικῆς ἐπιδρομῆς ἀπό τόν βυζαντινό στρατό. Τήν ἐρμηνεῖα του αὐτή τή στήρίζει στή μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ "ἀγιώτατου στρατηλάτη Θεοδώρου" πού τόν ταυτίζει μέ τόν ἅγιο Θεόδωρο. Συμπέρασμα τῶν συλλογισμῶν του εἶναι ὅτι ἡ ἡμερομηνία 11 Ἰουνίου πρέπει νά μεταφερθεῖ λίγες μέρες νωρίτερα, ὥστε νά συμπέσει μέ τή μνήμη τοῦ ἁγίου Θεοδώρου στίς 8 Ἰουνίου⁹³. Ὡστόσο στό "πρὸς τόν ἴδιον υἱόν Ρωμάνον" ἀναφέρεται ρητά ὅτι ἡ συγκέντρωση τῶν Ρώσων στό Κίεβο γινόταν στά τέλη Μαΐου. Ἡ ἐποχή αὐτή ἦταν εὐνοϊκή, γιατί μόλις τόν Ἀπρίλιο λυώνουν οἱ πάγοι πού ἐνώνουν τό Νοβγορόντ μέ τό Κίεβο⁹⁴. Ἄν λοιπόν ἡ συγκέντρωση τῶν Ρώσων στό Κίεβο γινόταν στά τέλη Μαΐου εἶναι ἀδύνατο στίς 11 Ἰουνίου, καί πολύ περισσότερο στίς 8 Ἰουνίου, οἱ Ρῶσοι νά εἶχαν ἤδη φθάσει στό Βόσπορο. Τό ταξίδι τους ἄλλωστε στό Δνείπερο καί στόν Εὐξείνο, πού περιλάμβανε πολλούς σταθμούς ἀναγκαίους γιά τόν ἀνεφοδιασμό τῶν μονόξυλων ὑπολογίζεται ὅτι διαρκοῦσε περίπου τρεῖς ἐβδομάδες⁹⁵. Πρέπει νά ὑποθέσουμε λοιπόν ὅτι ἡ ἡμερομηνία 11 Ἰουνίου θά μπορούσε νά συνδεθεῖ μέ τήν ἀναφορά τοῦ στρατηγοῦ Χερσῶνος ἢ μέ τή βουλγαρική εἰδοποίηση πού ἀναφέρουν ἀντίστοιχα ὁ βίος τοῦ Βασιλείου καί ἡ Διήγησις τῶν Περαισμένων Χρόνων. Προσωπικά θεωρῶ ὅτι ἡ σύνδεση ἀπό τόν Γρεγοίτε τῆς ἐπίθεσης τοῦ Ἰγκόρ μέ τό ὄνομα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου καί τήν ἀπόκρουση τῆς ρωσικῆς ἐπιδρομῆς στή Βιθυνία, δέν εἶναι καθόλου πειστική. Ἀνάμεσα στά δύο γεγονότα μεσολαβοῦν σχεδόν δύο

93. H. Grégoire-P. Orgels, *Les invasions russes dans le synaxaire de Constantinople*, Byz 24, 1954, σ. 143.

94. D.A.I., *Commentary*, σ. 37 καί 65.

95. D.A.I., *Commentary*, σ. 37.

μήνες αφού ο ρωσικός κίνδυνος απομακρύνθηκε οριστικά μόλις το Σεπτέμβριο του 941.

Τό δεύτερο στοιχείο είναι ή μνεία τής αναφοράς του στρατηγού Χερσώνος στό βίο του Βασιλείου. Είναι πολύ πιθανό ότι οι Ρώσοι ακολουθώντας τό ροή του Δνειπέρου πρός τόν Εύξεινο⁹⁶ νά έγιναν αντιληπτοί από άκρατα φυλάκια του θέματος Χερσώνος άπ' όπου άπεσταλμένος του στρατηγού είδοποίησε τήν Κωνσταντινούπολη⁹⁷.

Β. Σύμφωνα μέ τή Συνέχεια του Θεοφάνη, οι Ρώσοι έφθασαν ώς τό 'Ιερό, στην ανατολική άκτή του Βόσπορου βορειότερα από τή Χρυσούπολη⁹⁸, όπου και ήττήθηκαν από τό βυζαντινό στόλο. Άρχηγός του στόλου ήταν ο πατριίκιος Θεοφάνης. Ο βίος του Βασιλείου αναφέρει εύκαιριακά τή θαλάσσια νίκη των βυζαντινών αλλά δέν όνομάζει τόν άρχηγό του στόλου. Έπακολούθησε, σύμφωνα μέ τίς πηγές, ή άπόβαση των Ρώσων στην άκτή τής Βιθυνίας που είχε καταστροφικά άποτελέσματα. Όλες οι πηγές συμφωνούν για τήν βιρβαρότητα των επίδρομικών, τίς λεηλασίες, τά βασανιστήρια, και τούς έμπρησμούς. Ένώ όμως ή Συνέχεια του Θεοφάνη περιορίζει τό χώρο των καταστροφών στη Βιθυνία, ο βίος του Βασιλείου και ή Διήγηση των Περρασμένων χρόνων επέκτεινουν τό χώρο των καταστροφών, αναφέροντας έπιπλέον τήν περιοχή τής Νι-

96. Μέ τή συνθήκη του 944 μεταξύ Ρώσων και Βυζαντινών, οι πρώτοι άναλαμβάναν νά έξασφαλίζουν τήν έλεύθερη άλλαία των Χερσωνιτών στό στόμιον του Δνειπέρου, Δ. Ζακυθνοϋ, Βυζαντινή Ιστορία, Άθήνα 1969, σ. 235 και I. Sorlin, Les traités de Byzance avec la Russie au Xe siècle, Cahiers du monde russe et soviétique 2, 1961, σ. 461. Όστε ύπήρχαν σημετα έπαφής Ρώσων και Χερσωνιτών.

97. Ο βίος του Βασιλείου δέν αναφέρει τή συμμετοχή των Βουλγάρων στην προειδοποίηση των Βυζαντινών. Η μαρτυρία πάντως τής Διήγησης των περασμένων χρόνων είναι άληθοφανής, αφού μέ τή βυζαντινο-βουλγαρική συνθήκη του 927 οι Βούλγαροι αναλάμβαναν νά προστατεύουν τό Βυζάντιον από τίς επίδρομές των βόρειων λαών. Runciman, Romanus Lecapenus, σ. 304, του ίδιου, A history of the first bulgarian empire, Λονδίνο 1930, σ. 178 κέξ, R.J.H. Jenkins, The peace with Bulgaria (927) celebrated by Theodore Daphnopates, Πολυχρόνιον, Festschrift F. Dölger zum 75. Geburtstag, Χαϊδελβέργη 1966, σσ. 287-303 (Studies on byzantine history.... άρ. XXI) και Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, 'Ο 'Ανώσυμος λόγος "έπί τή των Βουλγάρων συμβάσει", Βυζαντινά 8, 1976, σσ. 343-406.

98. R. Janin, Constantinople Byzantine², Παρίσι 1964, σ. 485.

κομήδεια, τήν περιοχή πού έκτείνεται πέραν από τόν ποταμό Ρίβα⁹⁹ καί τίς άκτές του Εύξεινου ώς τήν Ποντοηράκλεια καί τήν Παφλαγονία. Ή διαφωνία τών πηγών δέν είναι ίσως δύσκολο νά έξηγηθεϊ. Ή συνέχεια του θεοφάνη άντλεϊ τίς πληροφορίες της από τά αύλικά άρχεϊα καί περιορίζεται στο γεωγραφικό χώρο τής Κωνσταντινουπολίτικης ιδεολογίας. Στή συγκεκριμένη περίπτωση διατήρησε από τή ρωσική επίδρομή, πού είχε άλλωστε μικρή χρονική διάρκεια καί περιορισμένης σημασίας αποτελέσματα, τούς γενικούς σταθμούς τής εξέλιξης της καί μάλιστα όσους ένδιέφεραν άμεσα τήν κεντρική έξουσία. Ή βίος του Βασιλείου καί η Διήγηση τών Περρασμένων χρόνων κινούνται σε χαμηλότερο καί ευρύτερο επίπεδο πού επιτρέπει νά γίνονται άφηγηματικές παρεκβάσεις. Περιέχουν κατά συνέπεια πληροφορίες βασισμένες σε λαϊκές άφηγήσεις τής επίδρομής, πού προέρχονταν ίσως από άνθρώπους πού τήν έζησαν¹⁰⁰.

Γ. Στή διπλή διήγηση τής Ρωσικής επίδρομής, ό συγγραφέας του βίου του Βασιλείου αναφέρει δύο φορές τά όνόματα τών βυζαντινών στρατιωτικών πού απέκρουσαν τίς ρωσικές δυνάμεις. Καί τίς δύο φορές παραλείπεται τό όνομα του πατρικίου θεοφάνη πού άντιμετώπισε πρώτος τούς ρώσους στή θά-

99. W.N. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, Λονδίνο 1900 (άνατύπωση Άμστερνταμ 1962), σ. 189.

100. Μιά άλλη πηγή περιέχει όρισμένες πληροφορίες σχετικές με ρωσική επίδρομή: στο βίο του Γεωργίου Άμαστρίδος περιγράφονται οι συμφορές του άμαχου πληθυσμού από τήν επίδρομή τών Ρώσων (Α. Vasilievskij, *Russkovicizantijskij Izlodovanija, Žitie sv. Georgija Amastridokago I Stefana Souroj kago*, Πετρούπολη 1893, σ. 66, παράγραφοι 43-44). Τό πρόβλημα τής χρονολόγησης αυτού του χωρίου δέν έχει ακόμα λυθεϊ όριστικά. Για ένα μεγάλο διάστημα οι έρευνητές είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τό χωριο είναι παρέμβλητο καί περιγράφει τήν επίδρομή του 941 (Α. Vasiliev, *The russian Attack of Constantinople in 860* <The Medieval Academy of America 46> Cambridge mass. 1946, σσ. 71-89, κυρίως σ. 87). Ή Ι. Ševčenko (Hagiography of the Iconoclast Period, στή δημοσίευση Iconoclasm, Papers given at the 9th Spring Symposium of Byz. Studies, Birmingham 1977, σ. 121 κέξ) ύποστήριξε ότι τό χωριο ανήκει στην αρχική μορφή του κειμένου καί ότι αναφέρεται σε μίαν άγνωστη από άλλο ρωσική επίδρομή προγενέστερη του 842 (όποτε χρονολογεϊ τή συγγραφή του βίου). Τελευταία ό Ά. Μαρκόπουλος (*La vie de saint Georges d'Amastris et Photius* JÖB 28, 1979, σ. 80 κέξ) ύποθέτει ότι τό χωριο είναι παρέμβλητο, σχετικό με τήν επιστροφή του 860 καί ανήκει στον κύκλο τών κειμένων πού προέρχονται από τό περιβάλλον του πατριάρχη Φωτίου.

λασσα καί επέτυχε τήν τελική νίκη τῶν βυζαντινῶν. Τά ἄλλα ὀνόματα τῶν στρατηγῶν πού παραδίδονται ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου διαφέρουν ἀπό ἐκεῖνα τῆς Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη. Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου ἀναφέρει:

1. Τόν πατρίκο Φωκά. Στήν πρώτη διήγηση ἀναφέρεται ὁ Φωκάς ὡς πατρίκιος πού θά ἀναλάβει ἀργότερα τά ἀξιώματα τοῦ μαγίστρου καί δομέστικου τῶν σχολῶν. Πρόκειται γιά τό Βάρδα Φωκά, πατέρα τοῦ Νικηφόρου¹⁰¹, πού τό 944 ἀνέλαβε πραγματικά αὐτά τά ἀξιώματα. Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Βάρδας Φωκάς, στρατηγός τήν ἐποχή τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Ζωῆς (913-919), ἦταν σέ δυσμένεια ἐπί Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ (919-944), ἐξαιτίας τῆς ρήξης τοῦ Ρωμανοῦ μέ τόν ἀδελφό τοῦ Βάρδα, Λέοντα. Τό 944, μετὰ τήν ἀποπομπή τῶν Λακαπηνῶν, στήν ὁποία ἔλαβε ἐνεργό μέρος, ὀνομάστηκε ἀπό τόν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο δομέστικος τῶν σχολῶν¹⁰². Κατά τό διάστημα 919-944 ὁ Βάρδας ἀναφέρεται ὡς πατρίκιος καί "ἀπό στρατηγῶν"¹⁰³. Στήν ἀπόκρουση τῶν Ρώσων τό 941, ὁ Βάρδας διακρίθηκε ἐπί κεφαλῆς "ἐκκρίτων ἀνδρῶν"¹⁰⁴. Ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου, δεύτερη διήγηση τῆς ρωσικῆς ἐπιδρομῆς, μαθαίνουμε ὅτι ὁ Φωκάς ἦταν ἐπί κεφαλῆς στρατοῦ Μακεδόνων. Εἶναι ἀπίθανο νά πρόκειται γιά τό θεματικό στρατό τῆς Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος διοικεῖται κανονικά ἀπό τό στρατηγό τοῦ θέματος, ἀξίωμα σημαντικό τήν ἐποχή αὐτή¹⁰⁵. Πρόκειται μᾶλλον γιά ἕνα τμήμα στρατοῦ, ἴσως ἕνα ἀπό τά τέσσερα τάγματα πού στρατοπέδευαν στή Μακεδονία¹⁰⁶ καί ἦταν ὑπό τίς διαταγές τοῦ δομέστικου

101. Σκυλίτζης, σσ. 257-258.

102. Guillard, Recherches I, σ. 443.

103. Συν. Θεοφ., σ. 428.

104. Συν. Θεοφ., ὁ.π.

105. Ἀπό τό 10^ο αἰ., ὁ στρατηγός τῆς Μακεδονίας εἶναι ταυτόχρονα καί κατεπάνω τῆς Δύσεως, βλ. A. Pertusi, Costantino Porfirogennito, De Thematibus (Studi e Testi 160), Βατικανό 1952, σ. 164. Τό ἀξίωμα τοῦ κατεπάνω ταυτίζεται τήν ἴδια ἐποχή μέ τοῦ δομέστικου τῆς Δύσεως, βλ. J.F. Vannier, Familles byzantines; Les Argyroi., IXe - XIIe siècles (Publications de la Sorbonne-Byzantina Sorbonensia 1) Παρίσι 1975, ἀρ. 7. ὑποσ. 5.

106. De cerim., I. σ. 666. Πρβλ. καί Pertusi, ὁ.π., σ. 164.

ἢ ἄλλου στρατιωτικοῦ μέ μικρότερο βαθμό¹⁰⁷. Ἡ τοποθέτηση τοῦ Βάρδα ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς τέτοιου σώματος θά πρέπει νά θεωρηθεῖ περιστασιακή¹⁰⁸.

2. Τόν Πανθήριο. Καί στίς δύο διηγήσεις ὁ Πανθήριος ἀναφέρεται ὡς ἀρχηγός 40.000 στρατιωτῶν πού προέρχονταν ἀπό τό θέμα Ἀνατολικῶν¹⁰⁹. Ὁ Πανθήριος, συγγενής τῶν Λακαπηνῶν καί τῶν Δουκῶν¹¹⁰, ἀντικατέστησε στό ἀξίωμα τοῦ δομέστιχου τῶν σχολῶν τόν Ἰωάννη Κουρκούα τό 945¹¹¹. Ὁ Κουρκούας εἶχε ἄλλωστε κατηγορηθεῖ τό 942 ὅτι συνομωτοῦσε ἐναντίον τοῦ Ρωμανοῦ Λακαπηνοῦ¹¹². Σύμφωνα μέ τό Grégoire, ὁ συγγραφέας τοῦ βίου ἀναχρονίζοντας τήν ἀλλαγὴ στό στράτευμα τοποθετεῖ τόν Πανθήριο στή θέση τοῦ Κουρκούα καί τόν περιλαμβάνει ἀνάμεσα στούς νικητές τῶν Ρώσων¹¹³. Ἡ φιλοδοκική τοποθέτηση τοῦ συγ-

107. N.Oikonomidès, les listes de présence byzantines de IXe et Xe siècles Παρίσι, 1972, σ. 329-330.

108. Ὁ Guiland, Recherches I, σ. 444 ἀναφέρει ὅτι ὁ Βάρδας Φωκάς ἦταν τό 941 στρατηγός Μακεδονίας, χωρίς ὅμως νά μνημονεύει τήν πηγὴ του.

109. Ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν εἶναι ὅπως δὴποτε ὑπερβολικός. Ὁ συνηθισμένος ἀριθμὸς στρατιωτῶν πού στάθμευαν στό θέμα ἦταν 15.000, βλ. A. Pertusi, ὁ.π., σ. 115. Σέ ἐξαιρετικές περιπτώσεις γινόταν ἐπιστράτευση πού αὔξανε σημαντικά τόν ἀριθμὸ τῶν μαχίμων. Οἱ χρονογραφικὲς ὅμως πηγές δέ φαίνεται νά θεωροῦν τήν ἐπιδρομὴ τοῦ 941 ἰδιαίτερα σημαντική.

110. Grégoire, Saint Théodore le stratélate, σ. 298. Ὁ Guiland, ὁ.π., σ. 443 θεωρεῖ ἀμφίβολη τήν συγγένεια τοῦ Πανθήριου μέ τήν οἰκογένεια τῶν Δουκῶν.

111. Ὁ Πανθήριος ἀνέλαβε τό ἀξίωμα μετὰ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ Κουρκούα στό τέλος Δεκεμβρίου τοῦ 944. Runciman, Romanus Lecapenus, σ. 146, 231, καί D.A.I., Commentary, σ. 174.

112. Συν. θεοφ., σ. 429.

113. Grégoire, Saint Théodore le stratélate, σ. 298.

γραφέα εύνοεῖ αὐτὴ τὴν ἑρμηνεία ἀπλούστερο ὅμως εἶναι νά ὑποθεθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας ἀπὸ παραδρομὴ μνημονεύει τὸν Πανθήριο, πού βρισκόταν στὴν κορυφὴ τῆς σταδιοδρομίας του τὸ 945, τὴν ἐποχὴ δηλαδή τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου.

Ὅπωςδήποτε ὅμως εἶναι σημαντικό νά παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ Βάρδας Φωκάς καί ὁ Πανθήριος, πρόσωπα μέ στρατιωτικὴ δράση, συνδέονταν συγγενικά μέ οἰκογένειες πού ἀνήκαν στὴν ἀριστοκρατία τῆς γῆς. Οἱ Φωκάδες καί οἱ Δούκες πέρασαν ἀπὸ τὴν ἱστορία στό θρύλο μέσα ἀπὸ τὸ ἔπος καί τὰ τραγούδια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου. Ἡ μνεία τους στό βίο τοῦ Βασιλείου παίρνει ἔτσι ἄλλες διαστάσεις καί πιθανόν δέν εἶναι τυχαία, ἀλλά συνδέεται μέ τίς πρῶτες ἀπόπειρες νά ἀποκτήσουν ἡρωικό μυθικό γενεαλογικὸ δένδρο οἱ ἰσχυρές οἰκογένειες.

3. Τὸν "ἀγιώτατο στρατηλάτη Θεόδωρο τὸ Σπογγάριο". Ἡ ταύτιση αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος εἶναι προβληματικὴ¹¹⁴. Ὁ Γρέγοιζε προτείνει μιά λύση σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα παρατηρώντας καταρχὴν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀντικατέστησε στὴ διήγηση τὸ ὄνομα τοῦ πατρικίου Θεοφάνη. Κατὰ τὴ γνώμη του ἡ συμμετοχὴ τοῦ Θεοφάνη στὴν ἀντιμετώπιση τῶν Ρώσων ἀπαλείφθηκε ἀπὸ τὸ βίο τοῦ Βασιλείου γιατί τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς ὁ πατρικίος βρισκόταν σέ δυσμένεια¹¹⁵. Πραγματικά, ὁ Θεοφάνης συμμετέσχε στὴ συνωμοσία τῶν γιῶν τοῦ Λακαπηνοῦ ἐναντίον τοῦ Πορφυρογέννητου λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἐπιβράβευση του γιὰ τοὺς νικηφόρους ἀγῶνες του ἐναντίον τῶν Ρώσων, ἐξέπεσε ἀπὸ τὰ ἀξιώματα του καί ἐξορίστηκε¹¹⁶. Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου διαπνέεται ἀπὸ νομιμόφωνα αἰσθήματα ἀπέναντι στὸν Ρωμανὸ Λακαπηνὸ πού σεβάστηκε μέ τὴ διαθήκη του τὴ διαδοχὴ τῶν Μακεδόνων, καί ἀπέναντι στὸν νόμιμο αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι καί τὴν ἀνταρσία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα δικαιώνει ὁ συγγραφέας τοῦ βίου τονίζοντας ὅτι ἡ πρόθεση τοῦ Δούκα ἦταν νά

114. Τὸ πρόβλημα ἀπασχόλησε καί τὸν Veselonskij, Βίος Ves., σ. 98. Ὁ Veselonskij διστάζει ἀνάμεσα σέ δύο ὑποθέσεις: α. τὴν ὑπαρξὴ κάποιου θρύλου σχετικὰ μέ τὴ συμβολὴ τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου στὴν ἀπόκρουση τῶν Ρώσων καί β. στό ἐπικὸ ὑπόβαθρο τῆς διήγησης πού θεωρεῖ τὸν στρατηγὸ Θεόδωρο ἄγιο. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀναφέρει τὸ ἀκριτικὸ τραγούδι τοῦ Θεοφύλακτου, ὅπου ὁ ἥρωας θεωρεῖται καί ἄγιος.

115. Grégoire, ὁ.π., σ. 299.

116. Συν. θεοφ., σ. 440 καί Grégoire, ὁ.π., σ. 299.

συμβασιλεύει με τόν ανήλικο τότε Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο. Ἡ συμβολή λοιπόν τοῦ πατρίκιου Θεοφάνη ἴσως ἀποσιωπήθηκε ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ νικητὴς τῶν Ρώσων εἶχε ἔρθει σέ σύγκρουση μετὴ νόμιμη ἐξουσία. Στὴ συνέχεια ὁ Γρέγοιρε ταυτίζει τὸ Θεόδωρο Σπογγάριο μετὸν ἅγιο Θεόδωρο, στρατιωτικό ἅγιο, πού ἡ κυριότερη φερώνυμη ἐκκλησία του βρισκόταν στὴν συνοικία τῆς Πόλης Σφωρακίου ἢ Σπορακίου. θεωρεῖ δηλαδή ὅτι τὸ Σπογγάριος εἶναι παραφθορά τοῦ Σφωρακίου καί ὅτι ὁ τίτλος πού συνοδεύει τὸ ὄνομα, "ἀγιώτατος στρατηλάτης", δέν ἀφήνει καμμιά ἀμφιβολία γιὰ ποιόν πραγματικά πρόκειται. Σημειώνει ἀκόμα δύο στοιχεῖα τοῦ κειμένου πού πιστεύει ὅτι στηρίζουν τὴ γνώμη του:

α. Ἡ ταύτιση τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου Σπογγάριου μετὸν ἅγιο Θεόδωρο ἐπιβεβαιώνεται καί ἀπὸ τὸ σύνδεσμο τοῦ ἁγίου μετὴν Παφλαγονία, περιοχή πού ἀναφέρεται στὸ κείμενο. β. Ἡ ἡμερομηνία 11 Ἰουνίου πού παραδίδεται ἀπὸ τὴ συνέχεια τοῦ Θεοφάνη πλησιάζει πολὺ στίς 8 Ἰουνίου, ἡμέρα τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ στρατηλάτη, πράγμα πού δέν ἀποκλείει τὴν ὑπόνοια γιὰ μιὰ θαυματουργή ἐμφάνιση τοῦ ἁγίου¹¹⁷.

θεωροῦμε ἀμφίβολο ἂν πράγματι ὁ μνημονεύσμενος στρατηγὸς Θεόδωρος Σπογγάριος ἀντικατέστησε στὸ κείμενο τὸν πατρίκιο Θεοφάνη. Καί πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος ἀναφέρεται ὡς ἀρχηγὸς τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ τῶν θρακησίων. Βέβαια ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου δέ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στίς ναυμαχίες μεταξὺ Ρώσων καί Βυζαντινῶν, μνημονεύει ὅμως ἔστω καί μετὰ λίγα λόγια τίς θαλάσσιες συγκρούσεις. Θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα τοῦ βυζαντινοῦ ἀρχηγοῦ γιὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητας, εἶναι ὅμως πολὺ δύσκολο νὰ πιστέψουμε ὅτι μετέθεσε καί μάλιστα μετὰ διαφορετικό ὄνομα τὸ ἥρωικό πρόσωπο ἀπὸ τὴν ἐνότητα ὅπου ἀνήκει ὀργανικά σέ κάποια ἄλλη.

Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος Σπορακίου σέ Σπογγαρίου εἶναι παρακινδυνευμένη, ὅπως ἄλλωστε ἐπεσήμανε καί ὁ Dölger¹¹⁸. Καί

117. Grégoire, ὁ.π., σ. 299.

118. F. Dölger, Βιβλιοκρισία στὴ μελέτη τοῦ H. Grégoire La dernière campagne de Jean Tzimiscès contre les Russes, BZ 38, 1938, σ. 233.

αν όμως δεχθούμε ότι η αλλαγή αυτή είναι δυνατή και ότι πράγματι Σπογγάριος είναι ένα άλλο επίθετο του αγίου Θεοδώρου και προέρχεται από το όνομα του τόπου της μνήμης του, πρέπει πάλι να παρατηρηθεί ότι η μνήμη του αγίου Θεοδώρου του Τήρωνος γιορταζόταν στην εκκλησία των Σπορακίου στις 17 Φεβρουαρίου, ημερομηνία πολύ μακρινή από τις 8 'Ιουνίου, μνήμη της ανακομιδής των λειψάνων του αγίου Θεοδώρου του Στρατηλάτη¹¹⁹. Εκτός από το γεγονός ότι οι Βυζαντινοί γιόρταζαν δύο χωριστούς αγίους Θεοδώρους, τόν στρατηλάτη και τόν Τήρωνα, δεν είναι γνωστό σε ποιά ειδικά εκκλησία των αγίων Θεοδώρων γιορταζόταν η ανακομιδή των λειψάνων του στρατηλάτη. Όστε κι' αν ακόμα το όνομα Θεόδωρος και η επωνυμία "αγιώτατος στρατηλάτης" άρκοῦσαν για να ταυτιστεί ο Θεόδωρος του βίου με έναν από τους δύο αγίους Θεόδωρους, αυτός θα ήταν μάλλον ο στρατηλάτης (8 'Ιουνίου) αλλά όχι αναγκαστικά εκείνος που γιορταζόταν στην εκκλησία των Σπορακίου.

Κατά τη γνώμη του Γρέγοιτε, η μνεία του αγίου Θεοδώρου των Σπορακίου συνδέεται στο κείμενο με τη θεϊκή βοήθεια για τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης. Συμπεραίνει έτσι ότι ο άγιος Θεόδωρος μνημονεύεται ως πολιοῦχος άγιος. Στο σχετικό όμως απόσπασμα του βίου αναφέρεται μόνο ότι δεν ὑπῆρχε φόβος να καταληφθεῖ η Κωνσταντινούπολη από τους Ρώσους γιατί η πόλη είχε δοθεῖ ως κληρος από το θεό στην Παναγία, που θα μεσιτέψει για τη σωτηρία της¹²⁰. Ο σύνδεσμος της Παναγίας με τη σωτηρία της Κωνσταντινούπολης δεν αποτελεί πρωτοτυπία του κειμένου. Και ο βίος του 'Ανδρέα του δια Χριστό Σαλού περιέχει ένα παρόμοιο απόσπασμα. Πρόκειται και έδω για απάντηση του αγίου σε έναν μαθητή του που τόν ρωτᾶ να μάθει για τά τέλη της Κωνσταντινούπολης. Ο 'Ανδρέας τόν καθησυχάζει λέγοντας ότι ως τη συντέλεια του κόσμου κανένα βαρβαρικό έθνος δεν θα κατορθώσει

119. H. Delehaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylaeum ad AASS mensis Novembris*, Βρυξέλλες 1902, 469 και Μ. Γεδεών, *Βυζαντινόν έορτολόγιον, Κωνσταντινούπολη 1899*, σ. 74 και 112.

120. Βίος Ves., σ. 65.

νά κυριεύσει τή βασιλεύουσα, γιατί έχει δωρηθεί στην Παναγία. Μιά παραλλαγή τής χειρόγραφης παράδοσης τοῦ βίου τοῦ Ἀνδρέα ἀναφέρει στό σημεῖο αὐτό τήν ἐπιβουλή τοῦ Ξανθοῦ γένους πού τό ὄνομα του ἀρχίζει ἀπό τό 17^ο γράμμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου. Ἀναμφίβολα ὁ συγγραφέας ὑπαινίσσεται τούς Ρώσους καί ἀναφέρεται στην ἐπίθεση τους ἐναντίον τής Κωνσταντινούπολης τό 860¹²¹. Ἔτσι στούς δύο αὐτούς βίους ἀγίων πού ἔδρασαν στην Κωνσταντινούπολη καί χαρακτηρίζονται ἀπό πληθώρα ἀποκαλυπτικῶν καί ὀπόκρυφον στοιχείων, ἡ σωτηρία τής Κωνσταντινούπολης ἀπό τοῦς Ρώσους συνδέεται μέ τήν παράδοση ὅτι ἡ πόλη ἔχει ἐκωρηθεῖ ἀπό τό θεό στην Παναγία. Ὁ θρύλος τής ἀφιέρωσης τής Κωνσταντινούπολης θεωρεῖται ὅτι ἔχει τίς ρίζες του στή θαυμαστή σωτηρία τής πόλης ἀπό τήν πολιορκία τῶν Ἀβάρων τό 626¹²². Ἄλλοι μελετητές χρονολογοῦν αὐτή τή θρυλική ἀφιέρωση ἀπό ταῦς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου¹²³. Στόν 10^ο αἰ. πάντως ἡ παράδοση εἶχε ριζώσει πολύ βαθιά στίς συνειδήσεις τῶν κατοίκων τής Κωνσταντινούπολης. Ἔτσι ἡ ἐπίκληση τής σωτηρίας ἐπέμβασης τής Παναγίας στό βίο τοῦ Βασιλείου ἀρκεῖ γιά νά ἀπομακρύνει τόν κίνδυνο καί ἐπομένως εἶναι περιττή ἡ ἀναζήτηση μαρτυριῶν πού θά ἐπέτρεπαν νά θεωρήσουμε τόν ἅγιο Θεόδωρο τῶν Σφωρακίου πολιούχο.

Ὁ Dölger ἀντικρούοντας τήν ταύτιση τοῦ Θεόδωρου Σπογγαρίου μέ τόν ἅγιο Θεόδωρο προτείνει μιάν ἄλλη λύση τοῦ προβλήματος: ὑποθέτει ὅτι πρόκειται γιά στρατιωτικό ἠγέτη τοῦ θέματος τῶν θρακησίων πού εἶναι ἀγνωστος ἀπό ἄλλες πηγές. Ὁ Dölger θεωρεῖ ἀδύνατη τήν ἑτυμολογική ἐξάρτηση τής λέξης Σπογγάριος ἀπό τή λέξη Σπορακίου καί παρατηρεῖ ὅτι τό "στρατηλάτης" εἶναι ἐπωνυμία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου εἶναι ὅμως καί ὄρος τής τρέχουσας στρατιωτικῆς ὀρολογίας¹²⁴. Ὁ Grégoire ἀπαντῶντας

121. L. Rydén, *The Andreas Salos apocalypse*, DOP 28, 1974, σ. 201 καί 229 καί N. Baynes, *The Supernatural Defenders of Constantinople*, An. Boll. 67, 1969 (=Mélanges P. Peeters), 165-177 (ἀνατύπωση *Byzantine Studies and other Essays* Λονδίνο 1960 κυρίως σσ. 255-257).

122. E. Fenster, *Laudes Constantinopolitanae* (Miscellanea Byzantina Monacensia 9) Μόναχο 1968, σσ. 97-131 καί κυρίως σσ. 101 κέξ.

123. L. Rydén, ὁ.π., σ. 227.

124. Dölger, *Βιβλιοκρισία* σ. 233.

στis κρίσεις του Dölges επιμένει στη δυνατότητα παραγωγής του Σπογγάριος από το Σπορακίου και στο ότι ο τίτλος στρατηλάτης δεν αποδίδεται στις βυζαντινές πηγές σε κοινούς θνητούς. Μεγαλύτερη ίσως σημασία έχει το επιχείρημα του ότι στρατηγός (= στρατηλάτης) του θέματος των θρακησίων δεν απαντάται στις πηγές του 10^{ου} αί.¹²⁵

Ο όρος στρατηλάτης ήταν σε χρήση ήδη από τον 6^ο αί. και δήλωνε ίσως το αξίωμα του "από υπάτων"¹²⁶. Ο τίτλος χρησιμοποιείται συχνά και στους επόμενους αιώνες. Μετά το 970 μνημονεύεται στις πηγές "τάγμα στρατηλατών", που από την εποχή αυτή σημαίνει ίσως μόνο το τάγμα απλών στρατιωτών. Είναι όπωσδήποτε δύσκολη ή διευκρίνιση της πραγματικής έννοιας του τίτλου¹²⁷, δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί ή άποψη ότι ο τίτλος αποδιδόταν πραγματικά σε στρατιωτικούς τον 10^ο αί., αφού μάλιστα άγνοούμε μεγάλο αριθμό όνομάτων στρατιωτικών άρχηγών αυτής της εποχής. Ο συγγραφέας του βίου συνδέει άλλωστε τον τίτλο με όρισμένη ύπηρεσία, επικεφαλής του θεματικού στρατού των θρακησίων. Ο Grégoire δεν έδωσε ανάλογη σημασία σ' αυτή τη σύνδεση τίτλου και ύπηρεσίας και τόνισε υπερβολικά τη σχέση του αγίου Θεόδωρου με την Παφλαγονία στην όποία σύμφωνα με το βίο ο Θεόδωρος Σπογγάριος απλώς πήγε. "Αν όμως ο συγγραφέας είχε στην ένότητα αυτή κατά νου τον άγιο Θεόδωρο το Στρατηλάτη που άθλησε στην Παφλαγονία γιατί τον έθεσε επικεφαλής του θεματικού στρατού των θρακησίων;¹²⁸

125. Grégoire, ό.π., σ. 297. Δέν είναι όμως γνωστά όλα τα όνόματα των θεματικών στρατηγών του 10^{ου} αί.

126. G. Zacos-A. Veglery, Byzantine lead seals I, Basel 1972, σ. 141. βλ. και J. Durliat, Magister militum-στρατηλάτης dans l' empire byzantin, BZ 72, 1973, σσ. 306-320.

127. N. Oikonomidès, Les listes de présence byzantines des IXe et Xe Siècles, Παρίσι 1972, σ. 332.

128. Για τίς παραδόσεις που συνδέονται με τους αγίους Θεόδωρους, την καταγωγή και τα θαύματα τους, βλ. H. Delehaye, Les passions grecques des saints militaires, Παρίσι 1909, σσ. 11-36.

Ἡ γνώμη τοῦ Dölger φαίνεται τελικά ὅτι δίνει τήν πιθανότερη λύση στό πρόβλημα τῆς ταύτισης τοῦ θεοδώρου Σπογγάριου: ὑπῆρξε πράγματι κάποιος θεόδωρος Σπογγάριος, στρατηγός τοῦ θέματος τῶν θρακησίων τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς τοῦ βίου, πού μᾶς εἶναι ἀγνωστος ἀπό ἄλλες πηγές.

Πέρα ἀπό τά ἱστορικά καί προσωπογραφικά προβλήματα πού παρουσιάζει ἡ διήγηση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ρώσων στό βίον τοῦ Βασιλείου, ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ὀνομασία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ: πρόκειται γιά τούς "Ρῶς καί "Ου καί Μῶγ".

Οἱ Ρῶσοι ἀναφέρονται στίς πηγές μέ τά ὀνόματα Ρῶς καί σπανιώτερα, Σκύθες¹²⁹. Τό δεύτερο ὄνομα χρησιμοποιεῖται συνήθως ἀπό λόγιους συγγραφεῖς ἢ συμπλητές. Καί τά δύο ὄμως κινουῦνται σέ ἱστορικά πλαίσια. Σέ ἐντελῶς ἄλλο ἐπίπεδο κινεῖται ἡ σύνδεση Ρῶς, "Ου καί Μῶγ, παραφθορά τῶν γνωστῶν ὀνομάτων Ρῶς Γῶγ καί Μαγῶγ.

Ἡ σύνδεση τῶν Ρῶς μέ τούς Γῶγ καί Μαγῶγ ἐμφανίζεται σέ ἱστορικά κείμενα τόν 10^ο αἰ. σέ δύο περιπτώσεις: στόν Λέοντα Διάκονο¹³⁰ καί στό βίον τοῦ Βασιλείου, καί βασίζεται στό γνωστό ἀπόσπασμα τοῦ Ἰεζεκιήλ (ΛΗ', 2): "Υἱέ ἀνθρώπου, στήριξον τό πρόσωπόν σου ἐπί Γῶγ καί τήν γῆν τοῦ Μαγῶγ ἀρχοντα Ρῶς, Μεσόχ καί Θεοβέλ".

Τά τρία ἀπ'αὐτά τά ὀνόματα ὑπάρχουν ἤδη στό βιβλίον τῆς Γενέσεως (ΙΑ'. 1-2): οἱ Γαμέρ, Μαγῶγ, Μαδοί, Ἰωύαν, Ἐλισά, Θεοβέλ, Μοσόχ καί Θεΐρας εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰάφεθ, γιοῦ τοῦ Νῶε. Ἀπό τόν πρωτότοκο γιό τοῦ Νῶε, τόν Σῆμ, κατάγονται οἱ δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραήλ¹³¹, ὁ περιούσιος λαός τοῦ Κυρίου, πού

129. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, τόμος 2, Βερολίνο 1958, σ. 282.

130. Λέων Διάκονος, *ἱστορία*, σ. 150.

131. Γένεση, ΙΑ'. 1-2.

διαφοροποιήθηκαν πολιτιστικά από τους φυλετικούς συγγενείς τους. Οἱ Μαγώγ καί Θοβέλ, ἐπομένως, πού ἀναφέρονται στόν Ἰεζεκιήλ ἐκπροσωποῦν τοὺς ἀλλόφυλους καί ἐχθρικούς λαούς, σύμφωνα μέ τήν ἐννοια πού δινόταν στόν ἐχθρό ἀπό τίς κλειστές πατριαρχικές κοινωνίες. Οἱ Γώγ, λαός πιθανόν καυκασιανῆς καταγωγῆς¹³², ἴσως νά ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῆς Παλαιστίνης τόν καιρό τῆς ἀσσυριακῆς κατοχῆς τῆς περιοχῆς¹³³. Σκυθικῆς καταγωγῆς θεωρεῖται καί ὁ λαός τοῦ Μαγώγ¹³⁴. Ἡ κοινή κατάληξη τῶν δύο ὀνομάτων καί ἡ σύγχυση τῶν βιβλικῶν χωρίων, πού ἀναφέρονται στοὺς προαιώνιους βόρειους ἐχθρούς τοῦ περιούσιου λαοῦ τοῦ Κυρίου, συνέτεινε στή σύνδεσθαι¹³⁵ μέ τό τρίτο ὄνομα τοῦ συμπλέγματος, ῥώ, ἀναφέρονται ἀπό πολύ νωρίς σκυθικῆς καταγωγῆς λαοί καί εἶναι τουρκικῆς προέλευσης, ἴσως χαζαρικῆς¹³⁶. Εἶναι γνωστή ἡ θρησκευτική σχέση τῶν χαζάρων μέ τόν Ἰουδαϊσμό¹³⁷.

Τήν προφητεία τοῦ Ἰεζεκιήλ ἐπαναλαμβάνει σέ παράφραση ἡ Ἀποκάλυψη: οἱ μυθικοί λαοί τῶν Γώγ καί Μαγώγ θά ἐξαπολύσουν μετά τά χίλια χρόνια εὐδαιμονίας τόν τελευταῖο πόλεμο στή γῆ, θά κυκλώσουν τήν "ἡγαπημένη πόλι" καί τελικά θά ἡττηθοῦν ἀπό τή φωτιά πού θά στείλει ἐναντίον τους ὁ θεός (Ἀποκάλυψη Κ', 7-9).

132. F. Dusterdieck, *Kritisch-exegetisches Handbuch über die Offenbarung Johannis*, Göttingen 1865, σ. 552.

133. A. Vasiliev, *The russian Attack*, σ. 167.

134. F. Dusterdieck, ὁ.π., καί A.R. Anderson, *Alexander's gate, Gog and Magog and the inclosed nations* (*The Medieval Academy of America* 12), Cambridge Mass. 1932, σσ. 4,7 καί 8 ὑποσ. 2.

135. G. Istrin, *Otkrovenija Mefodija Patarskago i apokrifitseskaja videnija Danila v vizantijskoj i slavijamo-russkoj literaturnam*, Μόσχα 1877, σ. 21 ἀναφέρονται ὀνομαστικά οἱ λαοί πού ἀπέκλεισε ὁ Ἀλέξανδρος στό Βορρᾶ. Ἀνάμεσα σ'αὐτούς εἶναι καί οἱ Γώγ καί Μαγώγ.

136. D.A.I., *Commentary*, σ. 21.

137. D.M. Dunlop, *The history of the jewish Khazars*, Princeton-New Jersey 1954, σσ. 89-170 καί 237.

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ κειμένου τῆς Ἀποκάλυψης καί κυρίως τῶν ἐρμηνειῶν της, πού ἄρχισαν νά γράφονται ἀπό τόν 6^ο αἰώνα¹³⁸ καθώς καί ἡ κυκλοφορία τῶν προφητειῶν¹³⁹, πρόσθεσαν ἕνα καινούργιο στοιχεῖο στή μυθολογία γύρω ἀπό τά ὀνόματα τῶν Ρῶς, Γῶγ καί Μαγῶγ. Δύο τρόποι ἐρμηνείας τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ χωρίου ταυτίζουν τά ἐχθρικά ἔθνη μέ τούς συγκεκριμένους βόρειους ἐχθρούς, τούς Ρῶσους, τούς Σκύθες, τούς Γότθους, καί τούς Οὐννους¹⁴⁰. Ὁ πρῶτος τρόπος ἐρμηνείας θεολογικότερος, βλέπει ὡς ἡγαπημένη πόλη τήν ἐκκλησία ἐνῶ ὁ ἄλλος, λαϊκότερος, μεταφέρει τήν προφητεία σέ κοσμικότερα πλαίσια καί ὡς ἡγαπημένη πόλη θεωρεῖ τήν Κωνσταντινούπολη.

Γιά τόν 9^ο καί 10^ο αἰώνα ὑπάρχουν πέντε τουλάχιστον μαρτυρίες γιά τή συσχέτιση τῶν Ρῶσων μέ τούς Γῶγ καί Μαγῶγ καί γιά τήν ἐσχατη πολιορκία τῆς ἡγαπημένης πόλης ἀπό τούς ἐχθρούς. Ἡ πληθώρα αὐτή ἐξηγεῖται ἀπό τό γεγονός ὅτι μόλις τό 860 οἱ Ρῶσοι ἄρχισαν νά ἀποτελοῦν κίνδυνο σοβαρό γιά τήν ἀσφάλεια τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ σύνδεση τῶν Ρῶσων μέ τούς Γῶγ καί Μαγῶγ καί κατά συνέπεια μέ τό ἀποκαλυπτικό ἀπόσπασμα καί τήν πολιορκία τῆς ἡγαπημένης πόλης ἐπικράτησε ὕστε-

138. H.-G. Reck, Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich, σ. 447.

139. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπό τόν 12^ο αἰ. κυκλοφοροῦσαν χρησμοί σχετικά μέ τήν καταστροφή τῆς Κωνσταντινούπολης πού ἀποδίδονταν στόν Λέοντα τό Σοφό, C. Mango, The Legend of Leo the Wise, ZRVI 6, 1960, σσ. 65, 72. Δέν εἶναι βέβαιη ἡ χρονολόγηση τῶν χρησμολογικῶν μοτίβων πού ἀποτελέσαν αὐτό τό συμπληρωματικό ἔργο. Μποροῦμε ὡστόσο νά ὑποθέσουμε ὅτι ἔχνη τέτοιων χρησμῶν κυκλοφοροῦσαν στό Βυζάντιο προφορικά τουλάχιστον δύο αἰῶνες νωρίτερα.

140. Αὐτός ὁ ρόλος τῶν βάρβαρων ἐχθρῶν δέν ἀποδιδόταν μόνο ἀπό τούς βυζαντινοὺς στοὺς βόρειους ἐχθρούς. Στή Δύση τήν ἴδια ἐποχή περίπου, τόν 9^ο αἰ., οἱ ταλαιπωρημένοι ἀπό τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές ἄνθρωποι ἔβλεπαν στό πρόσωπο τῶν Οὐγγρων τούς λαούς Γῶγ καί Μαγῶγ, M. Bloch, La société féodale, Παρίσι 1970, σ. 93 καί C. Diehl, De quelques croyances byzantines sur la fin de Constantinople, BZ 29-30, 1929-1930, σσ. 193, 195.

ρα από τή ρωσική επίδρομή τοῦ 860, τήν ἀμφισβητούμενη επίδρομή τοῦ 907¹⁴¹ καί τήν επίδρομή 941 πού εἶχαν ἀποκλειστικό στόχο τήν Κωνσταντινούπολη. Οἱ μάρτυριες εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Στό βίο τοῦ Ἀνδρέα Σαλοῦ ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ρῶσοι, τό Εὐανθόν γένος, θά ἐπιχειρήσουν νά καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη, ἀλλά δέν θά εἶναι αὐτή ἡ ἐσχατὴ ὥρα τῆς πόλης καί οἱ ἐπιδρομεῖς θά νικηθοῦν γιατί ἡ Κωνσταντινούπολη προστατεύεται ἀπό τήν Παναγία¹⁴².

2. Στό βίο τοῦ Βασιλείου οἱ Ρῶς καί "Ὁγ καί Μόγ" θά προσπαθήσουν νά καταλάβουν τήν Κωνσταντινούπολη, πού θά σωθεῖ μέ τή μεσιτεία τῆς Παναγίας.

3. Στά Πάτρια τῆς Κωνσταντινούπολης, στήν περιγραφή τοῦ φόρου τοῦ Ταύρου, ἀναφέρεται τό μεγάλο ἐφιππο ἀγαλμα πού στό βᾶθρο του ἔχει γλυπτές παραστάσεις γιά τά ἐσχατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης πού θά ἐκπορθήσουν οἱ Ρῶσοι¹⁴³.

4. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἀναφέρει τήν προφητεία τοῦ Ἰεζεκιήλ σέ συσχετισμό μέ τίς ρωσικές ἐπιδρομές.

5. Ὁ Ἀρέθας στήν ἐρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψης γράφει ὅτι τά βάρβαρα γένη τῶν Ρῶς καί Γῶγ καί Μαγῶγ θεωροῦνται ἀπό τοὺς σύγχρονους του ὅτι ὑποδηλώνουν τοὺς Σκύθες. Ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι πολύ διαδεδομένη ἦταν ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ ἡγαπημένη πόλη ἦταν ἡ Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖνος δέν τή συμμεριζόταν, καί πιστεύει ὅτι ἡγαπημένη πόλη εἶναι ἡ Ἐκκλησία¹⁴⁴.

141. I. Sorlin, *Les traités de Byzance avec la Russie*, σ. 336-342 καί R.J.H. Jenkins, *The supposed russian attack on Constantinople in 907: evidence of Pseudo-Symeon*, *Speculum* 24, 1949, σ. 406 (=Studies on byzantine history... ἀρ. XII).

142. L. Rydén *The Andreas Salos apocalypse*, σ. 201.

143. Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως (=Scriptores originum constantinopolitanum) ἔκδοσις T. Preger, Λιψία 1907, σ. 176.

144. Ἀρέθα ἐπισκόπου Καισαρείας, Ἐρμηνεία τῆς Ἀποκαλύψεως, PG 106, 753-757.

6. Η ΟΥΓΓΡΙΚΗ ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΟΥ 943

Όπως και για την αφήγηση της ρωσικής επιδρομής δύο διαδοχικές διηγήσεις αναφέρονται σέ ουγγρική επιδρομή στά βυζαντινά έδάφη¹⁴⁵.

Στήν πρώτη διήγηση κύριο πρόσωπο είναι ο ιερέας θεοφάνης, πού ζούσε στό σπίτι τών αδελφών Γογγυλίων απέχοντας από τό λειτούργημα του για νά δηλώσει έμπρακτα τή βδελυγμία του για τήν έλαστική ήθική πού χαρακτήριζε τήν κορυφή τής εκκλησιαστικής ιεραρχίας εκείνα τά χρόνια αλλά και παλιότερα. Αναφέρονται όνομαστικά δύο πατριάρχες πού συνδέσανε τό αξίωμα τους μέ αξιόμιμπτες από κανονική άποψη πράξεις: ο πατριάρχης Εύθύμιος πού εύλόγησε τόν τέταρτο γάμο του άτοκράτορα Λέοντα και ο πατριάρχης θεοφύλακτος πού δέχτηκε τήν άνάρρηση του, άν και ήταν γιός του Λακαπηνοϋ από δεύτερο γάμο. Ο συγγραφέας, σύμφωνα άσφαλώς μέ τή γνώμη του Βασιλείου, θεωρεί υπόδειγμα άρετής τόν ιερέα θεοφάνη και έξάίρει τή γενναία στάση του. Διηγείται επίσης ότι ο θεοφάνης περνούσε τίς μέρες του μέ προσευχές και μένηστεία. Πικραμένος από τήν άσέβεια τών ανθρώπων του καιροϋ του έφθάνε στό σημείο νά εύχεται κάποια μεγάλη συμφορά πού ίσως θά είχε τή δύναμη νά συνετίσει και νά έπαναφέρει στό δρόμο τής άρετής τούς παράνομους Ρωμαίους. Η είδηση τής επιδρομής τών ουγγρων στά δυτικά μέρη γέμισε θεία χαρά τόν ιερέα θεοφάνη, πού πίστεψε ότι μ' αυτό τόν τρόπο έκδηλώθηκε επιτέλους ή θεία όργη και πλησίαζε ή μέρα τής μετάνοιας τών άμαρτωλών.

Στή δεύτερη διήγηση κάποιος ζητά από τό Βασίλειο νά μάθει από ποϋ βρίσκουν τή δύναμη οί άπιστοι Ούγγροι νά λεηλατούν τή χριστιανική γη. Ο Βασίλειος άπαντά παραλληλίζοντας τήν τιμωρία πού επιφύλαξε ο θεός στους άσεβεις βυζαντινούς (δηλ. τίς ουγγρικές επιδρομές) μέ τήν τιμωρία τών άνομων λαών πού συμμάχησαν έναντίον του Ισραήλ¹⁴⁶. Όπως τότε τό Ισραήλ κατατρό-

145. Βίος Ves., σ. 63-65

146. Ίησοϋς του Ναυη, κεφάλαιο θ' κέξ.

πωσε τούς άπιστους έχθρούς του έτσι και τώρα οί Ούγγροι έρημώνουν τή θράκη για τίς άμαρτίες του χριστιανικού λαού. Συνεχίζοντας ο Βασίλειος καθησυχάζει τούς άκροατές του. Ή θεία οίκονομία δέν θά έπιτρέψει τόν άφανισμό τών Βυζαντινών. Μέσα σέ δραμα ο Βασίλειος βλέπει τούς Ούγγρους νά πνίγονται στό Δούναβη καθώς προσπαθούν νά έπιστρέψουν στην πατρίδα τους. Λίγοι μόνο κατορθωσαν νά σωθούν. Ύστερα από λίγες μέρες σύμφωνα μέ τό συγγραφέα, τά γεγονότα πιστοποιήσαν τήν αλήθεια τών λόγων του Βασιλείου. Στην Κωνσταντινούπολη έφθασε ή άναφορά του στρατηγού του θέματος Μακεδονίας, όπου άναγράφονται άκριβώς όσα προείπε ο Βασίλειος. Ο συγγραφέας καταλήγει συμπεραίνοντας ότι και αυτή ή διήγηση έπιβεβαιώνει για μιά φορά ακόμα τή θεία δύναμη τής προόρασης πού είχε ο Βασίλειος.

Για τούς Γρέγοιρε-Οργελς και τούς μελετητές πού θεώρησαν άδιαφιλονίκητη τήν άποψη τους, αυτό τό άπόσπασμα του βίου άφορα τήν σύγγρικη έπιδρομή του 934¹⁴⁷. Ή χρονολόγηση όμως αυτή όπως θά δείξουμε είναι σφαλερή. Οί Γρέγοιρε-Οργελς βασίστηκαν σέ δύο *terminus post quem* για νά τοποθετήσουν τά γεγονότα του άποσπάσματος τό 934: τή μνεία του θεοφύλακτου ώς πατριάρχη, του οποίου ή άνάρρηση χρονολογείται τό 933 και τή μνεία του θανάτου του Χριστόφορου (931) πού αναφέρεται σέ προηγούμενη διήγηση. Περισσότερη σημασία δίνουν στό δεύτερο *terminus post quem*, γιατί ο θεοφύλακτος υπήρξε πατριάρχης επί 23 χρόνια, και έτσι ή μνεία του έπιτρέπει οποιασδήποτε χρονολόγηση άνάμεσα στό 923 και τό 956.

Ή έπιχειρηματολογία τους όμως δείχνει ότι οί Γρέγοιρε-Οργελς δέν διάβασαν μέ προσοχή τό κείμενο του βίου και για αυτό τά συμπεράσματα τους δέν είναι βάσιμα. Στη διήγηση Γ.1 αναφέρεται πράγματι ο θάνατος του Χριστόφορου, κανένα στοιχείο της όμως δέν στηρίζει τήν άποψη ότι πρόκειται για πρόσφατο

147. H. Grégoire-P. Orgels, *L'invasion hongroise*, σ. 150, Da Costa-Louillet, *Saints de Constantinople*, σ. 511, N. Oikonomidès, *Vardariotes - W.L.ND.R. - V.N.ND.R. Hongrois installés dans la vallée de Vardar en 934*, *Südost-Forschungen* 32, 1973, σ. 1 (Documents et études sur les institutions de Byzance VIIe-XVe s., Λονδίνο, Variorum Reprints 1976, άρ. XXII).

γεγονός, όπως ισχυρίζονται οι Grégoire-Orgels· αντίθετα άλλα στοιχεία της επιβάλλουν, όπως είδαμε, τη χρονολόγηση της μετά στο 936¹⁴⁸. Ένα άλλο σημαντικό σημείο, στο οποίο οι Grégoire-Orgels δέν έδωσαν τήν πρέπουσα προσοχή, είναι ότι ή διήγηση της ούγγρικης επίδρομης βρίσκεται στο δεύτερο μέρος του βίου· ανήκει επομένως στις προσωπικές μαρτυρίες και αναμνήσεις του Γρηγορίου. Ο Γρηγόριος όμως γνώρισε τό Βασίλειο μεταξύ του 939 και του 940 και θά ήταν παράλογο νά πιστέψουμε ότι ο Γρηγόριος θεώρησε τόσο σημαντική τήν πρόγνωση της ούγγρικης επίδρομης, ώστε νά τή μεταθέσει χρονικά και νά τή περιγράψει ως προσωπική του ανάμνηση.

Είναι λογικότερο λοιπόν νά υποθέσουμε ότι ή αφήγηση αφορά τή γνωστή από τίς ιστορικές πηγές επίδρομή του 943.

Δυσερμήνευτη παραμένει βέβαια ή θέση της αφήγησης της ούγγρικης επίδρομης, πού χρονολογείται στο 943, αλλά προηγείται διηγηματικά της αφήγησης της ρωσικής επίδρομης του 941. Ός τό σημείο αυτό οι διηγήσεις ακόλουθοῦν σχετικά αύστηρή χρονολογική σειρά. Απ'αυτό τόν κανόνα πού διέπει κυρίως τίς ιστορικές διηγήσεις, έξαιροῦνται οι αφήγησης τῶν θαυμάτων του Βασιλείου. Αλλά και οι δύο αφήγησης τῶν βαρβάρικῶν επίδρομῶν, παρά τά ιστορικά στοιχεία τους, μέσα στο βίο παραδίδονται ως θαύματα-έκδηλώσεις της προορατικής ικανότητας του Βασιλείου, περιλαμβάνονται μάλιστα στην ένότητα ε'πού αποτελεί τό κατεξοχήν σῶμα θαυμάτων του Βασιλείου. Έτσι μπορεί νά δικαιολογηθεῖ ή χρονολογική άταξία τους, πού δέν άφαιρεῖ άλλωστε τίποτα από τό νόημα και τό περιεχόμενο τῶν διηγήσεων.

Σχετικά μέ τήν επίδρομή του 943, οι έλληνικές ιστορικές πηγές του 10^{ου} αί. αναφέρουν ότι τόν Άπρίλιο της πρώτης Ινδικτιῶνος οι Ούγγροι επέδραμαν στα βυζαντινά έδάφη. Ο παρακοιμώμενος Θεοφάνης, αυτοκρατορικός άπεσταλμένος, συνάντησε τους Ούγγρους, διαπραγματεύτηκε τήν εἰρήν και πήρε μαζί του επιφανείς όμήρους. Η βυζαντινο-ουγγρική εἰρήνη κράτησε

148. Βλ. παραπάνω σ. 89.

πέντε χρόνια¹⁴⁹

Ἡ Διήγηση τῶν Περρασμένων Χρόνων ἀφιερώνει στήν οὐγγρική ἐπιδρομή μιᾶ σύντομη παράγραφος, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι τό 943 οἱ Οὐγγροὶ ἐπέδραμαν στά βυζαντινά ἐδάφη καί ἐφθασαν ὡς τήν Κωνσταντινούπολη. Μετά τή σύναψη εἰρήνης ἐπέστρεψαν στήν πατρίδα τους¹⁵⁰.

Αὐτές οἱ δύο μαρτυρίες δέν ἔρχονται σέ ἀντίφαση μέ ὅσα περιέχονται στό βίο τοῦ Βασιλείου. Ἀπό τό ἀγιολογικό ὅμως κείμενο μποροῦμε νά προσθέσουμε στίς ἀφηγήσεις τῶν χρονογράφων δύο στοιχεῖα.

Ὁ βίος τοῦ Βασιλείου δέν ἀναφέρει κανένα συγκεκριμένο γεωγραφικό στοιχεῖο γιά τήν ἐπιδρομή τῶν Οὐγγρων ἐκτός ἀπό τό ὅτι οἱ λεηλασίες τους ἐξαπλώνονταν στά "δυτικά μέρη", πράγμα πού καθορίζει ὁποιοδήποτε βορειοδυτικό χῶρο σέ σχέση μέ τήν Κωνσταντινούπολη. Τήν πληροφορία αὐτή τοῦ βίου μποροῦμε νά τή συμπληρώσουμε μέ βάση τίς μαρτυρίες τῶν ἄλλων πηγῶν. Ὅπως καί στήν προηγούμενη ἐπιδρομή τους, τοῦ 934, οἱ Οὐγγροὶ πέρασαν τό Δούναβη, διέσχισαν τή Βουλγαρία καί ἐφθασαν ἔξω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη μέσω τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης¹⁵¹. Ἀντίθετα μοναδική εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ βίου γιά τήν ἐπιστροφή τῶν Οὐγγρων στήν πατρίδα τους. Ἀναφέρεται ὅτι στήν προσπάθεια τους νά διασχίσουν τό Δούναβη ἀντιμετώπισαν μεγάλα προβλήματα, πού εἶχαν σέ συνέπεια τόν ἀποδεκατισμό τους, καθώς οἱ περισσότεροὶ πνίγηκαν¹⁵². Ἡ μαρτυρία δέν διασταυρῶνεται ἀπό καμιᾶ ἄλλη πηγή¹⁵³. Ἡ μόνη ἐπιβεβαίωση προέρχεται καί πάλι ἀπό τό βίο τοῦ Βασιλείου στό σημεῖο ὅπου γίνεται λόγος γιά τήν ἀναφορά τοῦ στρατηγοῦ Μακεδονίας, πού ἀνήγγειλε τήν

149. Συν. Θεοφ., σ. 430-431, Ψ Συμεών, σ. 748, Συν. Γεωργ. Μον., σ. 817, πρβλ. καί Dölger, Regesten, ἀρ. 640.

150. Cross-Sherbowitz-Weltzer, Διήγηση τῶν περασμένων χρόνων, σ. 273, σημείωση 49.

151. Αὐτό τό δρομολόγιο ἀκολούθησαν καί τό 934: Masudi, Les prairies d'or σ. 51, Grégoire-Orgeles, ὁ.κ., σ. 151, Οἰκονομίδης, ὁ.κ., σ. 8.

152. Βίος Ves., σ. 64.

153. G. Moravcsik, Byzantinoturcica I, Βερολίνο 1958, σ. 555.

καταστροφή τῶν ἐχθρῶν. Ὡστόσο ἡ μοναδικότητα τῆς πληροφορίας καί ἡ σύμπτωση τοῦ ἀποδεκατισμοῦ τῶν Οὐγγρων ἀπό πνιγμό μέ τόν ἀποδεκατισμό τῶν Ρώσων μετά ἀπό ναυμαχία καί θαλασσοταραχή τήν καθιστοῦν ἀρεκτά ὑποπτη. Πρέπει ἄλλωστε νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ διήγηση τῆς ἀτυχῆς ἐκστρατείας τῶν Ρώσων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης περιέχεται στό βίο ἀκριβῶς ὕστερα ἀπό τήν διήγηση τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐγγρων. Εἶναι λοιπόν πιθανό στοιχεῖα ἀπό τήν ἐπόμενη διήγηση νά παρεισέφωρησαν στήν προηγούμενη. Καί οἱ δύο ἐχθρικές ἐπιβουλές εἶχαν κοινά σημεῖα τήν ἀποτυχία καί τή βόρεια προέλευση. Ἀντίθετα ὅμως ἀπό τή Ρωσική ἐκστρατεία πού συγκλόνισε τήν Κωνσταντινούπολη καί ἐπαρχίες τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἡ οὐγγρική ἐπιδρομή εἶχε ἐλάσσονα σημασία καί ὡς τέτοια παρουσιάζεται καί ἀπό τή Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη καί ἀπό τό συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου.

Οἱ Grégoire-Orgels, πού ἀφιέρωσαν σ'αὐτή τήν ἐνότητα τοῦ βίου ἓνα σημαντικό ἀρθρο, ἐπιμένουν ἰδιαίτερα στήν ἐξαφάνισή ἀπό τό συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ ὀνόματος καί τῆς δράσης τοῦ πρωτοβεστιάριου-παρακοιμώμενου Θεοφάνη. Θεωροῦν ὅτι αὐτή ἡ παράλειψη ἔχει σχέση μέ τή δυσμένεια στήν ὁποία περιέπεσε ὁ Θεοφάνης μετά τό 944 καί τή συνδέουν μέ τήν ἀλλαγὴ τοῦ ὀνόματος του στήν ἐπόμενη ἐνότητα, ὅπου δέν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στούς νικητές τῶν Ρώσων¹⁵⁴. Ἄν ὅμως οἱ συλλογισμοί τους ἐξηγοῦν κάπως τό πρόβλημα τῆς παράλειψης τοῦ Θεοφάνη ἀπό τή διήγηση τῆς ρωσικῆς ἐκστρατείας, δέν νομίζω ὅτι μπορεῖ νά ὑποστηριχτεῖ τό ἴδιο καί γιά τήν οὐγγρική ἐπιδρομή. Ὁ φρονηματιστικός χαρακτήρας τῆς διήγησης τῆς ἐπιδρομῆς στό βίο τοῦ Βασιλείου, ὅπου τή βαρύνουσα σημασία ἔχει ἡ ἔξαρση τῆς διορατικότητας τοῦ ὀσίου καί ἡ δίκαιη τιμωρία τῶν ἀνόμων γιά τά κρίματα τους, ἀπέκλεισε ἔξαρχῆς τή μνεῖα συγκεκριμένων γεγονότων καί προσώπων. Δέ λείπει μόνο τό ὄνομα τοῦ Θεοφάνη, λείπουν ὅλες οἱ μνεῖες γιά τίς διαπραγματεύσεις, τοὺς ὁμήρους, καί τή βαρβαρική ἐπέλαση ὡς τά τείχη τῆς Κωνσταντινούπολης, πράγματα δηλαδή πού δέν ἐνδιέφεραν καί δέν ἐξυπηρετοῦσαν τόν κύριο σκοπό τῆς συγγραφῆς.

154. Grégoire-Orgels, ὁ.π., σ. 153.

Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο διαχωρισμός σέ κατηγορίες τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν, πού περιέχονται στό βίο τοῦ Βασιλείου, ἐπιβάλλεται ἀπό τή μορφολογική καί ὑφολογική διαφοροποίηση τῶν διηγήσεων. Τό ἱστορικό γεγονός καταγράφεται ἀπό τό συγγραφέα ἀφοῦ περάσει ἀπό ἕνα στάδιο ἐρμηνευτικῆς ἐπεξεργασίας, πού ριθμίζεται ἀπό τό βαθμό συνειδητοποίησης τοῦ ἴδιου τοῦ συγγραφέα ἀλλά καί ἀπό τίς προεκτάσεις πού παίρνει τό γεγονός μέσα στόν κοινωνικό του περίγυρο. Ἐτσι ὁ συσχετισμός ὕφους-μορφῆς καί γεγονότος μπορεῖ νά δώσει ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά μέ τήν ἀντίδραση τοῦ συγγραφέα, "φορέα συλλογικῶν νοοτροπιῶν", στά ἐρεθίσματα πού προκαλοῦν οἱ πράξεις καί τά γεγονότα.

1. Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τίς μνείες σέ πρόσωπα δύο αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν: τῶν Μακεδόνων καί τῶν Λακαπηνῶν. Χαρακτηριστικά της εἶναι:

- Ἡ διηγηματική ἀνεξαρτησία τῶν ἀποσπασμάτων: δέν συνδέονται δηλαδή μέ τό κύριο πρόσωπο τοῦ βίου, τό Βασίλειο, καί οὔτε προσθέτουν τίποτα στόν εἰρμό της διήγησης.
- Χρονολογικά ἐκτείνονται σέ ἑβδομήντα περίπου χρόνια, ἀρχίζοντας ἀπό τό θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου, γιοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὡς τήν περιγραφή της οἰκογένειας τῶν Λακαπηνῶν περί τό 936.
- Ἡ σαφήνεια τοῦ ὕφους, ἡ πληρότητα καί κάποτε ἡ πρωτοτυπία της πληροφορίας καί ἡ λεκτική οἰκονομία.
- Ἡ ἔλλειψη κάθε προσπάθειας ἐρμηνείας ἢ κριτικῆς τῶν γεγονότων.

Τά δύο τελευταῖα χαρακτηριστικά ἐπιτρέπουν νά διαπιστωθεῖ ἡ συναισθηματική ἀπομάκρυνση τοῦ συγγραφέα ἀπό τά πράγματα, ἀπομάκρυνση πού ὀφείλεται σέ δύο λόγους: στή χρονική ἀπόσταση καί στή λογοκρισία πού ἀσκεῖ ὁ ἴδιος στόν ἑαυτό του σέ σχέση μέ τή θέση του ἀπέναντι στή βασιλεύουσα οἰκογένεια. Ἡ ἀπροθυμία του νά δώσει προσωπικότερο χρῶμα στά γραφόμενα του ἐκφράζει ἴσως τή μύχια ἐπιθυμία του νά φανεῖ νομιμόφρονος καί

συνεπής στην τάξη των πραγμάτων.

2. Ἡ δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τή διήγηση τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα. Θά πρέπει νά παρατηρηθεῖ ἐδῶ ὅτι:

- Ἡ διήγηση συνδέεται μέ τό πρόσωπο τοῦ ἀγίου. Κι' ἄν ἀκόμα ὑποθέσουμε ὅτι τό σημεῖο ὅπου ἀναφέρεται ὁ Βασίλειος εἶναι ἐμβόλιμο ἢ χροση τῆς διήγησης ἀπό τό συγγραφέα γιά νά παρουσιάσει γιά πρώτη φορά τίς προορατικές ἱκανότητες τοῦ ἀγίου ἀρκεῖ γιά νά τό ἐντάξει λειτουργικά στήν ἀφήγηση τοῦ βίου.
- Ἡ ἀνταρσία τοῦ Δούκα ἐγίνε τό 913, ἐποχή παιδικῆς ἡλικίας τοῦ συγγραφέα, ἀφοῦ τό 940, ὅταν γνόρισε τό Βασίλειο δέν πρέπει νά ἦταν πολύ μεγαλύτερος ἀπό 30 χρονῶν.
- Χαρακτηριστική στή μορφή εἶναι ἡ ἀφαίρεση, ἡ ἀπάλειψη τῶν λεπτομερειῶν καί ἡ συγκράτηση μόνο ἑνός στοιχειώδους διηγηματικοῦ κορμοῦ.
- Πρέπει νά σημειωθοῦν ἀκόμα ἡ πληθώρα τῶν λαϊκῶν στοιχείων καί ὁ πλατεϊασμός στό ὕφος.

Ὁ συγγραφέας κατέγραψε τήν ἀνταρσία τοῦ Δούκα σέ μορφή παραμυθιοῦ καί μ' αὐτό τόν τρόπο ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στά θρώμενα καί σ' ἐκεῖνον πού τά καταγράφει ἐκμηδενίζεται. Ταυτόχρονα ἀποκαλύπτεται ἡ τοποθέτηση τοῦ συγγραφέα ἀπέναντι στά πρόσωπα, ἀνάλογα μέ τή θέση πού τοῦς δίνει στή διήγηση του. Ἡ μορφή τοῦ παραμυθιοῦ βοηθά τό βιογράφο τοῦ Βασιλείου νά ἐκφράσει τόν ἀμετρο θαυμασμό του γιά τόν Δούκα καί τήν ἀπέχθεια του πρὸς τόν πατριάρχη Νικόλαο.

Στή διήγηση τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου νομιμοποιεῖται ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐκπροσώπου ἰσχυρῆς οἰκογένειας νά ἀναλάβει τήν ἐξουσία, μέ τόν ἡρωϊσμό καί τίς ἀναμφισβήτητες ἱκανότητες τοῦ Δούκα, ἀλλά καί μέ τή σύμπραξη καί τήν ὑποστήριξη ὅλων τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν: τοῦ λαοῦ, τοῦ στρατοῦ, τῆς συγκλήτου, τοῦ κλήρου. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἀνταρσίας ἀρχίζει νά διαφαίνεται ἀπό τή στιγμή πού τό ἕνα ἀπό αὐτά τά στοιχεῖα ἀποσύρει τήν ὑποστήριξη του. Στή διάρκεια τοῦ 10^{ου} αἰ. μαρτυρεῖται μιὰ ὁλόκληρη σειρά ἀπό παρόμοιες προσπάθειες μελῶν μεγάλων οἰκογενειῶν νά ἀνέβουν στό ἔθρονο. Μιά ἀπ' αὐτές ἐπέτυχε καί κατέληξε στή στέψη τοῦ Νικηφόρου Φωκά τό 963. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο στήν περίπτωση αὐτή ὅτι ἡ συμμαχία λαοῦ στρατοῦ, συγκλήτου καί πατριάρχη διατηρήθηκε ἀδιάσπαστη.

Στό βίο του Βασιλείου ο συγγραφέας παρουσιάζεται ως απολογητής άνταρσίας πού έγινε πριν σαράντα χρόνια. Είναι φανερό λοιπόν ότι πολλά χρόνια μετά την καταστολή της δέν έπαψε να καλλιεργείται ή έπιθυμία της άνάδειξης στον άυτοκρατορικό θρόνο ενός από τά ίσχυρά και ήρωικά μέλη μιας άριστοκρατικής οίκογένειας. 'Ο ίδιος ο συγγραφέας προσπαθεί να μετριάσει την έντύπωση πού προκαλεί ή έπαναστατική του διάθεση δίνοντας έμφαση στό γεγονός ότι ο ήρωικός Δούκας θά συμβασίλευε μέ τον άνήλικο Πορφυρογέννητο. Είναι πολύ δύσκολο να διακρίνουμε έδώ ως ποιό σημείο ο συγγραφέας πρωτοτυπεί και ως ποιό σημείο υποστηρίζει μιάν έντεχνα διαδεδομένη άποψη ότι έπιβάλλεται να ανέλθει στό θρόνο ως συμβασιλέας πρόσωπο πεπειραμένο στα πολιτικά και στα στρατιωτικά.

3. Οι διηγήσεις πού περιλαμβάνονται στην τρίτη κατηγορία είναι και πιο δεμένες λειτουργικά μέ τον κορμό του βίου του Βασιλείου. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι δύο:

- 'Ο Βασίλειος είναι τό κύριο δρων πρόσωπο και ή διήγηση της ρωσικής και ούγγρικης έπίδρομής έχει σκοπό να προβάλλει ένα χάρισμα του, την προόραση.

- Μέσα στα άποσπάσματα αυτά αφήνει ο συγγραφέας να φανούν δλοι οι άποκαλυπτικοί αλλά και οι πολιτικοί φόβοι του.

Πέρα από την άξία πού έχουν ως ιστορικές μαρτυρίες, οι διηγήσεις παρουσιάζουν ένδιαφέρον και από την άποψη της άκρατης μυστικοπάθειας και του φόβου πού αποπνέουν. 'Ο συγγραφέας αντιμετώπιζει τον κίνδυνο της καταστροφής και της συντριβής του κόσμου, πού την αντιπροσωπεύουν οι βόρειοι έχθροί μέ πολιτικά αλλά και θρησκευτικά όπλα. Στο πολιτικό επίπεδο αλλάζει τά όνόματα των συντελεστών των βυζαντινών νικών: τά κοινά όνόματα των στρατηγών δίνουν τή θέση τους στην παρουσία ήρωικών, έπικών μορφών. Ταυτόχρονα κάνει χρήση, έμμεση πολλές φορές, προφητειών, και βιβλικών χωρίων για να έξορκίσει τον έχθρο. Αύτες οι διηγήσεις βρίσκονται έντελώς μέσα στο πνεύμα του βίου του Βασιλείου και έντάσσονται στην μυστικοπαθή τάση του¹.

Τρεις διαφορετικές κατηγορίες ιστορικών μαρτυριών, τρεις διαφορετικοί τρόποι γραφής, τρία επίπεδα κοσμοθεωρίας του συγ-

1. Είναι φανερό ακόμα και από άλλα σημεία του βίου ο άποκαλυπτικός τρόπος πού συνέχει τό Γρηγόριο, π.χ. Βίος Vll., σ. 311 και 316 όπου ο Γρηγόριος θεωρεί ότι ζει τις τελευταίες μέρες του κόσμου: "έν ταίς έσχάταις ήμέραις".

γραφέα.

Στήν καταξιωμένη, πάγια ιεραρχία καί τάξη τῶν πραγμάτων ὁ βιογράφος τοῦ Βασιλείου ἀφιερώνει συνοπτικές καί ἀπρόσω -
πες κατὰ τό δυνατόν κρίσεις.

Στή διήγηση τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων πού μάχονται γιά
νά κατακτήσουν τήν ἀρχή χρησιμοποιεῖ τή μορφή τοῦ παραμυθιοῦ,
τρόπο ἔκφρασης πού ἀπλοποιεῖ καί ταυτόχρονα διευκολύνει τή
μετάδοση καί τή διάδοση τῶν μηνυμάτων. Εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι
ὁ συγγραφέας πρόσκειται ἀκριβῶς στήν παράταξη πού ἐπιθυμεῖ
τήν ἀλλαγὴ.

Ὁ ἐχθρικός κίνδυνος ἀναζωπυρώνει στή συνείδηση τοῦ συγ-
γραφέα ὅλους τοὺς προαιώνιους τρόπους. Στό Κακό ἀντιτάσσεται
μέ ἀσπίδα τή θρησκεία στίς πιό ἀπόκρυφες μορφές της.

2. ΤΟ ΑΝΤΙ-ΙΟΥΔΑΪΚΟ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

Ἡ ἕβδομη ἐνότητα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου περιλαμβάνει τέσσερις διηγήσεις.

1. Διήγηση τῶν ἀμφιβολιῶν τοῦ Γρηγορίου σχετικά μέ τήν ὀρθότητα τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως.

2. Σημείωση σχετικά μέ τόν ἵππόδρομο.

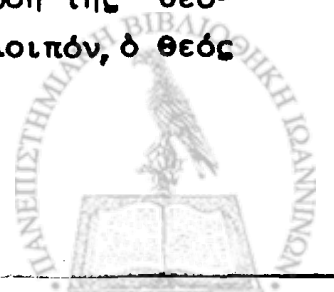
3. Συνάντηση Βασιλείου - Γρηγορίου, ὅπου ὁ Βασίλειος ἀνασκευάζει τά ἐπιχειρήματα τοῦ Γρηγορίου.

4. Ὅραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας, πού σκοπό ἔχει τή διάλυση καί τῶν τελευταίων ἀμφιβολιῶν τοῦ Γρηγορίου.

Ἀπό πρώτη ὄψη φαίνεται ὅτι οἱ τρεῖς διηγήσεις, 1, 3 καί 4 ἀκολουθοῦν λογική σειρά μέ κεντρικό πυρῆνα τό πρόβλημα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πού ἀντιμετωπίζεται θεωρητικά στό πρῶτο στάδιο καί πρακτικά στό δεύτερο. Ἡ ἀνάγνωση ὁμως τῶν διηγήσεων ἀποδεικνύει ὅτι, ἀν οἱ διηγήσεις 1 καί 3 ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά καί ἐξαντλητικά μέ τόν Ἰουδαϊσμό, ἡ τελευταία συνδέεται χαλαρά μαζί τους, ἀφοῦ ἡ μνεία τῶν Ἰουδαίων ἀποτελεῖ ἀφορμή μόνο γιά τήν ἀνάπτυξη ἄλλων θεμάτων κυρίως ἐσχολογικῶν.

Ἔτσι οἱ τρεῖς διηγήσεις διακρίνονται σέ δύο μέρη μέ ἀνεξάρτητο περιεχόμενο καί ἐπομένως ἐξετάζονται χωριστά. Ἡ τέταρτη διήγηση ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν ὀραμάτων καί ἀναλύεται στήν οἰκεία θέση. Ἡ πρώτη καί ἡ τρίτη διήγηση, κυρίως μέ τήν παράλειψη τῆς δευτέρας, ἀνακτοῦν τήν ἐσωτερική συνοχή πού φαίνεται ἀπαραίτητη ἀπό τό περιεχόμενό τους καί δημιουργοῦν ἓνα ἐνιαῖο μικρό κείμενο μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

Ἡ πρώτη διήγηση, μικρή σχετικά σέ ἔκταση, εἶναι γραμμένη σέ πρῶτο πρόσωπο, στοιχεῖο πού ἐπιτείνει τόν προσωπικό της χαρακτήρα καί ταυτόχρονα δικαιολογεῖ τήν ἀπλοϊκότητα τῶν ἀποριῶν τοῦ Γρηγορίου. Σύμφωνα μέ τό κείμενο, ἀφορμή τοῦ προβληματισμοῦ τοῦ Γρηγορίου ἀπέτελεσε ἡ ἀνάγνωση τῆς θεόπνευστης Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐῶς εἶναι δυνατόν, λοιπόν, ὁ θεός

νά αποστράφηκε τόν περιούσιο λαό του, πού ακολουθεῖ τίς ἀρχές τοῦ Νόμου πού ὁ ἴδιος ὑπαγόρευσε; Ὁ Γρηγόριος ἀδυνατεῖ νά δώσει ἀπάντηση στά ἐρωτήματα πού τόν βασανίζουν καί σκέπτεται ὅτι μόνο μιὰ συνομιλία μέ τό Βασίλειο θά μπορέσει νά τόν ἀπαλλάξει ἀπό τό βάρος τῆς ἀμφιβολίας.

Ἡ δεύτερη διήγηση περιέχει τήν ἀντίκρουση τῶν ἐλάχιστων ἐπιχειρημάτων τοῦ Γρηγορίου. Ὁ Βασίλειος ἐπικαλεῖται πλῆθος χωρίων τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης γιά νά ἀποδείξει ὅτι ἡ καταδίκη τῶν Ἰουδαίων εἶναι παλαιότερη ἀπό τή θεία οἰκονομία τοῦ Ἰησοῦ.

Τό σύνολο τῶν δύο διηγήσεων ἀποτελεῖ μέσα στό βίο ἕνα μικρό ἀνεξάρτητο κείμενο, καθώς ξεφεύγει ἀπό τοὺς κύριους σκοπούς τῆς ἀφήγησης: τήν ἀπόδειξη τῆς ἀγιότητας τοῦ Βασιλείου καί τῆ μαθητεία τοῦ Γρηγορίου στήν ἀρετή. Ἀντίθετα ἀπό τίς ὑπόλοιπες διηγήσεις αὐτό τό ἀπόσπασμα ἔχει ἀκόμα χαρακτηριστικά ἀντιρρητικῆς πραγματείας καί ἡ ὀξύτητα καί πυκνότητα τοῦ λόγου του δείχνει ὅτι ἡ θεωρητική ἀντιμετώπιση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ εἶχε ἐπικαιρική σημασία τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς¹.

Ἡ πολεμική τῆς Ἰουδαϊκῆς πίστεως καθοδηγεῖται ὡς ἕνα σημεῖο στή βυζαντινὴ ἐποχή ἀπό δύο παράγοντες: τήν ἀνάγκη διαχωρισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπό τὰ ἐγγενῆ του ἐβραϊκά στοιχεία καί τήν ἀνάγκη ἀντιμετώπισης τῶν αἱρέσεων, πού συχνά ἐξομοιώνονται μέ τόν Ἰουδαϊσμό. Καί στίς δύο μορφές του τό πρόβλημα ἀπασχόλησε καταρχὴν τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας καί τοὺς ἀπολογητές τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων². Ὁ ἀντι-Ιουδαϊσμός ὄξυνθηκε ἰδιαίτερα τήν ἐποχή τῆς εἰκονομαχίας³. Ἀπό

1. Ἐνα παρακλήσιο κείμενο, ὅπου ἕνας Χριστιανός πληροφορεῖται γιά πού λόγῳ οἱ Ἰουδαῖοι καταδικάζονται μετὰ θάνατον ἐξέδωσε ὁ P. Canart *Trois groupes de recits édifiants*, Byz 36, 1966 (*Mémorial Henri Grégoire*), σ. 22-23. Γιά τίς ὁμοιότητες τῶν κειμένων βλ. Canart, ὁ.π.σ. 12-13 καί σ. 12, ὑποσ. 2.

2. Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λόγος κατὰ Ἰουδαίων Ε', PG 48, 883-893, Γρηγόριος Νύσσης, Λόγος κατηχητικός ὁ μέγας, PG 45, 9-106, Ἰσιδωρος Πηλουσιώτης, Ἐπιστολές, PG 78, I 144, II 143, III 19, IV 17 καί 225.

3. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich* (*Handbuch der Altertumswissenschaft*, XII.2.1), 1959, σ. 333. Βλ. ἀκόμα τίς ἀναφορές στοὺς Ἐβραῖους ἀπό τόν Ἰωάννη Δαμασκηνό, Περὶ αἱρέσεων, PG 94, 681, Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 1201-1205, Λόγος δεύτερος πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς εἰκόνας, PG 94, 1288-1293

τόν 9^ο αί., μετά τήν αποκατάσταση δηλαδή τών εικώνων, ἡ διαμάχη κοπάζει γιά διάστημα⁴ καί ἀναζωπυρώνεται πάλι τήν ἐποχή τῆς ἐντυπωσιακῆς ἐξάπλωσης τών Παυλικιανῶν στή Μικρά Ἀσία⁵. Γιά νά ἀντιμετωπιστοῦν οἱ Παυλικιανοί ἀλλά καί οἱ αἰρετικοί καί οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ αὐτοκράτορες τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας πῆραν μιά σειρά ἀπό πολιτικά μέτρα. Ὁ Βασίλειος Α' ἐπέβαλε τή μαζική βάπτισμα τῶν Ἰουδαίων⁶. Ὁ Λέων ς' ἀκολούθησε τήν πολιτική τοῦ πατέρα του καί ἐπιπλέον ὑποχρέωσε τοὺς Ἰουδαίους νά ζοῦν σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ⁷. Ὁ Ρωμανός Λακαπηνός ἐξόρισε τοὺς Ἑβραίους ἀπό τό κράτος, καί ἐκεῖνοι κατέφυγαν στό βασίλειο τῶν Χαζάρων⁸. Ἡ μνεῖα αὐτῶν τῶν τελευταίων διώξεων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ στοιχείου πού χρονολογοῦνται στά 932, εἶναι σημαντικό στοιχεῖο γιά τή χρονολόγησι τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀποσπάσματος αὐτοῦ τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου.

Ὅπως ἀποδεικνύεται κυρίως ἀπό τίς ἱστορικές διηγήσεις τοῦ βίου, ἀλλά κι' ἀπό τίς ἐλάχιστες ἐνδείξεις πού περιέχονται στίς ἄλλες διηγήσεις, ὁ συγγραφέας εἶχε τή δυνατό-

καί ἀπό τό Θεόδωρο Στουδίτη, Λόγος ἀντιρρητικός ΙΙ, PG 99, 365. Στήν εἰκονογραφία ἡ ἐξομολώσις Ἰουδαίων καί εἰκονομάχων εἶναι ἐντονότερη, A. Grabar, L' iconoclasme byzantin, Dossier archéologique, Παρίσι 1957 σ.149 καί Ch. Walter, L' iconographie des conciles, dans la tradition byzantine (Archives de l'Orient Chrétien 13), Παρίσι 1970, σ. 259.

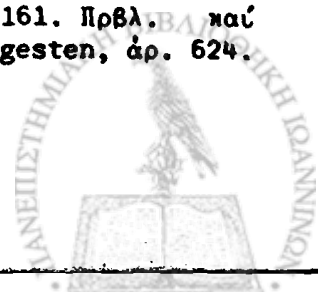
4. Beck, ὁ.π.

5. A. Sharf, Byzantine jewry from Justinian to the fourth crusade, Λονδίνο 1971, σ.82. Ἡ ἐξομολώσις τῶν Ἰουδαίων μέ τοὺς Παυλικιανούς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀντι-Ἰουδαϊκῆς προκατάληψης ἀφοῦ ἀπό τὰ κυριότερα δόγματα τῆς αἵρεσις εἶναι ἡ ἀπόρριψις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, βλ. Πέτρου Σικελιώτου, Ἱστορία... τῶν Παυλικιανῶν, ἐκδ. Δ. Παπαχρυσάνθου - J. Gouillard, στήν ὁμαδική δημοσίευσις Les sources grecques pour l' histoire des Pauliciens d' Asie mineure, Travaux et Mémoires 4, 1970, σ. 21, παράγραφος 42.

6. Συν. Θεοφ., σ. 341 - 2 καί Ψ Συμεών, σ. 691. Πρβλ. καί τή σχετική νομοθεσία πού περιέχεται στά Βασιλικά, J. Starr, The Jews in the byzantine empire 641-1204 (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie N^ο 30), Ἀθήνα 1939, παράγραφος 83, σσ. 144-147.

7. P. Noailles - A. Dain, Les nouvelles de Léon le Sage, Παρίσι 1944, Νεαρά 55. σσ. 209-211.

8. J. Starr, The Jews in the byzantine empire, παράγραφοι 90,91,92 Πρβλ. καί Masudi, Les prairies d' or, I, παράγραφος 448, σ. 161. Πρβλ. καί Runciman, Romanus Lecapenus, σ. 231 καί F. Dölger, Regesten, ἀρ. 624.

τητα νά εἶναι καλά πληροφορημένος γύρω ἀπό τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του⁹. Αὐτό ὀφείλεται στό ὅτι κατοικοῦσε στήν Κωνσταντινούπολη, στό κέντρο δηλαδή τῆς πολιτικῆς δράσης, ἀλλά καί στίς σχέσεις του, ἀμεσες καί ἔμμεσες, μέ μέλη τῆς ὑψηλῆς κοινωνικῆς τάξης, πού κινουῦνταν στό αὐτοκρατορικό περιβάλλον¹⁰. Τό ἀντι-ιουδαϊκό ἀπόσπασμα ἐπομένως τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου εἶχε ὡς πραγματικό, ἱστορικό ὑπόβαθρο κάποια πολιτική κίνηση ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων καί αὐτή θά μπορούσε νά εἶναι ἡ δέωξη τοῦ 932.

Σχετικά μέ τό ἀντι-ιουδαϊκό ἀπόσπασμα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου θά πρέπει τέλος νά παρατηρήσουμε τήν προσπάθεια πού καταβάλλει ὁ συγγραφέας γιά νά ἀποδείξει τόν ἐνιαῖο χαρακτήρα τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης¹¹. Ἔτσι ἀδιάκριτα χρησιμοποιοῦνται χωρία τῆς Γραφῆς, μέ μόνο σύνδεσμο μεταξὺ του τήν ἀντιμετώπιση τοῦ συγκεκριμένου θέματος.

9. Ὅπως φαίνεται ἀπό τή διήγηση τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, τήν ἱστορική σημείωση γιά τήν οἰκογένεια τῶν Λακαπηνῶν καί τίς ἐπιδρομές τῶν Οὐγγρων καί τῶν Ρώσων.

10. Βλ. παραπάνω "Σχέσεις τοῦ Βασιλείου μέ τό κοινωνικό περιβάλλον".

11. Πρβλ. καί τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Ἰωριγένης, Τά εἰς τό κατά Ματθαίου Εὐαγγέλιον ἐξηγητικά, PG 13, 832 B, ὁ ὁποῖος διαπιστώνει τή θεία ἀρμονία τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α

ΤΑ ΟΡΑΜΑΤΑ

Α. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΣ

Ἡ διήγηση τοῦ θανάτου τῆς Θεοδώρας καί κυρίως τό δράμα τοῦ Γρηγορίου, πού τήν ἀκολουθεῖ, εἶναι ἀπό τά πιό ἐνδιαφέροντα τμήματα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου.

Οἱ δύο διηγήσεις ἀποτελοῦν στήν οὐσία μία καί μόνη, ἀφοῦ ἡ βιογραφική διήγηση εἰσάγει τό δράμα, ἀλλά καί τό δράμα δέν θά μπορούσε νά δικαιολογηθεῖ χωρίς τή βιογραφική διήγηση. Οἱ δύο αὐτές διηγήσεις, πού ἔχουν κάποια αὐτοτέλεια, ἀρχισαν νά ἀντιγράφονται μαζί, ξεχωριστά ἀπό τό ὑπόλοιπο κείμενο, καί διασώζονται ἀπό τό μεγαλύτερο μέρος τῆς πέμπτης οἰκογένειας τῆς λόγιας παράδοσης τοῦ βίου.

α. Ἡ βιογραφική διήγηση

Μέ ἀφορμή τήν πληροφορία γιά τό θάνατο τῆς Θεοδώρας, ὁ συγγραφέας συνεχίζει τήν περιγραφή τοῦ χαρακτήρα τῆς¹, τῆς ἀφοσίωσης τῆς στόν Βασίλειο καί τῆς ἀγάπης τῆς πρός τοὺς μαθητές του. Τρία ἀπό τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τῆς Θεοδώρας ἀποτελοῦν τή βάση τῆς διήγησης, καί ταυτόχρονα μᾶς ἐπιτρέπουν νά διαπιστώσουμε τήν ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου γιά τά βασικά χαρίσματα πού καθορίζουν τήν προσωπικότητα τῆς πιστῆς θεράπαινας ἐνός ἀγίου.

1. Θεοδώρα ἡ πολλὰ τῷ ὁσίῳ ἐξυπηρετήσασα... προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς (Βίος Ves. σ. 10).
2. Ἦν μεσίτην πρός αὐτόν(δηλ. τόν Βασίλειο) εἰχομεν(Βίος Ves. σ. 10).

1. Γιά τή Θεοδώρα ὁ Γρηγόριος μιλά ἤδη ἀπό τή διήγηση Β.3 (Βίος Vil. σ. 301) ὅπου ἀναφέρεται ἡ εὐσέβειά τῆς, ἡ προθυμία τῆς νά ὑπηρετεῖ τό Βασίλειο, ἡ ἀγαθότητά τῆς.

3. Πραότατον γάρ καί εύσυμπάθητον ἦν τό γύναιον... ὡς [δια τέκνα ἡμᾶς ἀποδεχομένη καί ἐπιθάλπουσα, καί εἰποτέ τινι ἐξ ἡμῶν ἀνθρώπινόν τι κατά τόν βίον λυπηρόν προσεγένετο... θρήνοις καί οἰμωγαῖς αὐτήν ἐξεδίδου, ὡς ἐκ τούτου μηδέποτε τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς τῶν τῆς συμπαθείας δακρύων ὄρᾶσθαι χωρίς (Βίος Ves. σ.10).

Ὅρίζεται, λοιπόν, καταρχήν ἡ ἡλικία τῆς θεοδώρας, στοιχεῖο χαρακτηριστικό στό βίο τοῦ Βασιλείου, ὅπου ὑπογραμμίζεται ὁ σεβασμός πρός τούς ἡλικιωμένους². Κατόπι ἡ θεοδώρα καθορίζεται σέ συνάρτηση μέ τή σχέση της μέ τό Βασίλειο καί τούς μαθητές του. Ἡ συμπεριφορά της πρός τό Βασίλειο ἀποδεικνύει τήν ταπεινότητα της, ἡ προσήνεια της πρός τούς μαθητές του τή φιλαλληλία καί τήν εύσπλαχνία της. Στήν τελευταία αὐτή ιδιότητα ἐπιμένει περισσότερο ὁ συγγραφέας τονίζοντας τή συμμετοχή της στή λύπη τῶν μαθητῶν τοῦ ἀγίου, πού ἡ θεοδώρα θεωρεῖ σά δικά της παιδιά³. Κατακλείδα τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς θεοδώρας εἶναι τό "πένθος" της πού ἐκφράζεται μέ συνεχῆ δάκρυα. Ἀφορμή τῶν δακρύων της εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ὀδύνη ἐνῶ τά δάκρυα τοῦ Βασιλείου εἶναι ἀποτέλεσμα μυστικῆς ἐμπειρίας⁴. Ἡ μνεία πάντως τῶν δακρύων τῆς θεοδώρας εἶναι ἀπόλυτα σύμφωνη μέ τό πνεῦμα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου καί καθορίζει τή θέση της στήν ἱεραρχία τῶν πνευματικῶν ὁδηγῶν.

β. Τό ὄραμα

Ἡ διήγηση τοῦ ὁράματος, κατά τή διάρκεια τοῦ ὁποίου ὁ Γρη-

2. Ἡ σεβάσμια ἡλικία προσθέτει στήν ἀγλωσύνη ἡ λέξη γέρων συνδυάζεται συνήθως μέ τό ἐπίθετο σεβάσμιος: Βίος Vil. σ. 11, 136, 305 καί Βίος Ves. σ. 64.

3. Πέρα ἀπό τόν ἄμεσα ἀνθρώπινο χαρακτήρα της, αὐτή ἡ σχέση ἀναφέρεται στόν ἰδιαίτερο προσανατολισμό τοῦ κειμένου, ὅπου ἡ πνευματική καθοδήγηση περνᾷ ἀπό διάφορα στάδια, πάντοτε ὁμως μέ ἀπαραίτητο ὄρο τήν ἀπόλυτη ἐξάρτηση τοῦ καθοδηγούμενου ἀπό τόν καθοδηγητή. Γιά τό σύνολο τῶν παρόμοιας ὁρολογίας πού χρησιμοποιεῖται στό βίο τοῦ Βασιλείου, βλ. παραπάνω.

4. Γιά τίς μνεῖες τῶν δακρύων, ἀλλά καί τῶν ὑπόλοιπων ἐκδηλώσεων τῆς ἄσκησης καί τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας στό βίο τοῦ Βασιλείου, βλ. παραπάνω

γόριος επίσκεπτεται τή θεοδώρα στήν ούράνια κατάπαυση της, χωρίζεται σέ τρία μέρη:

I. Περιγραφή του θανάτου της θεοδώρας

II. Περιγραφή της διέλευσης της θεοδώρας από τά ούράνια τελωνεία.

III. Περιγραφή τών ούρανίων μονών.

Τά διηγηματικά στοιχεία πού αποτελοῦν αὐτές τίς ἐνότητες εἶναι ἕνα πρὸς ἕνα γνωστά ἀπό παλιότερες πηγές. Ἡ σύνθεση τους ὁμως σέ ἕνιαῖο σύνολο γιά πρώτη φορά παρουσιάζεται στή βυζαντινὴ γραμματεία⁵.

Ἀπό τίς τρεῖς παραπάνω ἐνότητες ἡ πρώτη καί ἡ τελευταία ἔχουν μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀποψη ἀκριβῶς τῆς χρήσης διηγηματικῶν στοιχείων προερχομένων ἀπὸ ποικίλα εἶδη ἐκκλησιαστικῆς καί θρησκευτικῆς γενικότερα γραμματείας. Ἡ δεύτερη εἶναι βασικότερη γιά τὴν κατανόηση τῆς ἐνταξης τῆς διήγησης στό βίο τοῦ βασιλείου, καθὼς καί τῆς χωριστῆς ἀντιγραφῆς αὐτοῦ τοῦ τμήματος. Ἡ μετάθεση τοῦ τρόπου λειτουργίας τῶν τελωνείων ἀπὸ τά ἐγκόσμια στά ἐπουράνια⁶ δίνει τὴν εὐκαιρία στό συγγραφέα νά ἀναπτύξει πολλές θρησκευτικὲς ἐννοιες, καί κυρίως νά ὀρίσει τὴν ἱεράρχηση τῶν χριστιανικῶν ἀρετῶν.

Οἱ δύο πίνακες πού ἀκολουθοῦν περιέχουν: ὁ πρῶτος τὸν κατάλογο κατὰ ἐνότητα τῶν δανείων διηγηματικῶν θεμάτων ἀπὸ ἄλλες πηγές καί ὁ δεύτερος τὸν κατάλογο τῶν τελωνείων, μέ τὴ σειρά πού ἐμφανίζονται στό ταξίδι τῆς θεοδώρας ἀπὸ τὴ γῆ πρὸς τὸν οὐρανό.

I. Αἰθίοπες περικυκλώνουν τὸ νεκρικό κρεβάτι τῆς θεοδώρας (βίος Ves., σ. 14-15).

Οἱ Αἰθίοπες προσωποποιοῦν τοὺς δαίμονες, πού χαρακτηριστικό τους εἶναι τὸ μαῦρο χρῶμα. Πρόκειται γιά στοιχεῖο

5. Stichel, Studien, σ. 46.

6. Ὁ Βασίλειος χαρίζει στή θεοδώρα "βαλάντιον κληρες χρυσοῦ" γιά νά κληρώσει τά κοσὰ πού θὰ τῆς ἐπιβληθοῦν ἀπὸ τά τελωνεία, βίος Ves., σ. 18.

λουδαϊκής καταγωγής⁷. Οί 'Ιουδαίοι άλλωστε, πού φέρουν δαιμονικά στοιχεία, παρομοιάζονται μέ Αίθίοπες καί μέσα σέ ιστορικά κείμενα⁸.

'Η παρουσία δαιμόνων τήν ώρα του θανάτου καί γύρω από τό κρεβάτι του νεκρού μνημονεύεται καί στό βίο του αγίου 'Ανδρέα του Σαλοῦ⁹ καθώς καί στό δράμα του μοναχού Κοσμᾶ¹⁰. Τό κείμενο αυτό εἶναι σύγχρονο σχεδόν του βίου του Βασιλείου - χρονολογεῖται στον 13ο χρόνο της βασιλείας του Ρωμανού Λακαπηνού - καί ὅπως εἶδαμε παραπάνω, έχει ιδιαίτερη σημασία γιά τίς ὁμοιότητες του μέ τά δράματα του βίου.

'Η σκηνή του θανάτου εἰκονογραφεῖται ἀργότερα διατηρώντας μεταξύ άλλων καί αυτό τό χαρακτηριστικό στοιχείο του κειμένου¹¹.

- 'Εμφανίζονται δύο ὠραῖοι νεανίσκοι - ἄγγελοι (Βίος Ves. σ. 15).

Στόν ἄγγελο πού παρουσιάζεται τή στιγμή του θανάτου ἀναφέρεται ὁ 'Ηριγένης¹².

- Περιγραφή του θανάτου, ὡς χειρουργοῦ (Βίος Ves. σ.16). Πολλά στοιχεία της περιγραφῆς πλησιάζουν τήν ἀρχαιοελληνική ἀντίληψη του θανάτου. Π.χ. τό σπαθί, τά λαξευτήρια ὄργανα¹³.

7. P. du Bourguet, La couleur noire de la peau du démon dans l' iconographie chrétienne a-t-elle une origine précise?, Actas del XIII Congreso Internacional de arqueologia cristiana (Studi di antichità Christiana XXX), Βατικανό 1972, σσ. 271, 272.

8. Συν. θεοφ., σ. 342.

9. Βίος 'Ανδρέα Σαλοῦ, PG 111, 724.

10. 'Όραμα μοναχού Κοσμᾶ, Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, Propylaeum ad AASS mensis Novembris, στ. 110. 'Άλλες μνεῖες Γ. Σπυριδάκη. Τά κατά τήν τελευταίη ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, ΕΕΒΣ 20, 1950, σ. 95-96.

11. Stichel, Studien, σ. 17-18 καί S. Radojčić, Stare sprska miniature, Βελιγράδι 1950, σ. 35. 'Αναφέρονται τά Ψαλτήρια του Μονάχου καί Τομις πού καί τά δύο χρονολογοῦνται στον 14ο αἰ.

12. DTC, λήμα Ange, 1216-1219. Βλ. καί Stichel, Studien, σ. 19.

13. G. Moravscik, Il caronte bizantino, SBN 3, 1931 [ἀνατύπωση Studia Byzantina, Ρώμη 1967], σσ. 381, 391.

Ἄλλά καί ἀπό τόν Ἐφραίμ τό Σύρο ὁ θάνατος περιγράφεται ὡς χειροῦργος¹⁴.

- Τό ποτήριον τοῦ θανάτου (Βίος Ves., σ. 16). Καί αὐτό εἶναι ἀρχαιοελληνικό στοιχεῖο¹⁵. Μνεῖα γιά τό ποτήριον τοῦ θανάτου ὑπάρχει καί στή Διαθήκη τοῦ Ἀβραάμ.¹⁶

- Πρώτη συνοπτική κρίση τῆς ψυχῆς (Βίος Ves., σ. 16-17). Μνεῖα στή Διαθήκη τοῦ Ἀβραάμ¹⁷. Στήν εἰκονογραφία ἡ σκηνή, σέ σχέση μέ τό θάνατο, παρουσιάζεται τόν 14ο αἰ.¹⁸

- Ἄγγελοι - συνοδοί τῆς ψυχῆς (Βίος Ves., σ. 18-19). Ἄνάλογη μαρτυρία ὑπάρχει στόν Ἐριγένη¹⁹.

Εἰσοδος τῆς Ψυχῆς στόν οὐρανό

- Διάβαση ἀπό τόν κόσμον στόν οὐρανό

α. Διαχωρισμός τῶν ὑδάτων πού βρίσκονται πάνω στό στερέωμα (Βίος Ves., σ. 37).

Τά ὕδατα πάνω στό στερέωμα ἀναφέρονται ἀπό τόν Βασίλειον Καισαρείας²⁰.

β. Δέρρις καλύπτει τό ἔδαφος τοῦ οὐρανοῦ (Βίος Ves., σ. 37).

Ἄνάλογη μαρτυρία στούς Ψαλμούς τοῦ Δαβίδ P. 103, 2-5.

- σκηνές τῶν ἁγίων (Βίος Ves., σ. 39).

Ἄνάλογες μνεῖες στό δράμα τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ.²¹

- Κόλπος τοῦ Ἀβραάμ (Βίος Ves., σ. 40).

Ἄνάλογη μνεῖα στό δράμα τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ.²²

- Ταμεῖα τοῦ Ἄδου (Βίος Ves., σ. 41).

14. Stichel, Studien, σσ. 36, 38.

15. G. Moravscik, Il caronte bizantino, σ. 390.

16. Διαθήκη Ἀβραάμ (A. Vasiliev, Zavet i sierte Avraama, Anecdota Graeco-byzantina, μέρος πρῶτο, Μόσχα 1893), σ. 292 καί Stichel, Studien, σ. 34.

17. Διαθήκη Ἀβραάμ, σ. 300-301.

18. Stichel, Studien, σ. 71.

19. DTC, ὁ.π.πρβλ. καί ἄλλες μνεῖες Γ. Σκυριδάκη, Τά κατά τήν τελευταίαν ἔθιμα, σ. 99, 100.

20. Βασιλείου Καισαρείας, Ὁμιλίαι εἰς τό Ἐξαήμερον, PG 29, ὁμιλία Γ', 73.

21. Ὁραμα μοναχοῦ Κοσμᾶ, 111-112.

22. Ὁραμα μοναχοῦ Κοσμᾶ, ὁ.π.

Ἐνάλογες μνεῖες στό βίο τοῦ ἁγίου Ἄνδρέα τοῦ Σαλοῦ²³
καί στό δράμα τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ.²⁴

- Παλάτια καί κήποι (Βίος Ves., σ. 42-48).

Παρόμοιες περιγραφές ὑπάρχουν στό βίο τοῦ ἁγίου Ἄνδρέα
τοῦ Σαλοῦ²⁵ καί στό δράμα τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ.²⁶

- Παρουσία τοῦ Βασιλείου στόν οὐρανό τῶν μακάρων (Βίος
Ves., σ. 43 κ.έξ.).

Ὅπως ὁ Βασίλειος, ἔτσι καί ὁ ἅγιος Ἄνδρέας ὁ Σαλός βρί-
σκεται στόν οὐρανό πρὶν πεθάνει.²⁷

II. Τελωνεῖα (Βίος Ves., σ. 19 κέξ.).

α. Καταλαλιᾶς

β. Λοιδωρίας

γ. Ψεύδους

δ. Ὁργῆς καί θυμοῦ

ε. Ὑπερηφανείας

ς. Μωρολογίας καί αἰσχρολογίας

ζ. Δόλου καί τόκου

η. Ἀκηδίας καί κενοδοξίας

θ. Φιλαργυρίας

ι. Μέθης

ια. Μνησικακίας

ιβ. Ἐπαιδῶν καί μάγων, φαρμακῶν, μάντεων καί κληδωνιστῶν

ιγ. Λαιμαργίας

ιδ. Εἰδωλολατρίας

ιε. Γυναικομανίας

ισ. Μοιχείας

ιζ. Φόνου

23. Βίος Ἄνδρέα Σαλοῦ, 736.

24. Ὅραμα μοναχοῦ Κοσμᾶ, 109-110.

25. Βίος Ἄνδρέα Σαλοῦ, 736.

26. Ὅραμα μοναχοῦ Κοσμᾶ, 111-112.

27. Βίος Ἄνδρέα Σαλοῦ, 737. Πρβλ. καί Συμεών Νέου θεολόγου, Κατηχήσεις
II, σ. 372.

- ιη. Κλέμματος
 ιθ. Πορνείας
 κ. Ἀσπλαγχνίας

Ἡ μνεία γιά τή διάβαση τῆς ψυχῆς ἀπό τά τελωνεῖα τοῦ ἀέρος ὑπάρχει ἤδη στό βίο τοῦ ἀγίου Ἀντωνίου.²⁸ Ἡ ἰδέα τοῦ περάσματος τῆς ψυχῆς ἀπό τά τελωνεῖα αὐτά σχετίζεται μέ τό γνωστικισμό²⁹. Ἡ σειρά τῶν τελωνείων, ὅπως ἀναφέρονται στό βίο τοῦ Βασιλείου, δηλώνει ἰσως τήν ἱεράρχηση τῶν ἁμαρτιῶν ἀπό τίς ἐλαφρότερες ὡς τίς βαρύτερες. Αὐτός ὁ κατάλογος ἀποτελεῖ ἰσως μεταγενέστερη ἀνάπτυξη τοῦ καταλόγου τῶν ὀκτώ θανάσιμων ἁμαρτημάτων ὅπως προήλθε ἀπό τόν Εὐάγριο³⁰ καί ὅπως τόν ἐπεξεργάστηκε ἀργότερα ὁ Ἰωάννης Κασσιανός³¹. Κατάλογους ἁμαρτιῶν περιέχουν καί ἐπιστολές τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καί τοῦ Βασιλείου Καισαρείας³². Ὁ κατάλογος τοῦ Νύσσης ἀποτελεῖ προσπάθεια ταξινόμησης τῶν ἁμαρτιῶν ἀνάλογα μέ τήν εὐθύνη τοῦ θυμικοῦ, τοῦ λογικοῦ καί τοῦ ἐπιθυμητικοῦ στή διάπραξη τοῦ ἁμαρτήματος. Ὅπωςδήποτε ὅμως οὔτε ὁ ἕνας οὔτε ὁ ἄλλος συστηματικοῦν τίς ἁμαρτίες, ὅπως στό ἔργο τοῦ Εὐαγρίου καί τοῦ Κασσιανοῦ. Οἱ ἁμαρτίες πού ἀναφέρονται στό βίο τοῦ Βασιλείου δέν συμπίπτουν πάντως οὔτε μέ τόν ἀνεπτυγμένο κατάλογο τοῦ Κασσιανοῦ. Ἡ διερεύνηση τοῦ προβλήματος ξεπερνᾷ τά ὅρια αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Ἐκτός ἀπό τόν κατάλογο τῶν τελωνείων, πού ἔχει βασικά διδακτικό χαρακτήρα, δύο ἄλλα σημεῖα τοῦ δράματος στήν ἴδια

28. Βίος Ἀγίου Ἀντωνίου, PG 26, 933C - 936B. Ἀνάλογη μνεία καί στό βίο τοῦ Ἁλία Σηλαιώτη, Ἰταλιωτικοῦ ἀγίου τοῦ 10ου αἰ., AASS Σεπτεμβρίου III, σ. 876.

29. Α. καί G. Guillaumont, Εἰσαγωγή στόν Λόγο Πρακτικό [= *Traité Pratique ou le Moine*] τοῦ Εὐαγρίου, I, σ. 81 ὑποσ. 1.

30. Εὐαγρίου, Λόγος Πρακτικός II, κεφάλαιο 5'.

31. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, *Collationes*, V 10, σσ. 197, 198, V 11, σσ. 199, 200, 201 καί V 16, σ. 209.

32. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐπιστολή κανονική πρὸς τόν ἐν ἀγίοις Ἀπτόλιον ἐπίσκοπον Μελιτηνῆς, PG 45, 221-236, Βασιλείου Καισαρείας, Ἐπιστολαί 199, 217, 188, πρὸς Ἀμφιδόχλον, PG 32, 716-732, 793-809, 664-684.

ένότητα έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πρόκειται για τό πρόβλημα του αγγέλου πού συνοδεύει κάθε Χριστιανό σ' όλη τή ζωή του καί για τή δύναμη τής έξομολόγησης καί του έν ζωή έξιλασμού τών άμαρτιών.

α. Τό ζήτημα για τόν άγγελο-φύλακα κάθε Χριστιανού θίγεται από τή θεοδώρα μετά τή διέλευσή της από τό τελωνείο τής μνησικακίας.

Ή θεοδώρα θέτει ένα άπλό έρώτημα: Πώς μαθαίνουν τά τελωνεία του άέρος τίς άμαρτίες τών ανθρώπων; Ή άπάντηση δίνεται από τούς άγγέλους πού τήν οδηγούν: Κάθε Χριστιανός ακολουθεΐται από άγγέλους πού καταγράφουν τίς πράξεις του.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα έπεξεργασίας του ίδιου χωρίου από τίς τρεΐς οίκογένειες, πού απέρρευσαν από τήν πρώτη είναι διαφορές πού σημειώνονται στην ανάπτυξη τής άπάντησης τών άγγέλων.

I. Πρώτη οίκογένεια (Βίος Ves., σ. 26-27). Άναφέρονται δύο άγγελοι, ένας άγαθός, πού καταγράφει τίς καλές πράξεις καί ένας πονηρός, πού καταγράφει τίς κακές. Καταθέτουν κατόπι στά τελωνεία τούς καταλόγους τών πράξεων. Τά τελωνεία, άνάλογα μέ τήν ποσότητα τών καλών ή τών κακών πράξεων επιβάλλουν τιμωρίες.

II. Δεύτερη οίκογένεια (D 42 - 42^v). Ο άγαθός άγγελος παραλείπεται³³, ίσως γιατί για τό διασκευαστή τά τελωνεία έξετάζουν τίς άμαρτίες μόνο, έπομένως δέν έχει λόγο ή καταγραφή τών καλών πράξεων πού ή τέλεση τους άλλωστε αποτελεί ύποχρέωση κάθε Χριστιανού.

III. Οίκογένεια Τρίτη (Βίος Vil., σ. 21). Ή τρίτη οίκογένεια ακολουθεΐ γενικά τό διάγραμμα τής πρώτης· προστίθεται όμως μιά παράγραφος σχετική μέ τούς αίρετικούς καί τούς

33. Ή μνεία στό βίο του Βασιλείου δύο άγγέλων, ενός άγαθού καί ενός πονηρού, συμφωνεί λιγότερο μέ τήν άκραφνή όρθόδοξη παράδοση καί περισσότερο μέ τά αίρετικά καί κυρίως μεσσαλιανικά δόγματα. Ο δυαδισμός αυτός καταδικάζεται από τόν πρεσβύτερο Τιμόθεο (Περί τών προσερχομένων τή Άγία Έκκλησία, PG 86, 48 B).

ἀπιστους: αὐτοὶ δὲν ἀκολουθοῦνται ἀπὸ ἀγγέλους γιατί εἶναι ἐκ προοιμίου καταδικασμένοι στὸ αἰώνιο πῦρ.³⁴

IV. Τέταρτη οἰκογένεια (J 125). Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς τέταρτης οἰκογένειας παραλείπεται καί πάλι ἡ μνεῖα τοῦ ἀγαθοῦ ἀγγέλου, ἀναφέρονται ὁμως οἱ καλές πράξεις πού μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν γιὰ ἔξαγορά τῶν κακῶν. Τοῦτο εἶναι σύμφωνο μέ τὴν ὅλη διήγηση, ὅπου ἡ θεοδώρα παρουσιάζει σέ κάθε τελωνεῖο καλές πράξεις πού ἀκυρώνουν τίς κακές.

Γίνεται ἔτσι φανερό ὅτι κάθε μεταγενέστερος διασκευαστής τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου δὲν περιορίστηκε στήν σύμπτυξη ἢ στή φραστική ἀλλαγὴ τοῦ προτύπου του, ἀλλὰ ἀνάλογα μέ τὴν ἐποχή καί τὸν ἰδιαίτερο προσανατολισμὸ του πρόσθεσε ἢ διασκεύασε τὸ ἀρχικό χωρίο.

β. Μετά τὴ διέλευση τῆς ἀπὸ τὸ τελωνεῖο τῶν ἐπαιδῶν ἡ θεοδώρα ρωτᾷ τοὺς συνοδοὺς τῆς ἀγγέλου ἂν ὅλες οἱ ψυχές περνοῦν ἀπὸ τὸν λεπτομερῆ καί αὐστηρὸ ἔλεγχο τῶν τελωνείων. Ἡ ἀπάντηση ἀποτελεῖ μόνη τῆς ἓνα μικρὸ διδακτικὸ κείμενο σχετικὰ μέ τὴ σημασία τῆς ἔξομολόγησης.

Οἱ καταγραμμένες στοὺς κώδικες τῶν τελωνείων ἁμαρτίες σβῆνονται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἂν ὁ ἁμαρτωλὸς ἔξομολογηθεῖ καί μετανοήσῃ εἰλικρινά πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του. Τότε οἱ ἄρχοντες τῶν τελωνείων δὲν ἔχουν καμιὰ δικαιολογία γιὰ νά σταματήσουν τὴν ἀνοδο τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν οὐρανὸ. Ὅταν ὁμως, ἀφοῦ διαπράξουν σφάλματα στή ζωὴ τους ἀπλῶς ἀπέχουν ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, τότε ὅλες οἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων μένουν γραμμένες στοὺς κώδικες. Ἐνας λοιπὸν εἶναι ὁ δρόμος τῆς σωτηρίας: ἡ ἔξομολόγηση στὸν πνευματικὸ πατέρα. Ἀλλὰ καί ἐκεῖνοι πού δὲν ἔξομολογοῦνται σέ ἓναν πνευματικὸ πατέρα ἀλλὰ σέ πολλοὺς καί αὐτοὶ σφάλλουν: φαίνεται σὰ νά μὴν πιστεύουν ὅτι ὅλες οἱ ἁμαρτίες συγχωροῦνται ἀπὸ τὸν μοναδικὸ θεό.

Αὐτὴ ἡ παρέκβαση τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὴ δύναμη τῆς ἔξομολόγησης, πού ἀπηχεῖ πάγιες ἀντιλήψεις τοῦ μοναχισμοῦ, σέ

34. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς θέσεις τοῦ Ἠριγένη, DTC, στὸ λήμμα Ange.

συνδυασμό μέ τόν ἀριθμό καί τό εἶδος τῶν τελωνείων, ἐρμηνεύει τή σημασία τοῦ δράματος. Πρόκειται γιά ἕναν πρακτικό ὁδηγό τῆς μετά θάνατον τύχης τῆς ψυχῆς καί ἐφιστᾷ τήν προσοχή τῶν ἀναγνωστῶν στούς κινδύνους πού διατρέχουν στήν καθημερινή ζωή τους. Ἡ ὑποταγή τους στόν πειρασμό, καί στιγμιαία ἀκόμα, ἐπιφέρει τήν καταδίκη τους στήν πρώτη μερική κρίση τῶν ψυχῶν.

Β. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ

Ἡ τέταρτη διήγηση τῆς ἑβδομῆς ἐνότητος, τὸ δράμα δηλαδὴ τῆς Δεύτερης Παρουσίας, εἶναι τὸ ἐκτενέστερο καὶ πῖο σύνθετο ἀπόσπασμα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου. Ὁ πλοῦτος του, λιγότερο φραστικός καὶ περισσότερο εἰκονικός, μαρτυρεῖ τὴ χρήση ἀπὸ τὸ συγγραφεὴ πλήθους πηγῶν ἑμμεσῶν ἢ ἀμεσῶν, πού δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλο νὰ ἐξιχνιαστοῦν.

Τὸ μακρότατο κείμενο τῆς διήγησης ἀποκλείεται ἀπὸ 85 διηγηματικὰ στοιχεῖα, πού σχηματίζουν εὐρύτερες ἐνότητες.

α. 1-10: Ἐξοδος ἀπὸ τὴ γῆ στὸν (πρῶτο) οὐρανὸ (βίος V11., σ. 45-50).

1. Ἄγγελος καλεῖ τὸ Γρηγόριο νὰ τὸν ἀκολουθήσει.
2. "νεφέλη... πρὸς ὕψος ἀπειρον ὡσανεὶ ἐπεραίου".
3. "εὐρέθημεν ἰστάμενοι ἐπὶ ὑαλίνου ἐδάφους".
4. "Ἰδοῦ συναγωγαὶ πολλαὶ πυρίνων ἀγγέλων".
5. "καταντῶμεν εἰς τόπον ἐσπαργανωμένον πυρί".
6. "Ἰδοῦ νεανίσκοι... χρυσοφυῆ τινα σκεύη κατέχοντες".
7. "Ἰδοῦ βουνὸς ὑψηλός"
8. "κατείδομεν πεδιάδα... φοβερωτάτην".
9. Ὅρασις τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ.
10. Ὁ ἄγγελος ἐξηγεῖ στὸ Γρηγόριο ποιὸς ἐκτίσεν καὶ γιὰ τί τὴ Νέα Ἱερουσαλήμ.

β. 11-13: Ὅρασις τοῦ Σταυροῦ (βίος V11., σ. 50).

11. "Ἰδοῦ σκοπὸς ὑψηλός... ἐν μέσῳ τῆς πόλεως ἐφάνη"
12. "ἐπάνω αὐτοῦ Σταυρὸς φοβερὸς... καὶ περιστέρα μεγάλη σφύδρα χιονοειδῆς"
13. "ρόδα πυρρακῆ καὶ ἀνθη χιονοφεγγῆ... ἀπεινάσσοντο"

γ. 14-16: Ἐτοιμασία τοῦ θρόνου τοῦ Κριτῆ (βίος V11., σ. 50).

14. "Ἰδοῦ... νεανίας... κάτεισιν... ἐτοιμασίας ἐποίει"
15. "ἕτερος νεανίας... παρεγένετο... θρόνον φοβερὸν κατέχων... καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸν τῷ ἐρχομένῳ Βασιλεῖ"

16. "τέσσαρες νεανίαι από τοῦ ὕψους... κατέχοντες ἀνά λαμπάδα"

δ. 17-33: Ἀνάστασις νεκρῶν - Καταδίκη Σατᾶν (Βίος V11., σ. 50-59).

17. "ἕτερος νεανίας θαυμαστός... ἀνέκραγεν ἰδοὺ ἡ κρίσις καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἔργων καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν"

18. "ἰδοὺ στύλος πυρός κατερχόμενος"

19. "καὶ ἤψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς γῆς"

20. "ἕτερος φοβερός νεανίας... φέρων... ἐπιστολὴν Κυρίου ... πρὸς Σατᾶν"

21. "ἰδοὺ παρεμβολὴ δυνάμεων οἵτινες ἦσαν ἑφιπποὶ ἐνοπλοὶ"

22. "στρατεύματα στρατευμάτων... ἐτοιμασίαν ἐποίουν τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου"

23. "ἐσάλπισεν ὁ πρῶτος... καὶ μετ'αὐτόν οἱ ἕτεροι δώδεκα... ἰδοὺ ἀνέβη νεῦρα καὶ σὰρξ ἐπὶ τὰ ὀστά τῶν ἐν τάφοις"

24. "ἐσάλπισεν δεύτερον... καὶ ἰδοὺ ἀνεώχθη πάντα τὰ μνήματα ... τοὺς ἐν αὐτοῖς κειμένους νεκροὺς ἔξω ἀπέρριψαν"

25. "ἐσάλπισεν τρισεύσας... καὶ πᾶσα συναγωγὴ ἀνθρώπων ἐρρίφη ἔξω ζῶσα"

26. "ἡ θάλασσα καὶ οἱ ποταμοί... καὶ ἅπαν ἄλσος καὶ πᾶσα λίμνη... ἀπέδωκαν πλήθη ἀνθρώπων ἱκανά"

27. Περιγραφή τῶν ἀναστάντων Δικαίων.

28. Περιγραφή τῶν ἀναστάντων ἀμαρτωλῶν.

29. "ὁ Σταυρός... κατέβη ἐν ᾧ τόπῳ ὁ θρόνος τοῦ Κριτοῦ ἠτοιμάζετο"

30. Οἱ Ἰουδαῖοι φρίττουν στή θεά τοῦ Σταυροῦ.

31. "ἰδοὺ πλῆθος πολὺ σφόδρα φορικτῶν δυνάμεων... καὶ τάγματα ταγμάτων... καὶ στρατιαὶ στρατιῶν"

32. "ἰδοὺ στρατεύματα μεγάλων ταγμάτων... καὶ τῆς ὠραιότητος αὐτῶν κόρος οὐκ ἦν"

33. Οἱ Ἰσμηλιῖται φρίττουν στή θεά τοῦ Σταυροῦ.

ε. 34-43: Παρουσία Ἰησοῦ Χριστοῦ (Βίος V11., σ.59-64)

34. "ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ... ἔστη ἀνωθεν τοῦ τιμίου Σταυροῦ"

35. "ἰδοὺ περικύκλω τοῦ τιμίου Σταυροῦ στέφανος μυριοπρεπής"

36. Περιγραφή τοῦ θρόνου τοῦ Κριτῆ.

37. "Αφιξη τῶν τεσσάρων "παρεμβολῶν τῶν ἀγγέλων"
 38. "Ἰδοὺ ἄρματα πυρός... καὶ ἑξαπτέρυγα καὶ πολυόμματα"
 39. "Ἰδοὺ... νεφέλη φωτεινὴ, λευκὴ... καὶ ἐπ' αὐτῆς ὁ Κύριος
 Ἰησοῦς Χριστός"
 40. "ἔτρόμαξαν... οἱ πονηρότατοι ἑξαρχοὶ ἀπάσης αἰρέσεως"
 41. Θεύγουν μπροστὰ στὸ βλέμμα τοῦ Κυρίου οἱ ἁμαρτωλοί.
 42. "ἔξέτεινεν ὁ φοβερός Κύριος τὴν χεῖρα... καὶ ἰδοὺ νέος
 οὐρανός καινός καὶ νέα καὶ καινὴ γῆ"
 43. "ἐπέβλεψεν αὐθις ὁ Κύριος... καὶ ἰδοὺ... ἀντὶ τοῦ ὕδα-
 τος τῆς θαλάσσης ποταμός πυρός"

ς. Καταδίκη εἰδωλολατρῶν (Βίος Vll., σ. 64-65).

44. "ἔψαλεψεν ὁ Κύριος ἐπὶ πάντα...-εἰδωλολάτρην... καὶ φο-
 βερὸν τάγμα πυρίνων ἀγγέλων ἐπέβαλλον τὰς χεῖρας αὐτῶν"
 45. "ἐν τῷ εἰσάγεσθαι τοὺς ἀσεβεῖς ἐκείνους εἰς τὴν θάλασσαν
 τοῦ πυρός ἦν θρῆνος μέγας καὶ ὄδυρμός φοβερός"

ζ. 46-57: Κρίση Δικαίων καὶ Ἄμαρτωλῶν (Βίος Vll., σ.
 65-116).

46. Ὁ Κύριος καλεῖ τοὺς Δικαίους.
 47. Ὁ Κύριος ἀποδιώχνει τοὺς ἁμαρτωλοὺς.
 48. "ἐπέβλεψεν... ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς... καὶ ἀ-
 νέβη φρικώδη φυτὰ"
 49. "ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος ἐπὶ τὴν ἀφθαρτον γῆν καὶ ἐπλήσθη ἀ-
 παν τὸ πρόσωπον αὐτῆς βοτάνης θαυμαστῆς"
 50. "ἐπέβλεψεν... ὁ Κύριος ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς θαυμαστῆς
 γῆς... καὶ ἀνέβλυσε ποταμὸν μέλιτος καὶ ποταμὸν γάλακτος"
 51. "ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ νέος οὐρανός... καὶ ἔστη ὁ Κύριος ἔμπρο-
 σθεν τῆς πύλης τῆς πόλεως"
 52. Εἰσοδος τῶν Δικαίων στὴ Νέα Ἱερουσαλήμ.
 53. "Ἰδοὺ ὁ τίμιος Σταυρός... κατέναντι τῆς πύλης"
 54. Καταδίκη τῶν ἁμαρτωλῶν.
 55. "ἰδοὺ ἄφνω ἀπὸ τῶν ἀνωτάτω κατῆει τις κόρη πάνυ ὡραία"
 56. Συνέχεια τῆς Καταδίκης τῶν Ἄμαρτωλῶν.
 57. "ἠκροώμην τῶν στεναγμῶν καὶ τῶν ὄδυρμῶν"

η. 58-85: "Κατάπαυσις τῶν ἀγίων καὶ Δικαίων" - Ἱεροου-
 γία - Αἰῶνια Βασιλεία (Βίος Vll., σ. 116-134)

58. "Ἰδοὺ ἐξέλιπον οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου πάσης τῆς γῆς"
59. "Καὶ ἠκούομεν ὑμνωδίας ἀγγελικῆς"
60. "Ἔτερον μέλος ἠκούετο ἡμῖν ἐξηχούμενον ἐνδον τῆς ἁγίας πόλεως"
61. "Κλείσας ὁ Κύριος τὰς πύλας τῆς... πόλεως εἰσῆλθε καὶ κατέπαυσε ἐνδοθεν τοῦ θαυμαστοῦ ναοῦ"
62. "προσέταξεν ἐνεχθῆναι... τὰς πνευματικὰς νοητὰς τε καὶ οὐρανίους στολὰς"
63. "εἰσῆει πρὸς τὸν Κύριον ἡ... Αὐτοῦ Μήτηρ"
64. "Ἰδοὺ παρεγένοντο πρὸς Αὐτὸν οἱ ἅγιοι δώδεκα ἀπόστολοι"
65. "καὶ ἐκάθισεν αὐτοὺς ἐπὶ... δώδεκα θρόνων... κριτὰς ἀποφύνας τῶν δώδεκα Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν"
66. "κέκληκεν ὁ Κύριος τοὺς ἐβδομήκοντα μαθητὰς"
67. "ἀνέφξεν ὁ Κύριος... πάντας τοὺς πνευματικούς θησαυροὺς Αὐτοῦ"
68. "ὠρᾶτο ἡμῖν... προαύλιον περιφανές καὶ λίαν δεδοξασμένον"
69. "ἐνδον τοῦ ναοῦ, ἕτεροὶ τινες νεανίσκοι"
70. "πειράσομαι εἰπεῖν περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ναοῦ"
71. Περιγραφή τοῦ οὐρανοῦ ναοῦ
72. "φησὶν ὁ Κύριος τοῖς διακόνοις· καλέσατε πάντας τοὺς ἐκλεκτοὺς μου"
73. "ἐξῆλθον πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος δίκαιοι"
74. Λειτουργία στὸν οὐράνιο ναό.
75. "ἐξῆσαν πάντες οἱ ἅγιοι... ἀπιόντες πρὸς τὰ... παλάτια
76. "τράπεζα φορικτὴ... καὶ ἰδοὺ καὶ ἕτεραι"
77. "ὁ Κύριος... ἦ τε Δέσποινα... καὶ ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία... καὶ εἰσῆσαν εἰς τὴν παστάδα τοῦ νοητοῦ καὶ ἀκηράτου νυμφῶνος"
78. "ὁ ἐν Ἐδέμ παράδεισος"
79. "πᾶσα ἡ γῆ καὶ πᾶς... αἰθήρ... ἀνήψεν... καὶ ἀνελήφθη"
80. "Ἰδοὺ ἐν αὐταῖς ταῖς αἰωνίαις μοναῖς... καὶ κῆποι... περὶ αὐλοὶ"
81. "ἔξῃει ὁ Κύριος ἀπὸ τοῦ θαλάμου καὶ τοῦ νυμφῶνος"
82. "Ἰδοὺ ὁ Κύριος ἐστὶς ἐπὶ τὴν πύλην τῆς ἁγίας πόλεως... ἰλαρᾶ φθογγῇ ἐξεφώνει"

83. Ἀπάντηση Γρηγορίου πρὸς τὸν Κύριο.

84. "ὁ δὲ αὐθις εἰρηκεν πρὸς με"

85. "Αὐτὸν μὲν εἰσεληλυθότα εἰδομεν ἐνδον τῆς πόλεως".

Γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν καὶ τῆς συνθετικῆς πρωτοτυπίας τοῦ δράματος, ἀπαραίτητος εἶναι ὁ διαχωρισμὸς τῶν διηγηματικῶν στοιχείων κατὰ εἶδος. Ἡ κατάταξη μ'αὐτὸ τὸν τρόπο μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαπιστώσουμε τὴν ὕπαρξιν τεσσάρων κατηγοριῶν περιεχομένου:

1. Οἱ κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις.
2. Τὰ ἀποκαλυπτικὰ πρότυπα.
3. Τὰ εἰκονογραφικὰ πρότυπα.
4. Οἱ ἀναφορὲς εἰς τὴν Βίβλον.

1. Οἱ κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις

- α. Πρὸς ἀνατολὰς ἐβαδίζομεν (Βίος V11., σ. 46).
- β. νεφέλη... πρὸς ὕψος ἐπεραίου (Βίος V11., σ. 46).
- γ. εὐρέθημεν ἰστάμενοι ἐπὶ ὑαλίνου ἐδάφους (Βίος V11., σ. 46).
- δ. ὁ χῶρος τοῦ πνευματικοῦ πυρός (Βίος V11., σ. 47).
- ε. ἀπάραντες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἀνατολὰς (Βίος V11., σ. 47).
- ς. στύλος πυρός... κατέβη ἐπὶ τὸν κόσμον καὶ ἤψατο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς γῆς (Βίος V11., σ. 51).
- ζ. καταντῶμεν εἰς ἄλλον ὡσανεὶ κόσμον (Βίος V11., σ. 47).

Ἵστε κατὰ τὸ κείμενο:

- A. Ὁ κόσμος εἶναι τετράγωνος.
- B. Ἡ κτίσις ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία στρώματα: τῆ γῆ, τὸν πρῶτον οὐρανὸν (ἄλλος κόσμος) ποὺ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν μὲ γυάλινον διάφραγμα, καὶ τὸν τελευταῖον οὐρανὸν, ὅπου καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.
- Γ. Ἡ εἰσοδος εἰς τὸν οὐρανὸν τῶν μακάρων βρίσκεται εἰς τὴν ἀνατολήν.

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα βρίσκονται σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Ἐξαήμερου τῆς Δημιουργίας ἀπὸ τὸν

Βασιλείου Καισαρείας³⁵, αλλά κυρίως με τή Χριστιανική Τοπογραφία του Κοσμά Ἰνδικοπλεύστη. Ἔτσι, σ'αυτό τό παλαιότατης ἔμπνευσης κείμενο, ξαναβρίσκουμε τήν τετράγωνη κτίση (II 17), τόν χωρισμένο, πάνω ἀπό τό στερέωμα, σέ δύο μέρη οὐρανό (III 81, IV 14, IV 27), τήν ἱερότητα τῆς ἀνατολῆς, σημαντικότερου ἀπό ὅλα τά σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα (IV 15β, IX 9).

Ἡ ἀντίληψη γιά τό τετράγωνο σχῆμα τῆς γῆς εἶναι κοινός τόπος τῆς θρησκευτικῆς φιλολογίας καί μνημονεύεται καί στήν ἀπόκρυφη ἀποκάλυψη τοῦ Παύλου (6.40) καθώς καί στήν Ἑρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψης ἀπό τόν Ἀνδρέα Καισαρείας (PG 106, 433). Μνεῖα τοῦ γυάλινου θαπέδου ὑπάρχει στήν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη (21.21).

Τά ἐλάχιστα συγκεκριμένα κοσμολογικά στοιχεῖα πού περιέχονται στό βίβιο τοῦ Βασιλείου δέν ἀρκοῦν βέβαια γιά νά διαπιστωθεῖ ἡ ἐξάρτηση τοῦ κειμένου ἀπό αὐτή ἢ τήν ἄλλη πηγή. Εἶναι ὅμως ἐνδεικτικά γιά τόν προβληματισμό τοῦ συγγραφέα καί συνδέουν τό κείμενο μέ προγενέστερες φιλολογικές πηγές καί μεταγενέστερες εἰκονογραφικές παραστάσεις.

Ἀπό τίς παραπάνω μνεῖες ἐπισημαίνουμε τήν ἀνοδο πρὸς τόν οὐρανό καί τό διαχωρισμό τοῦ αἰθέρα σέ ζῶνες. Πρώτη ζώνη εἶναι ἡ γῆ, δεύτερη ζώνη ὁ μεταξὺ γῆς καί στερεώματος ἀέρας, τρίτη ζώνη εἶναι ὁ πρῶτος οὐρανός, ὅπου βρίσκονται οἱ Δίκαιοι καί οἱ ἄγγελοι καί τέταρτη ζώνη ὁ δεύτερος οὐρανός, ὅπου ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὐτή ἡ σχηματοποιημένη κατασκευή τοῦ κόσμου, πού περιγράφεται μέ λεπτομέρειες στή Χριστιανική Τοπογραφία, ἀπ'ὅπου ἐμπνέεται καί ὁ συγγραφέας τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου, ἀποτέλεσε τή βάση γιά τήν εἰκονογραφησῆ τῆς Δεύτερης Παρουσίας στή σύνθετη μορφή της, καί τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ἀφοῦ ὁ παρῶν κόσμος νοεῖται ὡς ἀντικατοπτρισμός τοῦ μέλλοντος κόσμου τῶν Δικαίων³⁶. Ἦδη ἀπό τά μέσα τοῦ 9ου αἰ.,

35. Βασιλείου Καισαρείας, Ὁμιλίαι εἰς τό Ἑξαήμερον, PG 29, ὁμιλία Γ', 60, 61, 73.

36. A. Grabar, L' iconoclasme byzantin, σ. 238.

στήν ανανεωμένη εικονογράφηση της Χριστιανικής Τοπογραφίας³⁷ σκιαγραφούνται στοιχειωδώς οι τέσσερις ζώνες της Βασιλείας των Ουρανών. Αργότερα, τόν 12^ο αί., ή κατά ζώνες εικονογράφηση φθάνει στην τελειότερη μορφή της στο μωσαϊκό της Δεύτερης Παρουσίας του Torcello³⁸.

Έκτός από τή μνημειακή τέχνη, τήν ίδια εποχή, από τό δεύτερο μισό δηλαδή του 9^{ου} αί. αναπτύσσεται ή εικονογράφηση της Δεύτερης Παρουσίας σέ χειρόγραφα, εικόνες καί άντικείμενα μικροτεχνίας. Στόν 9^ο αί. χρονολογείται ή μικρογραφία του Παρισινού χειρογράφου 923³⁹, τόν 10^ο ή παράσταση σέ έλεφαντόδοντο⁴⁰, στόν 11^ο ή μικρογραφία του Παρισινού χειρογράφου 74⁴¹. Τά ίδια στοιχεία της μικρογραφίας έπαναλαμβάνονται σέ δύο εικόνες του Σινά⁴². Ένα από τά κυριότερα χαρακτηριστικά της εικονογράφησης είναι ή διαίρεση του χώρου σέ όριζόντια καί κάθετα τμήματα.

Η πληθώρα των παραστάσεων της Δεύτερης Παρουσίας από τόν 9^ο αί. καί έξής⁴³ μέ σταθερό χαρακτηριστικό τή διαίρεση

-
37. K. Weitzmann, Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts, Βερολίνο 1935, σ. 4 καί G. Delvoye, L'art byzantin, Παρίσι 1967, σ. 269.
38. A. Grabar, L'empereur dans l'art byzantin. Recherches sur l'art officiel de l'empire de l'orient, Παρίσι 1936, σ. 254. Η κατά ζώνες εικονογράφηση συνεχίζει τήν παράδοση της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής τέχνης, A. Grabar, ό.π., σ. 251 καί Ch. Walter, L'iconographie des conciles dans la tradition byzantine, σ. 222.
39. Wanda Wolska, La topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustès (Bibliothèque Byzantine - Etudes 3), Παρίσι 1962, σ. 293 καί πίνακας XIII.
40. Brenk, Tradition und Neuerung, σ. 84 καί εικόνα 23.
41. Brenk, ό.π. Βλ. καί τή λεπτομερή περιγραφή της μικρογραφίας από τόν ίδιο, Die Anfänge der byzantinischen Weltgerichtsdarstellungen, BZ 57, 1964, σσ. 106-112.
42. Γ. καί Μαρία Σωτηρίου, Εικόνες της Μονής Σινά (Collection de l'institut Francais d'Athènes 102), Αθήνα 1958, σ. 128-131, άρ. 150 καί 151. Η δεύτερη εικόνα χρονολογείται στόν 12^ο αί. Πρβλ. Brenk, Tradition und Neuerung, σ. 91.
43. Brenk, Tradition und Neuerung, ό.π.

σέ οριζόντιες ζώνες δηλώνει τή βαθιά βυζαντινή αντίληψη τής κάθετης ιεράρχησης του χώρου. Παράλληλα, ή χρήση τής κάθετης διαίρεσης τής κτίσης από τό συγγραφέα του βίου, σύγχρονη μέ αύτή τήν είκονογράφηση μαρτυρεί τήν ένταξη του στα ρεύματα τής έποχής του.

2. Τά άποκαλυπτικά πρότυπα

Παρά τόν δεσπόζοντα άποκαλυπτικό χαρακτήρα της, ή διήγηση του δράματος δανείζεται από τίσ άποκαλύψεις τής Παλαιάς Διαθήκης και τής Καινής Διαθήκης και τά άπόκρυφα κείμενα, έκτός από τίσ γενικές γραμμές τής αφήγησης και τό διηγηματικό πυρήνα, δύο μόνο συγκεκριμένα στοιχεΐα.

α. Οί άγγελοι

Ή συχνή μνεία τών άγγέλων (βλ. π.χ. διηγηματικά στοιχεία 4, 6, 11, 14-17, 20, 21-25, 31, 32, 37, 44) θυμίζει τήν έξίσου συχνή χρήση τους μέσα στα άποκαλυπτικά κείμενα.

Προβληματική είναι αντίθετα ή μνεία τών έφιππων πυρίνων άγγελικών στρατευμάτων (διηγ. στοιχεΐο 21): 'Ο έφιππος άγγελος είναι άγνωστος στίς γραπτές πηγές, όπου τό άλογο ίππεύεται από προσωποποιήσεις τής θείας Δύναμης ('Αποκάλυψη 'Ιωάννη 6. 1-9). 'Αλλά και στην είκονογραφία οί έφιπποι άγγελοι είναι σπάνιοι και όπουσδήποτε πολύ μεταγενέστεροι⁴⁴. Τά "πυρρά" άλογα έμφανίζονται μόνο μιά φορά στην αποκάλυψη του 'Ιωάννη (6. 1-9) και στό δράμα του Ζαχαρία (1.8 και 6. 1-2). Ζώα πού έκπέμπουν φωτιά αναφέρονται στό δράμα του 'Ιεζεκιήλ (1. 5-7). Στόν συγγραφέα του βίου του Βασιλείου όψειλουμε τή σύνθεση όλων αύτών τών στοιχείων και τήν καινούργια μορφή τών άγγελικών στρατιών.

44. M. Garidis, L' ange à cheval dans l' art byzantin, Byz 42, 1972, σσ. 27, 34. 'Η παλαιότερη βυζαντινή παράσταση έφιππου άγγελου χρονολογείται στα 1296.

β. Ἡ Νέα Ἱερουσαλήμ

1. Ἡ πόλη τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν βρίσκεται στὸν δευτέρου οὐρανό, πάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα, καὶ πρὸς τὴν ἀνατολή (Βίος Vll., σ. 47).

2. Ἡ πόλη εἶναι οἰκοδομημένη ἀπὸ χρυσὸ καὶ ἀργυρο. Οἱ δώδεκα πύλες τῆς εἶναι κατασκευασμένες ἀπὸ τοὺς δώδεκα πολύτιμους λίθους καὶ συμβολίζουν τοὺς δώδεκα ἀποστόλους (Βίος Vll., σ. 48).

Ἡ ἀνατολή, ὡς συμβολισμὸς τῆς κατεύθυνσης πρὸς τὴν ὁποία ἀναζητεῖται τὸ θεῖο, συναντᾶται συχνά στὰ ὄραματα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου⁴⁵ καὶ ἀποτελεῖ μέρος τῶν ἀντιλήψεων τῆς κατασκευῆς τοῦ Κόσμου. Περισσότερη σχέση μέ τὴν ἀποκάλυψη καὶ τῆ συμβολικῆ τῆς ἔχει τὸ στοιχεῖο τῶν πολύτιμων λίθων.

Στὸ βίο τοῦ Βασιλείου ἀναφέρονται δύο κατάλογοι ὀνομάτων πολύτιμων λίθων. Ὁ πρῶτος ἀφορᾷ τὰ ὑλικά κατασκευῆς τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ καὶ περιλαμβάνει: σμάραγδο, ὑάκινθο, πράσινο, λυχνίτη, βένετο, πέλεκα. Ὁ δεύτερος περιέχεται στὴν περιγραφή τῶν αἰώνιων μονῶν καὶ περιλαμβάνει: σμάραγδο, σαρδόνυχα, πράσινο, λυχνίτη. Ἐκτός ἀπ'αὐτές τίς συγκεκριμένες ὀνομασίες ὑπάρχει στὸ βίο καὶ ἡ μνεῖα τῶν δώδεκα πολύτιμων λίθων.

Ἡ ἐκλογή τῶν πολύτιμων λίθων ὡς συστατικῶν τῆς τειχοποιίας τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ εἶδη τῶν λίθων πού χρησιμοποιοῦνται εἶναι ἀπὸ τίς σημαντικότερες ἐπιβιώσεις Ἰουδαϊκῆς παράδοσης στὸ βίο τοῦ Βασιλείου.

Πρῶτη ἀναφορὰ στοὺς πολύτιμους λίθους γίνεται στὴν Ἔξοδο, στὸ σημεῖο πού περιγράφεται τὸ "λογεῖον τῆς κρίσεως" (Εκ. 28.17)⁴⁶. Τέσσερις σειρές ἀπὸ τρία πετράδια ἢ κάθε μιὰ κοσμοῦν τὸ ὕψωμα τοῦ λογείου: α. σάρδιος, τοπάξι, σμαράγδι, β. ἀνθραξ, σάπφειρος, ἴασπις, γ. λιγύριος, ἀχάτης, ἀμέθυστος, δ. χρυσόλι-

45. Στὸ πρῶτο ὄραμα τοῦ βίου, τῆς θερακείας τοῦ Γρηγορίου Δ.2, Βίος Vll., σ. 323 καὶ στὸ ὄραμα τῆς θεοδώρας, Βίος Ves., σ. 19.

46. Βλ. καὶ ΕΖ 28. 12-14, ὅπου οἱ κολύτιμοι λίθοι ἀποτελοῦν τὴ στολή θεωράκιση τοῦ ἀνθρώπου στὸν Παράδεισο.

θος, βήρυλλος, δνυξ. Οἱ δώδεκα λίθοι συμβολίζουν τῆς δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραήλ. Ἀπό τήν Ἱδια Ιουδαϊκή παράδοση ἐπηρεάζεται καί ὁ Ἰώσηπος⁴⁷. Οἱ λίθοι πού κοσμοῦν τή ζώνη τοῦ ἀρχιερέα ἔχουν ἀποτρεπτική ἰσχύ⁴⁸. Ὁ διπλός συμβολισμός τῶν πολύτιμων καί ἡμιπολύτιμων λίθων: σωματική καί ψυχική εὐρωστία καί ἐνδειξη θείας χάριτος, ἀκολουθεῖται καί ἀπό τοὺς μεταγενέστερους χριστιανούς συγγραφεῖς.

Στὴν ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη (21. 14 κέξ.) οἱ δώδεκα λίθοι τοῦ λογείου τῆς κρίσεως μετατρέπονται σέ θεμέλια τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ. Σύμφωνα μέ τόν Ἀνδρέα Καισαρείας, τὰ δώδεκα θεμέλια τῆς οὐράνιας πόλης δηλώνουν τοὺς δώδεκα ἀποστόλους καί κάθε λίθος συμβολίζει ἕναν ἀπόστολο⁴⁹. Ὁ Ἀρέθας ἀργότερα ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐρμηνεία τῶν συμβόλων τοῦ Ἀνδρέα⁵⁰. Στὴν Ἱδια γραμμὴ συμβολικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολύτιμων λίθων ἐντάσσεται καί ἡ μνεία στό βίβιο τοῦ Βασιλείου τῶν δώδεκα πυλῶν τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ. Καί πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι συγγενέστερη στό πνεῦμα τοῦ δράματος ἀπό τήν Ἱδια τὴν ἀποκάλυψη εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἀνδρέα Καισαρείας καί ἡ ἐπανάληψη τῆς ἀπό τόν Ἀρέθα, στίς ἀρχές τοῦ 10^{ου} αἰ:

3. Τὰ εἰκονογραφικά πρότυπα

α. Ἡ ἐτοιμασία

Οἱ ἄγγελοι ἐτοιμάζουν τό θρόνο τοῦ Κριτῆ. Πάνω ἀπό τό θρόνο ἐμφανίζεται ὁ Σταυρός μέ τόν ἀκάνθινο στέφανο. Ἡ περισσότερὰ συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς ἐτοιμασίας (Βίβιος V11., σ. 50, 56, 60).

47. Ἰώσηπος, Ἰπομνηστικόν Βιβλίον, PG 106, 176.

48. Th. Hopfner, Griechisch-ägyptischer Offenbarungszauber² (Studien zur Paleographie und Papyrusurkunde XXI), Ἀμστερνταμ 1974, παράγραφος 589.

49. Ἀνδρέα Καισαρείας, Ἐρμηνεία εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, PG 106, 433, 437.

50. Ἀρέθα Καισαρείας, Συλλογὴ ἐπεξηγήσεων ἐκ διαφόρων ἀγίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, PG 106, 772-776. Ὁ Ψελλός, Περὶ λίθων δυνάμεων, PG 112, 887 κέξ., ἀκολουθώντας μέρος τῆς σχετικῆς παράδοσης, δίνει μακρύτατο κατάλογο τῶν πολύτιμων λίθων καί τῶν θεραπευτικῶν, ἀποτρεπτικῶν τοὺς ἰκανοτήτων.

Τέσσερα στοιχεία απαρτίζουν την περιγραφή της έτοιμασίας, όπως παρουσιάζεται στο βίο του Βασιλείου: οί άγγελοι, ο θρόνος, ο Σταυρός, ή περιστερά.

Οί βιβλικές πηγές, Ψαλμοί του Δαβίδ (ΙΧ. 8-9) και 'Αποκάλυψη του 'Ιωάννη (3.21, 4.2), αναφέρονται στο θρόνο του Κριτή, πού συμβολίζει τή θεία δικαιοσύνη. Σέ μεταγενέστερα κείμενα έκτός από τό θρόνο τής Κρίσης μνημονεύεται και ο σταυρός, σύμβολο του θείου δράματος⁵¹. Στην εικονογραφία ή παράσταση του θρόνου παρουσιάζει ανάλογη εξέλιξη. Στην άπλή παράσταση του κενού θρόνου⁵², στοιχείου μέ ρίζες στη Γραφή και στη ρωμαϊκή αυτοκρατορική τέχνη⁵³, προστίθεται άργότερα ο Σταυρός μέ τό στέφανο του μαρτυρίου, σύμβολο τής θείας παρουσίας⁵⁴, πού σιγά σιγά έκτοπίζει τήν έπεικόνιση του θρόνου τόν 10^ο αί. στο έλεφαντόδοντο του Μουσείου Albert-Victoria⁵⁵ και τόν 11^ο αί. στο Παρισινό χειρόγραφο 74⁵⁶, ή παράσταση έντάσσεται στη σύνθετη άπεικόνιση τής Δεύτερης Παρουσίας. Πάνω από τό σταυρό, πού τοποθετείται στη δεύτερη ζώνη, εικονίζονται πολυόμματα, σύμβολα των Χερουβείμ και Σεραφείμ.

'Από τά τέσσερα στοιχεία τής παράστασης, όπως περιγράφεται στο βίο του Βασιλείου, εικονίζονται τόν 10^ο και τόν 11^ο αί. τρία: οί άγγελοι, ο θρόνος, ο σταυρός. Τό τέταρτο στοιχείο, ή περιστερά, έμφανίζεται τόν 12^ο αί. στην τοιχογραφία τής Δεύτερης Παρουσίας τής έκκλησίας τής Παναγίας Μαυριώτισσας στην Καστοριά⁵⁷. Στο κεντρικό σημείο τής σύνθεσης, στη

51. Brenk, Tradition und Neuerung, σ. 72

52. Th. von Bogyay, Zur Geschichte der Hetoimasia, Akten des XI Internationalen Byzantinisten Kongresses, Μόναχο 1956, τόμος 1, σ. 59.

53. Brenk, ό.π., σ. 98-99.

54. Brenk, ό.π., σ. 99 και πίνακας 23.

55. Brenk, ό.π., σ. 99 και πίνακας 24.

56. Παρακλήσια μνεία ύπάρχει και στο κείμενο του δράματος, Βίος Vil., σ. 61, 62, όπου τά κολυόμματα κροκορεύονται μαζί μέ τς άγγελικές δυνάμεις τής νεφέλης πού φέρει τόν Χριστό.

57. Brenk, Tradition und Neuerung, σ. 99. Βλ. και Στ. Πελεκανύδη, Καστοριά I Βυζαντινά τοιχογραφία: Πίνακες ('Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 17), Θεσσαλονίκη 1953, πίνακας 79 και Ν.Κ. Μουτσόπουλου, Καστοριά. Παναγία ή Μαυριώτισσα, 'Αθήνα 1967, πίνακες 41-48 και 52-55.

δεύτερη ζώνη, παριστάνεται ἡ ἔτοιμασία τοῦ θρόνου. Γύρω ἀπὸ τὸν στεφανωμένο σταυρὸ εἰκονίζονται ἄγγελοι πού θυμιατίζουν καί ἡ περισσότερὰ στέκεται στή βάση τοῦ σταυροῦ, πάνω ἀκριβῶς στό σκέπασμα πού καλύπτει τὸν κενό θρόνο τοῦ Κριτῆ. Ἡ ὁμοιότητα τοῦ κειμένου τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου μέ τὴν εἰκονογραφία εἶναι ἐντυπωσιακή. Διασώζεται ἄραγε στό βίο μιὰ ἀπὸ τίς φιλολογικὲς πηγές τῆς ἀπεικόνισης τῆς Καστοριάς ἢ ἀντλοῦν καί οἱ δύο ἀπὸ κάποια τρίτη πηγή; Ὅπωςδήποτε ὅμως σημαντικὸ εἶναι ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου ἐντάσσεται σέ μιὰ γενικότερη φιλολογικὴ καί εἰκονογραφικὴ θεώρηση τῆς περιγραφῆς τῆς Δεύτερης Παρουσίας, πού ἀρχίζει νὰ κωδικοποιεῖται τὸν 10^ο - 11^ο αἰ.

β. Οἱ κατηγορίες τῶν Δικαίων καί τῶν Ἀμαρτωλῶν

Σέ δύο σημεῖα τοῦ δράματος τῆς Δεύτερης Παρουσίας ὁ συγγραφέας δίνει ἐκτενεῖς καταλόγους τῶν Δικαίων καί τῶν Ἀμαρτωλῶν.

Ὁ πρῶτος κατάλογος ἀνήκει στήν τέταρτη ἐνότητα, ὅπου περιγράφεται ἡ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν (Βίος-VII., σσ. 53-54) : Περιέχονται 29 κατηγορίες Δικαίων καί 35 κατηγορίες Ἀμαρτωλῶν, πού ὁ Γρηγόριος τοὺς ἀναγνωρίζει ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν ταινιῶν πού φοροῦν στό μέτωπο:

Α. Δίκαιοι: α. Προφῆται Κυρίου, β. μάρτυρες Χριστοῦ, γ. Κήρυκες Χριστοῦ, δ. Εὐαγγελισταί Κυρίου, ε. ὁμολογηταί, ς. ἐγκρατευταί, ζ. ἱεράρχαι, η. ὄσιοι, θ. δίκαιοι, ι. ἀρισταί, ια. πτωχοί τῷ πνεύματι, ιβ. οἱ πενθοῦντες, ιγ. οἱ πραεῖς καί ἥρεμοι, ιδ. ἐλεήμονες καί εὐμετάδοτοι, ιε. καθαροί τῆ καρδία, ις. εἰρηνοποιοί, ιζ. οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ιη. ξένοι διὰ τὸν Κύριον, ιθ. ξενοδόχοι, κ. ὑπήκοοι, κα. ὑπομείναντες εἰς τέλος, κβ. εὐχαρίστως ὑπενεγκόντες πενίαν καί πειρασμούς, κγ. ἱερεῖς Κυρίου, κδ. καλῶς διακονήσαντες, κε. οἱ παρθένοι καί ἀγνοί τῆ καρδία, κς. τὴν ψυχὴν θέντες ὑπὲρ τῆς τοῦ πλησίον ἀγάπης, κζ. ποιήσαντες τὸ ἀγαθόν, κη. τὴν κοίτην τηρήσαντες ἀμόλυντον, κθ. οἱ διὰ μετανοίας εὐχαριστήσαντες τὸν Κύριον.

Β. Ἄμαρτωλοί: α. οἱ θεραπεύσαντες τὸν διάβολον, β. οἱ μηδέποτε λόγον θεοῦ ἀκούσαντες, γ. οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων, δ. φονεῖς, ε. αἰμομῖκται, ς. μοιχοί, ζ. κλέπται, η. ψευῆσαι, θ. φαρμακοί, ι. μέθυσοι, ια. πόρνοι, ιβ. ἀρσενοκοῖται, ιγ. τελῶναι, ιδ. ὄρπαγες, ιε. παιδοκθόροι, ις. κτηνοβάται, ιζ. ὀργίλοι, ιη. μνησικάκοι, ιθ. σθονεροί, κ. κιδαρωδοί, κα. τραγωδοί, κβ. ἐπίορκοι, κγ. νεκρομάντιες, κδ. ἐγγαστρίμυθοι, κε. φειδωλοί καὶ σκνιποί, κς. ἀσπλαχνοί, κζ. ἀνηλεεῖς, κη. μιλάργυροι, κθ. κενόδοξοι, λ. ὑποκριταί, λα. δωρολήπται, λβ. λαθροβάκται, λγ. κατάλαλοι, λδ. βλάσφημοι, λε. αἰρετικοί.

Ὁ δεῦτερος κατάλογος ἀποτελεῖ τμήμα τῆς ἰδίας τῆς κρίσεως (ἐνότητα ς', βίος VII., σσ. 70-114). Ἄσφο οἱ ἄμαρτωλοί καταδικαστοῦν στό αἰώνιο πῦρ, οἱ δίκαιοι μπαίνουν μέ ἱεραρχική σειρά στή Νέα Ἱερουσαλήμ. Σ' αὐτόν τόν κατάλογο οἱ κατηγορίες διαμέρουν ἀριθμητικά ἀλλά καί στό περιεχόμενο ἀπό τίς πρῶτες: τά εἶδη τῆς ἁμαρτίας εἶναι 29 καί οἱ κατηγορίες τῆς ἀρετῆς 28. Τό εἶδος τους ἀναγνωρίζεται ἀπό τήν εἰδική στολή καί τή φυσική διάπλαση τῶν κρινομένων:

Α. Δίκαιοι: α. Παναγία, β. Πρόδρομος, β. δεκαδύο ἀπόστολοι, γ. ἑβδομήκοντα μαθηταί, δ. μάρτυρες, ε. ὁμολογηταί, ς. κήρυκες εὐαγγελισταί, ζ. ἱεράρχαι, η. ἐγκρατευταί, θ. μοναχοί, ι. ἀσκηταί, ια. Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καί οἱ δώδεκα πατριῶχαι, ιβ. οἱ ἀσπιλοὶ ἐκ κοιλίας μητρός, ιγ. οἱ μετανοήσαντες, ιδ. προφῆται, ιε. Ἰωυσηφ, ις. Ἀδάμ, Ἀβελ, Σήθ, Ἐνώχ, Νῶε, ιζ. οἱ ἐθνικοὶ εἰδῶλα μή λατρεύσαντες, ιη. οἱ τήν τιμωρίαν διὰ Κύριον διελθόντες, ιθ. οἱ πτωχοί τῷ πνεύματι, κ. οἱ πενθήσαντες, κα. οἱ ἐλεήμονες, κβ. οἱ πραεῖς, κγ. οἱ ἐρασταί καί ἐργάται δικαιοσύνης, κδ. οἱ καθαροί τῇ καρδίᾳ, κε. οἱ εἰρηνοποιοί, κς. οἱ δεδιωγμένοι παρά τῶν ἀσεβῶν, κζ. οἱ παρθένοι, κη. οἱ τάς κλίνας καθαράς τηρήσαντες.

Β. Ἄμαρτωλοί: α. οἱ τόν Νόμον παραβάντες, β. πᾶσα ψυχὴ βαπτισθεῖσα καί μή ἀποστᾶσα φόνου, μοιχείας, αἰμομιξίας, γ. οἱ παραβάντες τόν Νόμον καί εἰδώλοισι προσκυνήσαντες, δ. οἱ φονεῖς καί λησταί, ε. οἱ μοιχοί καί αἰμομῖκται, ς. οἱ ἀρσενοκοῖται καί παιδοκθόροι, ζ. οἱ μάγοι, ἐπαιδοί, φαρμακοί, γόητες, η. οἱ δίκην κτηνῶν κτήνεσι μιγνύντες, θ. οἱ ἀγρόνῳ

χρησάμενοι, ι. οί κλέπται καί λωποδύται, ια. οί ψευδοί, ιβ. οί έχθρωποί, όργίλοι, κατάλαλοι, φθονεροί, ιγ. οί μέθυσοι, ιδ. οί ιερεΐς, διάκονοι, ύποδιάκονοι, αναγνώσται, ψάλται, ιδ.μο-ναχοί, ιε. οί τας άκοάς έχοντες ποτέ μέν ύπακουούσας, ποτέ δέ βυούσας, ιζ. τέκνα Χριστιανών μή βαπτισθέντα, ιη. Άρειος, ιθ. Μακεδόνιος, κ. Νεστόριος, κα. Διόσκορος καί Εύτυχής, κβ. Άριγένης, Εύάγριος, Δίδυμος, κγ. Σέργιος, Πύρρος, Κύρος, Μακάριος, κδ. Άκωβίται, Σεβηριανοί, είκονομάχοι, κε. Άσραήλ, κς. οί συνταξάμενοι τψ Σατανᾷ.

Οί κατηγορίες τών δικαίων καί τών άμαρτωλών πού αναφέρονται στους καταλόγους δέν συμπίπτουν άκριβώς. Φαίνεται ότι ο συγγραφέας χρησιμοποίησε για τή σύνταξη τους δυό διαφορετικές πηγές. Ίσως οί πηγές αυτές νά ήταν καί διαφορετικού είδους καθώς ο πρώτος κατάλογος είναι γενικότερος ένω ο δεύτερος πιό συγκεκριμένος καί μάλιστα περιέχει όνομαστικά δικαίους καί άμαρτωλούς.

Στοιχεΐα του κατά είδος διαχωρισμού τών άμαρτωλών έμφανίζονται στην είκονογραφία ήδη τόν 10^ο αί.⁵⁸ Στην τελευταία κατώτερη ζώνη τής άπεικόνισης τής Δεύτερης Παρουσίας καί άριστερά του Κριτή, οί άμαρτωλοί παρουσιάζονται κλεισμένοι σέ τετράγωνους χώρους. Ή περιγραφή στό βίο του Βασιλείου είναι βέβαια πιό σύνθετη, κυρίως γιατί χαρακτηριστικό τών άμαρτωλών στην είκονογραφία είναι ή γύμνια' συνεπώς έδω ή λεπτομερής περιγραφή τής έμφάνισης τών άμαρτωλών είναι ανεξάρτητη από τίς σύγχρονες παραστάσεις τής Δεύτερης Παρουσίας. Ή άμφίεση καί οί ταινίες στά μέτωπα βοηθούν τόν αναγνώστη νά αναγνωρίσει τους άμαρτωλούς. Στην είκονογραφία, σέ μεταγενέστερες παραστάσεις, άπεικονίζονται άμαρτωλοί πού φέρουν στό λαιμό αντικείμενα ένδεικτικά του είδους τής άμαρτίας τους 59.

Περισσότερες άναλογίες άνάμεσα στό δράμα καί τίς παραστάσεις τής Δεύτερης Παρουσίας ύπάρχουν σέ ό,τι άφορᾷ τήν

58. π.χ. έλεφαντόδοντο του Μουσείου Albert-Victoria.

59. Ντούλα Μουρίκη, An unusual representation of the last judgement in a thirteenth century fresco at St-George near Couvaras in Attica, Δελτίον τής Χριστιανικής Αρχαιολογικής Έταιρείας, Περίοδος Δ' τόμος Η', 1975-1976, σ. 157 κέξ. καί πίνακες 85-90.

4. Οι αναφορές στη Βίβλο

Τό θέμα τῆς γῆς τῆς Ἐπαγγελίας, ὅπου ρέει μέλι καί γάλα (Βίος Vil., σ. 68) ἐπανέρχεται στή χριστιανική ἀποκαλυπτική φιλολογία: τέσσερις ποταμοί διαρρέουν τόν Παράδεισο καί καθένας συμβολίζει ἕνα ἀπό τά στοιχεῖα πού συνθέτουν τήν εὐφορη γῆ· μέλι, γάλα, οἶνος, ἔλαιο⁶⁴.

Τούς ἐβδομήκοντα μαθητές συναντοῦμε καί στούς δύο καταλόγους τῶν δικαίων. Οἱ ἐβδομήκοντα ἀναφέρονται στήν Παλαιά Διαθήκη ὡς κοινωνοί τοῦ πνεύματος τοῦ Μωυσῆ (NU 11.25). Στήν Καινή Διαθήκη ἀναφέρονται οἱ ἐβδομήκοντα δύο μαθητές πού ἀναδείχτηκαν μετά τούς δώδεκα πρώτους (LUC 10.1 καί 10.17). Τόν ἀριθμό ἐρμηνεύει ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, παραπέμποντας στίς σχετικές ἀναφορές τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης.⁶⁵

Ἀπό τήν παραπάνω παράθεση, πού περιλαμβάνει ὀρισμένα μόνο ἀπό τά θέματα τοῦ δράματος τῆς Δεύτερης Παρουσίας, διαφαίνεται τό πολύπλοκο πρόβλημα τῶν πηγῶν, πού χρησιμοποιήθηκαν σ'αὐτή τή σύνθετη ἐνότητα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου. Πρέπει ὡστόσο νά παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ συγκεκριμένες μνεῖες στίς κοσμολογικές ἀντιλήψεις, στήν εἰκονογραφία, στά ἀποκαλυπτικά κείμενα καί στή Βίβλο, ἀποτελοῦν ἀπλῶς τή βάση τῆς προσωπικῆς δημιουργίας τοῦ συγγραφέα, πού ἐνώνοντας καί ἀναλύοντας παλαιότατες θρησκευτικές παραδόσεις, κατορθώνει νά δώσει νέα μορφή στό ὄραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας. Ἡ σύγκριση ἐξάλλου τῆς διήγησης μέ παρόμοιες, πού περιέχονται σέ ἄλλα κείμενα,⁶⁶ ἀποδεικνύει ὅτι ἀν καί ἡ χρήση ποικίλων διηγηματικῶν στοιχείων δέν εἶναι πρωτότυπη, ἡ ἀνάπτυξη ὁμως τῶν στοιχείων αὐτῶν καί κυρίως ἡ φιλολογική τους διατύπωση ἀνήκουν ἀποκλειστικά στό συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ Βασιλείου.

64. Ἀποκάλυψη Παύλου, σ. 52. Πρβλ. καί στήν Παλαιά Διαθήκη, ΕΧ 13.5 LE 20.24, NU 14.8.

65. Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, PG 87, 3385.

66. Βίος Δοσιθέου, σ. 126, Ἰωάννης Δαμασκηνός, Λόγος ἀποδεικτικός περὶ τῶν ἀγίων καί σεπτῶν εἰκόνων πρὸς πάντας Χριστιανούς καί πρὸς βασιλέα Κωνσταντῖνον τόν Κάβαλινον καί πρὸς πάντας αἰρετικούς, PG 95, 324, Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων, PG 87, 3557 καί κυρίως βίος Ἀνδρέα Σαλοῦ, PG 111, 664-677 καί 733-740. Σημαντική γιά τή σχέση κειμένου

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί, ότι η έρμηνεία της 'Αποκάλυψης και η απεικόνιση της Δεύτερης Παρουσίας, είναι θέματα που ανήκουν στο πλέγμα των συναφών ιδεολογικών ρευμάτων, που αναπτύσσονται τον 10^ο αί. Το δράμα λοιπόν στο βίο του Βασιλείου, καθώς άπηχε κι'αυτό τις ίδιες θρησκευτικές τάσεις, είναι πιθανότατο να χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αί.

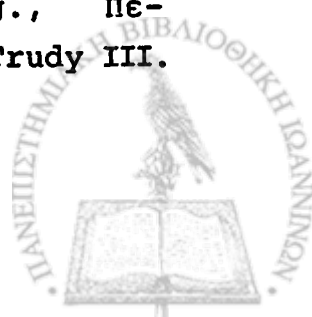
και εικονογράφησης της Δεύτερης Παρουσίας και η μελέτη του G. Voss, *Das jüngste Gericht in der bildenen Kunst des frühen Mittelalters*, Λιψία 1884, που στηρίζεται στη σχετική όμιλία του 'Εφραίμ του Σύρου. 'Η αυθεντικότητα της όμιλίας άμφισβητείται από την Démocratie Hemmerdinger-Iliadou, *Les données archéologiques dans la version grecque des sermons de St. Ephrem le Syrien*, Cahiers Archéologiques 13, 1962, σ. 30. Πρβλ. και Brenk, *Tradition und Neuerung*, σ. 90, ύ-
κος. 21.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΠΗΓΕΣ

- Ἄνδρέα Καισαρείας : Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, PG 106, 215-458.
- Ἀποκάλυψις Παύλου : ἔκδ. C. von Tischendorf, Apocalypses apocryphae, Λιψία 1866, 34-69.
- Ἀποφθέγματα Πατέρων : PG 65, 71-440.
- Ἀρέθα Καισαρείας : Συλλογὴ ἐπεξηγήσεων ἐκ διαφόρων ἀγίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν, PG 106, 493-786.
- Βίος Ἀνδρέα Σαλοῦ : PG 111, στ. 627-888.
- Βίος Ἀντωνίου τοῦ νέου : ἔκδ. F. Halkin, An. Boll. 62, 1944, 210-223.
- Βίος Βασιλείου τοῦ νέου : ἔκδ. A.N. Veselovskij, Razyskanijakh v oblasti russkago dukhovnago stikha, Sbornik Otd. Russkago jaz. i slov. Imp. Akad. Nauk 46, 3-89.
- _____ : ἔκδ. S.G. Vilinskij, Žitie sv. Vasilija novago v russkoj literatura, II. Teksty žitija, Zapiski imp. novorossiskago universitete 7, Ὀδησός 1911.
- Βίος Γεωργίου Ἀμαστριδος : ἔκδ. V.G. Vasilievskij, Russkovizantijskij izlodovanija, Žitie svv. Georgija Amastridokago i Stefana Sourojokago, Letopis zanjatij Arkeografičeskoj Komissii 1882-1884 gg. Vypusk devjatyj 1893 g., Πετρούπολη 1893 (ἀνατύπωση Trudy III. Πετρούπολη 1915).

- Βίος Εύθυμίου πα- : έκδ. Patricia Karlin-Hayter, Vita
τριάρχου : Euthymii patriarchae CP. (Biblio-
thèque de Byzantion 3), Βρυξέλλες
1970.
- Βίος Λουκά τοῦ νέου : έκδ. Γ. Κρέμου, Φωκικά. Προσκυνητά-
ριον τῆς ἐν Φωκίᾳ μονῆς τοῦ ὁσίου
Λουκά τοῦ πικλήν Στεριωῶτου Ι, Ἀθήνα
1874, 25-62.
- Βίος Νίκωνος Μετα- : έκδ. Σ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων
νοεῖτε : 3, 1906, 131-222.
- Βίος Συμεῶν Σαλοῦ : έκδ. L. Rydén, Das Leben des hl. nar-
ren Symeons von Leontios von Neapo-
lis (Acta universitatis Upsaliensis,
Studia graeca upsaliensia 1), Στοκ-
χόλμη 1963.
- Διαθήκη Ἀβραάμ : έκδ. A. Vasiliev, Zavet i sierte A-
vraama, Anecdota Graeco-byzantina I,
Μόσχα 1893, 292-308.
- Διήγηση τῶν περα- : έκδ. καὶ ἀγγλ. μτφρ. S.H. Cross-O.
σμένων χρόνων : P. Sherbovitz-Weltzer, The Russian
primary chronicle, Laurentian Text
(The Medieval academy of America 60)
Cambridge Mass. 1958.
- Εὐαγγέλιον Ποντικοῦ, : (= Traité pratique ou de Moine) I.
Λόγος Πρακτικὸς : Εἰσαγωγή A. καὶ C. Guillaumont (Sour-
ces chrétiennes 170), Παρίσι 1971,
II. Κριτικὴ ἐκδόση, γαλλ. μτφρ. καὶ
σχόλια A. καὶ C. Guillaumont (Sour-
ces chrétiennes 171), Παρίσι 1971.
- Ἱστορία τῶν κατ' : (= Historia Monachorum in Aegypto)
Αἴγυπτον μοναχῶν : κριτ. ἐκδ. A.-J. Festugière (Subs.
Hag. 53), Βρυξέλλες 1971.
- Ἱωάννης Σκυλίτζης, : έκδ. I. Thurn (CFHB 5), Βερολίνο -
Σύνοψις Ἱστοριῶν : Νέα-Ἰόρκη 1973.
- Ἱωσήπου, Ἰπομνη- : PG 106, 15-176.
στικόν βιβλίον

- Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύ- : ἔκδ. καὶ γαλλ. μτφρ. Wanda Wolska-
 στου, Χριστιανικὴ Conus, I (Sources chrétiennes 141),
 τοπογραφία Παρίσι 1968, II (Sources chrétiennes 159), Παρίσι 1970, III (Sources
 chrétiennes 197), Παρίσι 1973.
- Κωνσταντίνου Πορφυ- : Εἰσαγωγή, κριτ. ἔκδ καὶ σχόλια, A.
 ρογεννήτου, Περί Pertusi, Costantino Porfirogennito,
 θεμάτων De Thematibus (Studi e Testi 160),
 Βατικανό 1952.
- Κωνσταντίνου Προφυ- : ἔκδ. καὶ ἀγγλ. μτφρ. G. Moravcsik -
 ρογεννήτου, Πρὸς R. J. H. Jenkins, De Administrando
 τὸν ἴδιον υἷόν Ρω- Imperio (CFHB 1), Dumbarton Oaks
 μανόν 1967.
- Λέων Διάκονος, Ἰ- : ἐπιμ. C. Hase, Βόννη 1828.
 στορία
- Λέων Σοφός, Νεαραί : ἔκδ. P. Noailles - A. Dain, Les No-
 velles de Léon le Sage, Παρίσι 1944
- Νικήτα Παφλαγόνος, : PG, 105, 487-574.
 βίος τοῦ πατριάρχου
- Ἰγνατίου
- Ἄπτασία μοναχοῦ : ἔκδ. H. Delehaye, Synaxarium Eccle-
 Κοσμᾶ siae Constantinopolitanae, Propylaeum
 ad AASS mensis Novembris, σσ.107-114.
- Συμεῶν τοῦ Νέου : ἔκδ. B. Krivochéine, γαλλ. μτφρ.
 Θεολόγου, Κατηχήσεις J. Paramelle, τόμοι I-II-III (Sour-
 ces chrétiennes 96, 104, 113), Πα-
 ρίσι 1963, 1964, 1965.
- Συνέχεια Γεωργίου : ἐπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
 Μοναχοῦ, Βίοι τῶν
 νέων βασιλέων
- Συνέχεια Θεοφάνη, : ἐπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
 Χρονογραφία
- Tractatus Dölger : ἔκδ. καὶ σχόλια F. Dölger, Beiträge
 zur Geschichte der Finanzverwaltung
 besonders des 10. und 11. Jahrhun-
 derts (Byzantinisches Archiv 9), Δι-
 ψία - Βερολίνο 1927.

- Ψευδομεθοδίου Πατά- : έκδ. G. Istrin, Otkrovenija Mefodi-
ρων, Ἀποκάλυψις ja Patarskago i apokrifičeskaja vi-
Δανιήλ denija Danila v vizantijskoj lite-
raturnam, Μόσχα 1879.
- Ψευδοσυμεών (= Συ- : ἐπιμ. I. Bekker, Βόννη 1838.
μεών Μαγίστρου),
Χρονογραφία

B. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- N. ADONTZ : L' âge et l' origine de Basile I, Byz 8, 1933, 475-500 Byz 9, 1934, 223-260 (ἀνατύπωση Etudes arméno-byzantines, Bibliothèque de la Fondation G. Gulbekian, Ατσαβώνα 1965, 47-109).
- _____ : Le fonds historiques de l' épopée byzantine Digenis Acritas, BZ 29, 1929-1930, 198-227 (ἀνατύπωση Etudes arméno-byzantine..., 7-36).
- _____ : La portée historique de l' oraison funèbre de Basile I par son fils Léon le Sage, Byz 8, 1933, 501-513 (ἀνατύπωση Etudes arméno-byzantines..., 111-123).
- _____ : Les Taronites en Arménie et à Byzance I, Byz 9, 1934, 715-738 (ἀνατύπωση Etudes arméno-byzantines..., 197-220).
- P. J. ALEXANDER : The oracle of Baalbek. The Tiburtine Sibyl in Greek dress (Dumbarton Oaks Studies 10), Dumbarton Oaks 1967.
- A.R. ANDERSON : Alexander's Gate, Gog and Magog and the inclosed nations (The Medieval Academy of America 127), Cambridge Mass. 1932.
- N. BAYNES : The Supernatural Defenders of Constantinople, An. Boll. 67, 1969 (= Mélanges P. Peeters) 165-177 (ἀνατύπωση Byzantine Studies and other Essays, Λονδίνο 1960).
- H.-G. BECK : Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich (Handbuch der Altertumswissenschaft XII.2.1), Μόναχο 1959.

- V. BENEŠEVIĆ : Opisanije grečeskikh rukopisej monastirja sv. Ekaterini na Sinaje I, Πετρούπολη 1911
ἀνατύπωση Hildesheim 1965.
- M. BLOCH : La société féodale⁶ (L' évolution de l' humanité 8), Παρίσι 1970.
- TH. von BOGYAY : Zur Geschichte der Hetoimasie, Akten des XI. Internationalen byzantinisten Kongresses, Μόναχο 1958, 58.
- H. BORDIER : Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la bibliothèque nationale, Παρίσι 1883.
- L. BREHIER : Les visions apoclyptiques dans l' art byzantin, Arte și Arkeologia, fasc. 4, 1930.
- C. BREMOND : Le message narratif, Communications 4, 1964, 4-32.
- B. BRENK : Die Anfänge der byzantinischen Weltgerichtsdarstellungen, BZ 57, 1964, 106-112.
- _____ : Tradition und Neuerung in der christlichen Kunst des ersten Jahrtausends. Studien zur Weltgerichts-bilde (Wiener Byzantinische Studien 3), Βιέννη 1966.
- P. CANART : Trois groupes de recits édifiants byzantins, Byz 36, 1966 (=Mémorial Henri Grégoire), 5-25.
- Germaine DA COSTA-LOUILLET : Saints de Constantinople I-II, Byz 24, 1954, 179-263 καί 453-512.
- C. De BOOR : Vita Euthymii; ein Anekdoton zur Geschichte Leo's des Weisen, a. 886-912, Βερολίνο 1888.
- H. DELEHAYE : Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae comitis de Leicester, An. Boll. 25, 1926, 451-477.
- _____ : Les passions des martyrs et les genres littéraires² (Subs. Hag. 13b), Παρίσι 1966.

- G. DAGRON : Le monachisme à Constantinople jusqu' au concile de Chalcedoine, Travaux et Mémoires 4, 1970, 229-276.
- C. DELVOYE : L' art byzantin, Παρίσι 1967.
- C. DIEHL : De quelques croyances byzantines sur la fin de Constantinople, BZ 30, 1930, 192-196.
- F. DÖLGER : Besprechung zu H. Grégoire, La dernière campagne de Jean Tzimiscès contre les Russes, BZ 38, 1938, 232-234.
-
- _____ : Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453, 1. Teil: Regesten von 565-1025, Βερολίνο - Μόναχο 1924.
- P. DU BOURGUET : La couleur noire de la peau du démon a-t-elle une origine précise?, Actas del XIII Congreso internacional de arqueologia cristiana (Studi di antichità cristiana XXX), Βατικανό 1972, I, 271.
- D.M. DUNLOP : The history of the Jewish Khazars, Princeton - New Jersey 1954.
- F. DÜSTERDIECK : Kritisch-exegetisches Handbuch über die Oeffenbarung Johannis, Göttingen 1865.
- F. DVORNIK, R. J.H. JENKINS, B. LEWIS, G. MORAVSČIK, D. OBOLENSKY, S. RUNCIMAN : De Administrando Imperio, Commentary, Λονδίνο 1962.
- A. EHRHARD : Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zur Ende des 16. Jahrhunderts. Erster Teil, Die Überlieferung, III Band 2. Hälfte 1/2 Lieferung, Αιψία 1952.

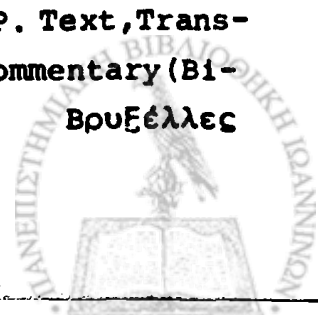
- _____ :
- Zur Katalogisierung der kleineren Bestände griechischen Handschriften in Italien I. Genova, Centralblatt für Bibliothekswesen 10, 1893 (ἀνατύπωση C. Samberger, *Catalogi codicum graecorum qui in minoribus bibliothecis italicis asservantur I*, Λιψία 1965).
- E. FENSTER : *Laudes Constantinopolitanae (Miscellanea Byzantina Monacensia 9)*, Μόναχο 1968.
- N. FERNANDEZ-MARCOS : *Los thaumata de Sophronio. Contribución al estudio de la Incubatio Cristiana (Instituto Antonio de Nebrija)*, Μαδρίτη 1975.
- A.-J. FESTUGIERE : *Les moines d' Orient I-IV*, Παρίσι 1961-1965.
- B. FONKIĆ : *Grečeskorusskie kul' turnije svjazi v XV-XVII vv.*, Μόσχα 1977.
- A. FROLOW : *La relique de la vraie Croix. Recherches sur le développement d' un culte (Archives de l' Orient Chrétien 7)*, Παρίσι 1961.
- M. GARIDIS : *L' ange à cheval dans l' art byzantin*, Byz 42, 1972, 23-59.
- V. GARTHAUSEN : *Catalogus codicum graecorum Sinaïticorum*, Ὁξφόρδη 1886.
- M. ΓΕΔΕΩΝ : *Βυζαντινὸν Ἐορτολόγιον*, Κωνσταντινούπολη 1899.
- ΓΚΙΝΗΣ-ΜΕΞΑΣ : *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1800-1863*, τόμος 3, Ἀθήνα
- A. GRABAR : *L' empereur dans l' art byzantin. Recherches sur l' art officiel de l' Orient*, Παρίσι 1936.
- _____ :
- L' iconoclisme byzantin. Dossier archéologique*, Παρίσι 1957.
- H. GREGOIRE : *L' âge héroïque de Byzance, Mélanges N. Jorga*, Παρίσι 1933, 383-397 (=Autour de l' épopée byzantine, *Variorum reprints*, Λονδίνο 1975, ἀρ. VII).

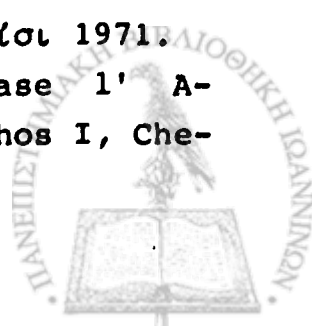
- _____ : Etudes sur l' épopée byzantine, REG 46, 1933, 49-63 (=Autour de l' épopée... δ.π., άρ. VIII).
- _____ : Saint Théodore le Stratélate et les Russes d' Igor, Byz 13, 1938, 291-300.
- _____ -P. : L' invasion hongroise dans la vie de Saint
ORGELS Basile le Jeune, Byz 24, 1954, 141-145.
- J. GOUILLARD : L' hérésie dans l' empire byzantin des origines au XIIe siècle, Travaux et Mémoires 1, 1965, 299-324.
- J. GROSIDIER : Rapport sur les conférences à l' Ecole
DE MATONS Pratique des Hautes Etudes, Sciences historiques et philologiques, Annuaire 1967-1968, 1968, 275-280.
- V. GRUMEL : La Chronologie (Bibliothèque byzantine - Traités d' Etudes Byzantines 1), Παρίσι 1958.
- _____ : Notes chronologiques. La révolte d' Andronic Doux sous Léon VI. La victoire navale d' Himérios, EO 36, 1937, 201-207.
- R. GUILLAND : Le Domestique des scholes, REB 8, 1950, 5-63 (άνατύπωση Recherches I, 426-468).
- _____ : Les eunuques dans l'empire byzantin, REB 1, 1943, 197-238 (άνατύπωση Recherches I, 165-197).
- _____ : Les patrices byzantins sous le règne de Constantin VII (913-959), Silloge bizantina in onore di S.G. Mercati, Ρώμη 1957 (=SBN 9), 188-221 (άνατύπωση Recherches II, 178-202).
- R.J.H. JENKINS : The Chronological Accuracy of the "Logothete" for the years A.D. 867-913, DOP 19, 1965, 89-913 (=Studies on byzantine history of the 9th and 10th centuries, Variorum Reprints, Λονδίνο 1970, άρ. III);

- R.J.H. JENKINS : The Flight of Samonas, *Speculum* 23, 1948, 217-235 (=Studies on Byzantine history, ... δ.π., άρ. X).
-
- : Leo Choïrosphaktes and the sarazen vizir, *Melanges G. Ostrogorskij I* (=ZRV I 9, 1963), 167-175 (=Studies on byzantine history, ..., δ.π., άρ. XI).
-
- : The peace with Bulgaria (927) celebrated by Theodoros Daphnopates, *Πολυχρόνιον Festschrift F. Dölger zum 75. Geburtstag, Καϊδελεβέργη* 1966, 287-303 (= Studies on byzantine history, ... δ.π., άρ. XXI).
-
- : The supposed Russian attack on Constantinople in 907: Evidence of the Ps - Symeon, *Speculum* 24, 1949, 403-406 (= Studies on byzantine history, δ.π., άρ. XII).
-
- PH. GRIERSON : The Date of Constantine VII's Coronation, *Byz* 32, 1962, 133-138 (= Studies on byzantine history, δ.π. άρ. XIII).
-
- B. LAOURDAS : Eight letters of Arethas on the 4th marriage of Leo the Wise, *Έλληνικά* 14, 1956, 293-372 (= Studies on byzantine history, δ.π., άρ. VII).
- G. de JERPHANION: La date du couronnement de Romain II. Les inconvenients d' un alinéa mal placé, *OCP* 3-4, 1935, 490-495.
- Φ. ΗΛΙΟΥ : Προσθήκες στην ελληνική βιβλιογραφία. Α: Τά βιβλιογραφικά κατάλοιπα του E. Legrand και του H. Pernot (1515-1799), *Άθήνα* 1973.
- Έλένη ΚΑΚΟΥΛΙΔΗ: Για τή μετάφραση τής Καινής Διαθήκης. *Ίστορία-Κριτική-Άπόψεις - Βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 1970.
-
- : Ό Ίωάννης Μορεζήνος και τό έργο του, *Κρητικά Χρονικά* 22, 1970, 7-78.
- Patricia KARLIN-HAYTER : Vita Euthymii Patriarchae CP. Text, Translation, Introduction and Commentary (*Bibliothèque de Byzantion* 3), Βρυξέλλες 1970.

- N. ΚΑΤΡΑΜΗΣ : Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1880.
- A.P. ΚΑΪΔΑΝ : Khronika Simeona Logofeta, VV 15, 1959, 125-143.
- _____ : Predvatitel' nye zamečanija o mirozzrenii vizantijskago mistika X-XI v. Simeona, Bsl 28, 1967, 1-38.
- _____ : Psamafijskaja khronika, στον τόμο Dve vizantijskie khroniki X veka, Μόσχα 1959, 1-139.
- _____ : Sočial'ni sostav naselenija vizantijskikh gorodov v IX-X v. VV 8, 1956, 85-97.
- G. ΚΟΛΙΑΣ : Léon Choïrosphaktès, proconsul et patrice (Texte und Forschungen zur byzantisch-neugriechischen Philologie 31), Ἀθήνα 1936.
- _____ : Βιογραφικά Στεφάνου Α, Προσοπρά εἰς Σίλωνα Κυριακίδη, Ἑλληνικά Παράρτημα 4, 1953, 358-363.
- Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ : Βυζαντινῶν Βίος καί Πολιτισμός I (Collection de l' Institut Français d' Athènes 10), Ἀθήνα 1948.
- Σ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ : Βιβλιοκρισία σέ ἄρθρα τοῦ H.Grégoire, Λαογραφία 1, 1932.
- Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ : Κατάλογοι τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὄρους ἀποκειμένων Ἑλληνικῶν κωδίκων I-II, Cambridge 1895.
- Σ. ΛΑΥΡΕΩΤΗΣ-Σ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ : Κατάλογοι τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας, Cambridge 1925.
- E. LEGRAND : Bibliographie hellénique ou Description raisonnée des ouvrages publiés par des grecs au 17e siècle I, Παρίσι 1894 (ἀνατύπωση Βρυξέλλες 1963).
- P. LEMERLE : Le premier humanisme byzantin (Bibliothèque byzantine-Etudes 6), Παρίσι 1971.
- _____ : La vie ancienne de saint Athanase l' Athonite, Millénaire du mont Athos I, Chevetogne 1963, 59-100.

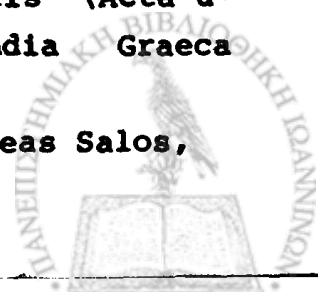
- KH. LOPAREV : Vizantijskaja žitija svjatikh VII-IX v., VV 17, 1910, 1-224.
- C. MANGO : Eudocia Ingerina, the Normans and the Macedonian dynasty, ZRVI 14/15, 1973, 17-27.
- _____ : The legend of Leo the Wise, ZRVI 6, 1960, 59-93.
- A. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ : Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψ-Συμεών καί οἱ πηγές τῆς (διδακτορική διατριβή), Ἰωάννινα 1978.
- _____ : La Vie de saint Georges d'Amastris et Photius, JÖB 28, 1979, 75-82.
- S.G. MERCATI : È stato trovato il testo greco della Sibylla Tiburtina, Παγκόσμια, Mélanges Henri Grégoire I (= Annuaire de l' Institut de phil. et d' histoire orientales et slaves 9, 1949), 553-557.
- E. MIONI : Bibliothecae divi Marci Venetiarum Codices graeci manuscripti qui in sextam, septimam atque octavam classem includuntur continens, Βατικανό 1960.
- G. MORAVSČIK : Byzantinoturcica², I-II, Βερολίνο 1958
- _____ : Il caronte bizantino, SBN 3, 1931, 47-68 (ἀνατύπωση Studia byzantina, Ρώμη 1967, 386-407).
- G. MORAVSČIK : Sagen und Legenden über kaiser Basileios I, DOP 15, 1961, 59-126 (ἀνατύπωση Studia byzantina, Ρώμη 1967, 147-220).
- Θ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ : Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκῆς, τόμος I, Χειρόγραφα, Ἀλεξάνδρεια 1945.
- Doula MOURIKI : An unusual representation of the last Judgment in a thirteenth century fresco at St. George near Kouvaras in Attica, Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Περίοδος Δ', τόμος Η', 1975-1976, 145-171 καί πλν. 70-93.

- N. K. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ : Καστοριά. Παναγία ή Μαυριώτισσα, Αθήνα 1967.
- Sarah MURRAY : A Study of the Life of Andreas the Fool for the sake of Christ, Λιψία 1910.
- E. de MURALT : Essai de chronologie byzantine de 395 à 1057, Πετρούπολη 1855.
- F. NESSEL : Catalogus sive Recensio specialis omnium codicum manuscriptorum graecorum, Βιέννη 1960.
- ST. NOVAKOVIĆ : Život sv. Vasilija novog, Spomenik srpska kraljevska Akademija, Βελιγράδι 1895, 33-113.
- N. OIKONOMIDES : Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles (Le Monde Byzantin), Παρίσι 1972.
- _____ : Vardariotes - W.L.ND.R-V.N.ND.R. Hongrois installés dans la vallée de Vardar en 934, Südost Fo-schungen 32, 1973, 1-8 (= Documents et Recherches sur les institutions de Byzance VIIe-XVe siècle, Variorum reprints, Λονδίνο, 1976, άρ. XXII).
- H. OMONT : Facsimilés des manuscrits grecs datés de la bibliothèque Nationale du IXe-XIVe s. siècle, Παρίσι 1888.
- _____ : Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Μέρος δεύτερο, Παρίσι 1888.
- G. OSTROGORSKIJ : La commune rurale byzantine. Loi agraire -Traité fiscal-Cadastre de Thèbes, Byz 32, 1962, 139-166.
- _____ : Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert, Vierteljahrschrift für Sozial - und Wirtschaftsgeschichte XX, 1/2, Στουτγάρδη 1927 (ανάτύπωση Αμστερνταμ 1969).

- Otčety imperatorskoj publichnoy biblioteki za 1899 godu, Πε-
τρούπολη 1903.
- Σ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ : Καστοριά Ι. Βυζαντινά τοιχογραμμάτια: Πί-
νακες, Θεσσαλονίκη (Έταιρεία Μακεδονι-
κῶν Σπουδῶν, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 17),
1953.
- G. PESENTI : Un rifacimento greco volgare della vita
di s. Basilio scritta da Gregorio asce-
ta, BZ 29-30, 1929-1930 (Festgabe A.Hei-
senberg zu 60. Geburtstag gewidmet), 316-
323.
- P.I. POLEMIS : The Doukai. A Contribution to byzantine
prosopography, Λονδίνο 1968.
- _____ : Some cases of erroneous identification in
the chronicle of Scylitzes, Bsl 26, 1965,
74-81.
- Α. ΠΟΛΙΤΗΣ - Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ : Συμπληρωματικοί κατάλογοι χειρογράφων Ἁ-
γίου Ὁρους, Ἑλληνικά-Παραρτήματα 24, Θεσ/κη 1973.
- V. PROPP : La morphologie du conte (Seuil, Points
12), Παρίσι 1973.
- S. RADOJČIĆ : Stare sprska miniature, Βελιγράδι 1950.
- A. RAMBAUD : L' empire grec au dixième siècle. Con-
stantin Porphyrogennète, Παρίσι 1870 (ἀ-
νατύπωση Ν. Ὑόρκη).
- W. RAMSAY : The historical geography of Asia Minor,
Λονδίνο 1900 (ἀνατύπωση Ἄμστερνταμ 1962).
- S. RUNCIMAN : The emperor Romanus Lecapenus and his
reign. A study of the 10th century by-
zantine empire, Cambridge 1929.
- _____ : A history of the first Bulgarian empire,
Λονδίνο 1930.
- L. RYDÉN : The Andreas Salos apocalypse, DOP 28,
1974, 197-261.
- _____ : Bemerkungen zum Leben des hl. narren Sy-
meon von Leontios von Neapolis (Acta u-
niversitatis Upsalensis, Studia Graeca
6), Ούψάλα 1970.
- _____ : The Date of the Life of Andreas Salos,
DOP 32, 1978, 127-155.

- Κ. Ν. ΣΑΘΑΣ : Νεοελληνική φιλολογία, 'Αθήνα 1868.
 _____ : Παράρτημα Νεοελληνικής φιλολογίας, 'Ιστο-
 ρία τοῦ ζητήματος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης,
 'Αθήνα 1870.
- Ι. καὶ Α. ΣΑΚΚΕ- : Κατάλογοι χειρογράφων Ἐθνικῆς Βιβλιοθή-
 ΛΙΩΝΟΣ κης τῆς Ἑλλάδος, 'Αθήνα.
- Ι. ŠEVČENKO ! Hagiology of the Iconoclast Period, στήν
 ὀμαδική δημοσίευση Iconoclasm (=Papers
 given at the 9th Spring Symposium of By-
 zantine Studies), Birmingham 1977, 113-
 131.
- S. SHARF : Byzantine Jewry from Justinian to the
 fourth Crusade, Λονδίνο 1971.
- Irène Sorlin : La diffusion et la transmission de la lit-
 térature chronographique byzantine en
 Russie pré-mongole du XIe au XIIIe siècle,
 Travaux et Mémoires 5, 1973, 385-408.
- _____ : Le témoignage de Constantin VII Porphy-
 rogenète sur l' état ethnique et poli-
 tique de la Russie au début du Xe siècle
 Cahiers du monde Russe et Soviétique 6,
 1965, 150-159.
- _____ : Traités de Byzance avec la Russie au Xe
 siècle, Cahiers du monde Russe et Sovié-
 tique, 2, 1961, 313-360 καὶ 447-475.
- Γ. καὶ Μαρία : Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ (Collection de l'
 ΣΩΤΗΡΙΟΥ Institut français d' Athènes 102), 'Αθή-
 να 1958.
- Γ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ : Τὰ κατὰ τὴν τελευταίην ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν
 ἐκ τῶν ἀγιολογικῶν πηγῶν, ΕΕΒΣ 20, 1950 ,
 75-171.
- J. STARR : The Jews in the byzantine empire 611-1204
 (Texte und Forschungen zur byzantinisch-neu-
 griechischen Philologie 30), 'Αθήνα 1939.
- 'Αλκμήνη ΣΤΑΥΡΙ- : Ὁ ἄνωνυμος λόγος "ἐπὶ τῆ τῶν Βουλγάρων
 ΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ συμβάσει", Βυζαντινά 8, 1976, 343-406.

- Ἄλκμῆνη ΣΤΑΥΡΙ-: Ἡ Συνάντηση Συμεών καί Νικολάου Μυστικοῦ
ΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ (Αὐγουστος 913) στή πλαίσια τοῦ βυζαντι-
νοβουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ (Βυζαντινά κεί-
μενα καί μελέται 3), Θεσσαλονίκη 1972.
- R. STICHEL : Studien zum Verhältnis von Text und Bild
spät und nachbyzantinischen Vergänglich-
keitsdarstellungen (Byzantina Vindobo-
nensia 5), Βιέννη 1971.
- A. ΤΣΕΛΙΚΑΣ : Κατάλογος χειρογράφων μονῆς Ἁγίων Πάντων
Πατρῶν, Μέλισσα τῶν Βιβλίων II, Ἀθήνα
1975-1976.
- E. TURDEANU : Le Dit de l'empereur Nicéphore II Phocas
et de son épouse Theophano, Θεσσαλονί-
κη 1976.
- F. VAN DER MEER : Majestas Domini. Théophanies de l' Apoca-
lypse dans l' art chrétien, Studi di anti-
quità christiana 13, 1938, 66.
- J.-F. VANNIER : Familles byzantines; les Argyroi, IX - XII
siècles (Publications de la Sorbonne - By-
zantina Sorbonensia 1), Παρίσι 1975.
- A. VASILIEV : Byzance et les Arabes, II/1. La dynastie
Macédonienne, Βρυξέλλες 1968.
- _____ : The Russian attack on Constantinople in
860 (The Medieval Academy of America 46),
Cambridge Mass. 1946.
- Ath. VASILIEV : Zametki o nekotorykh grečeskikh rukopis -
jakh žitij svjatykh na Sinaje, VV 14, 1907,
276-333.
- M. VOGEL : Die griechischen Schreiber des Mittelal-
ters und der Renaissance (ἀνατύπωση Hil-
desheim 1966).
- A. VOGT-I. : Oraison funèbre de Basile I par son fils
HAUSHERR Léon VI le Sage, OCP 26,1, Ρώμη 1932.
- C. von de : Catalogus codicum hagiographicorum grae-
corum Germaniae, Belgii, Angliae (Subs.
VORST-H. DE- LEHAYE Hag. 13), Βρυξέλλες 1913.

- G. VOSS : Das jüngste Gericht in der bildenen Kunst des frühen Mittelalters, Λιψία 1884.
- δρ. VLADIMIR : Sistematičeskoe opisanije rukopisej Moskovskoj sinodal'noj (patriaršče) biblioteki, Rukopisi grečeskija, Μόσχα 1894.
- Ch. WALTER : L' iconographie des conciles dans la tradition byzantine (Archives de l' Orient chrétien 13), Παρίσι 1970.
- K. WEITZMANN : Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10. Jahrhunderts, Βερολίνο 1935.
- Wanda WOLSKA : La topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustès. Théologie et science au VIe siècle (Bibliothèque byzantine - Etudes 3) Παρίσι 1962.
- J.T. WORTLEY : The Life of saint Andrew the Fool, Studia patristica X (= Papers presented to the 5th international Conference on patristic Studies held in Oxford), 1967, 309-330.
- _____ : A Study of the Vita sancti Andreae salii (διδακτορική διατριβή - δακτυλ. άντιτ.) Λονδόνο 1969.
- G. ZACOS - A. VEGLERY : Byzantine lead seals I, Basel 1972.
- Α.Χ. ΖΩΗΣ : Λεξικόν ιστορικών καί λαογραφικών Ζακύνθου Α, 'Αθήνα 1963.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ
Βραχυγραφίες	α-δ
Είσαγωγή	ε-θ
Μέρος πρώτο	1-58
1. Ἡ χειρόγραφη παράδοση	1-17
2. Οἱ ἐκδόσεις	18-21
3. Ἡ πλήρης μορφή τοῦ κειμένου καὶ οἱ μεταγενέστερες διασκευές	22-51
4. Ἡ δομὴ τοῦ κειμένου τῆς πρώτης μορφῆς	52-57
Μέρος Δεύτερο	58-111
1. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Βασιλείου	58-83
α. Τὰ βιογραφικά στοιχεία	58-63
β. Οἱ σχέσεις τοῦ Βασιλείου μέ τό κοινωνικό περιβάλλον	64-67
γ. Ἡ ἀγιολογική προσωπικότης τοῦ Βασιλείου	67-83
Α. Τό λεξιλόγιο	68-72
Β. Οἱ ἀγιολογικές διηγήσεις	72-79
Γ. Τὰ θαύματα	80-83
Συμπεράσματα	84-85
2. Ὁ συγγραφέας καὶ ὁ χρόνος συγγραφῆς	86-95
3. "Πηγές"	96-111
Μέρος Τρίτο	112-221
1. Οἱ ἱστορικές μαρτυρίες	112-177
α. Μαρτυρίες σχετικά μέ τίς αὐτοκρατορικές οἰκογένειες τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Λακαπηνῶν	112-122
β. Ἡ ἀνταρσία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα	122-146
γ. Ἡ ρωσική ἐπίδρομή τοῦ 941	146-164
δ. Ἡ οὐγγρική ἐπίδρομή τοῦ 943	165-169
ε. Συμπεράσματα	170-173
2. Τό ἀντι-ιουδαϊκό ἀπόσπασμα	174-177
Παράρτημα - Τά ὄραματα	178-204
α. Τό ὄραμα τῆς Θεοδώρας	178-187
β. Τό ὄραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας	188-204
Βιβλιογραφία	205-221

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ
Βραχυγραφίες	α-δ
Είσαγωγή	ε-θ
Μέρος πρώτο	1-58
1. Ἡ χειρόγραφη παράδοση	1-17
2. Οἱ ἐκδόσεις	18-21
3. Ἡ πλήρης μορφή τοῦ κειμένου καὶ οἱ μεταγενέστερες διασκευές	22-51
4. Ἡ δομὴ τοῦ κειμένου τῆς πρώτης μορφῆς	52-57
Μέρος Δεύτερο	58-111
1. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Βασιλείου	58-83
α. Τὰ βιογραφικά στοιχεία	58-63
β. Οἱ σχέσεις τοῦ Βασιλείου μέ τό κοινωνικό περιβάλλον	64-67
γ. Ἡ ἀγιολογική προσωπικότης τοῦ Βασιλείου	67-83
Α. Τό λεξιλόγιο	68-72
Β. Οἱ ἀγιολογικές διηγήσεις	72-79
Γ. Τὰ θαύματα	80-83
Συμπεράσματα	84-85
2. Ὁ συγγραφέας καὶ ὁ χρόνος συγγραφῆς	86-95
3. "Πηγές"	96-111
Μέρος Τρίτο	112-221
1. Οἱ ἱστορικές μαρτυρίες	112-177
α. Μαρτυρίες σχετικά μέ τίς αὐτοκρατορικές οἰκογένειες τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Λακαπηνῶν	112-122
β. Ἡ ἀνταρσία τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα	122-146
γ. Ἡ ρωσική ἐπίδρομή τοῦ 941	146-164
δ. Ἡ οὐγγρική ἐπίδρομή τοῦ 943	165-169
ε. Συμπεράσματα	170-173
2. Τό ἀντι-ιουδαϊκό ἀπόσπασμα	174-177
Παράρτημα - Τά ὄραματα	178-204
α. Τό ὄραμα τῆς Θεοδώρας	178-187
β. Τό ὄραμα τῆς Δεύτερης Παρουσίας	188-204
Βιβλιογραφία	205-221

